

Ghid cronologic al municipiilor

**Arad, Timișoara, Lugoj – România
Békéscsaba, Gyula, Szeged – Ungaria**

Coordonator proiect:

BODÓ BARNA

Timișoara, 2009

PROIECT „PROMINED”
**Elaborarea și promovarea unui instrument
educațional nou**
privind creșterea coeziunii regionale transfrontaliere

Coordonator proiect:

Conf. univ. dr. Bodó Barna

Proiectul este sprijinit financiar de
Uniunea Europeană
prin Programul de Cooperare PHARE
Romania – Ungaria
RO 2006 / 018-446.01.01.02.08

Corectură: Lázár Ildikó
Prezentare grafică: Könczey Elemér

Tipărit la Editura Marineasa
Consilier editorial: Gabriel Marineasa
Timișoara Str. Mureș Nr. 34.

ISBN 978-973-631-550-3

GHID CRONOLOGIC AL MUNICIPIILOR

**Arad, Lugoj, Timișoara – România
și
Békéscsaba, Gyula, Szeged – Ungaria**

ARAD

de prof. Székely Ágnes

*„O Aradule, tu ești mândria mea,
durerea mea și alinarea mea,-”
(Árpád Tóth: Arad)*

Aș începe prezentarea orașului cu citatul de mai sus deși aș fi putut găsi și altele, la fel de reprezentative pentru acest oraș. Cititorul poată găsi anostă, mai puțin originală soluția că încep prezentarea orașului cu un citat preluat, dar mesajul acestor rânduri este adresat nouă, trăiește în noi, este prezent în viața noastră de zi cu zi, în trecutul familiilor noastre și în viitorul copiilor noștri. În consecință, citatul poate fi anost, arhaic, dar pentru noi, arădenii nu-și va pierde niciodată actualitatea.

Atunci când vorbim despre prezentul acestui oraș, despre ceea ce reprezintă el în 2009, nu putem ignora trecutul lui. De fapt, nu putem vorbi despre prezentul nici unui alt oraș fără să ne referim la trecutul său. Prezentul omului este ancorat în trecut și măreția faptelor omului se măsoară în funcție de trecutul lui. Din acest motiv putem fi mândri de acest oraș de mai multe milenii. Trebuie să fim mândri de orașul Arad, deoarece drumul parcurs de el a fost lung și anevoios. Atunci când vorbim despre istoria Ungariei, a României, despre istoria Europei de Est, despre trecutul Banatului atunci este inevitabil să ne referim la Arad și la împrejurimile sale.

Prima atestare documentară privind orașul Arad datează din secolul al 12-lea, din perioada dinastiei lui Árpád, orașul fiind menționat într-un hrisov. Orașul își trage numele de la cavalerul Orod sau Arad, care se afla în subordinea cavalerului Cenad. Localitatea avea și o cetate care a fost construită în timpul domniei lui Ștefan I, și se află la 7 km de Arad, în direcția satului Glogovăți-Vladimirescu.

În evul mediu orașul Arad se află la intersecția mai multor drumuri importante pe unde treceau armate. Orașul este situat pe malul râului Mureș pe care se desfășura cea mai mare parte a activității comerciale din acea perioadă. Pe acest râu se transporta, până pe meleagurile germane, marfa de import cea mai importantă pentru Ardeal: sarea. Tocmai din această cauză s-a instituit vama sării, un loc unde erau percepute taxe vamele pentru sarea exportată.

Aradul este și un important centru religios. Se înființează un capitolu pe lângă cetate, care mai întâi aparține de eparhia de Cenad iar apoi de arhiepisco-

pia de Esztergom. Acest capîtlu avea funcîii de notar public pînă la epoca turceasă. În secolul al 12-lea se înfiinîează și o prepozitură vicarial și un capîtlu asociat. Cetatea își pierde importanîa în secolul al 12-lea, și este distrus în secolul al 13-lea în timpul invaziei tătare. Numai capîtlul și prepo-zitura funcîionează pînă în 1566.

Cetatea nu este menîionată în documentele din secolele 14 și 15. După ce orașul a este cucerit în 1552 de turci, ei construiesc o cetate nouă în jurul unei biserici, în zona podului din Aradul Nou. Mai târziu, această cetate este înconjurată de un șir de grinzi din pămînt bătătorit la care se mai adaugă și un turn. Cetatea nu va atinge importanîa ce i s-a atribuit în secolul al 12-lea, fapt dovedit de numărul mic al soldaților din cetate și de numărul contribuabililor.

Nici secolul următor nu aduce o schimbare în ceea ce privește numărul populaîiei. Cetatea este recucerită de la turci în anul 1651 și este înconjurată cu șanțuri și completată cu bastioane. Aceste schimbări se petrec tocmai în perioada în care Mureșul devine hotarul între Imperul Otoman și cel Austriac. Ceva mai târziu este înfiinîat cartierul rascian.

În secolul al 13-lea orașul se dezvoltă treptat, se instalează în localitate ordinul franciscan minorit. Orașul se dezvoltă și astfel se construiesc primăria și biserica Ordinului Franciscan Minorit, în stil baroc. Cetatea construită în timpul domniei turcești este demolată și se construiește una nouă, în stil Vauban, la ordinul împărătesei Maria Tereza. Cetatea există pînă în ziua de azi.

La începutul secolul al 19-lea orașul primește titlul de „oppidum privilegiat al camerei” (târg), iar în 1834 primește titlul cel mai înalt posibil din punct de vedere economic, acela de oraș liber regesc.

Arad - stema veche

La mijlocul secolului al 19-lea are loc evenimentul cel mai important din istoria orașului, fără de care nici nu am putea vorbi despre Arad. Între anii 1848-1849 are loc revoluîia maghiară, și populaîia Aradului se alătură tinerilor din Pesta care au declanșat revoluîia. Cetatea rămîne în continuare în mîna Habsburgilor, care bombardează orașul. În cele din urmă, cetatea este ocupată de forțele naîionale maghiare. După depunerea armelor de la Șiria, cetatea este predată din nou austriecilor. Conducerea cetăîi este preluată de către generalul Haynau. El ordonă executarea generalilor pașoptiști, în data de 6 octombrie. În 1881, acest loc este însemnat cu un obelisc de piatră.

În a doua parte a secolului al 19-lea, datorită revoluîiei industriale, și în Arad se accelerează procesul de dezvoltare. Se înfiinîează fabrici, uzine (moara

fraților Neumann, fabrica de spirt, fabrica de vagoane, fabrica de automobile, fabrica de mobilă, etc.), și prin intermediul căii ferate se face legătura cu celelalte orașe din Ardeal și Ungaria.

Primăria din Arad

Și în zilele noastre Aradul este considerat un important centru industrial, de aceea merită să ne ocupăm mai amplu de trecutul industrial al orașului. La sfârșitul secolului al 19-lea revoluția industrială a ridicat un grup important de orașe. Pe lângă Oradea, Satu Mare, Timișoara, Subotica și Târgu Mureș, Aradul face parte din acest grup. Stilul arhitectural caracteristic al acestor orașe este cel eclectic și de art-nouveau. Se formează mai multe „perechi” de orașe, pentru noi este importantă perechea Timișoara-Arad. Din punct de vedere economic, Aradul este una din orașele lider din țară. (Aradul se află pe locul al treilea, după Budapesta și Zagreb, în ceea ce privește fondul de depuneri la instituțiile bancare ale orașului și ocupă tot locul trei în ceea ce privește patrimoniul bancar pe cap de locuitor. (Sibiul are 5858 coroane/cap locuitor, Budapesta 5361, Arad 1824, Timișoara 1526, Oradea 1117, Cluj 824.) Tramvaiele cu tracțiune de cai introduse la 20 iulie 1869 circulă până la începutul secolului al 20-lea, până în anul 1913. În 1908, pe data de 29 iulie, se înființează prima întreprindere de autobuze din țară.

Apare motorul și simbolul modernizării epocii – calea ferată. Prima linie este cea între Szajol (Szolnok) și Arad și are o lungime de 120 de kilometri. În 1861 se eliberează o autorizație pentru tronsonul Arad-Alba Iulia-Sibiu, care poartă numele de Prima Cale Ferată din Ardeal.

1908 este un an important în istoria industriei constructoare de mașini al orașului Arad, dar și al Ungariei și al României de azi. Primul autoturism din Ungaria conceput de către un inginer maghiar se leagă de numele inginerului Csonka János. Prima mașină concepută de el pornește la un drum de probă pe o lungime de 2000 de km, în data de 31 mai 1905 din curtea Universității Tehnice budapestane, pe căi de abia construite ale ținuturilor de nord ale Ungariei, apoi pe cele din Transilvania de pe Câmpia Maghiară și se întoarce fără nici-o defecțiune tehnică. Această mașină nu era construită în Arad ci în Uzinele Căilor Ferate Ungare din Győr, și era comandată de Poșta Ungară, dar următoarele vor pleca din Arad.

În data de 29 noiembrie 1908 este fondată fabrica constructoare de mașini cu numele de Societate Anonimă pe Acțiuni Maghiară de Automobile al Sistemului Westinghouse. Fabrica devine renumită cu numele de Societate Anonimă pe Acțiuni Maghiară de Automobile Arad, SA – prescurtat MARTA. După cel de al Doilea Război Mondial în această fabrică se vor construi și avioane.

Stema actuală a Aradului

Apar multe reviste culturale, cotidiene, săptămânale, publicații lunare în limbile maghiară, română, germană și sârbă. Centrul orașului se dezvoltă, sunt înălțate statui și crește numărul de locuințe.

La începutul secolului al 20-lea Arad devine centrul mișcării naționale române, Vasile Goldiș, Iuliu Maniu activează în Arad și devin, mai târziu, lideri ai României Mari. În timpul Războiului Mondial mulți arădeni emigrează în Ungaria, Austria și peste tot în Europa.

În timpul celui de al Doilea Război Mondial asaltul trupele maghiare este respins de trupele române și sovietice, orașul însă nu suferă daune majore.

La sfârșitul celui de al Doilea Război Mondial se impune și în Arad – precum în toate zonele aflate sub influență sovi-

etică – comunismul, cu toate anexele lui: industrializare forțată; școlarizarea tinerilor pentru noile investiții din zone îndepărtate, locuite de români; construi-

rea cartierelor de blocuri; cenzura; amalgamarea agresivă a naționalităților. Ca urmare, locuitorii Aradului emigrează în număr mare spre Occident.

După decembrie 1989 comunismul este suprimat și este urmat de un proces de democratizare ce durează până în ziua de azi. În consecință, comunitățile minorităților naționale au posibilitatea să-și formeze organizații proprii, să beneficieze de școli cu predare în limba maternă, de ziare proprii și să revendice acele terenuri și clădiri ce li s-a luat prin naționalizare.

Această schimbare a regimului face posibilă ca maghiarii din Arad să formeze o alianță și să solicite reamplasarea Statuiei Libertății, grup statuar realizat de sculptorul Zala György în amintirea revoluției din 1848-1849 și a generalilor martiri. După înagurarea ei în 1890, statuia devine simbolul orașului. În anii '20 este demontată, iar componentele ei sunt ținute în depozitele și în șanțul cetății. În 1999, la împlinirea a 150 de ani de la revoluție, în urma eforturilor depuse de maghiarii din Arad și nu numai, statuia este „eliberată” din cetate și este încredințată Ordinului Minorit. Statuia este restaurată și se duc tratative pentru amplasarea ei în centrul orașului. Guvernul român respinge ideea de a o ridica în locul ei original, autorizează în schimb ca grupul statuar să fie expus într-un parc al reconcilierii româno-maghiare. Se lansează un concurs pentru realizarea unei opere care să simbolizeze istoria românilor. Concursul este câștigat de sculptorul Ioan Bolborea din București. Sculptura va consta dintr-o poartă a libertății cu portretele numeroaselor personaje din istoria României. Realizarea unei astfel de opere necesită timp, maghiarii din România doresc însă ca statuia libertății să fie expusă la a 155 aniversare a revoluției, lucru ce părea aproape imposibil la începutul anului 2004.

Totuși, în cele din urmă, la sfârșitul lunii aprilie 2004, cele două opere simbolice sunt dezvelite în piața Pompierilor, care devine astfel Piața/Parcul Reconcilierii.

Solidaritatea comunitară a dat, din nou, roade. Deși până în ziua de azi există tensiuni între cele două națiuni, acest exemplu de cooperare este și va fi demn de urmat.

La 1 ianuarie 2007 România devine membru al Uniunii Europene. Orașul se dezvoltă într-un ritm susținut datorită numeroaselor investiții străine asigurând, astfel, locuri de muncă pentru locuitorii din Arad și din satele vecine. Aradul devine un oraș european datorită istoriei sale, dar și a posibilităților pe care le oferă pentru viitor.

Pentru încheiere, să ne întoarcem la citatul de la începutul prezentării. Trebuie să fim mândrii de realizările pe care orașul le-a obținut de-a lungul anilor, prin munca predecesorilor noștri. Totodată trebuie să găsim surse de inspirație în evenimentele din trecutul orașului pentru a avea alinare în perioade mai dificile. Este bine să fim arădeni în timp de sărbătoare, dar e bine să fim arădeni și atunci când trebuie să demonstrăm că putem să ne unim forțele, să învingem prejudecățile și să ne dăm mâna pentru un scop nobil.

BÉKÉSCSABA

de prof. Bukodi István

Istoric

Orașul Békéscsaba (Bichișciaba) este locuit de la începutul epocii bronzului. S-au găsit urmele diverselor culturi. Printre obiectele de uz ale perioadei apare săpăliga, plugul și căruța. În parte, grâul este depozitat în case, iar restul în hambare, în silozuri. Dezvoltarea prelucrării obiectelor din bronz presupune apariția unei noi păтури sociale iar dezvoltarea agriculturii face posibilă apariția meșteșugarilor comercianți

Perioada pașnică a dezvoltării prelucrării metalului durează doar o sută de ani. Reprezentanții diverselor culturi de la mijlocul epocii bronzului dispar datorită atacurilor atroce ale reprezentaților unei noi culturi a cărei caracteristică este construirea de tumulii. Aceste popoare sunt prezente doar pentru o scurtă perioadă pe Câmpia Maghiară. Apar, apoi, reprezentanții culturii Gava ale căror așezări se regăsesc pe tot teritoriul orașului Bichișciaba. La începutul epocii fierului aceștia sunt cucerți de popoarele călare din est, de sciți, care vin spre Câmpia Maghiară în urma atacurilor regelui persian Dareios. Mai târziu vin în zonă și celți, astfel sciții și celții conviețuiesc pașnic pentru o perioadă de timp.

După anul 410 Câmpia Maghiară este cucerită de huni. După moartea regelui Attila zona este invadată de gepizi, un popor înrudit cu goții. Gepizii vor fi învinși și toată Câmpia Maghiară este cucerită de poporul avar, în 565. Cele mai importante obiecte din această perioadă sunt găsite pe teritoriul aeroportului de azi. Opiniile istoricilor privind perioada târzie a poporului avar diferă. Istoricii sunt de acord cu faptul că, cultura perioadei târzii a poporului avar nu se explică bazându-se pe perioada timpurie a avarilor. Nu există consens privind apariția unui popor nou în Bazinul Carpatic. În secolul al 8-lea avarii sunt învinși de franci și alungați din Transdanubia. Pe teritoriul Câmpiei Maghiare se menține dominația caganului avar, dar în 804 zona este cucerită de către bulgari. Unii susțin că în această perioadă zona este populată de slavi, iar alții opiniază că în zonă locuiesc avarii care au rămas aici până la descălecarea maghiarilor. Nu se poate exclude posibilitatea unei influențe străine asupra avarilor, care, astfel, apucă în număr însemnat, descălecarea.

Odată ajunși pe teritoriul comitatului Bichiș, popoare care se ocupă de agricultură găsesc aici pășuni bogate pentru păscut. Maghiarii ocupă și zona Crișului, fapt atestat de cronică din secolul al 10-lea al împăratului bizantin Constantin Porphyrogenetus.

În secolul al 10-lea se dezvoltă o societate care se împarte în funcție de avere și putere și poate fi reconstituită pe baza informațiilor găsite în cimitire. La vârful ierarhiei se află domnitorul care este, totodată și șeful tribului cel mai puternic. În rândul aristocraților găsim, de asemenea, și șefii celorlalte triburi, care, cu ajutorul escortelor înarmate se opun, din când în când, domnitorului.

Domnitorul Géza și fiul său, Ștefan devenit rege întemeiază statul ungar. Pentru a deveni un stat feudal, primul pas este întemeierea comitatelor și a bisericilor. La începutul mileniului misionarii ajung și pe teritoriul comitatului Bichiș, dar convertirea în masă la creștinism și întemeierea bisericilor are loc de abia după a doua jumătate al secolului al 11-lea. În perioada întemeierii statului, comitatul Bichiș se află sub conducerea lui Vata, care în 1046 conduce răscoala păgânilor. De abia după suprimarea revoltei începe procesul întemeierii comitatului și integrării sale în statul feudal.

În perioada descălecării, zona orașului Bichișciaba este străbătută de albiile râului Criș. Este o zonă mlăștinoasă, unde doar zonele mai înalte sunt, din când în când, uscate. Înaintea dezvoltării satului din perioada dinastiei Árpád aici se adepăstesc iarna popoare nomadice. Apoi, din aceste adăposturi, în a doua parte a secolului al 10-lea se construiește în zonă un sat care este locuit atât iarna cât și vara.

În atestările documentare sunt menționate doar opt sate, dar cercetările efectuate în perimetru arată că fiecare sat din zonă a existat deja în perioada dinastiei Árpád. În această categorie se încadrează, probabil, și orașul Bichișciaba. Prima atestare documentară a orașului Bichișciaba datează din 1332-1337, într-un memoriu papal. Numele provine din cuvântul turcesc „cadou”, și este transpus, apoi, în limba maghiară. După părerea arheologilor, orașul Bichișciaba apare cel târziu în prima parte a secolului al 13-lea, dar zona este locuită și în perioada premergătoare acestui secol. În perioada dinastiei Árpád, așezarea este construită la sud de centrul actual al orașului, în zona viilor Castelului. Satul din acea perioadă este unul din micile sate care, conform documentelor, aparțin familiei Ábránfy din Gerla (descendenții lui Vata). Apoi, pentru o perioadă mai lungă, numele orașului nu este menționat în documente, dar importanța lui trebuia să fie în creștere, din moment ce János Ábránfy amănetază satul împreună cu alte proprietăți pentru 8000 de forinți.

În locul unde se află azi orașul Bichișciaba, arheologii găsesc urmele a nouă așezări: Ciaba, Gerendás, Gerla, Kétsoprony, Mezőmegyer, Ölyved, Szent-Miklós, Püski, Vesze. Se presupune că în anul 1521 castelul familiei Ábránfy nu mai există. Prima atestare documentară al castelului are loc în anul 1529, și se presupune că a fost clădită de Péter Ábránfy. Toponimiile Castel, Viile Castelului de azi indică locul presupus al castelului. Familia Ábránfy este una din familiile cele mai vechi din zonă și prezintă astfel, un potențial adversar pentru proprietarul domeniului din Giula, acesta fiind un moșier important. În cursul se-

colului al 15-lea au loc mai multe lupte între cei doi în urma căroara moșiile familiei Ábránfy ajung în posesia domeniului din Giula. După căderea cetății Buda, în 1556, căpitanul castelului din Giula asediază și îi dă foc, distrugând moșia în totalitate.

Repopularea orașului Bichișciaba

Mulți istorici susțin faptul că zona comitatului Bichiș, astfel și zona orașului Bichișciaba rămâne fără populație în timpul invaziei turcești. Conform unor cercetări recente satul este locuit în permanență, de-a lungul secolelor. Localnicii se refugiază din când în când de grupurile de tâlhari, iar unii pleacă din sat pentru o perioadă mai scurtă, dar documentele privind contribuabilii ne arată că și aceștia se întorc. Moșierii se refugiază în ținutul de nord al Ungariei, dar iobagii rămân. Situația se schimbă datorită războaielor premergătoare alungării turcilor. Se presupune că populația a fugit de războaie, deoarece Bichișciaba nu este menționată în documentele de la sfârșitul secolului al 17-lea.

Populația se întoarce, treptat, în zonă, însă în anul 1703 este, din nou, alungată de năvălirea sârbilor din Giula. Zona nu rămâne mult timp nepopulată, fapt atestat și de recensământul făcut în rândul iobagilor. Ei se refugiază la Bichișciaba deja în perioada luptei pentru libertate condusă de (curuții lui) Rákóczi. Conform unui document din 1715 Bichișciaba este pustie, cu un an mai târziu este, însă, populată cu siguranță, deoarece este impozitată. Repopularea zonei se datorează lui János György (Hans Georg) Harruckern. El cumpără orașul de la trezoreria națională. Reușește să cumpere orașul deoarece i se recunosc meritele din timpul războiului contra turcilor. După Lajos Haán, unul dintre principalii istorici ai orașului, epoca nouă a orașului începe în anul 1717. În urma recensământului efectuat în acea perioadă aflăm că în localitate trăiesc 22 de familii. Repopularea a început, însă ceva mai devreme, deoarece în anul 1717 localnicii construiesc o biserică mică cu pereți de trestie și lut.

Se presupune că întemeierea orașului Bichișciaba începe în anul 1715. Populația crește datorită migrărilor din acea perioadă, în special iobagii se refugiază în această zonă pustie pentru a câștiga mai multă libertate. În 1718 începe colonizarea intensivă a așezării. Din comitatele Nógrád, Gömör și Hont vin coloniști slovaci, cărora li se permite să-și păstreze religia evanghelică și primesc și alte privilegii. Până în anul 1723 sosesc în zonă 213 familii. Unele dintre ele se stabilesc, altele își continuă drumul. După 1723 se continuă colonializarea, anual sosesc la Bichișciaba în jur de 40 de familii. Slovaci care se stabiliseră deja și funcționarii regiunii se asigură ca oamenii de alte naționalități și religie să nu dezechilibreze ordinea. Slovaci evanghelici încearcă – fără succes – să facă tot posibilul ca să împiedice stabilirea coloniștilor de alte naționalități. În 1746

sunt luați în evidență 41 de familii romano-catolice. Slovaci catolici sunt separați și li se dă teren în zona unde azi se află străzile Jókai și Szarvas.

Majoritatea coloniștilor se ocupă de creșterea animalelor. Se cresc vaci, porci, oi, boi și cai. Dintre cereale se cultivă grâul, orzul, ovăzul și meiul.

Secolul al 18-lea

Se dezvoltă și organele de conducere ale comunei, în 1720 comuna a cerut realizarea unui sigiliu, cea ce dă dovadă de un anumit grad de organizare. În 1721 este menționat pentru prima dată și numele notarului, care în rang urmează după jude. Judele este ales întotdeauna din rândul iobagilor mai bogați. Locuitorul acestuia este judecătorul satului care este ajutat de zece jurați.

Prima atestare documentară a meșteșugarilor are loc în anul 1723, într-un recensământ. Aici sunt menționați dulgheri, berari, fierari și croitori. Primele bresle apar de abia la sfârșitul secolului al 18-lea. Industria se dezvoltă încet. În 1733 localitatea dispune de trei edificii industriale: o berărie, o măcelărie și o moară. Majoritatea meșteșugarilor își exercită profesia doar iarna sau ocazional. Necesitățile populației sunt satisfăcute mult timp de meseriași din Giula. Procesul de formare a păturii comercianților este, de asemenea, foarte lent. Din documentele perioadei aflăm că între comercianții zonei se află și greci. Nu se organizează târguri în zonă, locuitorii din Bichișciaba merg la târgurile din

Giula.

Între anii 1773-1847 numărul locuitorilor crește de trei ori, și depășește 22 mii de locuitori. Din această cauză i se mai spune și Bichișciaba Mare, sau „cel mai mare sat al Europei”, ori „satul foarte mare”. În 1787, în ceea ce privește numărul locuitorilor este precedat doar de târgurile Kecskemét, Hódmezővásárhely, Miskolc és Jászberény, iar dintre cele 61 de orașe libere regești doar 17 au sunt mai populate.

Din cauza creșterii numărului locuitorilor orașul devine mai înghesuit. Pe o singură parcelă locuiesc până la 68 (!) de familii. Imaginea pe care ne-o oferă satul în secolul al 18-lea este destul de deplorabilă: străzile sunt întortocheate deoarece la construirea lor se încearcă evitarea zonelor cu apă. Și casele sunt ridicate în zone mai usca-

Békéscsaba – stema actuală

te. Clădirile gospodărești și casele îngrămădite constituie un pericol permanent de incendii. Conducerea domeniului dă puține locuri pentru localnici unde aceștia pot să-și construiască case, de aceea mulți dintre ei se mută în zona viilor. La început și clădirile publice, precum casa preoților și primăria sunt făcute din lut. Acoperișul și hornul caselor este din lemn, iar geamurile sunt mici și nu pot fi deschise.

Secolul al 19-lea

În anul 1787 are loc un eveniment deosebit de important în istoria orașului: drumul poștal Arad-Battonya-Orosháza-Szentes-Buda este bifurcat la Orosháza în drumul care trece prin Bichișciaba, Giula, Sarkad și Oradea. Bichișciaba devine una din stațiile poștalionului din comitat, pe lângă Giula și Orosháza. În 1844, în urma unei legi emise de Parlament, prin orașul Bichișciaba trec drumurile Seghedin-Vásárhely-Orosháza-Ciaba-Giula-Oradea și Debrețin-Arad, care la Bichișciaba se schimbă de la drum principal la drumul secundar Kétegyháza-Lökösháza. Bichișciaba se află, astfel, la intersecția drumurilor naționale. În anul 1838 se dorește realizarea unei curse de poștalion între orașele Arad și Pesta, plan ce se va concretiza de abia după nouă ani. Locuitorii orașului întâmpină cu entuziasm ideea construirii căii ferate la Arad. În cazul în care ea ar trece și prin orașul Bichișciaba, locuitorii oferă Aradului 500 de mii de cărămizi. Deși mentalitatea comunității de țărani din localitate este conservatoare, ei înțeleg de la bun început că apariția căii ferate la Bichișciaba poate schimba soarta lor în bine. Posibilitatea construirii căii ferate este spulberată de izbucnirea revoluției maghiare din 1848-1849. Prima locomotivă cu aburi sosește în gara din Bichișciaba de abia la 25 octombrie 1858.

În 1820 moșierii din Bichișciaba se adresează regelui și cer dreptul de a organiza târguri. Conducerea domeniilor din Bichiș și Giula se opune, din care cauză acest drept li se acordă de abia în anul 1841. Astfel se obține titlul de târg în mod oficial, deși din punctul de vedere al numărului de locuitori și al puterii sale economice localitatea de multă vreme funcționează ca și târg.

În 1848 slovacii din Bichișciaba dau dovadă de patriotism deoarece trimit 2000 oameni în garda națională în zona Becicherecului Mare. Deși ei nu ajung să participe în mod activ la lupte și astfel nu-și sacrifică viața, slovacii ajută guvernul cu cereale, hrană pentru animale, bijuterii de aur și argint.

De la jumătatea secolului, urmând tendințele naționale, se dezvoltă economia orașului. Apariția căii ferate este de importanță deosebită pentru oraș, apar și primele fabrici. Pe lângă cele ale industriei ușoare, apare fabrica de mobilă, mori, fabrica de automobile, iar la începutul secolului al 20-lea apar fabricile de beton. Înflorirea orașului aduce cu sine și înfrumusețarea ei. Sunt înălțate noi clădiri cu adevărat demne orașului.

La sfârșitul secolului trecut însă se acutizează tensiunile între moșieri și proletariatul agrar. În 1891 țăranii săraci înființează o asociație de muncitori. Deoarece întârzie aprobarea statutului, mulțimea exasperată îl bate pe judele György Sztraka, care este mai mult mort decât viu. Armata și jandarmii intervin. În 1903 ministrul intern aprobă statutul Asociației Generale al Muncitorilor. În curând András L. Áchim devine personalitate de prim rang al Asociației Muncitorilor. În 1907 se suspendă funcționarea Asociației Muncitorilor, însă în anul precedent Áchim fondează Partidul Socialist Țărănesc Ungar. În 1905 este ales deputat de Bichișciaba în Parlament iar în 1905 este reales. În 1910 liderul țăranilor devine foarte popular în Bichișciaba, pe de altă parte discursurile sale stârnesc adesea indignare în Parlament. El face politică și în cadrul consiliului local și cere ca Bichișciaba să devină oraș cu consiliu propriu. Ministrul afacerilor interne aprobă cererea la data de 1 ianuarie 1919.

Primăria din Békéscsaba

Primul Război Mondial și prezentul

Primul Război Mondial aduce cu sine mai multe poveri orașului. Soldații orașului luptă în legendarul batalion de infanterie nr. 101 cu rușii. La 21 mai și în orașul Bichișciaba este instituit directoriul. În oraș, dictatura proletariatului

durează 36 de zile. La sfârșitul lunii aprilie orașul este asediat de trupele române care rămân în oraș timp de un an. În urma încheierii tratatului de pace, comitatul Bichiș iese din perimetrul de atracție al orașelor Arad și Oradea, rolul acestor orașe este preluat cu precădere de Bichișciaba.

Criza mondială din anii douăzeci cauzează probleme serioase și în orașul Bichișciaba. Agricultură este cea mai afectată, deoarece prețul produselor agricole vegetale scade mult mai mult decât prețul bunurilor industriale. Pe lângă proletarii agrari și muncitorii din industrie ajung într-o situație disperată, ceea ce duce la greve frecvente. Politica conservatoare nu favorizează creșterea economică. Problemele sunt intensificate de inundația din 1925, în urma căreia apele acoperă terenuri de 100 mii de hectare.

Evenimentele majore ale celui de al Doilea Război Mondial nu afectează orașul. Pentru locuitorii orașului Bichișciaba, cele mai negre zile ale războiului sunt 24-26 iunie din 1944. În luna iunie în lagărul din clădirea de preluare a tutunului 3000 de evrei dintre care 2000 localnici, sunt duși la Auschwitz. După război revin în oraș doar 20% din grupul inițial al evreilor, deși ei joacă un rol important în viața orașului.

Un alt eveniment important are loc în data de 21 septembrie, când trupele anglo-americane bombardează gara și împrejurimile ei. 96 de oameni își pierd viața la fața locului și 50 de oameni sunt răniți grav, mulți dintre ei decedază la spital.

În data de 6 octombrie trupele sovietice ocupă orașul.

După război au loc schimbări semnificative în comitatul Bichiș. În 1950 Bichișciaba devine capitala județului Bichiș, iar orașul cunoaște o dezvoltare rapidă. În urma industrializării tot mai mulți oameni se mută la Bichișciaba. În 25 de ani numărul locuitorilor crește de la 42 mii la 65 mii. În anii '60 sunt fondate printre altele fabrica de unelte de așchiere, fabrica de motoare de transmisie și ascensoare, depozitul frigorific și tipografia Knerr. MEZŐGÉP devine o bază importantă a industriei mecanice a județului. În anii '70 este construit depozitul Întreprinderii Comerțului cu Cereale și al Industriei Morii. În anii '80 majoritatea locuitorilor lucrează în domeniul industriei.

După 1990, orașul ajunge într-o situație dificilă, deoarece în procesul de tranziție agricultura suferă cele mai mari daune. În urma destrămării CAER-ului fabricile din oraș își pierd piețele de odinioară.

Problemele sunt depășite în câțiva ani, în zilele noastre Bichișciaba este orașul care cunoaște cea mai rapidă dezvoltare în comitatul Bichiș, fiind dotat cu cele mai bune resurse în domeniul industriei, al educației, al culturii și al serviciilor. Datorită situației sale, este orașul cel mai dezvoltat din județ.

GIULA

de prof. Bukodi István

Giula, oraș cu aproape 32 mii de locuitori și cu o vechime de 800 de ani, este situată pe partea sud-est a Câmpiei Maghiare în vecinătatea Transilvaniei. Deoarece se află lângă granița cu România, din 1970 este un important punct de trecere a frontierei. Giula se mai distinge din rândul așezărilor acestei zone și prin instituțiile sale regionale. Orașul propriu-zis este situat pe malul stâng al Crișului-Alb, la 87-88 metri deasupra nivelului mării. Clima orașului, ca și cea a zonei din Câmpia de Sud este temperat continentală.

În oraș, datorită colonizărilor de după alungarea turcilor, găsim maghiari, germani, români, care conviețuiesc în mod pașnic. Giula este, totodată, centrul românilor din Ungaria. Imaginea orașului este variată datorită numeroaselor confesiuni: catolici, protestanți, ortodocși, evanghelici și unitariani.

Primii locuitori ai zonei pe care se află actualul oraș apar cu 5000 de ani î. Hr., în perioada neolitică. Zonele înalte aflate în vecinătatea Crișurilor constituie condiții prielnice stabilirii.

Prima atestare documentară a orașului are loc în 1313 de către regele Carol Robert în două documente pe care le întocmește în timp ce se luptă cu despoții din Giulamonostru (Julamonostra). Aceste documente atestă faptul că în locul actualului oraș s-a aflat inițial o mănăstire. După două decenii, orașul primește denumirea de Giula. Se presupune faptul că domeniul Giulei a fost înființat de către Carol Robert. Acest domeniu, în calitate de centru comercial joacă un rol important în ascensiunea așezării. Sediul comitatului este, în această perioadă orașul Békés și nu Giula.

În anul 1387 domeniul Giulei ajunge în proprietate privată. În acea perioadă Regele Sigismund se luptă cu oligarhiile astfel, pentru a obține ajutorul voievodului Laszló Losonczy din Transilvania, îi dă acestuia domeniul Giulei. După dispariția familiei Losoncy, Regele Sigismund dă domeniul Giulei banului Maróti János din Macsó și scutește cetățenii Giulei de taxe.

Giula se dezvoltă în oraș în timpul domniei regilor Anjou, dar mai ales în timpul domniei lui Carol Robert, care conferă orașului monopolul în a-și alege judecătorii și conducătorii, precum și de a organiza târguri care servesc la dezvoltarea economică a orașului. Maróti conferă orașului alte monopoluri: colectarea locală a taxelor și judecarea cetățenilor. Sub conducerea lui Maróti începe construirea cetății. În 1484 Regele Matia consolidează aceste monopoluri și scutește de taxe întreaga populație a țării. În 1482 Regele Matia dă domeniul

Giulei fiului săi, lui Korvin János. După moartea fiului, domeniul este moștenit de soția acestuia care se căsătorește cu margraful George de Brandenburg care, în curând, moștenește domeniul.

În 1514 Giula este atacată de armata lui Dózsa (Doja). Nu există, însă, consemnări privind acest atac. Dózsa se retrage atunci când află că trupele nobililor se adună lângă Cenad.

În 1526, după pierderea bătăliei de la Mohács și după alegerea celor doi regi ai țării divizate, au loc lupte între partide care duc la distrugerea regiunii. După luptele duse între adepții lui Zápolya și ale lui Ferdinand, în 1552 cetatea ajunge definitiv în mâna adepților lui Ferdinand. De aici încolo cetatea începe să fie pregătită pentru luptele împotriva turcilor. După căderea Timișoarei, în anul 1552, partea de sud a comitatului ajunge sub dominație turcească și Giula preia rolul unei fortărețe. Ceva mai târziu, în 1566 Giula este atacată de trupele Sultanului Suleiman pentru a treia oară, orașul este cucerit și timp de 129 ani rămâne sub dominație turcească. Turcii nu fac multe modificări în oraș, în mare parte se limitează la înălțarea clădirilor cu destinație religioasă. Construiesc două moschei, un mauzoleu și o clădire pentru băi rituale. Călătorul de origine turcă Evila Celebi face cunoscută imaginea Giulei aflată sub dominație turcească în scrierile sale din 1664-1667. Orașul iese de sub lunga dominație turcească de abia după ianuarie 1695.

După plecarea turcilor, orașul este devastat de soldații sârb care rămân în cetate, apoi în 1750 curuții asediază cetatea, însă fără succes. Viața a intrat în normal de abia după înfrângerea luptei pentru independență condusă de Rákóczi. János György (Hans Georg) Harruckern, un furnizor al curții în timpul războiului primește cea mai mare parte a județului Bichiș, în semn de recunoaștere a meritelor sale. În 1723 moșierul colonializează nemți în mai multe valuri din regiunea Rinului. În 1734 nemții își aleg un jude propriu și, despărțindu-se de Giula, pun bazele orașului Giula Germană care își păstrează propria administrație timp de 123 de ani. În 1738 ciuma ucide 1308 locuitori, supraviețuitoarii construiesc Capela Sfintei Treimi care se poate vedea și în zilele noastre.

În secolul al 18-lea orașul se dezvoltă rapid, se construiesc noi clădiri (de ex. primăria, biserica catolică și cea protestantă), și se construiește primul drum pavat. Dezvoltarea orașului este întreruptă în secolele al 18-lea și al 19-lea de mai multe incendii, în urma cărora orașul este distrus în mare parte. Și inundațiile reprezintă un pericol pentru oraș. Crișul Alb care trece prin oraș, înundă de nenumărate ori orașul, cauzând daune însemnate clădirilor. Totuși, dezvoltarea orașului nu poate fi oprită nici de incendii și nici de inundații. Se alcătuiesc bresle, înfloresc comerțul, mai ales după ce orașul Giula primește dreptul de a găzdui târguri. Cheresteaua este transportată din Ardeal pe Crișuri, iar grâul de aici este cumpărat de ardeleni. Condițiile de viață se îmbunătățesc, se deschide

prima farmacie, orașul are permanent un medic, iar la mijlocul secolului al 19-lea a se înființează primul spital.

Schimbări semnificative în viața orașului sunt aduse de revoluția din 1848-1849. Știrea izbucnirii revoluției din martie ajunge în câteva zile în oraș. Este convocată imediat adunarea generală și este constituită garda națională. Convoacăți cu dificultate, gardienii din Giula participă în mod activ la revoluție, cu toate că în zonă nu se duc lupte însemnate. Rolul Giulei devine important în 1849 când este invadată de ruși și orașul găzduiește ofițeri prizonieri (împreună cu cei 9 generali martiri care vor fi executați mai târziu de la Arad Aulich Lajos, Damjanich János, Kiss Ernő, Knezich Károly, Lahner György, Lázár Vilmos, Leiningen-Westerburg Károly, Nagy-Sándor József, és Török Ignác). Ei vor fi duși din Giula la Arad.

În perioada dintre înfrângerea revoluției și concordatul austro-ungar (1867) la conducerea județului Békés (Bichiș) este numit un comisar regal. În 1851 comitatele Bichiș și Cenad sunt unificate și conduse, până la sfârșitul anului 1860 din Giula. În 1857 se reușește contopirea orașului maghiar cu cel german, după 123 ani orașul german își pierde independența. În 1867 se încheie concordatul care pune bazele politice pentru o devoltare capitalistă accelerată. Acest fapt este dovedit și de apariția caselor de economii și a băncilor. În 1863 este înființată Casa de Economii pt. Comitatul Bichiș, iar în 1872 se înființează Casa de Economii pt. zona Giula.

Giula – stema actuală

Linia ferată inaugurată în 1858 între Pesta și Arad nu trece prin Giula, astfel orașul a ajunge să aibă cale ferată de abia în anul 1871 când este înființată calea ferată între Fiume și Oradea. Între timp Békéscsaba devine nod pentru transporturi fero-

viare, și se crează astfel condiții pentru dezvoltarea sa. Astfel, Giula rămâne în urma lui Békéscsaba în privința ritmului de industrializare. Cu toate acestea și la Giula se deschid uzine: în 1860 se deschide prima tipografie, în 1886 a este ridicată prima moară cu aburi, apoi fabrica de chibrituri, iar în 1900 își deschide porțile fabrica de ciorapi.

În secolul al 19-lea învățământul cunoaște o dezvoltare semnificativă. Catolicii, protestanții și ortodocșii au propriile lor școli primare. În 1874 își des-

chide porțile școala civică¹ pentru băieți apoi, în 1904, și cea pentru fete. În paralel cu dezvoltarea învățământului, începe să înflorească și viața culturală a orașului. Se deschide muzeul, biblioteca, orașul este vizitat de trupe ambulante de teatru, se ridică și prima clădire de teatru, iar la începutul secolului al 20-lea își deschide porțile primul cinematograf al orașului.

Dezvoltarea și înflorirea orașului este întreruptă de Primul Război Mondial. Condiția de trai a oamenilor devine tot mai grea, introducerea sistemului de tichete, lipsa alimentelor și a bunurilor, povara războiului, toate acestea contribuie la înrăutățirea situației locuitorilor. Adevăratul dezechilibru în viața orașului îl aduce, însă, tratatul de pace, deoarece orașul își pierde toată aria de influență și atracție. Cu toate acestea, datorită sânguinței și tenacității locuitorilor, orașul a făcut și face față și în continuare provocărilor istorice.

Giula este centrul cultural al Câmpiei De Sud datorită valorilor sale istorice și intelectuale. Cea mai mare atracție a orașului este baia termală care este înființată pe teritoriul rezervației de 8,5 hectare care a aparținut cândva castelului Almásy. Baia termală a județului Bichiș este de faimă internațională – care din 1985 este calificat baie cu efecte terapeutice – fiind vizitat de turiști din țară și din străinătate, numărul acestora crește an de an. Baia termală este complet restaurată, este dotată și cu un centru wellness și devine, astfel, cea mai nouă și mai modernă baie termală de nivel european a Câmpiei de Sud.

Lângă baia termală amintim cealaltă atracție turistică importantă a orașului Giula: Cetatea din secolul al 15-lea, singura cetate construită din cărămidă în stil gotic din Europa de Est care a supraviețuit timpului. Cetatea a fost restaurată iar în prezent găzduiește și un teatru. (Dintre programele sale se distinge festivalul dedicat operelor lui Shakespeare, festival care durează două săptămâni.) și un muzeu, o etapă obligatorie pentru turiști. În grădina cetății se organizează și alte atracții turistice: Festivalul Pălincii și Serile Fortăreței. Orașul Giula găzduiește lunar câte un eveniment demn de menționat: Carnavalul Renașcentist în februarie, Zilele Giulei, Festivalul Internațional al Pălincii și Zilele Prelucrării Porcului în aprilie, Duminica Florilor în mai, Zilele Muzicii din Giula în iunie, Bălciul Văii Crișului, Festivalul Teatrului, Festivalul Cușcușului, Serile Fortăreței, Festivalul de Dans al Tuturor Maghiarilor în iulie și august, Zilele Artistice Erkel în noiembrie. În cadrul evenimentelor se organizează pentru turiști concerte, defilări, prezentări cavale rești, întreceri, expoziții artistice.

Baia termală, baza și complexul sportiv găzduiesc nenumărate evenimente sportive pentru amatori. Unul dintre acestea este cursa pentru motocicliști, organizată anual.

¹ Termenul de *polgár* (polgári) nu are corespondent în l. română. În germană *Bürger*, conținutul poate fi redat cel mai fidel prin *orașean* (*citoyen* în franceză), adică cetățean al unui oraș. Dar, în accepțiunea contemporană, comunitățile liber consimțite sunt cele *civice*.

Este demnă de vizitat biserica greco-catolică pentru icoanele sale, fiind un unicat în acest domeniu în comitat, dar și Biserica Sfântei Fecioare Maria din Nádi din centrul orașului, apoi Galeria Kohán și grădina franciscanilor.

Cea mai frumoasă clădire a orașului se află în Piața Erkel, este realizată în stil Empire și are un etaj. Clădirea găzduiește renumita coferărie de „100 ani” (Százéves) din 1840, a doua ca vechime din țară. După ce vizitatorul a consumat din delicatesele cofetăriei, merită să viziteze și muzeul de aici, un unicat în domeniu și casa memorială Imre Simonyi. Lângă cofetărie se află Casa Ladics care găzduiește obiecte ce prezintă viața de zi cu zi a nobilimii din secolele al 19-lea și al 20-lea.

Primăria din Giula

La Giula se naște Ferenc Erkel, unul din cei mai mari compozitori maghiari. El a pus bazele operei maghiare, a compus imnul maghiar. Casa părintescă a compozitorului, transformată în muzeu, se află lângă Biserica Orașului German.

Orașul găzduiește mai multe hoteluri – unele cu patru stele – pensiuni, campinguri și apartamente pentru turiști. În hoteluri se pot organiza conferințe și alte evenimente. Pentru amatorii de petreceri, orașul oferă nenumărate locuri de distracție: discoteci, restaurante, baruri de noapte.

Orașul oferă și alte atracții pentru turiști. Merită să menționăm oferta gastronomică a orașului. Turiștii pot gusta cârnațul din Giula care se mândrește cu o tradiție de 100 de ani, respectiv alte produse premiate ale Combinatului de Carne. Hamburgerul din Giula este foarte gustos, poate cel mai gustos din județ, datorită entuziasmului lucrătorilor din Barul Hamburgerului.

Pentru a vizita Crișul turiștii nu trebuie să părăsească orașul. Giula a fost cândva străbătută de cele cinci brațe moarte ale Crișului Alb, numit și Canalul Apei Vii, care străbate și azi orașul. Canalul Apei Vii și celelalte canale fac legătura între diferitele părți ale orașului. Aceste zone au fost populate treptat, în măsura în care au reușit locuitorii să câștige teren. Cândva Giula semăna cu Veneția de azi. Brațele Crișului care au traversat orașul au transformat-o în Veneția câmpiei. Orașul era compus din insule mai înalte care erau legate între ele cu poduri din lemn, iar oamenii au circulat cu barca. Mănăstirile de odinioară și cetatea au fost de o importanță strategică pentru oraș până la sfârșitul revoluției lui Rákóczi. După retragerea turcilor, se stabilesc pe insule coloniști de diverse etnii, fiecare etnie separat. Astfel se formează cartierele cunoscute și azi: Orașul German, Orașul Român și Orașul Maghiar. În secolele 19 și 20 orașul se dezvoltă semnificativ, și se îmbogățește cu noi cartiere: este populat Törökzug, pe teritoriul căreia se aflaseră până atunci cu precădere vițe de vii, Ajtósfalva, cunoscută datorită lui Albrecht Dürer, apoi Máriafalva, Szentpálfalva, Galbácskert și Újvári.

Gyulavári – localitate ce aparține de Giula – oferă la rândul ei o atracție pentru turiști deoarece aici se află castelul Wenckheim-Almássy care a fost restaurat și este, acum, deschis pentru public.

Localitatea oferă și alte atracții pentru turiști. Ei se pot plimba cu trăsura prin pădurea orașului care se află pe malul Crișului Negru. În pădure funcționează o școală silvică. Școala prezintă atracție în special pentru tineri, mai ales pentru elevi și studenți. Angajații școlii și pădurarii familiarizează elevii și studenții cu ecosistemul pădurii, cu biosfera ei, cu viața animalelor din pădure și cu motivele pentru care este importantă prezervarea pădurilor în starea lor naturală. Vizitatorii au posibilitatea să observe animalele. Pentru cei pe care nu-i interesează școala silvică, Crișul Negru oferă diverse atracții. Râul are cea mai curată apă din Europa Centrală. Aici vizitatorii se pot plimba cu barca, cu bicicleta pe apă, să înoate sau să facă baie. Dacă vizitatorul alege să facă o plimbare pe digul de pe malul râului, atunci i se dezvăluie câmpia în splendoare ei, magia naturii, silueta cerbilor și a căpriorilor iluminați de razele soarelui care tocmai apune.

Orașul întâmpină vizitatorul cu nenumărate atracții, programe culturale, vestigii istorice, modalități pentru distracție și relaxare și el este înconjurat de amabilitatea și ospitalitatea localnicilor. Cei care au venit odată la Giula pentru odihnă sau concediu se vor întoarce, cu siguranță, în viitor.

LUGOJ

de prof. Medina Săvulescu

Devenirea istorică a Lugojului se circumscrie zonei Central Europene, mutațiile politice și diversitatea intereselor punându-și amprenta asupra orașului, conturându-i în timp identitatea, ca spațiu de intersecție și osmoză a mai multor culturi.

Din păcate, până astăzi, nu a fost realizată și publicată o monografie completă a orașului, sinteza ce urmează fiind alcătuită pe baza unor studii ale cercetătorilor lugoieni și a documentelor aflate în posesia Muzeului de Istorie.

Originea toponimului *Lugoj* a generat în decursul timpului o serie de controverse. Vasile Maniu susține că ar deriva din latinescul „lucus” (dumbravă, pădurice de baltă). Iorgu Iordan, în „*Toponimele românești*”, acceptă proveniența numelui din prefixul slav „lug” sau „luh” (pădure de mlaștină) și sufixul maghiar „os”. Lingvistul Simion Dănilă susține însă că numele orașului își are originea în cuvântul „logos” dublet bănățean pentru „rogoz” (plantă iubitoare de apă). Toate aceste ipoteze fac referire la zonele mlaștinoase ce înconjurau în trecut orașul.

Începuturile așezării pot fi stabilite încă din perioada neolitică, săpăturile arheologice făcute pe malul drept al Timișului și în zona Dealul Viilor punând în evidență nivele de locuire ale unei populații de păstori și agricultori, încadrate cronologic în mil. IV-III. î. Hr. Epocile ulterioare sunt reprezentate arheologic prin depozitul de bronzuri descoperit în zona „Mondial” și vestigii din epoca fierului și perioada daco-romană semnalate atât în centrul orașului cât și în diferite localități din împrejurimi.

Prima atestare documentară certă a localității este făcută, în izvoarele medievale, în anul 1334, când o evidență de zeciuială papală îl amintește pe preotul „Martin de Lucas”. Ca formațiune administrativă, districtul Lugojului, care îngloba și satele din împrejurimi, datează din anul 1369, când este amintit ca „posessio Lugas”. Ulterior, în anul 1376, un document emis de regele Ungariei Sigismund de Luxemburg, menționează atribuirea cetății Lugojului „castrum Lugas” comitelui de Timiș, iar la scurt timp, în 1379, figurează în documente ca oraș-cetate, avându-l castelan pe Miklos (Nicolae) Garai.

Treptat, Lugojul devine un important punct strategic și de comunicație în spațiul medieval bănățean, datorită poziției sale geografice, în zona de contact a Câmpiei Tisei cu Munții Poiana Ruscăi, la întretăierea drumurilor dintre Banat, Transilvania și partea de S.V. a Țării Românești, asigurând accesul spre Dunăre.

Secolul al 15-lea găsește Lugojul sub autoritatea comitelui de Timiș, așezarea bucurându-se însă de o largă autonomie. Conducerea orașului era încredințată unui cneaz, ajutat de 12 jurați, locuitorii având pe lângă obligații feudale și sarcini militare. Vizitând Lugojul pe când era comite de Timiș, Iancu de Hunedoara (Hunyadi János) a dispus refacerea și întărirea cetății de pe malul drept al Timișului, prin construirea de metereze și palisade.

Meritele districtului Lugojului în luptele cu turcii sunt recunoscute la 29 august 1457, printr-o diplomă de privilegii acordată de regele ungar Ladislau al V-lea Postumul. Un moment aparte îl constituie, în această perioadă, participarea lugojenilor sub conducerea comitelui Pavel Chinezul (Kinizsi Pál), la bătălia de pe Câmpul Pâinii, din anul 1479.

După constituirea pašalâcului Timișoarei, partea de est a Banatului a fost organizată într-o unitate administrativă aparte, Banatul de Lugoj-Caransebeș, dependent de principele Transilvaniei. Rolul distinct al orașului este confirmat în 7 mai 1551, de regina Izabella Zapolya, care întărește vechile privilegii, acordând Lugojului statut de Civitas Regionalis, precum și semne heraldice – un lup stând deasupra coroanei.

Lugoj – stema actuală

Sfârșitul secolului al 17-lea găsește Lugojul implicat în luptele pentru supremație între habsburgi și otomani, locuitorii sprijinind la 25 septembrie 1695 rezistența generalului Frederico Veterani, fortificat în zona mlăștinoasă din sud-estul orașului, episod ce se regăsește în folclorul bănățean și onomastica ce cosemnează „șanțurile lui Veterani”. Bătălia s-a încheiat cu înfrângerea trupelor austriece de către armata otomană condusă chiar de sultan, generalul Veterani fiind ucis pe câmpul de luptă.

Pacea de la Karlovitz, încheiată în 1699 între imperiali și otomani a adus Lugojului dărâmarea cetății, de existența ei amintind astăzi doar o stradă cu numele „Cetatea Veche” din apropierea Timișului și „Cetatea Universitară” ridicată pe același amplasament. S-a păstrat de asemenea planul cetății, realizat la sfârșitul sec al 17-lea de către arhitectul L. F. Marsigli iar lucrările la construcția clădirii Universității din Lugoj au scos la lumină urme de fortificații, aflate inițial între două brațe ale Timișului. În 1661, călătorul turc Evlia Celebi descria cetatea ca o construcție „în formă pătrată, zidită din piatră, întărită cu palisade și înconjurată de pârâul Zeppel, având o poartă spre răsărit și un pod

ce se poate ridica”. (Data construirii cetății, acceptată potrivit tradiției ca fiind 1241, în contextul invaziei tătare, nu este confirmată prin documente, prima atestare certă fiind cea din anul 1376).

Dominația turcească, de peste 150 de ani în Banat, a lăsat puține urme asupra Lugojului, ca de altfel și asupra altor orașe de la marginea Imperiului, ce fiind supuse unui regim mai tolerant, resimt puternic influențele și tentația Apusului, ca urmare a politicii promovate de Habsburgi.

Prin pacea de la Požarevac (Voivodina, în l. germană Passarowitz) din 1718, Banatul intră sub stăpânire austriacă, fiind declarat domeniu al Coroanei, sub denumirea de Banatul Timișean, administrat de curtea imperială prin generalul Fl. Mercy. În anul 1778, Austria cedează Banatul Ungariei, Lugojul devenind reședința comitatului Caraș. După revoluția de la 1848, pentru un scurt interval de timp, este readus în posesia Austriei, pentru ca prin Concordatul Austro–Ungar din 1867 să revină din nou la Ungaria, integrându-se imperiului dualist, creat astfel. Începând cu anul 1881, Lugojul devine capitala noului comitat Caraș-Severin, creat prin contopirea comitatelor Caraș și Severin, iar în 1889 este declarat municipiu.

Noul statut, a adus o serie de schimbări definitorii în structura etnică, confesională și în evoluția economică și culturală a întregii zone. Reformismul ungar a făcut posibil accesul spre modernitate în domeniul instituțiilor, al legislației, sistemului de educație, impunând emanciparea de sub servituțile mentalității medievale, pătrunderea noilor idei europene și implicit conturarea categoriilor sociale capabile să le recepționeze.

Fără a minimaliza importanța evoluției anterioare, identitatea orașului trebuie căutată în secolul al 18-lea și în special al 19-lea, când s-au definit imaginile devenite emblematice ale Lugojului de centru economic, cultural al Banatului, dar și de oraș european în esența sa. S-au conturat acum, ca urmare a contactului etnic, consecință a colonizărilor masive inițiate de austrieci după 1720, o serie de fenomene de intersectare – lingvistice, culturale, confesionale – cu populația existentă aici, care au făcut din Lugoj, până astăzi, un recunoscut model de conviețuire, de recuperare a distanțelor, o adevărată sinteză a spiritului central-european.

Se pare că primii coloniști din Austria, Boemia, Bavaria și Silezia, aduși la Lugoj în jurul anului 1725, erau meseriași (zidari, fierari, dulgheri) ce urmau să lucreze la construirea casei comunale, a cazărmii și magaziiilor necesare noii administrații. Ei au fost așezați în stânga Timișului, într-o zonă strict delimitată, unde și-au ridicat locuințe, punând bazele Lugojului German.

Cele două localități de pe malurile Timișului erau proprietatea Camerei aulice, dar fiecare avea administrație proprie. Potrivit conscripției din 1786 Lugojul Român avea 1039 case și 5130 locuitori, în vreme ce Lugojul German avea 203 case și 1446 locuitori.

Una dintre cele mai cunoscute descrieri ale orașului pentru această perioadă este făcută de călătorul german Johann Lehmann, în anul 1785: „Pe un drum frumos ridicat și bine făcut, am ajuns la Lugoj, care în sine este foarte mare. Are o piață frumoasă, cu multe case frumoase. În piață sunt prăvălii cu negustori greci. Orașul, prin râul Timiș este împărțit în două părți. Partea germană este bine zidită, are ospătării bune, în care sălășluiesc călătorii, deși sunt cam departe de drum. Trecătorii peste pod, după fiecare cal, trebuie să plătească vamă. Lugojul este un loc plăcut, cu locuitori joviali. În partea germană se află o cafenea cu biliard, precum și o vilă de vară care este proprietatea contesei Soro. Doamna aceasta, în Lugoj și în jur, are multe proprietăți. Partea mare a Lugojului este proprietatea ei, având pământ și vii. În viile din Lugoj sunt vițe de vie burgundă ce produc vinuri care în bunătațe întrec alte multe vinuri... La capătul orașului, pe drumul ce duce spre Transilvania, în mâna dreaptă, sunt ridicate 8 furci de spânzurătoare, apoi urmează un șes plăcut și numaidecât se începe un deal înalt cu vii de ambele părți ale drumului. Ici colo se văd locuințe de vară.”

În anul 1795, ca urmare a unei hotărâri a Camerei aulice, cele două localități de pe malurile Timișului s-au unificat din punct de vedere administrativ, conducătorii urmând să fie aleși alternativ dintre români și germani.

În 1722 este atestat primul stabiliment industrial al orașului „Moara Imperială Elizabeth”. Începând cu 1817 se face organizarea breslelor, în scopul apărării intereselor meseriașilor lugoieni în fața concurenței, precizându-se cele 4 ramuri de activitate tradiționale ale orașului, respectiv breslele tăbăcarilor, cojocarilor, olarilor, croitorilor. Primul Statut aprobat de Curtea de la Viena și Diploma de privilegii datează din 30 martie 1819. Existența breslelor la Lugoj, în prima jumătate a secolului al 19-lea își găsește explicația în faptul că manufacturile, insuficient dezvoltate, nu satisfăceau în întregime necesitățile populației, fiind completate de meșteșugarii foarte apreciați în epocă. Astfel în anul 1853 în Lugoj își exercitau profesia 340 de meseriași, printre care: tăbăcari, argășitori, frânghieri, cojocari, dogari, măcelari, brutari etc.

În 1837 este atestată la Lugoj o manufactură de prelucrare a mătăsii, industria textilă cunoscând o deosebită dezvoltare în special la începutul secolului al 20-lea. În 21 martie 1907 a fost înființată fabrica textilă, de către Wilhelm Auspitz & Comp, urmată de încă 9 fabrici textile, iar între 1904-1905 s-a construit mătăsăria, exploatată la început de statul ungar, apoi este preluat de statul român.

În 1888 se înființează vestita fabrică de cărămizi a lui I. Muschong, unul dintre cei mai bogați oameni de afaceri ai vremii. Din 1852 datează prima tipografie, înființată de către C. Traunfellner, venit de la Timișoara, până la izbucnirea Primului război mondial fiind atestate alte 7 tipografii.

Documentele menționează de asemenea existența a numeroși comercianți și agricultori, iar ca urmare a creșterii potențialului economic, apariția primelor instituții bancare spre finele secolului al 19-lea. În 1752 se acordă orașului privilegiul de a ține târg săptămânal, drept urmare se construiește o piață nouă în centrul orașului. În 1796, printr-o nouă diplomă, orașul primește dreptul de a ține târguri mari de 4 ori pe an și piața de două ori pe săptămână – marțea și vinerea, tradiție păstrată până astăzi.

În 22 octombrie 1876 se deschide linia ferată Lugoj-Caransebeș-Orșova, în 1898 Lugoj-Ilia, apoi în 1902 Lugoj-Buziaș-Gătaia, orașul devenind astfel un important nod feroviar. În a doua jumătate a secolului al 19-lea se pavează cea mai mare parte a orașului, iar în 1899 începe construirea uzinei electrice.

Primele instituții bancare, apărute ca urmare a dezvoltării economice au fost Casa lugojană de economii - 1870, Banca Cărășana - 1880, Banca populară lugojană - 1883, Banca Lugojana - 1889, Banca meseriașilor și comercianților - 1899.

În secolul al 19-lea populația Lugojului este în continuă creștere, conșcripția din 1849 punând în evidență o largă diversitate etnică și confesională. Astfel din totalul de 10 293 locuitori 8313 trăiau în Lugojul român și 1980 în cel german. Statistica relevă o întrepătrundere și conviețuire a locuitorilor de diferite naționalități și religii. În partea românească sunt atestați 5146 români, 2029 germani, 453 maghiari, 189 sârbi și slovaci, 496 evrei, iar în cea germană 1154 germani, 360 români, 287 maghiari, 27 sârbi și slovaci, 152 evrei.

În 1830 la Lugoj a funcționat societatea secretă „Constituția”, ce reunea sub conducerea lui Teodor Nedelcu meseriași și intelectuali ce-și propuneau drept țel politic (în concordanță cu spiritul revoluționar al vremii) „așezarea societății pe baze constituționale prin ridicarea maselor”.

Lugojul a devenit de asemenea centru al revoluției bănățene de la 1848, prin acțiunea lui Eftimie Murgu. La 15/27 iunie 1848 a fost organizată Adunarea de pe Câmpia Libertății, cu o participare de peste 10 000 de oameni, unde a fost conturat programul de emancipare politică a Banatului. S-a cerut înființarea unei armate populare românești, recunoașterea limbii române ca oficială, precum și independența Bisericii române ortodoxe din Banat.

Lugojul a impus în această perioadă o adevărată școală a ideilor social-politice cu deschidere europeană prin Traian Vuia și A.C. Popovici a cărui lucrare „*Statele Unite ale Austriei Mari*” propunea, în 1906, o nouă viziune geopolitică, federalizarea imperiului pe baze naționale.

Un fenomen specific Banatului în sec al XIX-lea, cu o extindere deosebită la Lugoj, ca oraș de mici meseriași, a fost așa numita “cultură de masă”. Aici au funcționat numeroase societăți teatrale, literale sau muzicale române, maghiare, germane. Domeniul care exemplifică cel mai pregnant climatul cultural lugojean, este activitatea corală. Nucleul de coriști constituit în 1811 în jurul bise-

ricii ortodoxe din Lugoj, va reprezenta baza viitoare a „*Reuniuni române de cântări și muzică*” ce a primit personalitate juridică în 1869, fiind cea mai veche reuniune română de muzică din Transilvania. Începând din 1898, activitatea corului se identifică cu simbolul său, dirijorul și compozitorul Ion Vidu, astăzi ansamblul fiind unul dintre cele mai apreciate din țară. În paralel, și-au desfășurat activitatea și alte coruri românești: Reuniunea muzicală „*Lira*” (1878-1948). Trebuie amintite corurile celorlalte comunități etnice. Din inițiativa lui Konrad P. Wusching a luat naștere în 1852 reuniunea muzicală germano-maghiară „*Lugoscher Gesang und Musikverein – Lugosi Dal- és Zeneegylet*”. În 1886 a luat ființă corul maghiar „*Magyar dalárda*” care, în 1902, s-a unit cu cea fondată în 1852, devenind „*Lugosi Magyar Dal- és Zeneegylet*”, adică Reuniunea Maghiară de Cânt și Muzică din Lugoj. Trebuie remarcate corurile germane, dintre care amintim corul meseriașilor germani „*Lugoscher Gewerbe Liederkranz*” organizat în 1871.

Primăria din Lugoj

Viața muzicală lugojeană s-a îmbogățit în decursul anilor și cu activitatea desfășurată de „*Societatea de muzică de cameră*” (1911) și *Orchestra filarmonică* (1926). Aici au trăit și s-au afirmat nume de rezonanță ale artei muzicale – Ion Vidu, Timotei Popovici, Konrad Wusching, Willer József, Tiberiu Brediceanu,

Traian Grozăvescu, Arató Antal sau Filaret Barbu – personalități ce au contribuit la crearea imaginii Lugojului de „oraș al muzicii”.

Lugojul a fost de asemenea locul de origine al unor scriitori ce individualizează creația literară bănățeană: V. Vl. Delamarina, cu o operă de pionierat în domeniul poeziei dialectale, Ion Popovici Bănățeanul, Cassian R. Munteanu, Anișoara Odeanu sau poetul și dramaturgul Szombati Szabó István. Personalități recunoscute sunt și artiștii plastici Constantin Daniel, Nicolae Popescu, Virgil Simonescu, Aurel Ciupe, iar mai recent Silviu Oravitzean.

O mențiune aparte se cuvine actorului Béla Lugosi (Blaskó Béla) interpretul personajului „Dracula” prin care numele orașului a ajuns pe genericile filmelor Hollywoodiene.

Lugojul a impus de asemenea în secolul al 19-lea și începutul secolului al 20-lea o coloratură distinctă în peisajul presei bănățene, aici fiind editate numeroase ziare și reviste în limbile germană („*Lugoser Anzeiger*” – 1852, „*Lugoscher Zeitung*” – 1905), maghiară („*Krassó-Szörényi Lapok*” – 1879), dar și valoroase publicații românești, ziarele „*Deșteptarea*” și „*Drapelul*” sub conducerea lui Valeriu Braniște (1901-1920).

Un element de tradiție specific Lugojului și în același timp un simbol al orașului a fost „Masa poganilor” de la Hotelul Concordia: „o societate fără statute și fără forme scrise”, locul ce a reunit timp de jumătate de secol pe fruntașii lugojeni, centrul de unde a pornit cea mai mare parte a inițiativelor culturale și politice.

Lugojul a fost apreciat adesea în epocă, drept un oraș cosmopolit, cu o societate deschisă, capabilă să recepteze și să integreze rapid influențe diverse. Încă din 1832, un raport al comitatului arăta că: „Lugojenii au gustul eleganței, îngrijirii și culturii. Au clădit o primărie spațioasă, își construiesc case frumoase, iar pentru curățenia orașului au cerut pavarea marii piețe și a străzilor principale. De asemenea, după port și obiceiuri, locuitorii s-ar putea compara cu cetățenii celorlalte orașe regale”.

Intellectualii bănățeni, mulți cu studii la Budapesta, Viena sau München, treceau cu dezinvoltură de la limba română la cea maghiară sau germană, lucru observabil și în corespondența unora dintre ei, iar fondul lingvistic popular conservă numeroase expresii de origine germană, maghiară sau sârbă.

Arhitectura orașului, oscilând între clasicism și baroc, transmite până astăzi, prin echilibru și o măreție lipsită de ostentație, moștenire a concepției urbanistice imperiale, savoarea secolelor 18-19. Stilul Jugendstil (sau: art nouveau), la modă la sfârșitul secolului al 19-lea în întreaga Europă Centrală, a pătruns firesc la Lugoj, fiind adoptat ca o formă a reprezentării despre sine a locuitorilor orașului. El a fost de natură să întregască imaginea publică a Lu-

gojului de oraș al convergențelor, în care Mitteleuropa se regăsește ca o stare de spirit.

Identitatea Lugojului, conturată în decursul acestui îndelungat proces de acumulări și decantări istorice, nu poate fi disociată de o mentalitate specifică, de o sensibilitate aparte, ce are în centru mândria locală bazată pe conștiința individualității.

SZEGED

de prof. Károlyi Attila

Trecutul arheologic al zonei Seghedinului (Szeged) este foarte bogat. În antichitate, la confluența Tisei cu Mureșul, este populată de către celți și daci. În timpul imperiului lui August pe Mureș circulă galere romane. În secolul al 2-lea în locul orașului se află cetatea de pază Partiscum care păzește drumul comercial care leagă Dacia de Panonia prin Barbaricum. Câmpia Maghiară, fiind o ramură a stepei din Europa de Est, găzduiește mai multe popoare nomadice care, cu timpul însă, dispar. Istoria Câmpiei Maghiare din perioada romană este influențată de poporul sarmatic. După anul 410 vin hunii în zonă. Centrul imperiului se afla în zona vărsării Mureșului în Tisa. Conform legendelor, căpetenia hunilor, Attila (434-453), este înmormântat aici într-un sicriu triplu. În anul 567 în Bazinul Carpatic sosesc avarii, un popor nomadic. Ei dezvoltă în această zonă o rețea bogată de așezări. În secolul al 9-lea zona Tisei este dominată de bulgari.

După perioada descălecării maghiarilor (895-900) zona devine un important loc de adăpost pentru tribul domnesc. Trupele lui Ștefan I (997-1038) sunt conduse de căpetenia Cenad prin mlaștinile Mureșului și a Tisei. În 1020 îl înfrânge pe Ajtony și își extinde puterea și în zona Timișului. Episcopatul fondat de Sfântul Gerhard este pus în subordinea episcopatului din Kalocsa, de care aparțin și comitatele regale Bács, Bodrog, Csongrád, Csenad, Arad și Bichiș.

Atât Mureșul cât și Tisa reprezintă căi de transport principale ale Câmpiei Maghiare. Drumul de-a lungul râului Mureș devine importantă din punct de vedere economic datorită lungimii sale, dar și a comerțului de sare. Chiar și prima atestare documentară a orașului Szeghedin apare într-un document în care orașul este menționat ca fiind un depozit de sare. Bula de Aur (1222) îi conferă orașului titlul de depozit național al sării. Comerțul cu sarea, construirea vapoarelor, uscarea peștelui, comerțul fluvial, toate aceste activități au contribuit la nașterea unei pătri sociale bogate.

În timpul invaziei tătarilor (1241) se distrug cetățile din pământ din centrul comitatelor Csongrád și Cenad iar populația, în mare parte maghiară, cunoaște o pierdere de 70%. Regele Béla al IV-lea emite mai multe diplome prin care promovează orașul, hospesii primesc dreptul de posesiune de proprietate funciară (apanaj aristocratic), și începe construirea cetății din piatră. În secolele al 14-lea și al 15-lea se stabilesc în oraș cinci ordini călugărești, în rândul cărora se formează două ordini franciscane și unul dominican (ordinul călugăresc cer-

șetor). Franciscanii trăiesc la Seghedin de 700 de ani. Ei mențin credința catolică în Alsóváros (Orașul de Jos) chiar și în timpul domniei turcești iar biserica lor care datează din secolul al 17 devine un loc de pelerinaj. Prima perioadă de aur a orașului coincide cu sfârșitul secolului al 16-lea.

Seghedin este compus din trei așezări și mai multe insule. În secolul al 14-lea orașul se îmbogățește prin comerțul cu sare dar numele său devine cunoscut și datorită creșterii de animale și a grâului, a comerțului cu vin și cu vită. Orașul are hrană și adăpost din belșug, și devine, astfel, centrul de adunare a cruciadelor (de ex. 1439, 1444, 1456 etc.). Hunyadi János (Iancu de Hunedoara) își adună oastele la marginea orașului cu care eliberează Belgradul și învinge (în 1456) trupele turcești care au cucerit (1453) Bizanțul. În 1498 orașului i se conferă titlul de oraș liber regesc. La începutul secolului al 16-lea numărul estimativ al locuitorilor este 8000 de oameni, nivelul taxelor plătite de ei regelui situează orașul pe locul 2-3 în privința dărilor. Este singurul oraș din Câmpia Maghiară căreia i se conferă acest privilegiu. Este interesant faptul că orașul nu este încercuit cu ziduri, doar cetatea are în jurul ei o palisadă și un șanț. Voievodul Ardealului, János Zápolya staționează la hotarele orașului chiar în ziua în care trupele regelui ungar sunt învinse în bătălia de la Mohács (1526). Odată ce turcii câștigă teren, orașul încetează să înflorească și regresează în târgușor.

În 1543 judele orașului și membrii consiliului sunt convocați de către turci și executați. În anul 1552 eșuează tentativa de a recupera orașul de la turci. Acesta este anul în care au loc multe asedii renumite, înainte să cadă Timișoara și Szolnok și trupele turcești să ajungă la cetatea orașului Eger. Invazia turcilor durează până în anul 1685. Cetatea este întărită, sediul comitatului este Seghedinul. Orașul devine un târg turcesc, cu bazaruri, cafenele, cu o facultate islamică. Sultanul petrece iarna anilor 1595-96 în oraș, iar trupele sale staționează în împrejurimi. Tătarii distrug mare parte din satele zonei și, astfel, se formează zona orașului cu hotare imense. La sfârșitul secolului al 17-lea trupele care eliberează zona distrug terenul arabil, în urma lor rămâne doar pustietate. În localitate trăiesc în jur de 2000 de oameni.

Habsburgii transformă zona în centru administrativ. Ei vreau să transforme cetatea din Seghedin, spre deosebire de cea din Timișoara, într-o fortăreață în formă de stea. Seghedin devine sediul districtului Ungaria de Jos și sediul grănicerilor din zona Tisei. Conducătorii orașului fac tot posibilul să recâștige privilegiile de odinioară și să scape de povara de pe urma conducerii și abuzurilor armatei. În 1716 comitatul Timiș este recucerit de către trupele lui Savoya. După această perioadă se accelerează procesul pentru câștigarea independenței, cetatea își pierde treptat semnificația. Maria Tereza, deoarece pierde bătălia de la Belgrad, întărește cetatea cu un șir de cazemate, dar acestea nu mai au nici-o semnificație. Începând cu anul 1780, cetatea este transformată în penitenciar.

La data de 21 mai 1719 Carol al III-lea a semnat documentul care atestă reînnoirea drepturilor orașului liber regesc. Acest privilegiu asigură oportunități unice orașului în secolul al 18-lea față de alte orașe care nu aveau astfel de privilegii. Conducerea locală are autoritate judiciară autonomă. Comitatul din Csongrád se formează din nou la Seghedin. Hotarul orașului are 200 de mii de hectare maghiare, orașul fiind cel mai mare proprietar de pământ din județul Csongrád. Cele mai importante moșii sunt: stepa cumană (baza înfloririi ramurii creșterii animalelor), și Seghedinul Nou format din moșia din Szőreg și satul Tápé. Episcopul de Cenad dorea inițial să aducă sediul diacezei în oraș, dar apoi se mută la Timișoara și orașul scapă, astfel, de situația de a se afla sub autoritatea superioară a unui episcop. În secolele al 18-lea și al 19-lea aristocrații au un rol aproape nesemnificativ în viața orașului. O excepție interesantă este familia Kárász, moșia obținută de ei în detrimentul orașului Seghedin devine baza bogăției lor.

Szeged – primăria

În secolul al 18-lea cetățenii cei mai bogați ai orașului sunt negustorii de vite sârbi. Din cauza construirii cetății sunt aduși în oraș mulți dalmățieni și nemți. Există multe preconcepții și temeri privind coloniștii. Acest fapt este atestat de progonirea vrăjitoarelor din acea perioadă. În perioada 1728-29 sunt

condamnați la moarte și arși pe rug 15 oameni pentru practicarea fermecătoriei. Zona de lângă Tisa unde au avut loc aceste evenimente, azi se numește Insula Vrăjitoarelor.

Pe oameni nu îi unește conștiința de cetățean ci faptul că aparțineu aceleiași oraș. În 1740 sunt aduși la Torontal și în Bácska cultivatori de tutun din Seghedin. S-a dovedit că în 146 de localități au fost aduși locuitori din zona orașului Seghedin. O dovadă frumoasă a unității religioase a zonei o reprezintă pelerinajul din Alsóváros – parte componentă a orașului – organizat în fiecare an în prima duminică a lunii august.

În 1721 orașul liber regesc profită de privilegiile sale, convoacă ordinul piarist care fondează o școală. Această școală oferă așezărilor aflate la sud de Pesta o educație la cel mai înalt nivel din zonă, având elevi de pe o rază de 25 de mii de km². Școala devine centrul intelectual al orașului prin intermediul gimnaziului, liceului și a școlii sale de desen. Pentru copiii intelectualilor de pe acest teritoriu multietnic, al popilor ortodocși precum și a copiilor funcționarilor și a meșteșugarilor șvabi această școală a reprezentat locul unde se putea învăța limba maghiară. Localitatea a asimilat, astfel, foarte repede locuitorii ei, care au devenit în scurt timp cetățeni ai Seghedinului.

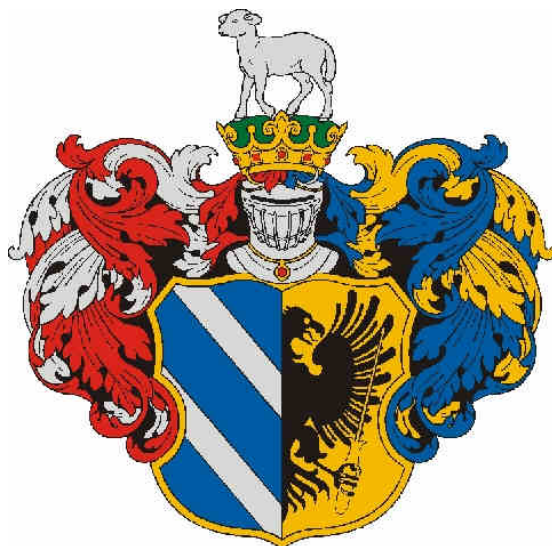
În secolul al 18-lea au loc multe catastrofe naturale, incendii (1697, 1710) și inundații (1712). Se ivește ideea reconstruirii orașului într-o altă zonă. Curuții lui Rákóczi asediază fără succes cetatea (1704, 1708). În urma epidemiei de ciumă adusă din Timișoara, mor în jur de 600 de oameni.

Orașul este renumit pentru târgurile sale de faimă națională, se înființează în jur de 20 de bresle, la sfârșitul secolului cei mai bogați locuitori se ocupă de comerțul recoltei și al tutunului. Imaginea orașului cunoaște, de asemenea, o transformare. În loc de străzi găsim canale și pârauri. Centrul orașului numit Palánk, se desparte de Alsóváros care este locuit aproape în întregime de maghiari. În centru locuiesc cu precădere sârbi, nemți și dalmățieni. În Felsőváros trăiesc nemți și unguri. La sfârșitul secolului al 18-lea se finalizează construcțiile din piața Bisericii. Printre clădiri se remarcă biserica piariștilor și școala. Piața este înconjurată de un cartier plin cu case și drumuri întortocheate. Cartierul se întinde până la Tisa. Separat de centrul religios și vizavi de cetate se află primăria, centrul economic și administrativ al orașului.

Locuitorii Seghedinului întâmpină revoluția din 1848 cu mult entuziasm. Primul comandant al gărzii naționale este János Damjanich. În Ungaria se sfârșește perioada feudalismului și cu această ocazie se abolesc și privilegiile. Lajos Kossuth își începe, la Seghedin, discursul de recrutare cu următoarele cuvinte: „Locuitorilor ai Seghedinului, mândria poporului meu...” Cuvintele lui Kossuth reflectă cu exactitate patriotismul înfocat al localnicilor. La începutul anului 1849 trupele sârbești ocupă Seghedinul Nou, se trage cu tunul în oraș. Gardienii din Seghedin sunt trimiși să oprească răscoala sârbilor din sudul Ungariei,

acolo unde se duc luptele cele mai sângeroase. În iulie 1849 Seghedinul devine capitala țării. Kossuth este convins că din Seghedin se va putea schimba soarta revoluției. Parlamentul aprobă legea privind naționalitățile și emanciparea evreilor. Kossuth și Bălcescu cad de acord privind planul pentru reconciliere, în care se recunosc drepturile naționale ale românilor și maghiarilor și prevede o înțelegere prin care românii promet că încetează să organizeze răscoale și sprijină cu trupe revoluția maghiară. Lângă Szőreg trupa de acoperire a armatei principale este înfrântă și se vor îndrepta spre Timișoare, nu spre Arad, care era destinația inițială a trupe. La Timișoara trupa de acoperire suferă înfrângerea definitivă.

În timpul absolutismului orașul își pierde autonomia, structurile comita-tiene și parlamentul nu mai funcționează. Austriecii consideră țara ca un do-meniu subordonat lor, împărțit în cinci provincii. Se instituie o zonă de grăni-ceri, care va despărți sârbii din nord de Serbia. Banatul Timișan și Voivodina Sârbească nu oferă nimic sârbilor. Personajul cei mai faimos al acestei perioade este haiducul din Seghedin, Sándor Rózsa. În timpul revoluției conduce trupe de gherile. În această perioadă jefuiește și curse poștale.

Szeged – stema actuală

În 1854 calea ferată ajunge până la Seghedin. Datorită căii ferate, distribuția liniilor de forță economice se schimbă. Până în această perioadă se dezvoltă mai bine așezările care se află lângă fluvii, de acum înainte se vor dezvolta acele orașe care se află la joncțiuni de căi ferate. Seghedinul se află la intersecția lini-ilor Viena-Pesta-Timișoara/ Si-biu (1857) și Oradea-Fiume (1870). Calea ferată străbate zone cerealiere și cu ferme ale crescă-torilor de animale, foarte mari. Trei-pătrimi din importul bunu-rilor din Seghedin are loc pe cale fluvială, iar circulația cu căruța este încă de două ori mai mare

față de cea pe cale ferată, deși în cazul exportului, vapoarele transportă doar cu puțin mai mult decât calea ferată. Primul om care trece prin Poarta de Fier, în anul 1833, este un cetățean al Seghedinului. Flota din Seghedin are 200 de va-poare. Cele mai importante sunt în acea perioadă transporturile de cereale și morile de apă. În 1893, jumătate din cele 7,7 chintale de marfă transportate la Seghedin sunt fabricatele din lemn. Zece la sută din stocul de sare al țării se află

la Seghedin. În anul 1890 importul de făină din Seghedin se ridică la peste 30 de mii de tone. Seghedinul este centrul de încărcare a mărfii din Bacica și Banat precum și cel al industriei de prelucrare. În cadrul industriei de prelucrare cele mai importante sunt producția cânepii, industria morii și cea a cărnii. Cea mai mare măcelărie din zonă se află la Seghedin. Aerul Tisei joacă un rol determinant în fabrica de paprika și de salam al lui Márk Pick, deoarece calitatea este determinată de o bună coacere. În județele Bács și Bodrog se produce 90% din toată producția de cânepă a țării. Producția de cânepă și fabricarea de frânghii din Seghedin de bazează pe această oportunitate. Între anii 1910-1914 în oraș pe lângă cele 12 mori de aburi mai funcționează și 15 mori de apă, 8 mori cu cai și 91 de mori de vânt. Capacitatea colectivă a morilor este de peste 400 de tone/zi. O mare parte din cantitatea de grâu, porumb și de orz care este măcinată în morile de aburi este destinată exportului. În morile de vânt și de apă se macină secara pentru uz propriu. O caracteristică distinctivă a orașului Seghedin este măcinarea ardeiului boia. La sfârșitul secolului, jumătate din cantitatea totală este prelucrată de cultivatori, iar cealaltă jumătate de 6 mori. În timpul sezonului, muncitorii lucrează câte 14 ore, adesea se lucrează și noapte dar și duminică. Pe lângă industria de produse alimentare, o altă ramură importantă este și cea a joagărelor și a industriei de construcții. Înainte de Primul Război Mondial se planifică construirea unui pod, cel de al treilea după podul feroviar și cel din centru.

Dezvoltarea economică a orașului, ca și a altor orașe din Câmpia Maghiară atinge apogeul în timpul Monarhiei Austro-Ungare. Regiunea este cel mai important procător de alimente atât în cadrul Monarhiei cât și în Europa. Așezările se îmbogățesc cum nu o mai făcuseră până atunci. Este cea de a treia perioadă înățătoare a orașului din istoria ei.

„Szeghedinul nu a fost, ci va fi.” – spunea Francisc Iosif după ce vizita zona devastată de marea inundație. La podul feroviar s-a produs un baraj de gheață, Mureșul a deversat ridică nivelul Tisei, care rupe barajul la o distanță de 20 de km de Seghedin, pe malul drept al Tisei, pe o distanță de 25 de km. Apă în jurul orașului. În data de 12 martie 1879, la miezul nopții, lângă gara Rókus vântul ce bătea dinspre nord-vest, ridică apele, iar valurile rup digul feroviar pe o lungime de 100 de metrii. Dimineața tot orașul este inundat de apă. Cantitatea de apă ajunge la 33 de milioane de m³ și se ridică la o înălțime de 3-4 m, acoperind orașul timp de trei luni. Alsóváros (Orașul de Jos), Felsőváros (Orașul de Sus) și Cartierul Rókus sunt distruse de apă. Regularizarea Tisei trece în subordinea statului. Digurile sunt consolidate și sunt înălțate la 2,5-3 m, lățimea fundației este modificată la 10 m. Orașele Vásárhely și Seghedin sunt înconjurate cu un dig inelar. După aceste schimbări Râul Tisa nu a mai inundat orașul. Se aduc – pe cale ferată și cu vaporul – 16,1 milioane de m³ de pământ pentru a umple terenul pe care se va construi orașul. În timpul reconstrucției, se mută

de la Szabadka (azi Subotica) la Seghedin sediile conducerilor poștei, a căii ferate, curtea regală de apel și centrul forestier. În 1881 Seghedinul și Seghedinul Nou se unesc, iar în 1883 se termină reconstruirea orașului. Din cărămizile cetății se construiesc case, cetatea nu mai este centrul orașului. În 1900 numărul de locuitori ajunge la 100 mii.

În Primul Război Mondial orașul pierde peste trei sfert din soldații regimentului al 46-lea, cea mai mare înfrângere o suferă pe frontul italian, unde pierde 900 de oameni. În 1918 prețul bunurilor de consum crește cu 600%, izbucnesc mai multe greve generale cu caracter politic. Orașul a celebrat Consiliul Național din 1918, constituit după principiile enunțate de Wilson, dar își dorea pace și nu revoluție. După zece zile de la armistițiul de la Belgrad, la sfârșitul lunii noiembrie al anului 1918 Seghedinul Nou este invadat de trupe sârbești. Sârbii, cehii și românii doresc să-și revendice teritorii înaintea încheierii tratatului de pace. Trupele franceze împiedică ocuparea Seghedinului. Ei separă puterile române și cele sârbești ca să împiedice izbucnirea războiului în rândul aliaților săi. În 1919 puterile Antantei împiedică preluarea orașului de către comuniști. La Seghedin au început să se organizeze puterile politice însă nu reușesc să formeze un guvern. Se constituie Armata Națională, la conducerea ei este numit Miklós Horthy. Ardealul, ținuturile de nord și de sud ale Ungariei sunt asediate de trupe de intervenție. Dictatul de pace de la Trianon nu a luat în considerare granițele etnice nici în această zonă. Linia graniței este trasă lângă Seghedin. Orașul care din punc de vedere al densității populației este cel mai mare din zonă cu 119109 locuitori, cu o suprafață de 814 km² în decembrie 1920, își pierde rolul central de până atunci și devine un oraș aflat la granița țării.

Industria ușoară a orașului își pierde producătorii din domeniul agriculturii, iar activitatea comercială a orașului scade foarte mult. Această situație stopează dezvoltarea orașului pentru decenii.

TIMIȘOARA

de prof. Gilda Gabroveanu – prof. Georgeta Plopeanu

Timișoara (în maghiară *Temesvár*, în germană *Temeswar* sau *Temeschwar*, în sârbă *Темувар*/*Temišvar*, în limba bulgarilor bănățeni *Тимишvár*, în traducere: „cetatea de pe Timiș”) este cel mai important oraș din vestul României. Numele localității vine de la râul Timiș, numit de romani în antichitate *Tibisis* sau *Tibiscus*. La 1 ianuarie 2009, având 311.586 mii de locuitori era al doilea oraș ca populație din România.

Cel ce intră pe această „poartă de vest” în România are de parcurs 160 km de la Belgrad, 300 km de la Budapesta sau 550 km de la Viena. Timișoara este capitala economică și istorică a Banatului (ținut mărginit la nord de râul Mureș, la vest de Tisa inferioară, la sud de Dunăre și la răsărit de munții Carpați).

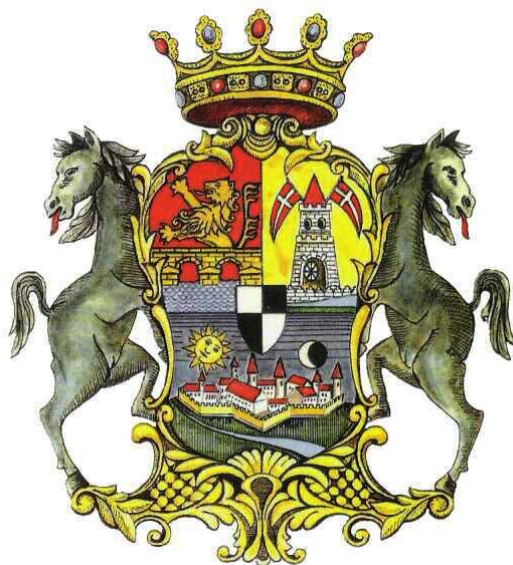
Se află în Câmpia de Vest a României (90-100 m altitudine), pe malul râului Bega, canalizat pentru navigație prima dată între anii 1723-1732 și navigabil din 1732. Canalul Bega a primit o nouă albie între 1753-1755, iar canalul actual a fost terminat în 1912. Din 1865 au existat și curse fluviale regulate de pasageri, Timișoara fiind astfel primul oraș din România cu asemenea curse, iar canalul Bega a fost, până la inaugurarea canalului Dunăre–Marea Neagră – singurul canal navigabil de pe râurile interioare ale țării, care a legat Timișoara de Marea Neagră și de Marea Nordului, prin sistemul Dunăre–Main–Rin. Terenul de pe raza orașului moștenește o pânza freatică aflată la o adâncime de numai 0,5-5 metri, factor care nu permite construirea edificiilor înalte.

Timișoara are un climat temperat-continental. Temperatura medie anuală este de 10,4°C (2005), cu influențe climatice ale maselor de aer submediteraneene (mase de aer cald care bat dinspre Marea Adriatică) și oceanice (mase de aer umed care provin dinspre Atlantic).

Parcurile Timișoarei, întinse și variate, i-au dat și supranumele de orașul-grădină sau orașul rozelor/trandafirilor. Specii unicate în țară ca teiul cu frunza crestată din Parcul Copiilor, sau rarități ca arborele-pagodelor Hickory, nucul american (din Parcurile Fabric și Central) fac și ele faima orașului. Numeroase sunt și speciile de conifere, cele ornamentale (salcia plângătoare, dudul plângător), cele agățătoare (glicina, trâmbița ingerașului, vița americană). Parcul Rozelor este primul Rosariu creat în România, iar grădinarii timișoreni de odinioară (Mühle, Niemetz, Agacsy, etc.) și cei de azi au creat sute de noi soiuri de trandafiri.

Pe teritoriul de astăzi al orașului, arheologii au descoperit urmele a numeroase așezări preistorice din epoca neolitică (6500-2500 î. Hr.), ale civilizației tracilor din epoca bronzului și fierului (2500-1200-350 î. Hr.), ca și alte celto-decice (350 î. Hr. - 101 d. Hr.). Provincia Dacia Romană, întemeiată de împăratul Traian după războaiele din 101-102, 105-106 cu Decebal, ultimul rege al dacilor, avea sub control și zona de azi a orașului unde în vremea regatului dac exista probabil localitatea Zurobara, amintită de geograful Claudius Ptolemeus.

După pătrunderea triburilor maghiare în Câmpia Panonică (896 d. Hr.), cetele lui Arpad, oprite în expansiunea spre Germania, au început să-și extindă stăpânirea spre răsărit, peste Banat și Transilvania. Ținutul Timișoarei a devenit comitat al regatului maghiar și este amintit pentru prima oară în documente la 1177, o dată cu comitatele de Cluj și Alba. Cu toate acestea, mulți istorici consideră că data certă a atestării documentare a Timișoarei este 1266.

Vechea stemă a Timișoarei

Fiind așezată într-un punct strategic, de unde putea fi controlată o mare parte a Câmpiei Banatului, atât Timișoara cât și funcția de comite de Timiș devin din ce în ce mai importante. Timișoara primește un impuls deosebit în timpul domniei regelui ungar Carol Robert de Anjou care în urma vizitei sale din 1307 ordonă construirea unui palat regal, pe locul unde este acum Castelul Huniade construit de Iancu de Hunedoara (Hunyadi János), iar în timpul anarhiei feudale, acesta chiar își va muta capitala la Timișoara. Stabilirea curții regale în acest loc a determinat o creștere demografică a așezării, dar importanța ei devine și comercială și politică.

Timișoara devine capitala regatului ungar pentru o perioadă de 8 ani, între 1316-1323. Carol Robert de Anjou va mai reveni la Timișoara în 1330 când pornește de aici împotriva lui Basarab I, domnul Țării Românești. Palatul regal a fost ridicat cu meșteri italieni și era organizat în jurul unei curți dreptunghiulare având un corp principal care era prevăzut și cu un donjon sau un turn.

La sfârșitul secolului al 14-lea, turcii și-au început incursiunile militare prin această regiune, regele Sigismund fiind nevoit să convoace dieta, în 1397,

la Timișoara, în vederea pregătirilor de apărare. Numele lui Iancu de Hunedoara (Hunyadi János), în 1440, în funcția de comite de Timiș marchează un capitol aparte din istoria Timișoarei. Iancu de Hunedoara va fi cunoscut în întreaga Europă pentru reputata victorie de la Belgrad, asupra otomanilor, fiind considerat în acea vreme apărător al creștinătății. El va transforma orașul într-o tabără militară permanentă și în domiciliul său, pentru că se mută împreună cu familia. Astfel, cetatea va rămâne în posesia Corvineștilor până în 1490. Iancu de Hunedoara se ocupă și de refacerea vechiului castel, cu ajutorul unui arhitect italian. După moartea lui Ladislau al V-lea, regele Ungariei, Matia Corvin, fiul lui Iancu de Hunedoara, este ales suveran al Ungariei (1458). Acesta este considerat drept unul dintre cei mai mari regi din istoria Ungariei. Odată cu extinderea teritorială a Imperiului Otoman în această parte a Europei, Timișoara, prin poziția sa și prin forța garnizoanei sale devine cheia unui întreg sistem defensiv ce asigura partea sud-estică a Ungariei. Din această cauză încercările de cucerire ale turcilor devin din ce în ce mai insistente. Astfel, tentative de cucerire a cetății au loc în anii 1462, 1467, dar aceste expediții au eșuat. În anul 1478, Matia Corvin numește în funcția de comite de Timiș pe Pavel Chinezu (Kinizsi Pál).

Un episod deosebit din istoria Timișoarei îl reprezintă asediul cetății de către oastea țăranilor răsculați condusă de Dózsa György (Gheorghe Doja). Războiul țăranesc a pornit din Transilvania, după ce Dózsa a fost numit comandant al cruciadei anti-otomane, inițiate de Papa Leon al X-lea. Se promisese iobagilor participanți la cruciadă, eliberarea, însă cum războiul nu a mai avut loc, nemulțumirea maselor oprimăte a dus la transformarea revoltei într-o răsccoală. Armatele răsculate, formate preponderent din iobagi maghiari, dar și români, slovaci, sârbi, ruteni, au înfrânt mai întâi nobilimea condusă de comitele István Báthory și episcopul Miklós Csáki, dar au fost înfrânate lângă Timișoara de comitele de atunci, Szapolyai János (Ioan Zapolya). Dózsa a încercat să schimbe albia Begăi pentru a se putea apropia mai ușor de cetate, dar nu a reușit și a fost înfrânt. Se spune că locul unde a suferit o cumplită moarte, fiind pus pe un scaun din fier înroșit și ars de viu, este marcat de statuia Sfintei Marii din Piața cu același nume a cartierului Iosefin, ultimele ipoteze susțin că torturarea lui Dózsa a avut loc chiar lângă castel, de unde nobilii au putut urmări macabrul spectacol.

După moartea, în 1540, a regelui Ioan Sigismund de Zapolya, Transilvania și Banatul, împreună cu Timișoara, vor ajunge în mâinile Habsburgilor. După un asediu eșuat în anul 1551, turcii se regrupează și se întorc cu o nouă strategie. La 22 aprilie 1552, o armată otomană de 160.000 de oameni sub comanda lui Ahmed-pașa atacă cetatea, apărată de 2310 militari, pe care o cucereste în data 27 iulie 1552, și transformată în capitală de vilayet otoman. Comandantul cetății, Ștefan Losonczy (Losonczy István), după o rezistență eroică

este capturat și decapitat, în ciuda faptului că turcii în schimbul predării fortificației i-au promis plecare liberă.

În castelul din cetate se va instala un guvernator denumit „vali” sau „beilerbei” (uneori cu rang de pașă sau chiar vizir). Primul valiu sau beilerbei al Timișoarei este numit Kasım pașa, zis Gazi Kasım pașa, fost beilerbei al Budei. Pentru aproape 200 de ani Timișoara se va afla sub dominație otomană, fiind sub controlul direct al sultanului și având un statut special, ca cel al orașelor Belgrad sau Buda. Cetatea cunoaște importante transformări: bisericile sunt transformate în moschei, numeroși musulmani se stabilesc aici, fortăreața se transformă în baza necesităților strategice otomane. Cu toate acestea, ocupația turcească a fost o perioadă de relativă pace, Timișoara fiind folosită de turci mai ales ca punct strategic de plecare pentru campaniile militare la nord-vest.

După repetate tentative, Eugeniu de Savoya cucerește cetatea în 1716, deschizând calea dominației austriece și, apoi, austro-ungare respectiv ungare pentru mai mult de 200 de ani. Între 1716-1778, întregul Banat și cetatea Timișoara s-au aflat sub administrația imperială. La început, între 1716 și 1755, fiind o administrație militară, iar după 1755, o administrație civilă până în 1778. În 1779, Banatul a fost încorporat regatului ungar.

În urma eliberării de sub dominația turcească (1716), pentru aceasta regiune a început o epocă nouă. Comandant superior al orașului a fost numit contele Claudius Florimund de Mercy, sub conducerea căruia a început refacerea și extinderea orașului Timișoara, ca și a întregii regiuni. A fost ridicată o nouă cetate (1722-1765), au fost amenajate drumuri noi, desecate mlaștinile, râul Bega a devenit navigabil iar orașul-cetate Timișoara a beneficiat de aprovizionarea cu o bună apă potabilă. În anul 1719 a început colonizarea Banatului, venind germani, în mai multe valuri, din diferite provincii, în special din Alsacia, Lorena, Bavaria și Stiria. Alături de aceștia au fost colonizate familii de cehi, italieni, slovaci, francezi și spanioli, în timp ce stabilirea în oraș a celor de etnie maghiară era strict controlată și îngreunată. Colonizarea Banatului face din Timișoara un adevărat centru multiethnic și multiconfesional. Construcția canalului navigabil Bega dă un avânt puternic dezvoltării economice și a comerțului. Orașul cunoaște o perioadă de înflorire fără precedent, ajungând să primească numele de „Mica Viena” ca recunoaștere a importanței și frumuseții lui.

În 1717, nu existau edificii necesare administrației, garnizoanelor militare, iar fortificațiile nu mai făceau față noilor tehnici de luptă. Din acest motiv din câteva variante posibile s-a ales fortificația de tip Vauban (o fortăreață-bastion cu formă poligonală), și s-a construit noul sistem de apărare în perioada 1723-1765. Suprafața orașului ce urma să fie cuprinsă în interiorul zidurilor era de două ori mai mare decât cea a orașului medieval. Fragmente mici din această fortificație pot fi încă văzute astăzi în Timișoara. Până și ordinea clădirilor din incintă, dispuse pe un plan de străzi rectangulare, reflectă o rațiune militară. În

interiorul cetății existau două piețe: Piața Domului și Piața Paradei. Prima adăpostea clădirile bisericii și administrației, alături de câteva case private. A doua era rezervată celor cu caracter militar. În această perioadă sunt construite clădiri reprezentative în interiorul cetății printre care: domul romano-catolic și palatul episcopal, biserica ortodoxă din Piața Unirii, primăria, cazarma Transilvaniei. Tot acum apar și suburbiile: Elisabetin, Iosefin și Fabric, separate de cetate printr-un teren neconstruit, denumit Glacis.

Timișoara – primăria veche

Un moment important în existența Timișoarei intervine în anul 1781. Prin Diploma din 21 decembrie 1781, emisă de împăratul Iosif al II-lea, Timișoara dobânda statutul privilegiat de oraș liber regesc, ce va fi reînnoit în anul 1790 de împăratul Leopold al II-lea. Beneficia de o serie de avantaje importante care vor îngădui o dezvoltare mai accelerată a activităților urbane. Era scos de sub jurisdicția comitatului (reînființat în 1780); trimitea reprezentanți proprii în Dietă; își alegea proprii dregători și jurați; percepea vamă la intrarea și ieșirea mărfurilor; avea dreptul de a organiza târguri anuale și săptămânale de a-și stabili bugetul propriu de venituri și cheltuieli anuale; era scutit de anumite obligații fiscale; avea dreptul la o stemă proprie etc.

În 1848 izbucnește revoluția în Europa. În Imperiul Habsburgic aceasta a avut un caracter preponderent național, maghiarii vedeau momentul oportun pentru a ieși de sub autoritatea Casei Imperiale, în timp ce minoritățile din regatul maghiar doreau să folosească momentul să se desprindă de regatul maghiar. În acest an, trupele revoluționare maghiare înfrâng trupele imperiale austriece din Transilvania și Banat asediind timp de 114 zile cetatea Timișoarei, fără a o cucerii. Totuși pierderile de vieți umane și pagubele materiale au fost semnificative. Revoluția a fost înăbușită în Banat și Transilvania prin intervenția trupelor imperiale. Ca o urmare directă a revoluției, Ungaria a fost pusă sub o administrație militară, unele provincii intrând, ca domenii ale coroanei, sub jurisdicția nemijlocită a Casei de Habsburg, printre acestea numărându-se și nou-înființata provincie „*Voevodina sârbească și Banatul timișan*” cu reședința în Timișoara. În 1860 a fost desființată această formă administrativă și teritoriul a fost redat Ungariei.

În 1857, a fost construită calea ferată Szeged-Timișoara, prin care orașul a intrat în legătură directă cu Budapesta și Viena. Anii 1871-1897 au fost cei în care s-au realizat legături de cale ferată și cu alte localități din Banat, putându-se exemplifica în acest sens orașele Arad, Caransebeș, Orșova, Sînnicolaul Mare, Buziaș. Primul oficiu tele-grafic a fost deschis la 24 aprilie 1854, iar în anul 1879 a sunat primul telefon inițial la 52 de abonați. În 1760 a fost introdus iluminatul public, pentru ca în 1770, în oraș să ardă 100 de lămpi. 1782 a fost anul în care iluminatul public a fost preluat de către administrația orașului, care în 1857 a introdus iluminatul cu gaz. Astfel Timișoara poate fi considerată, primul oraș de pe teritoriul actual al României ce a avut iluminat public cu gaz și, mai târziu, primul oraș al Europei continentale care a introdus iluminatul public electric (1884), firma londoneză „International Electric Company Limited” instalând, prima dată, nu mai puțin de 731 lămpi. Anul 1869 este anul în care, în Timișoara, circula primul tramvai cu cai, pentru ca în 1899, să fie electrificat, traseul său ajungând la o lungime de 10,7 km.

Prima farmacie și primul spital au fost construite între anii 1735-1737, spitalul fiind inaugurat de ordinul mizericordienilor. În analele anului 1751 se amintește deja de un spital orășenesc (azi spitalul de pe strada Mărășești). În anul 1886 a fost înființată societatea Salvarea, prima instituție de acest gen din fosta Ungarie.

Încă din secolul al 14-lea, Timișoara a fost centrul spiritual al Banatului, existând multe școli particulare, dar nu putem vorbi, la acea vreme, de un învățământ organizat. În cei 164 de ani de stăpânire turcească, viața culturală a avut mult de suferit, problemele atât laice cât și religioase fiind rezolvate ocazional de călugării care treceau prin Timișoara. După eliberarea de sub jugul turcesc, iezuiții au preluat învățământul, în 1718 deschizând prima școală elementară în Cetate. În anul 1726 iezuiții au deschis prima școală medie, iar prima școală

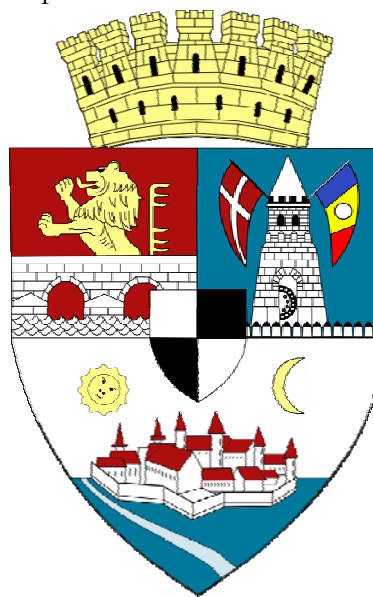
normală pentru pregătirea învățătorilor a fost înființată în 1775, după model vienez.

Primul ziar care a apărut în Timișoara, în anul 1771, a fost un ziar de limbă germană cu titlul „*Temeswarer Nachrichten*”. Acesta a fost primul ziar german în Europa de sud-est. Cele 13 numere ale acestui ziar, descoperite în arhivele statului din Viena sunt totodată documentele cele mai vechi pentru atestarea existenței unui ziar pe teritoriul României de azi. În 1784, tot la Timișoara, a apărut un calendar în limba germană, respectiv ziarul „*Temeswarer Zeitung*”, tot în germană. Revista „*Južna Pčela*”, bisăptămânală, a apărut între 1851-1852, fiind prima revistă de limbă sârbă, cu caracter politic. Între 1858-1861 a apărut, în limba maghiară, o revistă săptămânală de literatură, știință și economie, sub titlul „*Delejtű*”. Între 1874-1875 a apărut primul săptămânal în limba română sub titlul „*Priculicu*”. Prima tipografie se afla probabil în Fabric și a fost înființată în anul 1771 de Mathias Heimerl. Timișoara a fost al treilea oraș din fosta Ungarie, care a avut un teatru permanent, prima mențiune documentară a acestui fapt fiind protocolul din 1753.

În anul 1761 s-a construit clădirea Magistratului rascian (în acest loc se află azi liceul Lenau), clădire ce a găzduit mai târziu teatrul german. După unirea Magistratului rascian cu cel german, în 1780, această clădire a servit, până în 1784, numai cauza artei. Aici a concertat Liszt, a dirijat de Johann Straus-fiul, iar marele poet român Mihai Eminescu a fost oaspete ca sufleur.

Actuala clădire a primăriei din Timișoara a fost inițial sediul Școlii Comerciale Superioare. Construcția clădirii a început în 1914 și s-a terminat în 1929. După ce se instalează administrația românească în Timișoara, la 3 august 1919 intră armata regală română sub comanda colonelului Virgil Economu.

În data de 16 decembrie 1989 la Timișoara s-a declanșat revoluția care avea să ducă la înlăturarea lui Nicolae Ceaușescu și a regimului comunist din România. Inițial s-a format o mișcare de protest împotriva mutării forțate a pastorului reformat László Tőkés. Atât enoriașii cât și trecătorii s-au adunat în fața parohiei acestuia în semn de protest. La scurt timp însă, protestul s-a transformat într-unul împotriva întregului sistem și s-au scandat pentru prima dată lozinci anticomuniste. Mișcarea a luat rapid

Timișoara – stema actuală

ampliare și în centrul orașului s-au adunat zeci de mii de revoluționari. Pe 20 decembrie 1989, Timișoara a fost declarată primul oraș din România liber de comunism, în urma unor confruntări sângeroase soldate cu peste 1000 de morți și alte câteva mii de răniți. Aceste evenimente au dus la căderea regimului ceaușist o săptămână mai târziu.

Stema municipiului Timișoara a suferit cu timpul mai multe schimbări însă a păstrat mare parte din elementele caracterizante. În prezent stema oficială este tăiată în două părți printr-o linie orizontală. Jumătatea superioară este împărțită din nou în două părți egale printr-o linie verticală. Deasupra stau 7 turnuri care simbolizează cele 7 provincii române. În partea din stânga sus, pe fundal roșu, peste valuri naturale un pod de aur cu două deschizături boltite, construit din piatră cioplită (podul lui Traian) din care iese un leu de aur. În dreapta sus, un turn de piatră având cornișe duble (fostul turn de apă al cetății), două ferestre rotunde la etaj, iar la parter o poartă pe care se vede o roată de fier neagră (moara de apă). În partea de sus a turnului se văd la stânga un steag purpuriu cu o cruce argintie, la dreapta steagul tricolor găurit, introdus după 1989, simbol al Revoluției pornite la Timișoara.

Timișoara – primăria actuală

În jumătatea de jos, pe câmp albastru, la stânga plutește soarele cu chip uman iar la dreapta semiluna, simbol al trecutului orașului sub stăpânire oto-

mană. Dedesubtul lor se vede Cetatea Timișoara, cu clădirile publice și industriale, înconjurat de citadele iar la poalele cetății curge canalul Bega. La mijlocul stemei se află un scut. Timișoara este un oraș multietnic și intercultural, influențat de diversele comunități etnice, în special de cea germană, maghiară și sârbă, dar și de cele bulgară, italiană și greacă. Moștenirea culturală și diversitatea ofertei culturale sunt punctele forte ale orașului. Cu cele peste 12 instituții culturale profesionale, Timișoara este, după București și Iași, al treilea pol cultural din țară din punct de vedere al mărimii și diversității ofertei culturale. O mare tradiție o are teatrul timișorean, care prin cele trei teatre de stat: Teatrul Național, Teatrul Maghiar și Teatrul German, oferă spectacole în limbile română, maghiară și germană. Cele trei instituții împart aceeași clădire-simbol cu Opera Română. Filarmonica Banatul întregeste paleta de ofertă culturală de cea mai înaltă calitate, păstrând astfel o tradiția orașului care a văzut interpretând pe scenele lui nume mari precum Franz Liszt, Johann Strauss fiul, J. Brahms, Enescu și Bartók.

Patrimoniul cultural timișorean și bănățean este întregit de Muzeul Banatului, înființat în 1872, din inițiativa comitelui de atunci, criticul de artă și academicianul Ormós Zsigmond. Acesta adăpostește cea mai mare colecție de obiecte arheologice din Banat. Din instituția „mamă” se desprind, în ultima perioadă, și devin instituții de sine stătătoare Muzeul de Artă, Muzeul Satului și de Etnografie. Există colecții importante, cum este cel denumit Muzeul Viorilor sau cel al Tehnologiei, Informației și Comunicațiilor. Muzeul Banatului are azi secții de arheologie, istorie și de științe ale naturii, ultima fiind deținătoarea celei mai mari colecții de păsări și fluturi din estul Europei (donații ale marilor naturaliști Dionisie Lințea și Frigyes König).

Oferta culturală este întregită de Teatrul de Păpuși (înființat în 1949), Ansamblul Banatul, Biblioteca Județeană (1904), Școala Populară de Artă, Casa de Cultură, dar și numeroase galerii de artă, edituri, fundații și asociații culturale. Printre galeriile de artă cele mai vizitate este Galeria Calina, aflată în centrul orașului, promotor al artei tinere, loc unde expun atât artiști timișoreni, cât și pictori consacrați din țară.

Din punct de vedere arhitectural, orașul moștenește un amplu patrimoniu de monumente istorice (circa 14.500), totodată cel mai mare din țară. De fapt întregul ansamblu de clădiri din centru și cele din cartierele Iosefin și Fabric sunt considerate monumente istorice. Acesta este rezultatul unei tradiții îndelungate de planificare urbanistică modernă, începută încă din secolul al 18-lea, o dată cu venirea austrieilor. Centrul orașului, amplasat în vechea Cetate, a fost remodelat, cu piețe și străzi drepte. Construcțiile erau bine aliniate, iar clădirile de la colțurile străzilor trebuiau să aibă elemente arhitecturale în plus. Predominant a fost stilul baroc de influență vieneză, care a adus Timișoarei numele de „Mica Viena”.

La sfârșitul secolului al 19-lea, structura urbanistică a Timișoarei a suferit un proces amplu de modernizare. Fostele bastioane și spațiile militare au fost demolate și înlocuite cu bulevarde și cartiere noi. În 1903, Primăria a înființat postul de arhitect-șef și l-a atribuit tânărului arhitect Székely László. Acesta a adus o contribuție decisivă la remodelarea zonei centrale și la introducerea stilului art nouveau (Jugendstil) și eclectic în peisajul urbanistic al orașului. Stau mărturie palatele din Piața Operei (Victoria), Baia Publică Neptun sau Casa Brück din Piața Domului (Unirii). Tot datorită lui s-a conturat și arhitectura industrială, abatorul comunal sau uzina de apă fiind numai câteva exemple.

Cartierele Fabric și Iosefin păstrează intactă amprenta diversității etniilor și meșteșu-garilor care le-au construit. Se păstrează influența germană, maghiară și sârbă. Clădirile nu depășesc două etaje, sunt vii colorate și foarte bogat ornate. În cartiere precum Mehala, Iosefin sau Freidorf, se păstrează trăsăturile tipice ale satelor tradiționale de șvabi bănățeni: case mari cu front stradal, frumos ornate și cu spații verzi în fața caselor.

Ultimul curent arhitectural care influențează orașul este cel românesc, introdus o dată cu trecerea Timișoarei sub administrație românească. Cel mai bun exemplu este Catedrala Mitropolitană realizată în arhitectură tradițională românească, în stil moldovenesc. În perioada interbelică se construiesc și noi cartiere de vile în jurul centrului, unde se resimte influența stilului modern interbelic, a stilului brâncovenesc sau chiar francez.

A existat și există o modă a sporturilor la Timișoara, pe rând popularitatea unora a crescut iar a altora a scăzut. Turnirurile cavaleresti ale evului mediu și trasul cu arcul au făcut loc curselor de călărie pe zidurile cetății ale ienicerilor, vânătorilor cu șoimii și luptelor voinicește ale otomanilor. Canotajul și patinajul au devenit sporturi favorite în Timișoara în a doua jumătate a sec. al 19-lea. Din perioada interbelică fotbalul prinde o popularitate din ce în ce mai mare.

Timișoara, veche cetate medievală, cel mai important oraș din vestul României, rămâne în continuare un loc iubit de locuitorii săi și un punct de atracție pentru turiști.

Capitolul I: De la începuturi până la 1552

SECOLUL XI

A – În secolele XI-XII se construiesc în comitatul Orod, pe malul Mureșului de la Cenad până la Bulci, mănăstiri de ordin benedictin și cistercian.

1018 (?)

A – Ajuns în Panonia, (Sfântul) Gerhard construiește o capelă și o mănăstire în Bakonybél (Ungaria). Mănăstirea a primit donații din partea reginei Ghizela, inclusiv vîi la Arad – aceasta fiind prima menționare a teritoriului.

1019

T – Unii cercetători identifică castrul Dibiscus, din diploma împăratului bizantin Vasile al II-lea ca fiind Timișoara; opinia lor nu este împărtășită de marea majoritate a istoricilor și geografilor.

1029 - după

A – După ce l-a învins pe Ajtony (Achtum), Ștefan I. constituie comitatul Arad pe teritoriul protopopiatului arădean, separându-l din comitatul Cenad, numele provenind – cel mai probabil – de la vicevoievodul Orod al voievodului Cenad.

Anii 1030

A – Regiunea a fost vizitată de Gerhard, episcopul de Cenad.

1080(?)

A – Prima atestare documentară a comitatului Orod într-un document de donație; documentul original s-a pierdut, există o copie din 1347, de pe vremea regelui Ludovic cel Mare; o parte a documentului s-a păstrat: au fost donate protopopiatului din Titel mai multe localități (din zona Aradului Ghioroc, Zăbrani).

1089

A – Cumanii și pecenegii din Moldova, sub conducerea voievodului Copulci, au devastat Transilvania și Orodul.

SECOLUL XII

T – Fortificația realizată cu val de pământ și palisadă de la Timișoara este identificată în zona piața Huniade – str. Telbisz – str. Bolyai – str. L. Blaga de azi, și aici exista și o biserică a cetății.

1131

A – Donația (hrisovul) regelui Bela al II-lea (Orbul) pentru catedrala din Orod.

1135 (?)

A – Regele Bela al II-lea (Orbul) înființează o prepozitură pe teritoriul denumit azi Arad-Vladimirescu.

1136 (poate în 1131 sau 1132)

A – (în anumite documente 1131 sau 1132): Adunarea națională sângeroasă de la Arad (Orod): Bela al II-lea și soția sa Ilona, îi execută pe cei 68 de oligarhi găsiți vinovați în orbirea regelui.

1150 (?)

A – Cea mai veche parohie atestată documentar este cea din Micălaca.

1154

T – Geograful arab El Idrisi menționează localitatea *T. n. y. s. b. r.* la 120 mile distanță spre sud de Tisa (*T. y. s. y. a*), ca fiind un oraș frumos. Unii cercetători o identifică, sub forme ca Tanisu sau Tensinova, ca fiind Timișoara.

1156

A – Într-un document apare numele prepozitului de Orod, Primogenitus.

1172

T – Este menționat primul comite de Timiș sub numele de Pancratius (1172-1175), având sediul la Timișoara. Cum toate comitatele din Banat și-au luat numele de la cetățile omonime, înseamnă că la această dată exista și o cetate Timiș, azi Timișoara. Putem considera acest an ca fiind prima atestare documentară indirectă a Timișoarei.

1177

T – Primul document care menționează cetatea Timișoarei este hrisovul regelui Bela al III-lea, în folosul capitlului din Arad, în care găsim formula „*castrum Demesiensis*”, considerată a fi cetatea Timișoarei.

A – Prima menționare a capitlului și fortăreței (*castrum*) din Orod într-un hrisov al regelui Bela al III-lea; în descrierea capitlului sunt incluse 100 de cuvinte maghiare.

1183

A – Prima menționare documentară a dreptului de vamă pentru sare a capitlului din Orod.

SZ – Hrisovul regelui Bela al III-lea acordă bisericii din Nitra dreptul ca trei nave ale ei, transportoare de sare, să oprească la Arad sau Szeged. Este primul document în care este amintit numele de *Cigeddin*.

1197

A – Documente atestă că la conducerea prepoziturii se aflau 21 prepoziți reali și 12 prepoziți titulari.

1199

SZ – **ianuarie, 30:** Într-un ordin al papei Inocențiu al III-lea este amintit pentru prima dată arhidiaconul din Szeged. După denunțul arhidiaconului din Szeged și a arhiepiscopului R., de Kalocsa, s-a pornit o cercetare împotriva mestrului L., care a trunchiat registrul papei Alexandru al III-lea.

Sfârșitul secolului XII

A – La Tauți ia ființă un convent ioinit.

SECOLUL XIII

Începutul:

B – Se presupune că în această perioadă ar fi luat ființă Békéscsaba.

1205-1235

T – Regele Andrei al II-lea al Ungariei ridică rangul comitelui de Timiș la cel al voievodului Transilvaniei.

1212

T – Printr-un hrisov al regelui Andrei al II-lea, pământul Gad este scos de sub autoritatea cetății Timiș și donat unui nobil pentru meritele sale militare; este

prima atestare documentară directă a cetății Timișoara, folosindu-se formula: „...*et terram Gyad ad quator a castro temesiensi exemptam*”. Sub forma *Castrum de Tymes* sau de *Temes* va fi numită Timișoara până la începutul veacului al XIV-lea, când se va generaliza forma *Temesvár* – cetatea Timiș, în limba maghiară.

1214

A – Prima atestare documentară a comitatului regal, comite al comitatului Orod este menționat Kelemen, membru al nației Cenad.

A – Primul sigiliu păstrat al capelei, cu inscripția + *Sigillum Capituli Orodensis*.

1217

A – Orodul este menționat ca și cetate regală.

SZ – Regele Andrei al II-lea ordonă oficiului central de sare din Szeged livrarea anuală a 50 de mărci (marcă germană – unitate de volum) de sare canonicilor din Zagreb.

1220

A – Regele îl demite pe prepozitul de Orod, Gottfried, ordonă comiților Miklós și Othes distrugerea gospodăriei prepoziturii.

A – Este menționată pentru prima dată în comitat creșterea ovinelor.

A – La solicitarea prepozitului din Orod, papa Honorius al III-lea ordonă o inspecție specială.

1222

SZ – **înainte de 29 mai:** Prin decretul său constituțional Bula de Aur, regele Andrei al II-lea desemnează, în partea centrală a țării, localitățile Szalacs și Szeged ca singurele unde poate exista depozit de sare.

1223

A – Se anulează vama pe șalupele capitlului din Orod.

1224

A – **noiembrie, 18:** În prezența reginei Jolantha, soția regelui Bela al II-lea, se sfințește bazilica Sf. Martin din Orod (azi în cartierul Glogovăț-Vladimirescu).

1229

A – Primul document emis de capitlul din Orod (până în anul 1552 inclusiv, sunt cunoscute 632 documente).

1232-1313 (?)

G – În această perioadă a luat naștere și localitatea Giula. În anul 1230, regele Andrei al II-lea a donat teritoriul, pe atunci încă nelocuit, lui Miklos, comite de

Cenad. Numele localității se trage, probabil, de un conducător important, Giula, cel care a fondat o mănăstire benedictină, ce și-a încetat activitatea în 1330.

1233

A – Regele Andrei al II-lea stabilește cota de vamă la sare pentru capitlu (2000 bucăți de sare anual).

1235

A – Sunt menționați conducătorii militari ai cetății Orod: locotenentul Basu și căpitani Nuhu, Bayr, Belcse și Kelemen.

1237

SZ – Primul arhidiacon din Szeged, cunoscut după nume, este Miklós.

1241

A – La Nădab și Pereg, lângă Orod atacuri ale tătarilor, localnicii luptă cu armament, sub conducerea lui Kujuk Kadam, tătarii cuceresc fără asediu localitatea; conform unor istorici, după acest eveniment orașul este mutat pe locul de astăzi.

T – În aprilie, năvala tătarilor atinge obligatoriu Timișoara și Lugojul, deși nu există mărturii directe.

1242-1247

SZ – Slujitori veniți din străinătate în curtea regală, cu scopul de a se împroprietăți (hospites), se retrag la Szeged, și obțin pentru el privilegii de oraș regesc.

1247

SZ – Printr-un hrisov, regele Bela al IV-lea donează heleșteul Vártó și zona Tápé, abandonate din cauza invaziei mongole, hospiteșilor din Szeged.

1260-80

SZ – Se finalizează construirea castelului de piatră de la Szeged.

1266

T – Prin donație regală pământul Rety („...*terram Castri de Tymes* Rety uocatum, Preterea de terra Pophth uocata, que iacet in Comitatu *Tymisiensi*,...”) este scos de sub jurisdicția cetății Timișoara și donat comitelui cuman Parabuch.

1269 ?

SZ – Tânărul rege, Ștefan se află la Szeged.

1278

T – mai, 8: La Timișoara se află regele Ladislau al IV-lea, și emite de aici un document regal. Prezența regală este pricinuită de campania militară împotriva voievodului muntean Litovoi.

1282

SZ – sfârșit de august ori început de septembrie: Regele Ladislau al IV-lea se află la Szeged.

SZ – octombrie, 24-26: Regele Ladislau al IV-lea ține o congregație regală (dietă) la Szeged.

1285

A – A doua năvală a tătarilor în județul Arad.

1288

T – Prin hrisoave emise în Timișoara, regele Ladislau al IV-lea conferă mai multe posesiuni funciare familiei Buzad.

1293

SZ – august, 29: Regele Andrei este la Szeged.

1294

A – Prepozitul de Arad, Apáthy Miklós, cu permisiunea regelui napolitan Carol al II-lea, depune brațul Sfântei Agatha, patroana ocrotitoare a Siciliei, adus din Neapole (Napoli), în bazilica din Arad.

SECOLUL XIV

Secolele XIV-XVI

B – Orașul Békéscsaba aparține familiei Gerlai Ábránfy.

1301

A – Prepozitul de Arad, Benedict, primește titlu de subcancelar.

1302

SZ – Un cetățean din Szeged, András, cumpără vie pe muntele Makra din apropierea Aradului.

1307

T – martie, 7: Regele ungar Carol Robert emite la Timișoara primul hrisov al său pentru fii cumanului Batur, privind un domeniu din județul Sătmar.

1307 (?)

SZ – Kán László, voievod de Transilvania, îl prinde pe regele încoronat Otto Wittelsbach, îl deposează de Sfânta Coroană, îl aduce la Szeged, și îl pune la dispoziția lui Csák Ugrin, adept al rivalului lui Otto, regele Carol Robert.

1307-1315

T – La Timișoara, la ordinul regelui Carol Robert de Anjou, se construiește o cetate din piatră și un castel, care vor deveni reședință regală.

1308-1318

SZ – Apare în documente numele primului castelan din Szeged, maestrul Pál, fiul lui Dénes.

1310

SZ – **aprilie, 8:** Voievodul Transilvaniei, Kán László, depune jurământ de credință regelui Carol Robert și-i promite că-i returnează Sfânta Coroană.

1311

A – Sunt menționați în documente comitele și ajutorii, cei patru jude.

1313

G – **iunie, 20:** Prima menționare documentară a orașului Giula. În timpul șederii sale de aici, regele Carol Robert emite două hrisoave, datate astfel: „Datum in *Julamoustra*, circa album Crisium” – adică: emis la mănăstirea Giula, în apropierea râului Crișul Alb.

1314

SZ – **ianuarie, 22:** Regele Carol Robert (I) sosește la Szeged.

1315

T – **mai:** Curtea regală se stabilește la Timișoara, vine aici și regina Maria. Reședința regală rămâne aici până în 1323, după care se mută la Visegrád.

T – **iunie, 2:** Un prim act regal emis la noua reședință din Timișoara; zeci de acte regale vor fi emise aici până în 1323.

T – **iulie, 15:** Dieta regală se desfășoară la Timișoara, unde se iau măsuri urgente de îmbunătățire a situației regatului.

T – **noiembrie, 15:** Moare la Timișoara Maria, a doua soție a regelui.

1316 (?)

SZ – La Szeged, se finalizează construirea mănăstirii de călugări franciscani cu numele de Sfânta Treime.

1317

SZ – august, 2: Regele Carol Robert este la Szeged.

1318

T – Cu prilejul nașterii fiului său Coloman, regele Carol Robert organizează la Timișoara un fastuos turnir.

1318 - după

SZ – Mănăstirea fondată de dominicani la Szeged (avându-l ca patron pe Sfântul Nicolae), ce funcționează până în 1529, în locul numit azi Felsőváros, devine punct important al misiunii dominicane.

1319

SZ – august, 5: Regele Carol Robert vizitează orașul Szeged.

1320

T – august, 29: Prelații regatului întruniți aici, sunt consultați și stabilesc regula după care li se acordă fetelor de nobil sfertul ca moștenire.

1321

T – martie, 31: Prin decret regal, emis din Timișoara, Carol Robert permite colonizarea unor posesiuni din Banat.

1322

T – martie, 21: La Timișoara se desfășoară o mare adunare a baronilor și prelaților regatului.

1323

T – ianuarie, 16: La Timișoara se află arhiepiscopul de Esztergom care confirmă faptul că l-a sfințit pe Chanadinus, fost prepozit de Oradea, secretar al capelei regale, în funcția de episcop.

T – februarie, 26: Magistrul George, fiul lui Paul, vicecastelan de Timișoara.

1320-30

G – Carol Robert conferă privilegii Giulei: dreptul de a-și alege superiorii și judele, respectiv dreptul de a ține târguri.

1329

SZ – Franciscanii țin adunarea provincială (pt. Ungaria) a ordinului la Szeged.

A – Menționarea Aradului ca civitas (oraș).

1332

B – Prima menționare scrisă a orașului Békéscsaba, pe listele de zeciuială papală. La acea vreme, preotul numit Pál plătea 6 groși în contul dijmei papale.

1332-37

A – Prima menționare a localității Apáca, aflat pe teritoriul Aradului Nou.

A – Parohie romano-catolică la Micălaca sub conducerea preotului Elek.

1332-1338

SZ – Vin la Szeged colecții de dijma papală. Pe listele lor sunt două parohii, Sf. Demeter (din Palánk) și Sf. Gheorghe (din Felsőváros). Conform listelor, în cele două biserici s-au adunat, în medie, 501 și 549 denari. Astfel, din Câmpia de Sud orașul Szeged avea cei mai buni plătitori, deci localitatea era cea mai bogată. Densitatea populației în comitatele Csongrád și Cenad era de 2 persoane/kmp.

1333

T – Timișoara avea circa 200 de familii.

1333-1335

T – Registrul dijmelor papale consemnează parohii catolice la Timișoara, Lugoj și Caransebeș.

1333-36

A – În comitatul Arad, împreună cu protopopiatul de Pâncota și părțile Zaranului, sunt cunoscute 81 de biserici parohiale.

1334

L – Prima atestare documentară certă a localității Lugoj, în izvoare medievale, când o evidență de zeciuială papală îl amintește pe preotul „Martin de Lucas”.

1337

B – Numele preotului din Békéscsaba este Miklós și contribuția lui la dijma papală a fost de 4 groși.

1338

SZ – În vederea cununiei lui Lajos, fiului regelui Carol Robert I., sunt amanetate cetățile regești din Szeged și Becse.

1339

T – Prima atestare cartografică europeană a Timișoarei – Tymesvar – pe harta lui Angelino Dulcerto.

1341

T – aprilie, 19: Magistrul Thouka este comite și castelan de Timiș și Timișoara.

T – mai, 19: Prima atestare a coloniștilor – hospites – la Timișoara.

1342

T – februarie, 9: Prima atestare documentară a cetățenilor din Timișoara care sunt reclamați de un oficial local pentru faptul că nu și-au îndeplinit sarcina de a repara podurile orașului.

1349

SZ – Cetatea din Szeged este din nou proprietate regească.

T – august, 6-10: Regele ungar Ludovic I (cel Mare) se află la Timișoara, într-o vizită prelungită.

1359

SZ – Locuitori ai Szeged au cumpărat proprietatea nobilă a Ilonei Balaki. Contractul este cel mai vechi document păstrat în Arhiva Județeană Csongrád.

1365

T – Timișoara este vizitată de regele Ludovic I și de împăratul bizantin Ioan Pleologul; regele își însoțește oaspetele la Lugoj și la Caransebeș.

T – Timișoara este primul oraș al regatului care primește un sigiliu propriu din partea regelui Ludovic I.

1368

T – Trece prin Timișoara regele Ludovic I, cu trupele sale, când se duce să redobândească Severinul.

SZ – noiembrie, 8: Un document la Szeged reprezintă prima mărturie că orașul avea deja drept de folosire a ștampilei. În acest document transcris se găsește și numele primului judecător cunoscut din Szeged, fiul lui Miklós, Péter.

1369

L – Este menționat, ca formațiune administrativă, districtul Lugojului ca „posessio Lugas”, care îngloba și satele din împrejurimi.

1371-1372

L – Orașul Lugoj trimite 9 oameni la refacerea cetății Orșova.

1372

T – De pe piața timișoreană, familia lui Himfy Benedek, castelan de Caraș, cumpără stofe fine de Köln și Boemia. În același an este amintită *câbla de Timișoara*, ca unitate de măsură pentru cereale.

1373

T – septembrie, 5: Clericul Petru, fiul lui Ștefan de Timișoara și nobilul Nicolae, fiul lui Simion din Timișoara primesc de la papa Grigorie al XI-lea dreptul de a avea duhovnic propriu.

1375

T – mai, 19: Regele ungar Ludovic I vizitează din nou Timișoara.

T – iunie, 18: Document regal care atestă existența județului, juraților și a sfatului acestora la Timișoara.

1376

T – Un document emis de regele maghiar Sigismund de Luxemburg, menționează atribuirea cetății Lugojului („castrum Lugas”) comitelui de Timiș; sunt amintiți orașeni și oaspeți din orașul (civitas) Caran.

1379

L – Atestarea cetății regale Lugoj: în documente Lugojul este menționat ca oraș-cetate, avându-l castelan pe Garai Miklós (Nicolae Garai).

1380-1449

A – Dispută dintre prepozitură și a capitolu, două instituții bisericești din Arad, privind granițele proprietăților lor – contestate reciproc.

1382

SZ – ianuarie, 25: Regele Ludovic cel Mare este la Szeged.

1385

T – Regina Elisabeta, văduva regelui Ludovic I, se stabilește pentru mai mult timp la Timișoara.

1387

T – Răscoală nobiliară în Banat, soldată cu lupte și în zona Timișoarei.

G – Giula și 40 de sate sunt donate de regele Sigismund de Luxemburg voievodului transilvan, Losonczy László. După moartea acestuia, proprietățile sunt moștenite de către fiul său, Losonczy János.

1387-1396

A – Revolta familiei Lackfy din județul Arad împotriva regelui Sigismund de Luxemburg și a soției acestuia, Maria.

1388

A – Aradul este menționat ca oppidum.

1389

SZ – aprilie, 9: Regele Sigismund din Luxemburg reconfirmă scutirea de vamă a locuitorilor din Szeged.

1390

T – ianuarie: Regele Sigismund de Luxemburg și regina Maria se află într-o vizită prelungită la Timișoara, iar vara are loc o campanie militară în zonă.

1391

L – Atestarea documentară a districtului Lugoj.

1391-92

A – Măcelarii din Arad sunt menționați într-un document.

1392, 1395

T – Regele Sigismund este la Caran, respectiv la Timișoara.

1394

T – mai, 5: Iacobus, fiul lui Gregorius, este preot al bisericii Sf. Eligius din Timișoara.

SZ – octombrie, 23 - noiembrie, 12: Regele Sigismund este la Szeged.

1395

A – Turcii devin o amenințare pentru oraș.

1396

T – vara: Trupele cruciate se află la Timișoara, apoi coboară prin Lugoj și Caransebeș la Orșova și apoi la Nicopole.

1397

T – La Timișoara, în cartierul Palanca Mare este amintită o biserică ortodoxă.

T – octombrie-noiembrie: La Timișoara se desfășoară dieta regală la care, pentru prima dată, sunt invitați pe lângă aristocrați și reprezentanții orașelor. Dieta introduce serviciul militar obligatoriu.

SZ – noiembrie, 1: Printr-un ordin, regele Sigismund stabilește valoarea sării pentru camera de sare din Szeged la 225 denari pentru 100 de unități de sare.

1400

A – Sunt menționați, separat, capelanul de la Arad și abatele de la Bizere.

L – Lugojul este sub autoritatea comitelui de Timiș, bucurându-se însă de o largă autonomie. Conducerea orașului este încredințată unui cneaz, ajutat de 12 jurați, locuitorii având pe lângă obligații feudale și sarcini militare.

SECOLUL XV

1400-1403-1404

G – După stingerea familiei Losonczy, proprietățile lor din Giula intră în posesia banului din Macsó Maróthy János.

1402

T – **iulie, 1:** Papa Bonifaciu amintește existența, la Timișoara, a bisericii parohiale Sf. Eligius cu altarele închinat lui Sf. Gheorghe, Sf. Martin, Sf. Maria și Sf. Margareta.

1403

SZ – **august, 27:** Pretendentul la tron, Nápolyi László, donează cetatea regească de la Szeged fiilor lui Pósa István din localitatea Szer, și verilor acestora.

G – În documente, Giula apare ca *possessio* (adică sat).

1404-1426

T – Filippo Scolari (Ozorai Pipo) devine comite de Timiș și conducătorul luptei antiotomane. El aduce aici artiști italieni ai primei renașteri. A fost mentorul lui Hunyadi János (Iancu de Hunedoara).

1405

A – Sub conducerea lui Ozorai (Scolari) Pipo, se ține la Arad adunarea comună a cinci comitate (Arad, Cenad, Keve, Caraș, Timiș), pentru a face cunoscute nobililor legile adoptate de către dieta națională.

SZ – **iunie, 14:** Regele Sigismund conferă scutire de vamă pe întregul teritoriu al țării, cetățenilor din locul (cartierul) Felszeged.

A – **iunie, 30:** Un document al capitlului de Cenad enumeră proprietățile capitlului de Arad: Sége, Milova, Csemperlaka, Abád, Fok, Deszk, Geléd, și portul pt. plute de la Ösztövérd.

T – **august, 30:** Este atestată mănăstirea Sf. Maria din Timișoara.

G – **octombrie, 6:** Un hrisov din această zi menționează numele unor capelani din Giula (Vízközi Benedek și Vízközi András), deși nu există nici o mărturie scrisă privind începerea construcției cetății. Lipsa unor astfel de documente este surprinzătoare, deoarece în arhiva familiei Branderburg s-au păstrat cu grijă toate documentele.

1407

SZ – iulie, 29: Dintr-un document al capitlului de Cenad reiese că la Szeged, ziua târgurilor săptămânale este luna.

1409

SZ – aprilie, 14: Regele Sigismund reconfirmă privilegiile justițiare și comerciale ale orașului Szeged.

1411

T – ianuarie, 13: Un decret regal îi apără pe negustorii sași de cei din Timișoara, care fac concurență localnicilor la comerțul cu amănuntul.

1412

SZ – septembrie, 6: Regele Sigismund ordonă că anual, la 24 aprilie, de ziua Sf. Gheorghe, cei din Alszeged (loc din Szeged) vor avea o adunare cu participarea a 40 de locuitori, care să aleagă judele și jurații pe o perioadă de un an.

1418

G – Maróthy își extinde proprietățile, care astfel cuprind 78 de moșii, de la Gyula la Kunágota, precum și trei orașe de câmpie: Giula, Békés și Simánd.

1419

G – În documente, Giula este menționată ca *oppidum*.

Anii 1420

G – Călugării franciscani sosesc la Giula și pun bazele unei mănăstiri ce va dăinui în timp până la vremea turcilor.

1422

SZ – iunie, 5: Regele Sigismund reconfirmă scutirea de vamă și de impozite a celor din Szeged, pe întregul teritoriu al țării.

1423

T – Este la Timișoara pictorul florentin Masolino.

1428

L – august, 24: Lugojul este menționat ca loc de vamă.

1431

SZ – octombrie, 14: Regele Sigismund autorizează organizarea târgurilor săptămânale, joia, în locul Felszeged.

1431

A – Orașul Arad are drept permanent de a avea târguri, locul acestora era izlazul dintre oraș și Micălaca.

După 1431

SZ – În cadrul mișcării ecumenice, inițiată de către sinodul din Florența, Szeged devine centrul național din Ungaria. Scopul mișcării era unirea forțelor bisericilor din est și vest, împotriva turcilor.

1433

SZ – Cavalerul burgund Bertrand de la Brocquière tranzitează Szegedul.

T – La Timișoara există două spitale: Sf. Spirit fondat de cetățeni și spitalul Zece mii de sfinți, fondat de Barbara, soția fostului comite de Timiș, Filippo Scolari.

1435

G – După moartea lui Maróthy János, proprietățile sunt moștenite de fiul său László, care din 1444 trăiește la Giula.

T – Se naște, la Timișoara, Temesvári Pelbárt (Pelbart de Timișoara), viitor student la Cracovia sub numele de Pelbartus Ladislai de Temesvar, cărturar eminent, predicator de temut, profesor la Buda, singurul autor de incunabule născut pe teritoriul actual al României.

1436

T – **aprilie, 19:** Ultima vizită la Timișoara – din cele câteva zeci – ale regelui Sigismund.

1439

SZ – Regele Albert donează reginei Elisabeta cetatea de la Szeged și palisada.

L – **mai, 18:** Lugojul este menționat ca târg (oppidum).

SZ – **iulie, 29-august, 4:** În drum cu trupele sale spre Szendrő, pornit să salveze cetatea, regele Albert oprește la Szeged.

1441

A – Din ordinul prepozitului, locul de târguri este arat și alipit proprietăților acestuia. Unii istorici consideră că după acest eveniment, iobagii capitlului se mută pe teritoriul actual al orașului.

T – Regele ungar Vladislav I îl numește pe Hunyadi János (Iancu de Hunedoara) comite de Timiș, căpitan al Belgradului și voievod al Transilvaniei.

1442 (?)

L – Vizitând Lugojul, comitele de Timiș, Hunyadi János (Iancu de Hunedoara) dispune refacerea și întărirea cetății de pe malul drept al Timișului, prin construirea de metereze și palisade.

1443

SZ – Pentru a pregăti campania balcanică, Hunyadi János (Iancu de Hunedoara) se află la Szeged.

SZ – Camera de sare din Szeged va fi controlată direct de voievozii transilvani Hunyadi János și Újlaki Miklós, soartă la care a ajuns, după toate probabilitățile și cetatea.

T – Hunyadi János (Iancu de Hunedoara) pleacă, din Timișoara, în campanie militară în Balcani, în cursul căreia ocupă Niș, Sofia, revenind victorios în orașul de plecare.

T – **mai, 11:** Papa primește delegația cetățenilor și clericilor din Timișoara care-i solicită sprijinul pentru preluarea patronatului asupra celor două spitale din oraș.

T – **iunie, 5:** Un puternic cutremur de pământ distruge fortificațiile și clădirile din Timișoara. Hunyadi János (Iancu de Hunedoara) va reface, între anii 1444-1446, castelul, clădirile, fortăreața.

1444

SZ – Iulian Cesarini, reprezentantul papei (legatus a latere) adjucează Ordinului Fraților Minori („observanți”) mănăstirea franciscană din Szeged.

SZ – **august, 1:** Înainte de dieta națională din Szeged, regele Vladislav I îi primește pe solii turcilor în grădina cetății.

T – **septembrie, 21:** Regele Vladislav I este la Timișoara, cu armata cruciată, în drum spre Varna.

1445

A – **iunie, 5:** Hunyadi János (Iancu de Hunedoara) înnoptează la Arad.

G – **iunie, 5-9:** Episcopul vicar din Eger, Miklós sfințește capela din cetatea Giula. Construcția cetății a început, după toate probabilitățile, pe vremea familiei Losonczy, ca la începutul secolului XV, Maróthy János continuă consolidarea acesteia, sarcină preluată, după moartea acestuia, de fiul său.

1447

T – După terminarea reconstruirii castelului, Hunyadi János (Iancu de Hunedoara) revine la Timișoara, ales fiind în 1446 guvernator al Ungariei, și-și aduce aici, de la Cluj, familia. De aici va porni în campaniile sale militare. Ultimul document care-l evocă pe guvernator la Timișoara, datează din 1456.

1448

SZ – decembrie, 26-30: Eliberat din captivitatea despotului sârb, guvernatorul Hunyadi János (Iancu de Hunedoara) ajunge la Szeged.

1450

SZ – Document care amintește numele prim-judelui Márton Kalmár, aflat în fruntea orașului Szeged.

Mijlocul anilor 1400

G – Regele Sigismund dă scutire de vamă cetățenilor din Giula. Maróthy asigură alte privilegii: orașul colectează impozit, își judecă cetățenii. S-au fondat școli și s-au dezvoltat și instituțiile bisericești.

1454

G – Apare cartea de liturghii a preotului Imre din Gyula, scrisă și ornată prin intermediul lui Jenei Pál

G – Ajtósi Antal, bunicul celui care va fi Albrecht Dürer, era aurar la Giula.

1455

T – august, 20: Pentru meritele sale militare, regele donează familiei Hunyadi (Huniade) cetatea și domeniul Timișoara.

SZ – septembrie: Călugărul misionar Giovanni da Capestrano (Kapisztrán János, Ioan de Capistrano), nunțiu papal la Viena, predică la Szeged.

1456

SZ – iunie, 9-12: Armata regească condusă de Hunyadi János, pornită să elibereze Belgradul de sub turci, poposește la Szeged.

1456

T – noiembrie - decembrie: Mari serbări la Timișoara prilejuite de vizita regelui Ladislau al V-lea; în capela castelului, regele jură să-i apere pe Ladislaus și Mathias, fiii lui Hunyadi János (Iancu de Hunedoara), decedat de ciumă după bătălia de la Belgrad.

1457

A – Răscoala nobililor din comitat, sub conducerea văduvei lui Iancu de Hunedoara și a lui Szilágyi Mihály, împotriva regelui Ladislau al V-lea.

L – Meritele districtului Lugojului în luptele cu turcii sunt recunoscute printr-o diplomă de privilegii acordată de regele Ladislau al V-lea Postumul.

SZ – La conducerea orașului Szeged se află Szilágyi Erzsébet și Mihály.

T – noiembrie - decembrie: Mari serbări la Timișoara prilejuite de vizita regelui Ladislau al V-lea; în capela castelului, regele jură să-i apere pe Ladislaus și Mathias, fiii lui Hunyadi János (Iancu de Hunedoara), decedat de ciumă după bătălia de la Belgrad.

SZ – decembrie: Regele Ladislau al V-lea întrunește consiliul regesc la Szeged.

1458

SZ – ianuarie: Părțile Garai-Újlaki și Szilágyi-Hunyadi încheie acordul de la Szeged. Aristocrații cad de acord asupra condițiilor privind susținerea lui Hunyadi Mátyás (Mathias Corvin) de a fi ales rege.

SZ – Regele Matia reconfirmă dreptul orașului de patron asupra parohiilor Sf. Demeter și Sf. Gheorghe, și a spitalelor Sf. Elisabeta și Sf. Petru.

SZ – septembrie: Regele Matia îl capturează pe Szilágyi Mihály. În oraș are loc dieta națională.

1459

A – Otomanii devastează regiunea până la Cenad și Arad; Szilágyi Mihály utilizează pentru prima dată pe teritoriul județului arme de foc, când își întoarce militarii puși pe fugă de turci.

SZ – Regele Matia autorizează ținerea târgului de miercuri în fața mănăstirii Sf. Maria din Alszege.

1462

SZ – Regele Matia se află la Szeged.

1463

SZ – Regele Matia permite folosirea în comun cu grupele cumane a pusti de lângă Asszonyszállás.

1464

SZ – Regele Matia reconfirmă scutirea de impozit a celor din Szeged. În oraș a avut loc adunarea dietei naționale.

A – Petru de Arad (Petrus de Orod) este student la Viena.

L – mai, 23: Târgul Lugoj este donat de rege lui Pongrácz János (Ioan Pongracz) de Dindeleag, voievod al Transilvaniei.

1469

SZ – Cele trei cartiere (de fapt insule) ale orașului se unesc, noul oraș Szeged primește o ștampilă în formă de cerc.

SZ – Regele Matia permite celor din Szeged pășunarea pe pusta cumână.

1471

SZ – Regele Matia asigură scutire de impozit și vamă celor din Szeged după viile lor din Petrovaradin.

1473

SZ – Regele Matia conferă celor din Szeged drepturi de pășunare similare cu ale cumanilor, între Dunăre și Tisa.

1474

T – Timișoara este amintită drept civitas: oraș.

1475

SZ – Locuitori ai orașului Szeged vămuți pe nedrept la Senta. Se dă câștig de cauză celor din Szeged, care după cele întâmplate au ținut sub ocupație localitatea Senta.

1476

G – Odată cu stingerea familiei Maróthy, proprietățile lor revin regelui Matia. Újlaki Borbála și Jakcs Orsolya, văduvele lui János și László, pentru o vreme, mai rămân în cetatea Giula.

G – Matia menține orașul și domeniile aferente, până în 1482, în gestiune regală. Reconfirmă privilegiile anterioare, mai mult, extinde scutirea de vamă. Datorită privilegiilor, Giula devine un oraș bogat, orașenii adesea dau împrumuturi moșierilor.

1478

T – Kinizsi Pál (Paul Chinezu) este numit comite de Timiș. Sub comanda sa trupele regale vor înregistra un șir neîntrerupt de victorii antiotomane și Timișoara va deveni centrul acestei rezistențe. Lupta de la Câmpul Pâinii, din 1479, era aproape pierdută de voievodul transilvan István Báthori, dar apariția lui Chinezu va aduce victoria de partea ungară. O relatare anecdotică: potrivit lui Bonfinius, în timpul luptei au fost uciși 30000 de turci iar la sărbătorirea victoriei „Kinizsi a jucat un dans îndrăcit în fața armatei învingătoare, ținând în dinți un turc mort iar în mâini alți doi”.

1482

G – aprilie, 9: După ce a donat fiului său Corvin János proprietăți în comitatul Hunedoara, Matia mai donează acestuia și Giula. Proprietățile Giulei însemnau, la vremea respectivă, 3 orașe de câmpie (Giula, Békés și Simánd), și 83 de sate.

T – octombrie: Trupele comune ale lui Kinizsi Pál (Paul Chinezu) banul de Timiș, Dóczy Péter banul de Jajce și despotul Vuk Grgurević (Branković) în-

ving oastea pașei din Smederevo, în apropierea orașului Becicherec. Turcii au pierdut 3000 de oameni, și tabăra lor a revenit creștinilor.

1484

SZ – Regele Matia permite locuitorilor din Szeged să transporte vin la Pesta și la Kassa (Kosice) pentru comercializare.

G – Prin ordinul lui Matia funcțiile de comite, vicecomite și pretor sunt legate de cetatea din Giula, prin care act orașul devine reședință de comitat, anulând astfel orice altă posibilitate, deci și eventualele manevre ale unor nobili.

1486

SZ – Matia ordonă alegerea anuală a judecătorului.

1488

T – Regele Matia acordă vitejilor timișoreni Prajko și Rajko, fiii lui Nicolae, un premiu ca răsplată a serviciilor lor militare.

1490-1494

SZ – Orașul ajunge sub autoritatea lui Kinizsi Pál (Paul Chinezu).

1493

G – Corvin János stă adesea în cetatea Giula împreună cu soția sa, Frangepán Beatrix. Se presupune, că bijuteriile familiei erau păstrate în cetate. Oricum, căuta să aibă relații bune cu locuitorii orașului. A continuat construirea cetății, pe orașeni i-a scutit de majoritatea obligațiilor, în afara reparării digurilor, întreținerea podurilor, și transportul vinului și a lemnului în cetate.

1494

T – septembrie, 25-30: După moartea regelui Matia, regele Vladislav al II-lea (Dobje), venind din Ardeal, a poposit la Timișoara, fiind în compania episcopilor din Eger, Pécs, Oradea, și a voievodului din Transilvania, Bertalan Dragfy. Kinizsi Pál (Paul Chinezu) i-a întâmpinat fastuos la Lugoj.

T – noiembrie: Regele Vladislav al II-lea vizitează Timișoara, cu dorința de a impulsiona o nouă campanie militară antiotomană.

T – decembrie, 29: 28 de pelerini din Timișoara au fost la Roma și au decis să se întoarcă acasă.

1495

SZ – Szegedi Gergely, călugăr dominican, ține un discurs remarcabil.

1496

A – Paul de Arad (Saulus de Orod) este student la Viena.

1497

T – Mihnea cel Tău, pretendent la tronul muntean, vine la Timișoara, pentru a obține sprijin militar.

1498

T – Un alt pretendent la tronul muntean, Vlad fiul lui Vlad Țepeș, vine și el la Timișoara, după sprijin militar pentru ocuparea tronului.

SZ – iulie, 4: Regele Vladislav al II-lea conferă pentru Szeged privilegiile unui oraș liber regesc. La sfârșitul secolului XV, Szeged plătea un impozit de 2000 de forinți, la fel ca orașele Buda, Pest, Kassa (azi Kosice), Kolozsvár (Cluj), în timp ce Esztergom, Sopron și Pozsony (Bratislava) plăteau doar 400. Era singura localitate de câmpie, fără ziduri de cetate, care a obținut acest privilegiu.

1499

SZ – Regele Vladislav al II-lea, aflat la Szeged, conferă orașului dreptul de a ține, în afara târgurilor săptămânale, târguri naționale înainte și după 13 decembrie, de ziua lui Sf. Luca.

Sfârșitul sec. XV

T – Antonio Bonfini, cronicar italian: Timișoara este un oraș plăcut, frumos, împodobit cu edificii alese și palate pompoase.

Sfârșitul secolului XV - începutul secolului XVI

G – Domeniile și cetatea din Giula sunt conduse de doi castelani și un vornic.

G – În orașul Giula există 5 biserici și 2 mănăstiri, iar câștigul parohiei din Giula ajungea nivelul venitului unei abații. La această vreme exista și o școală la Giula, printre foștii elevi se numără istoricul Szerémi György, profesorii Szikszai Fabricius Balázs și Szikszai Fabricius Demeter.

1500

SZ - noiembrie, 21-23: Prințul Sigismund, fratele mai mic al lui Vladislav, regele polonez de mai târziu, se află la Szeged.

SECOLUL XVI

1502

SZ – Regele Vladislav amanetează orașul Szeged prințului János Corvin.

1503 (?)

SZ - După o perioadă de aproximativ 50 de ani de construcție, s-a finalizat biserica și mănăstirea Ordinului Fraților Minori (Observanți), dedicate Fecioarei Maria.

1506

SZ – După moartea lui Kristóf Corvin, domeniul îi revine regelui. Corvin János moare în 1504, în 1505 fiul său Kristóf, în 1508 fiica Erzsébet. Între timp, o parte semnificativă a moșiei este amanetată, totuși partea ce revine văduvei Beatrix este o proprietate uriașă, ea va conduce moșia singură, pentru o perioadă de timp.

1507

SZ – Consiliul orașului Szeged adoptă noi reguli pentru breslele croitorilor și cizmarilor.

1508

T – Mihail este juratul cetățenilor din Timișoara, iar un Nicolae Racu de Timișoara este soldat la Sibiu cu o soldă de 3 florini.

SZ – La Szeged bântuie ciuma.

1509

G – La îndemnul regelui Vladislav al II-lea, Frangepan Beatrix se căsătorește, în cetatea Giula, cu contele Brandenburgi György (Georg von Brandenburg).

1509-1511

T – Ciuma bântuie la Timișoara și în Banat, provocând victime.

1510

SZ – Se presupune că renumitul codex Apor a fost realizat la călugărițele ordinului premonstratensis din Szeged.

SZ – Suveranul amanetează Szegedul palatinului Perényi Imre.

G – **martie**: Beatrix se stinge, decesul este cauzat de febră postnatală. Este înmormântată în biserica franciscană, lângă fiica ei. Astfel, Giula este moștenită de soțul ei, Brandenburgi György, care datorită acestui lucru devine comitele județului. Reacția nobilimii locale nu întârzie.

L – **mai, 10**: Dan de Săcel este castelan de Jdioara și Lugoj.

1511

A – **octombrie, 31**: Primul document arădean în limba maghiară este scrisoarea moșierului Dóczy Ferenc.

L – ianuarie, 3: Lugojul intră în posesia lui Brandenburi György (George de Brandenburg, Georg von Brandenburg-Ansbach).

1514

B – ianuarie, 7: Balázs Radák și frații săi obțin proprietățile Csaba.

SZ – Capitlul din Cenad se refugiază la Szeged. Szapolyai János (Ioan de Zapolya) de aici pleacă pentru eliberarea Timișoarei. Capul tăiat al lui Dózsa György (Gheorghe Doja) tot aici a fost trimis.

SZ – Szegedul este menționat pentru prima dată printre orașele regești inalienabile.

G – mai, 24: Armata lui Dózsa György formată din 25-30 mii persoane ajunge în apropierea Giulei. Nu au loc lupte, nobilimea fiind adunată lângă Cenad, Dózsa își continuă drumul. Armata țărănească se întoarce mai târziu, dar cetatea rezistă sub conducerea comitelui Gal.

A – iunie, 10: Răsculații lui Dózsa György (Gheorghe Doja) ocupă capela Arad, cuceresc Zădăreni, Ceala, Șiria, Lipova, Soimoș.

T – iunie: Armata țărănească condusă de Dózsa György (Gheorghe Doja) ajunge sub Timișoara, și începe lucrările de deviere a cursului râului spre a se apropia de cetate.

T – iulie, 15: Bătălia decisivă a războiului se desfășoară la Timișoara, iar țăranii sunt înfrânți de armatele nobiliare conduse de Szapolyai János (Ioan Zapolya), viitorul rege. Pe 20 iulie, în fața zidurilor cetății are loc martiriul lui Gheorghe Doja și a tovarășilor săi.

L – decembrie: Regele Vladislav al II-lea îi donează lui Mathias Braz o curte nobiliară în Lugo, pentru meritele sale împotriva țăranilor răsculați.

1515

L – martie, 10: Szapolyai János (Ioan Zapolya), voievodul transilvan, se află la Lugo de unde le scrie banilor de Severin.

1516 (?)

SZ – Călugărițele premonstratensiene finalizează așa-numitul Codex de Szeged: carte de cântece cu note muzicale.

1516

L – Castelul din Lugojul Nou este vândut altui nobil. Mai exista Lugojul Vechi și Lugojul Mic.

1517

T – La Timișoara vin negustori munteni cu slobozenie de a vinde și cumpăra diferite mărfuri de aici.

1520

SZ – Călugărițele premonstratensiene se mută la Somlóvásárhely (în vestul Ungariei).

1520-30

G – Proprietățile se compun din 3 orașe de câmpie și 36 de sate. Orașele Giula, Békés (Bichiș), Șimand au pondere mai mare: aproape jumătate din populația contribuabilă locuiește în orașe, 27% la Giula. Populația orașului se estimează la 3000 persoane, semnificativă pentru Ungaria de atunci. Activează în oraș reprezentanți a 21 de meserii, organizate în 12 bresle. Există în oraș 5 biserici și 2 mănăstiri, în oraș funcționează și o școală.

G – Comitele Brandenburg György fortifică cetatea: aduce mercenari cehi respectiv tunuri și muniții din cetatea Varasd (Varașdin, azi Croația), și taie crenele în zidul cetății.

1522

L – Cetatea Lugojului este dată ca sfert de fiică Sofiei, căsătorită Forgách.

SZ – La solicitarea bisericii din Kalocsa, se întocmește lista de dijmă cu numele străzilor și familiilor din Szeged. Lista cuprinde numele a 1549 capi de familie din Szeged. Dacă o familie obișnuită era formată din 5 membri, orașul avea 7500-8000 locuitori, fiind de mărimea Budei.

SZ – Apare, la Bologna, imnul dedicat lui Janus Pannonius, scris de Zákány Balázs, în latină. Aceasta este prima lucrare editată a unui scriitor din Szeged.

1524

SZ – Prim judele Zákány István începe construcția zidului orașului, la Szeged.

1525

SZ – Cete turcești dau foc mănăstirii Maica Domnului din Szeged.

1526

SZ – **august, 29:** Armata lui Szapolyai János (Ioan de Zapolya) campează lângă Szeged.

August, 29: *Pierderea bătăliei de la Mohács a însemnat sfârșitul regatului feudal maghiar și începutul luptelor pentru tron între Habsburgi și Szapolyai János (Ioan Zapolya).*

SZ – **septembrie, 28-29:** Armatele vizirului Ibrahim jefuiesc și incendiază orașul Szeged.

G – **septembrie, 8:** Se întorc acasă supraviețuitorii luptei de la Mohács, aducând vestea pieririi regelui Ludovic al II-lea. Orașul a contribuit cu 44 de călăreți la armata regală, conduși de vicecapelanul Susalics István și de Serjenyi László.

A – Lupte între răsculații conduși de Cerni Iovan și oastea nobilimii, și în zona Aradului; Radici, un locotenent al său, învinge oastea nobilimii.

1527

G – martie: Forțele țărănești conduse de Cerni Iovan înving, la Giula, armata condusă de voievodul transilvan Perényi Péter.

SZ – iulie, 22: După ce lângă Frumușeni oastea nobilimii condusă de Czibak Imre învinge țăranii răsculați ai lui Cerni Iovan, acesta este împușcat la casa Szilágyi din Szeged, de o persoană.

A – iulie: Aradul sărbătorește cu Te Deum învingerea lui Cerni Iovan.

G – august: Conteul Brandenburg trece de partea lui Ferdinand, și cu el localitățile Giula, Șiria, Ineu, Pâncota, Dezna, Hunedoara.

1528

A – Diaconul Lazar, secretarul cardinalului de Esztergom Bakócz Tamás, realizează o hartă pe care sunt indicate Aradul și comitatul Arad.

SZ – Trupe turcești atacă împrejurimile orașului Szeged. Cei din Szeged cad la învoială cu turcii.

G – octombrie: Trupe fidele regelui Ioan se plasează în jurul orașului Giula și a localităților ce s-au alăturat lui Ferdinand. Nobilimea comitatului se dezice de Ferdinand.

1528-29

G – Cetățenii din Giula sapă șanțuri din jurul cetății, și se construiește cetatea exterioară în partea de sud-vest.

1529

T – Incursiunea de pradă a lui Bali bei atinge suburbiile Timișoarei și întreaga zonă, provocând mari pierderi.

SZ – Palatinul Báthory István îi cere regelui Ferdinand să-l numească pe Zákány István judecător pe viață.

B – Se amintește pentru prima dată construcția castelului Ábránfy din Csaba. Familia Ábránfy era de partea lui János Szapolyai (Ioan de Zapolya), luptând împotriva cetății de la Gyula, aflată de partea lui Ferdinand. Familia a eliberat locuitorii orașului de datoriile legate de proprietate sau diverse servicii, devenind libertini.

SZ – Și ultimul călugăr dominican părăsește Szegedul.

G – primăvara: Regele Ioan cere cetăților care îl susțineau pe Ferdinand să i se alăture. Astfel, Giula rămâne o insulă în marea inamicilor.

G – mai - iulie: Adept al regelui Ioan, episcopul de Oradea Czibak Imre, pornește spre Giula, să facă să capituleze. Localnicii ridică palânci în jurul cetății,

întăresc cetatea, sosesc 26 mercenari cehi și 13 militari drept întăriri. Czibak sosește cu armata în 17 iulie, ocupă cetatea exterioară, abate apa Crișului pentru a seca apele din șanțul cetății, respectiv a lipsi apărătorii de apă potabilă.

1529–1535

L – Petru de Tincova este castelanul cetății Lugoj, ca partizan al lui Szapolyai.

1530

G – **martie, 16:** După ce timp de 75 de zile apărătorii cetății Giula nu au primit nici un ajutor, ei predau cetatea lui Czibak Imre.

1530-1541

SZ – Orașul Szeged ajunge sub suveranitatea regelui Szapolyai János (Ioan de Zapolya).

1533

SZ – Regele Ioan I. amanetează Szegedul lui Lodovico (Alajos) Gritti - decedat în 1534.

1534

A – Într-o conscripție a negustorilor și meșteșugarilor, în Arad sunt menționate 26 de gospodării în slujba capitlului.

G – **august, 11:** Guvernatorul Lodovico Gritti ordonă uciderea lui Czibak. Nu după multă vreme, drept revanșă, Gritti își găsește sfârșitul în Ardeal. Noul domn al Giulei este nepotul lui Czibak, Patocsy Miklós.

L – **noiembrie, 30:** Doutza Luka este judele târgului Lugoj.

1536

L – Mihály Somlyai este primul ban de Lugoj-Caransebeș.

T – Cu sprijinul comitelui de Timiș Péter Perényi, profesorul István Galgóczy tipărește, la Cracovia, în limba maghiară, o carte de cântece protestante.

1536-37

L – Oláh Miklós (Nicolae Olahus) descrie astfel Lugojul: castelul și orașelul Lugoj, ai cărui locuitori sunt aproape toți oșteni călare dedați slujbei ostășești.

1538

A – Prin pacea de la Oradea dintre Szapolyai János (Ioan de Zapolya) și Ferdinand I, domeniile Arad, Zarand și Partium se separă de Ungaria habsburgică și se alipesc Ardealului.

1540

T – ianuarie, 1: Szapolyai János (Ioan Zapolya) arată că Ioan Nagy din Timișoara, curtean al său, pleacă în solie la otomani.

A – iulie: Rămășițele pământești ale regelui Szapolyai János (Ioan Zapolya) sunt transportate la Székesfehérvár prin Lipova și Arad.

1541

SZ – Un locuitor din orașul Szeged, Tatár Benedek, scrie o poezie în care laudă căsătoria („Házasságrol való dicséret”).

G – Acordul de la Giula dintre Ferdinand și Izabela, văduva lui Szapolyai – regele moare în 1540. Izabella și fiul său minor renunță la tron și predau Sfânta Coroană. Ferdinand promite recucerirea Budei. Patócsy jură credință lui Ferdinand. Câteva luni mai târziu, Patócsy moare și domeniile sunt preluate de fratele său, Ferenc.

1542

SZ – Pentru că a promis apărarea orașului, cei din Szeged îi cer regelui Ferdinand I o mic de pușcași.

SZ – Pașa de la Buda colectează capitația la Szeged.

G – În ciuda acordului de la Giula cei de dincolo de Tisa și din Ardeal nu recunosc supremația habsburgică. Patócsy Ferenc se opune lui Ferdinand.

SZ – Fráter György trimite meșteri pentru întărirea cetății din Szeged.

SZ – Din cele 4 ordine de călugări din Szeged doar Ordinul Fraților Minori (Observanții) rămâne în oraș.

L – mai, 16: Andreas Gasparo și Valentin Zora sunt jurați ai Lugojului; alături de ei în hrisovul regal pentru Andrei și Petru Bosoran de Lugoj mai sunt amintiți: Matei Radovan, Ioan Martinica, Ioan Hanciul, Ioan Augustin și Francisc Gyula.

1543

A – La Oradea, delegația nobilimii din Arad, împreună cu ale altor șapte comitate, jură credință lui Ferdinand.

SZ – februarie: Beilerbeiul din Buda ordonă conducătorilor orașului Szeged să vină la el, după care îi decapitează.

G – februarie, 11: La invitația lui Martinuzzi Fráter György, înalt prelat și personaj important în evoluția evenimentelor, are loc la Giula adunarea reprezentanților a opt comitate de lângă Tisa: Békés, Arad, Bihor, Cenad, Csongrád, Külső-Szolnok, Timiș și Zarand. S-a abordat problema rezistenței împotriva turcilor care, după ce în februarie au cucerit Szegedul, aveau cale liberă spre nord de-a lungul Tisei și între Crișuri, căci următoarea fortăreață ce putea opune rezistență era cetatea Tokaj.

SZ – iulie, 29: Se organizează sangeacul cu centrul la Szeged, aparținând de vilaietul din Buda. Primul bei al sangeacului a fost beiul Dervis.

1544

T – Basarab Laiotă, pretendent la tronul muntean, vine la Timișoara spre a obține sprijin militar.

T – Gaspar Biai, trimis la studii la Wittemberg de către comitele de Timiș Péter Petrovics, scrie acolo un cântec despre regele David și soția lui.

G – Patócsy, adept al reginei Izabela, fortifică cetatea de la Giula. Numărul militarilor din cetate putea să fie cca. 200-250. Cetatea nu are un zid protector.

1545

SZ – Dispută în biserica din Alsóváros: cui să aparțină; biserica rămâne în administrarea franciscanilor.

SZ – Se finalizează primul defter, de fapt conscripție a sangeacului de la Szeged.

1547

L – Martin Luca este jude, iar Grigore Vaida, Martin Belos, Ioan Hanciul, Andrei Gaspar, Martin Szabo și Mihai Magoj sunt jurați ai Lugojului.

1548

SZ – Cetatea din Szeged este fortificată de turci.

1549

T – Péter Petrovics întemeiază primul protopopiat protestant (reformat) în comitatul Timiș. Datorită lui ajunge în oraș școala protestantă ce și-a început activitatea, în 1520, la Lipova, la care era dascăl, între 1538-42, renumitul reformator Szegedi Kiss István.

1550 – prima jumătate

A – Documente indică în comitatul Arad două cetăți (Arad și Lipova), 12 târguri și 437 sate.

1550

A – Haiducii din Arad înving, la Frumușeni, oastea pașei bosniace Nadum.

A – octombrie, 14: Pașa de la Buda ocupă cetatea de la Ceala, otomanii incendiază Aradul, arhivele capitlului au fost duse, anterior, la Alba-Iulia

A – Beiul Kaszim și Nadum ocupă orașul Arad.

A – decembrie, 21: Capitlul din Arad redevine *loca credibilia*, notariat medieval.

T – Inginer militar trimis de Habsburgi spre a constata starea fortificațiilor Timișoarei notează, că zidurile cetății sunt ridicate din vechime.

G – Opere literare legate de orașul Giula. În acest an s-a scris *Historia Sodoma és Gomora veszedelméről* și poemul *Szép ének a vitézekről* (*Cantio de militibus pulchra*).

Mijlocul sec. XVI.

G – În comitatul Giula activează doi predicatori importanți, Ozorai Imre și Szegedi Kis István. Cel din urmă este invitat profesor (învățător) la Giula.

1550, 1558, 1560, 1562

B – Cei din Csaba nu-și plătesc birurile, lista datornicilor este mult mai mare, decât al platnicilor. În privința dijmii nu mai sunt la fel de reticenți, aceasta era o formă de obligație acceptată de ei.

1551

T – Radu Vodă Ilie, pretendent la tronul muntean, vine și el la Timișoara după ajutor militar spre a ocupa tronul.

A – În registrul de dijmă Aradul apare ca un *oppidum* populat, partea estică numită atunci Papokfejáregyháza avea 28 de gospodării.

A – Luteranii îl reclamă la pe gardianul minorit Szegedy Ferenc pașei Ulama, că ascunde comori.

L – mai, 7: Regina Izabela Szapolyai conferă nobililor români și celorlalți locuitori ai târgului Lugoj, pentru serviciile lor militare, diploma și stema de oraș liber regal.

T – iulie - august: Trupele habsburgice iau în stăpânire Banatul. În același timp două armate otomane se îndreaptă spre zonă pentru a o readuce în sfera influenței otomane.

T – august: Péter Petrovics, fost comite de Timiș, rostește profeticele cuvinte: mă oblig să fiu grăjdarul și să curăț caii aceuia care va reuși să apere Timișoara de turci timp de trei ani.

T – august, 20: O descriere a Timișoarei găsim într-o scrisoare trimisă împăratului, la Viena.

A – septembrie: Beilerbeiul de Rumelia, Mehmet ocupă cetățile din jurul Aradului, dar acestea sunt recâștigate repede de creștini.

T – septembrie - noiembrie: Campania otomană de cucerire a Banatului ocupă mai multe cetăți și asediază, fără succes, Timișoara. În octombrie (între 13-30) se desfășoară asediul propriu-zis al Timișoarei.

1552

A – Orașul Arad este cucerit de turci, devenind centru de sangeac cu 3 nahii (districte): de Arad, de Békés și de Zărand. Pașa Ahmed trimite aici 50 de soldați sub îndrumarea unui comandant, construiește un depozit de armament, o

geamie, un han, o clădire guvernamentală, școală, mănăstire, minaret și o bucătărie publică.

A – La dieta de la Pozsony (azi: Bratislava) se confirmă prin lege unificarea Ardealului și a 8 comitate, dintre care Aradul și Zărandul, cu Ungaria.

B – Un preot din Békéscsaba trebuia să plătească numai 3 forinți delegaților trimiși la sinodul din Trent, sumă rămasă neplătită.

G – Proprietățile și cetatea de la Giula revin în proprietatea regelui, deoarece Patocsy Ferenc a făcut schimb cu Ferdinand pentru cetatea Boldogkő, din nordul țării. Cetatea a fost preluată într-o stare precară.

L – Georgius Rakovsky, trimis de împărat să vadă cetatea Lugojului, scrie că aceasta se află în mijlocul orașului.

L – ianuarie, 8: Lugojul și Caransebeșul cer fortificații noi pentru a rezista presiunii otomane; sunt trimiși ingineri și arhitecți militari pentru a vedea situația și a lua măsuri în consecință.

SZ – februarie, 20-21: Haiducii lui Tóth Mihály, fostul prim judecător al orașului Szeged, și ai lui Nagy Ambrus cuceresc Palanca. Conducătorul armatei regești, Bernardo Aldana asediază cetatea.

L – februarie, 28: Împăratul anunță pe comiții de Timiș despre faptul că cetățile Lugoj, Jdioara și Recaş sunt date nobililor János Lévy, János Forgách și Ioan Parto.

SZ – martie, 1: Armata pașei de la Buda învinge oștile regale, în bătălia de la Szeged Dorozsma. Localitățile din împrejurimi devin părăsite. Tinódi Lantos Sebestyén compune cântecul istoric cu titlul Pericolul de la Szeged.

T – martie: Dieta imperială trimite 2.500 galbeni pentru fortificarea Timișoarei. În primăvară lucrările de fortificare a cetăților bănățene se desfășoară susținut, dar nu reușesc să ofere rezistența dorită.

T – mai, 29: Garnizoana Timișoarei numără 750 călăreți și 200 pedestrași. Pe ziduri sunt 17 tunuri mari și altele mai mici. Cetatea are trei bastioane iar orașul fortificat are și el două.

L – iunie, 4-5: Cetățenii Lugojului și Caransebeșului îi scriu lui Ahmed pașa, comandantul trupelor otomane, venit să cucerească Banatul.

T – iunie, 24-iulie 26: Asediul Timișoarei de către trupele otomane se soldează cu capitularea garnizoanei.

T – iunie, 29: Dintr-o scrisoare a lui Castaldo către Maximilian aflăm efectivele garnizoanei ce apără Timișoara: 1.000 călăreți maghiari, 200 haiduci, 300 cehi, 250 spanioli, 150 germani, 17 tunuri și 12.000 florini bani gheață; din alte surse aflăm și despre existența a 760 husari, 250 germani, 100 englezi comandați de Castelluvio, 100 caransebeșeni, 250 oșteni ai orașului.

T – iulie, 27: Garnizoana creștină a Timișoarei părăsește cetatea prin poarta Prayko, turcii promițându-le cale liberă. Nu a fost așa, i-au atacat și au măcelărit pe toți apărătorii cetății. Căpitanul Losonczi István, rănit, este dus în fața vizi-

rului Ahmed paşa care ordonă să i se taie capul, care, împăiat, este trimis la Stambul.

L – august, 6: Trupe otomane ocupă Lugojul.

T – august, 10: Kasim paşa este numit beilerbeiul vilayetului de Timişoara. Acest vilayet a avut, la început, trei sangeacuri: de Timişoara, de Cenad şi de Lipova.

L – august, 22: Locuitorii Banatului de Lugoj-Caransebeş se înţeleg cu Ahmed paşa asupra unui tribut anual de 3.000 galbeni, în schimbul libertăţii Ținutului lor.

Capitolul II.

Perioada 1553-1716

1553

T – La Timișoara funcționează încă gimnaziul reformat.

L – martie, 7: Sultanul îi acordă Banatul de Lugoj-Caransebeș ca sangeac principelui transilvan János Zsigmond, iar acesta îl numește pe Péter Petrovics comite de Timiș, care va conduce aici în numele principelui transilvan.

T – august, 9: Beilerbeiul de Timișoara îl ajută pe principele minor Szapolyai János Zsigmond (Ioan Sigismund Zapolya) să revină pe tronul principatului transilvan.

G – octombrie: Turcii atacă Giula. Atacul este puternic, cu multe pagube, apărătorii reușind să-i oprească pe turci.

1554

T – Pe baza datelor unui defter (registru de impunere la dări) se estimează populația Timișoarei la circa 4000 locuitori.

T – martie: Kasâm, beilerbeiul de Timișoara cu trupele sale și cu cele ale Banatului de Lugoj-Caransebeș comandate de Péter Petrovics, sunt în fața cetății Lipova pe care vor să o cucerească pentru Szapolyai.

L – martie, 27: Péter Petrovics primește din partea sultanului, Lugojul și Caransebeșul cu titlul de sangiac, în schimbul unui tribut anual de 3000 de galbeni.

G – Curtea din Viena ia în considerare ca în locul Timișoarei cucerite de turci, Giula să fie fortăreața centrală a zonei. Episcopul de Oradea, Szabardi Mátyás, în calitate de comandant militar al regiunii, îl trimite pe Aldin Ferenc, meșter constructor, să evalueze situația și să înceapă reconstrucția.

G – Mágyocsy Gáspár devine noul căpitan al cetății din Giula. Lipsa de bani persistă, militarii sunt plătiți ca și în anii anteriori, haotic. Fortificarea cetății decurge anevoios.

1554-56

A – Beilul Kasâm construiește un zid în jurul bisericii prepoziturii, iar apoi construiește și o palisadă.

1555

G – august: Mágocty participă la acțiunea inițiată de episcopul de Oradea, la Törökszentmiklós, fără a avea parte de succes.

1556

L – februarie-iunie: Intervenția armată a trupelor Banatului de Lugoj-Caransebeș în Ardeal conduce la cucerirea acestuia din mâna imperialilor și trecerea sa în mâna familiei Szapolyai.

G – august, 12: Cu o armată și 12 tunuri, pașa Kasâm atacă Giula, dar apărătorii stau tare pe poziții. După mai multe acțiuni nereușite se retrag, dar nu dau pace celor din Giula. Împrejurimile rămân fără populație.

L – septembrie: Regina Izabela îl recunoaște pe Péter Petrovics ca ban de Lugoj-Caransebeș.

1557-1558

B – Conform unui raport al defterdarului (colecta impozite) din Timișoara, în Csaba există 29 case: 25 vechi și 4 noi.

1558

SZ – Orașul Szeged se vede în situația de a plăti dări și părții maghiare și turcilor.

1559

B – Dijma la Békéscsaba este de 12 cuble (cca. 10 litri) de grâu și 16 de orz.

G – martie, 9: Mágocty îi predă lui Bornemisza cheile Giulei și a cetății, respectiv dreptul de administrare completă a veniturilor. Vechiul căpitan a renunțat la funcție la finele lui 1558, în fruntea cetății fiind numit temporar Hevesi Bornemisza Benedek, fost căpitan la Kassa

1560

G – iulie, 29: După ce a luat sfârșit mandatul de un an al căpitanului Bornemisza, în locul său este numit tot temporar fostul adjunct al său, Törteli Kun Balázs, ca ulterior să fie numit baronul Kerecsényi László, care a acceptat numirea cu condiții: să se asigure suficientă muniție, alimente și soldați.

1561

G – Kerecsényi sosește la Giula și, întâmpinând o situație deplorabilă, scrie următoarele: „...am ajuns într-o pustă, o câmpie neprotejată...” Dar nu pierde timpul și se apucă imediat de treabă.

L – Bethlen Gábor (Gabriel Bethlen) de Ictar este ban de Lugoj-Caransebeș.

1562

SZ – Franciscanii pot păstra în continuare biserica Fecioara Maria (Havas Boldogasszony) din Alsóváros, evanghelizarea protestantă încetează, localitatea rămâne catolică.

G – Paolo Mirandola, inginer militar din Italia, sosește la Giula, pentru a pregăti extinderea cetății. Realizează planul de extindere, dar nu sunt nici bani, nici timp suficient pentru realizarea planului. Mirandola pleacă, coordonarea fiind preluată personal de Kerecsényi.

1563

B – În Csaba locuiesc 99 familii, deci cca. 495 persoane.

G – primăvara: Kerecsényi se duce să prezinte personal raportul privind lipsurile cetății Giula. În acest timp, coordonarea construcției îi este încredințată meșterului constructor Nardinus Mihály.

G – Imn în limba latină despre Gyula, scris de Szikszai Fabricius Demeter.

1564

SZ – Căpitanul cetății Eger primește dreptul de a colecta biruri la Szeged.

G – Vara, în afara cetății exterioare, sunt finalizate lucrările la cetatea din Giula. Nardinus conduce lucrările până la sfârșitul anului.

1565

L – februarie, 7: Petiție a cetățenilor din Lugoj către sultanul Suleiman I, prin care-și reconfirmă supunerea față de principele transilvan, în urma unei vizite a ceașului timișorean Dormis.

L – iunie, 27: În drum spre sultan, voievodul transilvan János Zsigmond rămâne o zi la Lugoj.

1566

T – Călătorul italian Giovan Andrea Gromo scrie despre Timișoara: acest oraș foarte bine întărit, este așezat pe o câmpie mai ridicată între lacuri.

A – Începând din 1566 Aradul este retrogradat la statutul de nahie.

G – ianuarie: La Giula, sosește noul meșter constructor, Marussla Jakab, dar nu prea mai poate ajuta în întărirea cetății.

G – iulie 17 - august 30: Suleiman al II-lea pornește în ultima sa mare bătălie. Încredințează atacul Giulei nepotului său, pașa Pertaf, care pornește cu peste 30000 de ostași împotriva cetății, în timp ce apărătorii erau aproximativ 2 mii. Asediul durează nouă săptămâni. Apărătorii renunță la cetatea exterioară și se retrag. Kerecsényi duce tratative cu turcii și cad de acord: pentru retragerea liberă se predă cetatea. Retragera începe în 2 septembrie, la prânz, dar turcii

atacă, doar o parte a străjilor reușește să scape. Kerecsényi moare în robie turcească. Cetatea și orașul cad în mâna turcilor pentru 128 de ani.

După 1566

G – Se stabilesc la Giula meseriași și comercianți turci – cuțitari, lăcătuși, potcovari, frizeri, îngrijitori de cai, croitori, bucătari, vânzători de legume, fierari, bijutieri, producători de lumânări, mercenari, producători de săbii. Se construiesc două moschee, una în cetate, alta în oraș. Se construiește o capelă funerară turcească (1581), unde este îngropat Ali bei, respectiv o baie în oraș.

1567

L - Ioan Luca din Lugoj, căpitan al cetății Munkács, își face testamentul.

1570

T - la Timișoara funcționează, cu acordul oficialităților otomane, o școală în limba maghiară, condusă de episcopul unitarian Pál Karádi.

L - februarie, 6: Oficialități ai orașului Lugoj sunt Ioan Gaspar ca jude suprem și de jurații Martin Zabo, Laurențiu Bugar, Ioan Zereb, Andrei Sisman, Ioan Bayko și Ștefan Belan ca jurați orășenești.

SZ - Conform conscripției, pe pășunile din jurul Szegedului, în 306 sălașe sunt 49.380 vite, dintre care sunt ale orașului o treime, ceea ce înseamnă 72 vite pe gospodărie. Se presupune că ar fi existat 27 oi/gospodărie.

1571

L - ianuarie, 31: Împăratul Maximilian al II-lea de Habsburg, adresându-se nobilimii din Lugoj și Caransebeș, folosește numele de comitatul Severinului. Sub acest nume va mai fi cunoscut Banatul de Lugoj-Caransebeș.

1572

T - iulie, 21: Sultanul cere oficialilor timișoreni să crească producția de pulbere, deși beilerbeiul raportase faptul că a trimis deja la Belgrad 2.000 cântare de praf de pușcă.

SZ - Împăratul Maximilian reconfirmă dreptul celor din Szeged privind pășunatul liber pe terenurile (pusta) cumane.

1573

T - martie 23: Sultanul acordă negustorilor clujeni și turdeni dreptul de a-și vine mărfurile la Timișoara.

1579

T – Karádi Pál întemeiază, la Timișoara, o episcopie unitariană.

1580 (?)

SZ – În 1578-79 se realizează o conscripție a proprietăților. Din cele 800 de localități în doar 26 locuiesc musulmani. În perimetrul județului Csongrád de azi, în acea perioadă se găsesc 5 sangeacuri (Szeged, Buda, Cenad, Giula, Szolnok). La Szeged, în Palanca, trăiau 266 familii musulmane, aici locuiau și militarii împreună cu familiile lor. Populația maghiară: 803 familii.

1580

L – iunie 5: Principele transilvan donează caransebeșanului Ștefan Giurița (pastor al bisericii) o casă și o vie în Lugoj, martori la punerea în posesie sunt lugojezii George Lucaci, Petru și Ladislau Dobromir, Mihai Opincaș, toți proprietari.

1581

T – august: Misionar iezuit, părintele Sfrondata, este la Timișoara unde acordă asistență religioasă catolică credincioșilor existenți.

1582

T – martie, 8: Catolicii din Timișoara se adresează, în limba maghiară, papei de la Roma, solicitând preot catolic și dascăl pentru copiii maghiari; în numele acestora semnează judele István Hertzeg și alte șase persoane. Actul este sigilat cu vechiul sigiliu al Timișoarei, cel din anul 1365.

L – iulie, 14: Apare Palia de la Orăștie, prima traducere românească a vechiului testament. Traducerea este făcută de István Hertzeg și Efrem Zăcan, pastor protestant, respectiv dascăl, la Caransebeș și Moise Pestișel pastor la Lugoj.

1583

T – noiembrie, 10: Moare la Timișoara iezuitul Bartolomeo Sfrondata, primul misionar romano-catolic, sosit aici după anul 1552.

1584

L – februarie, 27: Un călător italian scrie că Lugojul și Caransebeșul sunt în Valahia, iar un altul numește Banatul de Lugoj-Caransebeș Valahia Citeriore (Valahia de dincoace de munți).

1585 decembrie - 1586 decembrie

L – Iezuitul Valentin Lado a venit și a stat un an la Caransebeș și Lugoj, și a recatolicizat majoritatea nobilimii de aici.

1587

L – Misionarul iezuit Szántó István își propune traducerea bibliei în limba maghiară, și vine la Lugoj, pentru a acorda asistență religioasă catolicilor de aici.

1588

L – Principele transilvan îl numește pe Palatics György (George Palatici) ban de Lugoj și Caransebeș.

1589

L – Privilegiile Banatului de Lugoj-Caransebeș sunt reactualizate, iar solia principelui transilvan la sultan perpetuează acordul.

1590

SZ – Defterul turc înregistrează 578 contribuabili în Szeged.

1590-91

T – Registrul de solde al oștenilor din garnizoanele cetăților bănățene detaliază, pe categorii, oameni și solde, efectivele militare, inclusiv referitor la Timișoara. Aici sunt 95 ulufegi, 150 azapi și reisi, 40 martologi, etc. În total sunt 258 oșteni și funcționari cu soldă.

1591

L – La Lugoj sunt amintite piețele Țărmurani și Străzii de jos, iar vicecastelan este Ioan Babos.

1591-92

A – Conform registrului de solde la Arad își făceau datoria 22 ieniceri și 10 artișteriști, în cetățile de pe teritoriul comitatului slujeau: Ineu 345, Pădureni (Chișinău Criș) 271, Lipova 247, Vărădia 58, Șiria 37 oșteni.

1591-1606

B – Războiul antiotoman de 15 ani. Locuitorii se refugiază și Csaba devine realmente nepopulat.

1593

SZ – La sfârșitul primului val de luptă al războiului de 15 ani o parte a ienicerilor își petrece iarna la Szeged.

L – **noiembrie, 3:** Banul Palatics György (G. Palatici) îi scrie din Lugoj principelui transilvan Báthori Zsigmond (Sigismund de Báthori) despre o incursiune a unor trupe creștine asupra târgului Makó, ocupat de otomani.

1594

T – **februarie - iunie:** Răscoala din vilayetul de Timișoara, cu sprijinul banului de Lugoj-Caransebeș. Situația creștinilor s-a înrăutățit degenerând într-o răscoa-

lă antiotomană a sârbilor, românilor, maghiarilor din Banat. După incendierea moaștelor sfântului Sava de la Vračar (lângă Belgrad) de către albanezul Sinan pașa, conflictul s-a acutizat și mai mult.

L – aprilie, 17: Mihai Viteazu îl trimite pe logofătul Toma la Palatics György (George Palatici) la Lugoj, oferind sprijin răsculaților și punând la cale declanșarea mișcărilor antiotomane din vară-toamnă.

L – vara: Tătarii atacă și pradă Lugojul.

T – toamna: Principele transilvan vine cu trupe spre Timișoara, dar își stabilește cartierul general la Lugoj; Mihnea Turcitul venit aici cu trupe otomane, este înfrânt în zonă și ardelenii cuceresc mai multe fortificații.

SZ – Oșteni turci își petrec iarna la Szeged.

1595

L – mai, 27: György (Gheorghe) Borbély este numit ban de Lugoj-Caransebeș, care va obține un șir de succese militare spre toamnă.

T – septembrie - octombrie: Armata transilvană asediază Timișoara, dar venirea iernii o silește să se retragă fără glorie.

T – octombrie, 19: Palatics György (George Palatici) intră, cu 60 de oameni, în serviciul lui Mihai Viteazu.

A – octombrie, 26: Borbély György eliberează Aradul și Nădlacul de sub stăpânirea otomană, urmează apoi Șiria (5 noiembrie).

T – decembrie, 6: Filippo Pigafeta, participant la asediul Timișoarei o descrie astfel: „Timișoara este un oraș mic în afară de orice închipuire pentru că nu are de jur împrejur mai mult de o jumătate de milă; este încercuită de râul Timiș de la care-și ia numele. Jumătate din Timișoara este închisă de un zid de pământ și lemn și din această parte are mlaștini nespuse de mari și smârcuri și șanțuri și ape foarte adânci. Cealaltă jumătate este întărită cu zidărie de cărămidă, după sistemul vechi.”

1596

T – februarie: Corpul de haiduci al lui Deli Marcu luptă în părțile Timișoarei și provoacă pagube serioase otomanilor.

T – iunie, 10-24: Trupele transilvane asediază din nou Timișoara, asaltează fortificațiile pe 17 și 23 iunie, apoi se retrag fără glorie.

T – iulie: Palatics György (George Palatici) trimite o trupă care ajunge până în cartierele Timișoarei, pe care le-a ars.

SZ – septembrie, 6-9: Trupele otomane conduse de sultanul Mehmed al III-lea, în drum spre Eger, fac un popas la Szeged.

T,L – septembrie, 10: Negustorul timișorean Francisc Olasz vine la Lugoj și oferă banului de aici informații prețioase despre Timișoara.

SZ – În cursul anului, Szeged și sangeacul din Szeged din vilayetul de la Buda sunt arondate la vilayetul din Eger. Orașul Szeged plătește impozit Ungariei regești (cetatea Tokaj), și Voivodatului Transilvaniei (cetatea Lipova).

1597

L – Békés István (Stefan Becheș), căpitanul cetății Lugoj, îl informează pe principele transilvan despre mișcările otomane de pe Dunăre.

T – octombrie, 17 - noiembrie, 27: Un nou asediu al transilvănenilor asupra Timișoarei, nereușit ca și celelalte.

1598

SZ – Vizirul Săturdji Mehmed se tratează la Szeged. Locul de adăpost de iarnă al tătarilor era sangeacul din Szeged. Satele mărunte și orașele de câmpie sunt distruse.

L – Corpul de oaste muntean venit în sprijinul ardelenilor este cazat la Lugoj.

A – Turcii recuceresc cetatea Aradului.

L – Principele îi răsplătește cu posesiuni pe vitejii săi lugoieni: Mihai, Ioan, Nicolae și George Vaida, pentru bravurile lor militare din acest an.

L – aprilie, 11: Oficialii lugoieni Laurențiu Bogar și Ioan Szepszy îi pun în posesia moșiilor pe membrii familiei Bethlen de Ictar.

T – mai - iunie: Corpul de oaste otoman ajuns în Banat stă aici 45 zile.

L – iunie, 27 - iulie, 4: Otomanii atacă de două ori Lugojul dar, de fiecare dată, sunt respinși.

1599

L – aprilie: Dieta principatului trece cetățile Făget și Margina sub jurisdicția banului de Lugoj-Caransebeș.

L – mai, 26: Tătarii devastează și ard Lugojul.

L – noiembrie: Trupele din Banatul de Lugoj-Caransebeș nu vor să meargă la Șelimbăr, în ajutorul principelui András (Andrei) Báthory.

L – noiembrie, 8: Mihai Viteazu își instalează administrația proprie asupra Banatului de Lugoj-Caransebeș.

1599-1600

L – Lugojul și Caransebeșul sunt locuri de vamă, și plătesc tricesima în visteria transilvană, acum pe seama lui Mihai Viteazu.

1600

SZ – În defterdar sunt înregistrați 315 contribuabili de la Szeged.

T – februarie, 11: O incursiune a trupelor lui Baba Novac asupra Timișoarei, soldată cu arderea suburbiilor acesteia.

T – februarie, 22: Solia otomană care-i aduce lui Mihai Viteazu steagul de domnie, se află la Timișoara.

T – iunie: Mihai Viteazu acuză încetineala armatei nobiliare din care cauză nu a reușit să cucerească până acum Timișoara.

L – septembrie, 9: Mihai Viteazu trimite după ajutor militar la Lugoj, dar acesta era pustiu, fiindcă locuitorii fugiseră de groaza otomanilor.

L – octombrie, 19: Din Lugoj Andrei Bârcianu (Barcsay András) înștiințează despre mișcările beilerbeiului de Timișoara.

L – octombrie: În drumul său spre Viena, Mihai Viteazu trece prin Lugoj.

A – decembrie, 6: În drum spre Praga, Mihai Viteazul se oprește la Hălmagiu.

SECOLUL XVII.

1601 (?)

B – Locuitorii maghiari din Békéscsaba sunt de religie reformată și au o școală separată.

1601

L – mai, 9: Ioan Vlad din Lugoj este introdus în posesia unor moșii din jur pentru faptele sale de arme.

L – mai, 23: Andrei Bârcianu (Barcsay András), banul de Lugoj-Caransebeș, primește ca donație orașul și cetatea Lugoj și 12 posesiuni ce țin de acesta.

L – iunie, 11: Mihai Viteazu, împăcat cu Basta, trimite cereri de ajutor militar la banul de Lugoj-Caransebeș.

1602

L – martie, 23: La introducerea în posesiunile dobândite de Andrei Bârcianu (Barcsay András) sunt prezenți toți vecinii și megieșii, nominalizați pe localități.

L – august, 7: Petru Grecu, judele Lugojului raportează despre mișcările pașei de Timișoara.

A – Aradul ajunge sub stăpânirea împăratului Rudolf al II-lea.

1603

L – iunie: Domnul muntean Radu Șerban a ocupat și a ars Lugojul.

L – septembrie, 20: Basta reconfirmă privilegiile Lugojului.

T – octombrie: Trupe imperiale asediază, fără succes, Timișoara.

L – noiembrie: Basta îl numește pe Simion Lodi (Lódi Simon) ban de Lugoj.

1604

A – Haiducii principelui Bocskay István ocupă orașul Arad.

L – iunie: Din Timișoara Ștefan Vodă se adresează lui János Pribek din Lugoj, cerându-i ajutor militar pentru a ocupa tronul muntean.

1605

L – Oștenii din Lipova au atacat Lugojul, iar pașa de Timișoara îi mustră pentru că au tulburat liniștea zonei.

L – februarie, 18: Comisarii imperiali îi raportează lui Basta despre starea Banatului de Lugoj-Caransebeș.

L – septembrie, 18: Pál (Paul) Keresztési, banul de Lugoj-Caransebeș, îl trimite pe nobilul Ladislau de Gârliște în explorare la Timișoara, apoi până la Cenad.

1606

A – Principele Rákóczi Zsigmond acordă nobilime colectivă celor 160 foști soldați sârbi de la Lipova, oferindu-le „Aradul împreună cu cetatea clădită acolo.”

1607

L – La Lugoj este amintită strada creștinilor și locurile de casă ale cetățenilor.

T – La Timișoara vine Ștefan, fiul lui Simion Movilă, după sprijin militar.

1608

T – La Timișoara vine Gavrilă, fiul lui Mihnea, după ajutor militar pentru ocuparea tronului muntean.

1609

L – La Lugoj în zona Susaniului locuiau: Gáspár Sárge, Miksa Hegedüs, Ștefan Somogyi, Ștefan Vajda, Mihai Dees.

L – aprilie, 2: Principele Gábor (Gabriel) Báthory reconfirmă diploma de privilegii a districtelor bănățene din 1457, ca și pe cea a lugojenilor din 1551.

1612–1618

T – Misionarul iezuit Tugolino slujește la Timișoara.

1613

T – Raguzanii catolici din Timișoara cer sultanului otoman permisiunea de a-și ridica o biserică. La Timișoara se află și doi iezuiți ardeleni, Vásárhelyi Gergely și Szini István, care predică și acordă asistență religioasă credincioșilor.

L – mai, 14: István Somogyi este locțiitorul banului de Lugoj-Caransebeș, și în această calitate judecă procesul dintre doi foști juzi de Caransebeș, Daniel Kun și István Miksa, pentru o datorie de o mie de florini.

T – august, 21: La Timișoara se află beilerbeiul, dar și principele transilvan Gábor (Gabriel) Bethlen, care vor să asedieze nesupusa cetate Lipova.

1614

T – februarie, 13: Beilerbeiul de Timișoara îi scrie banului de Lugoj-Caransebeș, cerându-i să-l înștiințeze despre orice mișcare de trupe otomane neautorizate prin Banat, pentru că aceste mișcări provoacă pagube sărăcimii și nu va permite așa ceva.

1616

T – martie, 4: Mehmed, beilerbeiul Timișoarei, îi scrie banului de Lugoj-Caransebeș, arătând că cei vinovați din cuprinsul vilayetului vor fi pedepsiți de el, și îi cere banii pentru oile primite cadou de la el, și pe care le-a trimis spre vânzare la Lugoj.

L – mai, 6: Principele transilvan îi ordonă comandantului Lipovei, care urma să fie predată otomanilor, să strămute locuitorii la Lugoj și să le asigure cele necesare traiului zilnic.

A – iunie: Principele Bethlen Gábor recucerește prin asediu de la soldații proprii cetățile Lipova și Aradul, pe care apoi le predă pașei de la Timișoara, pentru menținerea păcii.

A – iulie, 7: Bethlen Gábor campează lângă Arad. Însemnările relatează că a incendiat „din temelii grădini, garduri ale orașului.”

T – august, 31: Papa Paul al V-lea amintește despre situația catolicilor din Timișoara.

1618

T – primăvara: Iezuitul Iacob Tugolino, aflat la Timișoara, ridică aici o capelă catolică.

1619

L – Trupele Banatului de Lugoj-Caransebeș participă la războiul de 30 de ani, alături de principele Transilvaniei.

1620

T – ianuarie, 5: Beilerbeiul de Timișoara arată faptul că nobilii transilvăneni cer supușilor creștini din vilayet să le plătească și lor dările de odinioară.

T – august: Trupe transilvane și bănățene cuceresc Viena.

1622

T – La trezoreria din Timișoara se află Ibrahim Pecevî, cunoscutul cronicar de mai târziu și care, în cronica sa, redă multe detalii despre lumea vilayetului timișorean.

L – iulie, 20: Egumenul Atanasie vorbește despre protopopul Isaia din Lugoj.

1623

A – Ferdinand I revendică, fără succes, Aradul turcilor.

1624

T – Într-un document cu veniturile funcționarilor și ale oștenilor cetății Timișoara găsim date importante și inedite despre numărul, funcțiile și salariile acestora. Sunt 5 geamii și meceturi, cu 52 clerici, 62 funcționari civili, 956 militari. Mai aflăm și numele unor cartiere: Segesd, Hizr aga, Mahmud aga, pașa Tesvid.

1626

L – Un document oferă date despre garnizoanele din cetățile creștine ale Banatului: la Lugoj 600 călăreți și 700 pedestrași.

1627

L – septembrie, 25: Lugoj este punct de vamă.

1628

T – ianuarie, 21: Solul spaniol Diego Duque de Estrada, se află la Timișoara de unde pleacă la Caransebeș, unde stă o lună.

T – Misionarul catolic Bandini menționează, în raportul său asupra stării religioase din Banat, că poporul de rând refuză botezul catolic și-l preferă pe cel ortodox sau calvin.

1630

T – La Timișoara, în fața Porții azapilor, se ridică primul caravanserai din oraș.

L – iulie, 17: La dieta principatului Transilvaniei se hotărăște o dare de 80 florini de poartă pentru refacerea cetăților Jdioara și Lugoj.

1631

L – Celebrul Tetraevangheliar ortodox tipărit cu un an înainte la Brașov, este donat bisericii din Lugoj: „să se știe că pre această carte au dat Chițău Ianaș 6 groși bani ghiață și au dato în orașul Lugojuului... și cine ar lua de la besearică să fie proclat.”

1637

T – decembrie, 17: Ismail, alaibei de Timișoara, îi scrie lui Sigismund Fiat de Caransebeș despre litigiile dintre creștinii supuși otomani și oficialii banului pentru plata taxei de ghindă (porcii duși în pădure și îngrășați acolo cu ghindă).

1640

L – István Fogarasi, pastorul calvin (reformat) din Lugoj, traduce în românește psaltirea calvină.

1642

SZ – Palatinul Eszterházi Miklós atașează pustele Szentmihály și Dorozsma orașului Szeged, iar celelalte locuri de pășunat pot fi folosite în comun de către cei din Szeged și Kecskemét. Aparțineau de Szeged 16 puste (Asszonyszállás, Átokháza, Bényhalasa, Bodoglár, Bugac, Csengele, Csólyos, Alsó- și Felső-kömpöc, Majsza, Mérges, Alsó- și Felsőmonostor, Móricgátja, Üllés și Tájó).

1645

L – august, 15: Principele György (Gheorghe) Rákóczy acordă diplomă de nobilitare cu blazon mai multor zeci de oșteni lugoieni, remarcăți în campaniile sale.

1647

L – István Fogarasi, preot reformat din Lugoj, traduce în românește un catehism, sub protecția banului de Lugoj-Caransebeș.

1650

T – Vine la Timișoara ca mitropolit ortodox Iosif (viitorul sfânt sub numele Iosif cel Nou de la Partoș). Faptele sale remarcabile sunt consemnate într-o scriere apocrifă.

T – iulie, 21: Iosif este hirotonisit ca mitropolit ortodox al Banatului.

1651

T – iunie, 29: La Timișoara se serbează hramul bisericii episcopale ortodoxe din mahalaua Răduților. Se produce un incendiu uriaș, care trece peste cetate și aprinde în cartierul Palanca Mare dughenele negustorilor de sub zidul Iosimii, dar și casele tunarilor. Mitropolitul Iosif iese din biserică se roagă și se oprește incendiul printr-o ploaie grozavă.

1652

T – Este amintită biserica ortodoxă din lemn Sf. Apostoli din mahalaua Răduților din Timișoara. Tot la Timișoara, în incinta reședinței mitropolitane, funcționează o școală.

1653

T – Negustorii italieni din Timișoara, în drumurile lor, sunt prădați de haiduci iar beilerbeiul îi cere banului despăgubirile cuvenite.

T – Noul mitropolit ortodox este episcopul Moise din Lipova, iar mitropolitul Iosif se retrage la Partoș.

T – mai, 8: Beilerbeul de Timișoara îi scrie banului de Lugoj-Caransebeș despre paguba pricinuită de caransebeșanul Oprea ceașului din Denta și cere despăgubirea cuvenită dar și pedepsirea vinovatului.

1654

L – La insistențele banului de Lugoj-Caransebeș, principele transilvan emite un decret privind eliberarea țăranilor din iobăgie.

1656

T – august: Mitropolitul Iosif trece în neființă la mănăstirea din Partoș, unde va fi înmormântat.

1657

T – Se naște la Timișoara Osman aga, viitor cronicar al unui cunoscut beilerbei timișorean. Aici copilul învață româna, maghiara și sârba, fapt care-l va ajuta foarte mult în timpul vieții sale.

1658

T – Răscoala antiotomană a Țărilor Române. Riposta otomană duce la anexarea Banatului de Lugoj-Caransebeș la vilayetul de Timișoara.

A- iunie, 27: Oastea principelui II. Rákóczi György cucerește Aradul.

1660

A – După descrierea călătorului turc Evlia Celebi, la cetatea Aradului existau două porți masive de lemn, poarta Timișoarei și poarta Jelei (dinspre Chișinău Criș), pe lângă porți se aflau cca. 200-200 case creștine.

1661

L – iunie: Evlyia Celebi descrie astfel cetatea Lugoșului: Este o cetate de lemn și pământ pătrată, așezată pe malul râului Timiș. Șanțul din jur este plin cu apa râului... Cetatea are o singură poartă. Deasupra șanțului cetății se află un pod mobil, împodobit, care este ridicat în fiecare noapte. În cetate sunt 300 de case, unele acoperite cu stuf, altele cu scânduri. Cetatea interioară e de asemenea pătrată; este o cetate mică de piatră cu șanț separat. În jurul orașului pământul este roditor, acoperit cu vii și cu grădini. Raialele sunt cu toții români. Dintre produse sunt vestite prunele, merele și cerga albă.

1662

T – ianuarie - februarie: La Timișoara se desfășoară tratativele dintre beilerbeii de Timișoara și Buda, respectiv solia principelui transilvan.

1663

T – ianuarie - iunie: Henrik Ottendorf, membru al unei solii habsburgice, stă 6 luni la Timișoara pe care o bate cu pasul, o desenează și o descrie. Stampa sa este cea mai credibilă dintre zecile existente, iar desenul străzilor din Cetate și cartiere este unic în întreg evul mediu.

T – primăvara - vara: Multe solii sunt prezente la Timișoara, unde discută cu beilerbeiul de aici probleme politice și administrative.

L – vara: O altă călătorie a lui Evlyia Celebi prin Banat îi prilejuiește descrierea cetății Lugoj.

1664

T – aprilie, 11: Cadii (judecătorii) musulmani din Timișoara, Becicherec, Vârșeș și din alte orașe bănățene se întâlnesc la Pojega, în ceea ce s-ar numi o întâlnire profesională.

T,L – iunie, 15: Ordinul vizirului ca toți călăreții din cetățile Timișoara, Lugoj, etc. dar și pedestrașii să vină la asediul cetății Uivar.

T – septembrie: Marele vizir și ceilalți beilerbei se întâlnesc la Timișoara cu solii imperiale habsburgice spre a discuta condițiile unui nou tratat de pace.

1664-66

G – Cronicarul călător turc, Evlia Cselebi, consemnează despre Giula: „...orașul este împrejmuit de un gard, circumferința este de 3,2 km. Are trei porți: poarta arabă, poarta mijlocie și poarta Jenei (dinspre Chișinău Criș). În oraș există 1060 case cu șindrilă de lemn. Populația își efectuează toate drumurile cu ajutorul bărcilor. Creștinii orașului sunt maghiari, români, oameni activi și harnici.”

1666

L – noiembrie 5: Trupe din Lugoj sunt masate la Poarta de Fier a Transilvaniei, spre a asigura principatul.

T – decembrie 25: La Timișoara călugării din Ipek strâng din nou milostenii.

1667

L – august 7: Însemnare pe o carte aflată la biserica ortodoxă din Lugoj: „aciastă svântă carte care se chiamă Evanghelie cumpăratu-au Cecovan Pătru ot Logoj și o dat-o la svânta bisearică din Logoj.”

1670

SZ – aprilie 2: Defterdarul înregistrează 579 contribuabili în Szeged.

1673

L – Un defter otoman arată că la Lugoj sunt impuși la dare 24 capi de familie, doar pentru Osman aga.

L – mai, 19: Beilerbeiul către principe despre faptul că 40 de familii creștine au fugit din Lugoj și Caransebeș și s-au stabilit la Hațeg; beilerbeiul cere returnarea lor.

1674

T – Se naște la Timișoara Ali fiul lui Mehmed, autorul cronicii despre faptele lui Djafer pașa de Timișoara. Luat prizonier la 14 ani de imperiali, învață limba acestora, stă ani de zile între aceștia, apoi este răscumpărat și devine omul de casă al lui Djafer, pe care-l însoțește peste tot, și scrie despre faptele sale. O cronică extrem de informată și importantă pentru istoria acestor decenii despre Timișoara și Banatul otoman.

1677

L – noiembrie, 23: Ștefan Malea din Hațeg vinde sare la Lugoj și este acuzat de Petru Stoica de aici că este membru al bandei lui Trîmbiță. Cadiul îl întemnițează, îl supune la cazne în fiecare vinerea, și-l eliberează doar atunci când oficialii comitatului Hunedoara adeveresc că este un om cinstit.

1680

T – Concentrarea oștilor otomane se face la Timișoara, iar proviziile necesare sunt aduse de la Panciova.

T – iunie, 19-28: Cadii din Timișoara, Ciacova, Vârșeț, Panciova și Becicherec se întâlnesc la Timișoara pentru dezbaterile problemelor de jurisdicție.

1681

T – ianuarie, 6: mai multe scrisori ale sultanului îi cer beilerbeiului de Timișoara să crească producția de praf de pușcă la pulberăria de aici dar și să îmbunătățească condițiile de lucru ale muncitorilor.

1683

T – iulie, 14 - septembrie, 12: Marele vizir asediază Viena. Printre trupe se află și cele ale beilerbeiului de Timișoara, Ahmed, care moare aici. La asediu participă și viitorul cronicar Ali, care pleacă cu 50 oameni, și 25 care provin din timarul stăpânit de tatăl său.

1684

T – O relatare despre situația financiară a vakâfului (fundație pioasă otomană) fostului mare vizir Mehmed Koprulu de la Timișoara.

1684-1685

T – Tătarii ierneză în zona Timișoarei. În același timp imperiali folosesc textul și desenele lui Henrik Ottendorf pentru un viitor asediu al Timișoarei.

1685

G – Armatele creștine recuceresc orașul Szolnok și palisada din Szarvas, astfel Giula devine ținta directă a atacurilor. În urma luptelor, orașul este din nou distrus în flăcări.

T – iunie, 9: Între responsabili pulberăriei timișorene care lucrează de zor pentru creșterea producției de praf de pușcă, se numără Murteza bei și Mehmed aga.

T – august, 8: Mărturie a lui Pavel Grecu din Timișoara despre lecuirea de lepră după o rugă la mormântul Sf. Iosif cel Nou de la Partoș.

T – noiembrie, 30: Defterdarul le cere măcelarilor timișoreni să asigure întreaga cantitate de carne necesară trupelor marelui vizir aflat la Timișoara.

A – decembrie, 11: Aradul este cucerit de oștile creștine sub conducerea colonelului Czobor Ádám și a căpitanul Petneházy Dávid.

1686

SZ – ianuarie: Trupele imperiale capturează transportul de alimente trimis din Szeged pentru Buda, escorta este anihilată (cca. 3000 oameni uciși). Husarii atacă palisada, pradă tot și se retrag la Szolnok.

SZ – aprilie, 23: Generalii Mercy și Heissler într-o bătălie lângă Szeged înving trupele turco-tătare și curuții conduși de Imre Thököly.

SZ – iunie - iulie: Cei doi pașă, cel din Oradea și cel din Timișoara constituie oaste comună lângă Szeged (cca. 7000 ostași), pentru a porni la Buda. (Buda a fost eliberată la 2 septembrie.) După plecarea oastei comune, ajunge la Szeged armata marelui vizir, cu 10 000 ostași, și-și continuă drumul spre Eszék (azi Osijek, Croația).

L – septembrie: Hanul tătar cu trupele sale interzic imperialilor pătrunderea spre Transilvania prin controlul cetăților Ineu, Lugoj și Caransebeș.

SZ – octombrie, 5: Generalul De la Vergne cucerește Palisada. În timpul luptelor se accidentează mortal, este înmormântat în capela franciscană din Alsó-város.

SZ – octombrie, 15: Generalul Wallis începe asediul cu 2 baterii. Armata venită sub comanda pașei Ahmed în ajutorul apărătorilor turci din Szeged este atacată la Zombor de către trupele de husari ale lui Ferenc Batthyány, Dávid Petneházy, Miklós Bercsényi jun. și István Károlyi, provocând totala lor dezorganizare.

SZ – octombrie, 20: Generalul Veterani îi surprinde noaptea, la Senta pe turcii porniți la Szeged. Împotriva armatei condusă de marele vizir Suliman, de 12 mii de luptători a reușit un succes cu un regiment de cavalerie (5000 militari), au dezorganizat armata turcă, ienicerii sunt învinși. Cu prizonierii capturați defilează în fața cetății.

SZ – octombrie, 23: Garnizoana din Szeged (1600 oameni) se predă în schimbul retragerii libere. Militarii și populația turcă din Szeged se duce la Timișoara. S-a sfârșit, la Szeged, o dominație turcă de 144 ani. Un punct strategic în lupta pentru eliberarea Timișoarei și a altor cetăți din Transilvania a revenit forțelor creștine. (Un sol al turcilor, peste câteva zile, oferă cetățile Eger și Székesfehérvár pentru a putea păstra comanda celor din Szolnok, Pécs și Szeged.) La Szeged cetatea va fi condusă de un comandant german, se aduce garnizoană germană. Comandantul avea în subordine și proprietățile din apropiere, el fiind titularul prerogativelor (până în 1719).

SZ – noiembrie (?): Cu sediul la Szeged, s-a constituit căpitănia Ungariei de Sud, avându-l în frunte pe Bercsényi Miklós jun. Locul husarilor maghiari era Palisada. Nu prea li s-a asigurat solda, astfel trebuia să se întrețină.

1687

SZ – În cursul anului, se află la Szeged prințul Karl de Lotharingia, principele bavarez Max Emanuel și contele Ludwig von Baden.

SZ – Sârbi refugiați sosesc la Szeged, își oferă serviciile militare.

SZ – Ofițerii garnizoanei consideră orașul Szeged o feudă a lor. Se organizează oficiul din Szeged a camerei de colectare a birurilor. La prefectura din oraș începe conscripția proprietăților redobândite. Se introduce taxa pe consum, se organizează pescuitul pe Tisa, se percep taxe pe mărfurile provenite de pe teritoriile cu turcii, se introduc măsuri împotriva actelor de contrabandă, se fac primele reparații la drumuri, se asigură sare pentru zonele sudice.

SZ – Reprezentantul episcopului de Cenad la Szeged și în localitățile din jur (62 de localități) este, în continuare, gardianul franciscan.

T – martie, 9: Atac nereușit la pașei din Timișoara împotriva cetății Szeged (cu 1200 oșteni).

SZ – mai: Atac nereușit al turcilor din Lipova la un transport de alimente cu destinația Szeged.

SZ – iunie: Alt atac turcesc nereușit de recucerire a Szegedului, de această dată au fost turcii din Petrovaradin.

L – noiembrie, 8: Kakak Illi, beiu principal de Lugoj-Caransebeș, se plânge de faptul că haiducul Petru Tornea a luat dijma din satul Măru.

T – noiembrie - decembrie: Răscoala trupelor timișorene împotriva beiler-beiului, care este ucis pentru faptele sale rele față de armată.

1688

T – Mitropolitul ortodox Vasile I de Timișoara are în subordine episcopiile de la Caransebeș, Mehadia, Vârșeț, Lipova și Becicherecu Mare.

T – ianuarie - iunie: Noul beilerbei Djafer pașa, începe lucrările de reconstrucție a fortificațiilor cetății Timișoara.

A,L – iunie: Imperialii cuceresc Cenadul, Aradul, Lipova, Lugojul și Caransebeșul. Incursiune otomană nereușită asupra acestor zone care rămân, un deceniu, în mâna trupelor habsburgice.

T – toamna: Timișoara este asediată de trupele imperiale habsburgice dar, în ciuda marilor pierderi ale apărătorilor, rezistă asediului.

1690

O iradea sultanală acordă țăranilor din Banat dreptul de proprietate asupra pământului. Coroborată cu cea din 1695, această iradea este singura reformă agrară din întreaga istorie a Imperiului otoman.

T – primăvara: Continuă asediul Timișoarei, fără succes însă. Contele Luigi Fernando Marsigli, în calitate de inginer militar imperial, începe călătoriile sale prin Banat, impresiile sale sunt redată ulterior în cartea „Descrierea Dunării”.

SZ – Regele Leopold I autorizează târguri în Szeged: câte un târg național de opt zile se pot ține de ziua Sf. Gheorghe (24 aprilie) și de ziua Sf. Mihai (29 septembrie).

1691

L – vara: Mai multe campanii creștine și otomane asupra Lugojului, iar locuitorii fug din calea războiului.

L – iulie, 23-26: Trupele conduse de Imre Thököly redobândesc Lugojul, părăsit de otomani. Cetatea va fi ocupată, după bătălia de la Slankamen de imperiali.

1692

SZ – Partea estică a cetății împreună cu turnul s-a prăbușit în Tisa. Trebuia construită o nouă magazie de alimente, alimentele existente erau neprotejate.

T – septembrie: Topal Husein pașa, beilerbeiu, repară din nou fortificațiile Timișoarei.

1693

T – mai: Provizii însemnate pentru trupele otomane sunt trimise prin Panciova și Timișoara, însoțite de numeroase trupe spre a le feri de atacul haiducilor și al trupelor imperiale.

T – septembrie, 10: Ca în fiecare an, se schimbă trupele otomane din garnizoana Timișoara.

1694

G – decembrie: Turcii încep tratativele pentru predarea cetății. Oamenii pașei Mehmed predau toate echipamentele de luptă aflate în cetate. Mâncare nu era de fel. Finalul este coordonat de generalul Polland. Turcii primesc liberă retragere și au posibilitatea de a-și lua lucrurile personale cu ei.

1695

SZ – Colonelul genist Lambion expertizează starea cetății, descrie populația de aici. În Palisadă trăiesc 3000 locuitori maghiari și sârbi, combatanți. Sârbii își au propriul episcop. Încep lucrările de fortificare.

G – ianuarie, 17: Turcii se retrag din cetatea Giula, creștinii intră în cetate ziua următoare. Cetatea nu a fost cucerită prin luptă niciodată, doar cedată. Sub comanda căpitanului Nothnagel, în cetate există un efectiv de 200 germani, 250 haiduci, 50 husari.

L – iunie: Lupte între trupele imperiale cantonate în zona Lugojului și trupele otomane sosite în sprijinul Timișoarei.

T – august, 25-27: Sultanul Mustafa al II-lea trece Dunărea pe la Panciova, unde stă două zile, apoi se îndreaptă spre Timișoara.

T – septembrie, 3-6: Prima intrare a unui sultan otoman în cetatea Timișoarei este amănunțit descrisă de mai mulți cronicari otomani.

L – septembrie, 22: Lupta dintre otomani și imperiali la sud de Lugoj este câștigată de primii care intră apoi în cetatea și orașul Lugoj. Intrat în cetate, sultanul o află parțial distrusă și ordonă distrugerea ei completă prin aruncarea în aer a zidurilor, pe 23 septembrie. Printre prizonierii creștini se află și familia von Hanstein, al cărei fiu Henri se va turci și va ajunge vizir otoman mai târziu.

1695-1720

B – Comitatul Békés aparține în întregime trezoreriei.

1696

L – vara: Generalul Herberstein intră și pradă orașul Lugoj părăsit de otomani.

T – iulie - august: Alt asediu imperial asupra Timișoarei, nereușit.

T – august, 25: Sultanul Mustafa al II-lea trece cu trupele sale Dunărea pe la Panciova, unde și staționează, apoi pleacă spre Timișoara.

T – august, 31: Sultanul Mustafa al II-lea intră din nou în cetatea Timișoarei, și campania creștină se încheie.

1697

SZ – mai, 7: Un puternic incendiu devastează Palisada. În cursul anului se întocmește registrul cadastral pentru Palisadă (Palánk).

SZ – septembrie: În urma victoriei de la Zenta (Senta – azi, în Serbia) Eugen de Savoya se află în oraș.

T – septembrie, 13-15: După ce fuge de pe câmpul de luptă de la Senta, sultanul vine incognito la Timișoara. Cu acest prilej vizitează Timișoara și Dimitrie Cantemir, observator al campaniei.

1698

T – În acest ultim deceniu la Timișoara au fost poeți și caligrafi: muezinul Nabi Celebi, Mustafa bei și Mehmed Celebi. Din cauza luptelor, a asediilor, mulți dintre musulmanii născuți aici au plecat. Dintre cei rămași, Hasan Efendi predicator, simțindu-și sfârșitul, a hotărât ca în fiecare din ultimele 10 zile să predice într-o moschee, și la încheierea timpului s-a săvârșit din viață.

SZ – Se înființează un oficiu pentru sare.

SZ – S-a desființat serviciul de grăniceri maghiari, haiducii și husarii sunt trecuți lăsați la vatră. Noua linie de grăniceri sunt sârbii de la Tisa.

A – **iulie, 1:** Împăratul Leopold I. permite colonizarea „vlahilor” în oraș.

1699

Ianuarie, 26: *Tratatul de pace dintre Imperiul Otoman și cel Habsburgic. Pacea de la Karlowitz (Sremski Karlovci). După îndelungate tratative, emisarii otomani, austrieci, polonezi, venețieni și ruși s-au reunit la Karlowitz, pentru a semna acordul de pace. Temeiul înțelegerii a fost că fiecare dintre cobeligeranți să păstreze sub stăpânire ceea ce posedă ca teritoriu în momentul respectiv. În consecință, Ungaria și Transilvania au revenit Austriei, în timp ce Banatul a rămas încă, deocamdată, sub turci. Conform tratatului, cetățile ajunse pe mâna împăratului Leopold I trebuiau distruse.*

A – Există poștalion militar între Buda și Szeged respectiv Arad. Începe organizarea stațiilor pe ruta poștalionului.

T – Salih Efendi, cadiul de Timișoara, construiește așezământul musulman închinat lui Baba Husein la care slujesc dervișul Husein și Ibrahim Efendi cu o plată de 3 aspri pe zi.

1699-1701

G – După semnarea păcii de la Karlowitz respectiv consolidarea cetății din Arad (1698-1701), Giula își pierde importanța. Consiliul Imperial ordonă distrugerea cetății, ceea ce nu s-a întâmplat din cauza izbucnirii luptelor de eliberare conduse de principele II. Rákóczi Ferenc.

1699-1702

A – În această perioadă, din inițiativa lui Jovan Tekelija, căpitanul trupelor sârbești sosite, se construiește biserica ortodoxă sârbă.

SECOLUL XVII.

1701

T – În cetatea Timișoarei se ridică o geamie mică unde predică Ahmed Efendi cu 35 aspri plată pe zi.

B – Pe semne, locuitorii orașului Békéscsaba se reîntorc, deoarece este menționat ca localitate cu populație.

1701-1720

G – Cetatea Giula este sub autoritatea comandantului de la Arad (generalul Löffelholz). Se constituie zona de frontieră Mureș-Tisa, renunțând la structura de comitat, astfel oficiul tricesimal și judecătoria regală s-ar fi mutat la Arad. Totodată armata și locuitorii maghiari ar fi trebuit să părăsească Giula, în locul lor ar fi fost aduși grăniceri și locuitori sârbi. Grănicerii sârbi au și ajuns. În Békés ei au avut două stații: Gyula și Szarvas. Efectivul grănicerilor din Gyula: 1 căpitan, 7 caporal, 25 călăreți și 75 pedestri, toți sârbi.

1702

SZ – Regele Leopold I a vândut teritorii iaso-cumane (și localitatea Dorozsma) cavaleriei germane.

A – Se înființează cea mai veche breaslă arădeană, cea a blănarilor.

SZ – La Szeged staționau în general 200 husari, 150 de pedestrași sârbi. Soldații sârbi în afara soldei primeau pământ, lemne pentru construcții, gratuit. Palisada (Palánk – centrul orașului) a ajuns cetate exterioară și cartier rascian. Plata pentru un pedestru era 18 pogoane și 4 fânețe, pt. un voievod al pedestrașilor 92 pogoane, pt. un cavaler 24 pogoane, pt. un locotenent al cavaleriei 112 pogoane arabile.

A – Se constituie formația de grăniceri pentru zona Mureșului, cu centrul la Arad, format preponderent din grăniceri sârbi, mai sunt și români. Se formează un cartier al orașului locuită de sârbi, denumită Rácváros, adică Orașul Rascian, cu o primărie proprie

A – **octombrie, 6:** Aradul devine oraș cameral, se constituie magistratura orașului în frunte cu Josef Hammerl, acesta având titulatura de consul. Sediul magistraturii este în așa-numitul Oraș German, o primărie proprie. Se realizează primul sigiliu.

1703

T - Cafeaua băută la Timișoara provine din Yemen și costă 8 piaștri (la Istanbul doar 4), în timp cu un pfund de cupru costă aici cât unul de aur.

G – Sârbii dau foc localității, care se depopulează.

A – Călugărul minorit Höfflich Kamill se stabilește la Arad, va înființa o mănăstire și o școală.

A – Se deschide primul oficiu poștal, dirigintele se numește Leopold Thalheim.

1704

T – În cetatea Timișoarei începe demolarea a 25 de case între Porțile Sângelui și Cocoșului spre a face lor unei piețe; continuă lucrările de fortificații.

SZ – Pescarii au scos din Tisa un sigiliu spart, obiect care a fost argument de a cere pentru Szeged reconfirmarea titulaturii de oraș șiber regesc.

A – primăvara: Generalul curuților, Sándor Károlyi cu o oaste de 7000 militari asediază, timp de 4 săptămâni, fără succes cetatea Arad.

SZ – aprilie, 18: Curuții atacă orașul Szeged.

SZ – iulie, 20 - august, 13: Prin atacul condus de Rákóczi Ferenc II. cartierul Palánk (Palisada) este ocupat și incendiat, dar până la urmă apărătorii colonelului Globitz resping asediul. Rákóczi se îmbolnăvește de apa de aici, continuarea acțiunilor militare fiind oprită de alegerea sa drept principe al Transilvaniei. Armatei curuților s-au alăturat mulți dintre husari, deoarece căpitanul Bottyán János în anul 1692 a fost comandantul grănicerilor din Szeged.

T – noiembrie, 7: la Timișoara este în vizită Pier Pouchat, marchiz d'Ailleurs, trimisul regelui Franței la Ferenc Rákóczi, conducătorul răscoalei anti-Habsburgice (1703-1711).

1705

T – februarie: Altă vizită a marchizului prin Timișoara, Lugoj, Caransebeș.

T – iunie: La Timișoara Luca Telek copiază un Sbornic ales din Mieniul pre limba rumânească la praznicele domnești și la sfinți.

T,L – august: Un meșter sticlărar ceh, Georg Kreybicy, călătorește cu căruța cu sticlărie prin Banat pe la Timișoara, Lugoj, Caransebeș, spre Transilvania.

1706

SZ – Curuții atacă cartierul Palánk, trecând peste apa înghețată din șanțul de protecție.

A – Sediul episcopiei ortodoxe de Arad și Ienopole se mută la Arad.

A – iunie: Károlyi Sándor în fruntea a 8-9000 curuți asediază fără succes cetatea, orașele (cartiere) german și rascian le ocupă și le pradă, dă foc arhivei.

T – sfârșitul anului: Sultanul ordonă ca toate dările strânse la Becicherec să fie duse la Timișoara, pentru plata soldelor garnizoanei de acolo.

1707

T – februarie, 21: Mustafa aga din Timișoara îi cere marelui vizir să trimită aici – pentru atelierul de tunuri – lingouri de fier, vergele de puști și alte materiale necesare.

1708

SZ – Cinci mii de curuți asediază fără succes cetatea. Dau foc cartierelor Alsóváros și Felsőváros. Apărătorii cetății anihilează în zona orașelor Cegléd-Nagykőrös-Kecskemét o oaste a curuților de 2000 militari.

SZ – Se fortifică cetatea și palisada, folosindu-se lemne de pe 500 plute.

SZ – Izbucnește o nouă epidemie de ciumă, care reapare și în anii următori (1709, 1710).

L – februarie, 12: Sangeacbeiu de Lugoj-Caransebeș, Suleiman dă socoteală de felul cum a cheltuit cei 15.000 guruși la plata soldelor sangeacului său.

T,L – iulie, 17: Mehmed, aga principală a Timișoarei arată că a construit câteva asemenea meceturi în valoare de 1060 guruși, iar lângă Lugoj, în locul numit Ordukoprusu, a construit și un pod.

1710

SZ – Regele Iosif I reconfirmă dintre privilegiile orașului Szeged dreptul de pășunat pe puste cumane, și dreptul de posesiune asupra satelor Tápé și Vártó.

SZ – Un incendiu face ravagii în cetate și câteva case din Palisadă (Palánk).

A – Se termină prima biserică a minorității, în 1725 va avea și turn.

T – La Timișoara există o geamie, Solak, la care slujesc un imam și un chiatib, cu 45 aspri pe zi.

1711

T – Sultanul îi cere beilerbeiu de Timișoara să-i permită lui Iusuf aga obuzierelor, să facă un hagialâc la Mecca.

SZ – Szeged redevine centru național privind depozitarea sării. (La vapoarele care transportau sare, se renunță în 1824-1825.)

T – septembrie, 18: Contele Herberstein îi scrie prințului Eugeniu de Savoya despre lucrările intense de fortificare a Timișoarei.

1712

SZ – Cartierele Alsóváros și Felsőváros sunt inundate. Se pune problema transmutării orașului pe o altă locație.

SZ – mai, 13: Regele Carol al III-lea invită delegații orașului Szeged să participe la dietă, zi în care s-a confirmat titlul de oraș liber regesc pentru Szeged.

1713

SZ – Inginerul militar De la Croix Paitis, este însărcinat de președintele consiliului militar, Eugen de Savoya, să întocmească planul de fortificare a cetății și a orașului Szeged. Localitatea avea atunci trei componente distincte: cetatea și Palánk (12 blocuri, 8 străzi și aprox. 125 de loturi pentru case), Alsóváros – Orașul de Jos (11 străzi, 17 blocuri, aprox. 575 loturi pentru case) și Felsőváros. Orașul de Sus (6 insule, 21 blocuri, 340 loturi). Din punct de vedere etnic, erau de o parte maghiarii din cele două orașe, și locuitorii din cetate și Palisadă, majoritar de etnie germană și sârbă.

G – Moare Keresztély Lindner, judecător al curții imperiale, în locul lui fiind numit comite de Giula Pelsőczy Bálint, un nobil catolic maghiar. Apar tot mai mulți coloniști, printre care Deák János, licențiat în teologie.

1714

T – Unul dintre ultimii otomani învățați din Timișoara – Pirri Efendi – pleacă în hagia la Mecca cu familia, și nu se mai întoarce. Semn clar al apropierii sfârșitului dominației otomane. Acum Timișoara nu mai are nici un om de cultură otoman.

L – Lugojul primește de la spătarul Mihai Cantacuzino, editorul Antologhionului de la Râmnic din 1705 și al octoihului din 1706, câte un exemplar din aceste lucrări.

SZ – Călugărul Graf Antal din Szeged a realizat, în stil baroc, amvonul bisericii din cartierul Alsóváros.

G – Comitele Pelsőczy vine în ajutorul noilor cocitadini, și le promite noua biserică catolică, retransformată din moschee.

1714-1716

SZ – Începe reconstrucția cetății și a orașului Szeged, din care cauză se stabilesc tot mai mulți meșteri (germani și dalmațieni) în oraș. Se construiește o cetate de pământ, lată de șase metri, întărită cu șase bastioane pentagonale proeminente, numită de localnici șanț de stea. Se construiește și un rând de cazemate în partea de sud a cetății, totul înconjurat de un șanț de apă adânc, lat de 19 m.

1715

G – Conte Csáky Imre, episcop, redeschide protopopiatul din Giula, care va cuprinde tot comitatul Békés, și o parte a comitatului Bihar și Zaránd.

G – În acest an sosesc și primele familii reformate, care își puteau ține adunările în clădirea fostei băi turcești.

SZ – Regele Carol al III-lea reconfirmă privilegiile consiliului orașenesc din Szeged.

B – Békéscsaba este amintită ca pustă.

G – **primăvara:** Se mută la Giula 20 de familii catolice maghiare, lor se datorează noua șampilă a orașului, pe care se putea vedea chipul Fecioarei Maria.

B – **iulie, 3:** Regele Carol al III-lea reînființează comitatul Békés (prin legea 92 din 1715), Löwenburg este numit comite principal.

1716

SZ – În noul război împotriva turcilor, Szeged a fost locul de adunare. În lupta decisivă de la Pétervárad (azi Petrovaradin, Serbia), armata lui Savoya, formată din 65 de mii de soldați, a învins oastea marelui vizir de 60 de mii de soldați.

T – Cu prilejul asediului un participant habsburgic descrie astfel Timișoara: în ceea ce privește orașul acesta se compune numai din case de lemn, având o ierugă adâncă, căptușită bine cu scânduri de stejar, iar parapetele sunt îmbrăcate cu trunchiuri de stejar așa de groase, încât se opreau gloanțele în ele. Drumul acoperit este prevăzut cu baterii și cu șanț exterior în bună stare, cu palisade, precum și cu artilerie, muniții, provizii și altele...

T – Se constituie, la Timișoara, arhiva comandamentului militar, cu cele 18 acte originale, decizii din acel an al Consiliului Militar.

G – Creștinii catolici din Giula primesc, în persoana lui Kovács Pál, un paroh. Cunoaștem numele învățătorului local, și de acum încolo educarea copiilor devine continuă, cu toate că nu se știe încă despre o clădire anume a școlii.

T – august, 19: Feizulah, cadiul de Timișoara adeverește declarația meșterului brutar Abdullah, că a primit de la defterdar suma de 1070 guruși pentru contravaloarea pâinii pe care a dat-o căruțașilor, dulgherilor și ȝiganilor care au lucrat la fortificații între 28 iunie și 18 august 1716.

T – august, 21 - octombrie, 12: Asediul Timișoarei de către trupele imperiale se sfârșește prin capitularea cetății și retragerea apărătorilor spre Belgrad. Eugen de Savoya pune la dispoziția turcilor 1000 de căruțe, pentru a-și putea duce lucrurile.

Capitolul III. Perioada 1717-1778

1715-1717

SZ – Judele orașului este Tutovicz János, și se alege primul primar al orașului Szeged, în persoana lui Puskás János.

1716-1717

A – Războiul austriaco-turc aduce în zona Aradului doar câteva cete mici de turci, care nu asediază orașul.

1715-1751

SZ – Se reconstruiește mănăstirea franciscană din Alsóváros (Orașul de Jos).

1717

Banatul, cucerit de trupele imperiale, este transformat – la cererea expresă a prințului Eugeniu de Savoya – într-o provincie de coroană, administrat de curtea imperială. Limba oficială a fost germana și latina până în anul 1779, la care dată se trece la limba maghiară.

SZ – Regele Carol al III-lea conferă orașului Szeged, în cadrul instanței orașului, dreptul de aplicare și executare de pedepse.

SZ – Pornește prima cursă poștală pe ruta Viena-Buda-Szeged-Arad-Sibiu și Szeged-Timișoara-Craiova. La Szeged se deschide un oficiu poștal.

T – Conscriptia consemnează la Timișoara 401 case, la Lugoj 218.

B – La Békéscsaba sunt consemnate 22 familii, se construiește – din văiuță și stuf – prima biserică, a cărei preot se numește (Hans) Schuhajda János.

A – Primesc drept de ședere în orașul Arad primii comercianți evrei: Izsák și Márkus Mayer.

1718

A – La Arad se constituie breasla rotarilor și fierarilor

B – Începutul colonizării intensive. Agenți de colonizare din Nordul Ungariei (din județele Nyitra, Gömör și Hont – azi Slovacia, și Nógrád) încep colonizarea organizată la Csaba a slovacilor evanghelici din ținuturile amintite.

T – S-a constituit cartierul Elisabetin din Timișoara, pe vremea aceea purtând denumirea de Maierle Românești sau Vechi.

T – La Timișoara în cartierul Cetate se înființează o școală elementară – prima de pe teritoriul actual al României. Exemplul a fost urmat și de celelalte cartiere – în 1765 în fiecare cartier există școală.

SZ – Szeged intră în rândul orașelor cu Jus Tavernicale, cu instanță superioară, unde cei în cauză puteau face apel împotriva sentinței date de prima instanță.

T – ianuarie, 1: La Timișoara se constituie magistratul german, jude fiind chirurgul Tobias Hold, iar magistratul rascian (ortodox) îl are ca jude pe Nicolae Muntean (Nikola Muncía).

T – februarie: Fabrică de bere la Timișoara în cartierul Fabric, unde funcționează și azi. Este considerată cea mai veche de pe teritoriul actual al României.

Iulie, 21: *Pacea de la Passarovici: A trecut pericolul de la graniță, nu mai sunt necesare trupele grănicerilor sârbi.*

Septembrie, 12: *Banatul este împărțit în 13 districte și 6 regiuni militare.*

1719

Începe colonizarea Banatului, în special cu vorbitori de limba germană: sosesc din Braunschweig, Alsacia, Lorena, Stiria, dar au venit și cehi, slovaci, italieni, francezi, brabantși și spanioli.

L – Morari și meseriași vin la Lugoj pentru a termina construcția morii, numită în 1722 moara imperială Elisebeta, iar meșterii fac pietre de moară și pentru Lipova.

T – Începe scrierea jurnalului iezuiților la Timișoara.

T – Începe restaurarea castelului Huniade și construirea Cazărmii Transilvania, care se termină în 1730, având o lungime de 483 metri, la acea vreme fiind cea mai lungă din Europa.

SZ – mai, 21: Regele Carol al III-lea reconfirmă dreptul de oraș regal liber pentru Szeged. (S-au emis 13 scrisori de privilegiu de către opt suverani.) Scrisoarea de privilegiu a descris și stema localității. Cele mai importante drepturi: 1. Satele Tápé și Vártó sunt subordonate orașului; 2. Pășunatul pe pusele cuman; 3. Drepturi egale cu ale orașelor Buda și Székesfehérvár; 4. Scutirea cetățenilor din Szeged de la plata taxei de vad și de vamă pe întregul teritoriu al țării; 5. Privind cetățenii din Szeged numai judecătoria proprie din oraș poate lua decizii primare. (Această zi este ziua orașului. Titlul de oraș liber regesc Szeged l-a avut până în 1945.) Comandantul cetății predă orașului vadul de pe Tisa. Prin înțelegere cu episcopul din Cenad, localitatea este scutită de dijmă. Pământurile orașului Szeged sunt de 200 de mii de pogoane maghiare.

G – iulie: Carol al III-lea îi încredințează orașul Giula lui Harruckern János György, precum și localitățile Doboz, Gerla, Csaba, Körösladány, Gyarmath,

Füzes, Öcsöd, Vésztő, Szentes și Szeghalom împreună cu pământurile și câmpiile lor.

1720

B – La Békéscsaba se organizează primul consiliu, se comandă șampilă, care mai târziu este furată. Desenul ștampei: un leu ridicat pe picioarele din spate, ținând în laba din față trei spice de grâu.

G – La Giula, oficiul cameral își suspendă activitatea.

SZ – Carol al III-lea permite ținerea târgurilor naționale la Szeged pe zilele Sf. Dominic (4 august) și Sf. Andrei (30 noiembrie.) și ținerea târgurilor săptămânale miercuri și sâmbătă.

SZ – **februarie, 27:** Domnitorul aprobă înțelegerea dintre Szeged și ordinul piariștilor privind înființarea gimnaziului piarist cu șase clase.

SZ – **iulie, 14:** Piaristii preiau biserica Sf. Dumitru din Szeged – orașul și-a exercitat prerogativele de patron în detrimentul episcopului din Cenad. În oraș trăiesc aproape 5000 de suflete.

1721

A – Se înființează la Arad prima școală în limba română.

B – Alegerea primului notar.

G – La Giula începe construcția bisericii ortodoxe, pentru că în apropierea cetății, Harruckern a adus vlahi, cei care mai devreme au fost în serviciul militar, soldați în cetate.

T – Documente atestă că la Domul romano-catolic din Timișoara funcționează un cor și o orchestră.

SZ – **octombrie:** Se deschide învățământul piarist. Zona de școlarizare cuprinde întreaga zonă Délvidék (mai mult de 50 mii de km²). Szeged este centru de cultură, centru școlar.

1722

În perioada 1722-1726 are loc prima colonizare a Banatului mai ales cu germani din Lorena, Alsacia, Braunschweig, Stiria, dar au venit și cehi, slovaci, italieni, francezi și spanioli.

G – Harruckern primește cetățenie, pentru că numai așa poate deveni proprietar legal al donațiilor primite de la rege. Îi cere căpitanului genist Rosenfeld, să întocmească harta localității Giula: pe harta sunt 140 case și cocioabe, biserici și cetatea. Din moschee construiește biserica catolică, precum și o parohie adevărată.

L – La Lugoj se încheie construcția Conventului minorit. Tot aici funcționează atelierul de tăiat scânduri, de făcut obade, traverse, șindrile, etc. Se trimit la Timișoara 6000 buc. șindrile, 100 buc. lemne pt. rotărie, 1300 bușteni și 4000 traverse.

SZ – Un incendiu devastează cartierul Palánk. În cursul anului se prezintă prima piesă de teatru, într-un spectacol dat la Szeged. (Dramaturgiile școlii piariste reprezintă începuturile teatrului din Szeged.)

T – Este deja ridicată cea mai veche statuie din Timișoara: Sf. Ioan Nepomuk.

T – Înființarea primei societăți economice germane (Commerzien Societät).

1723

A – Ia ființă breasla croitorilor greco-catolici sârbi și români la Arad.

B – Prima menționare în documente a unor dulgheri, berari, fierfari și croitori.

B – Pe locul primei biserici s-a construit una nouă, din văiugă.

B – După instalarea oficială al lui Harruckern la Giula (legea 129/1723), începe o colonizare organizată și de anvergură, în special cu slovaci evanghelici, acțiune condusă de Thuróczy Miklós, omul lui Harruckern din Csaba. Celor sosiți li s-a dat pământ, libera practică a religiei iar obligațiile lor către moșier erau stabilite în contract. Sunt amintiți, pentru prima dată, meseriași precum dulgheri, berari, fierari, croitori.

G – După instalarea lui Harruckern încep, și la Giula, colonizările organizate. Cei veniți primeau pământ, practica liberă a religiei și 3 ani scutire de dări. Sunt aduși preponderent germani, vor fi izolați de locuitorii maghiari și români. Conform unui recensământ, la Gyula trăiau maghiari, germani, vlahi, sârbi și câteva familii de greci. Orașul obține dreptul de a ține târguri.

L – Podul necesită reparații, se aduc bușteni de la Făget pentru lucrări.

SZ – Un nou incendiu la Palánk.

SZ – Consiliul orășenesc îi alungă pe calviști din Szeged.

SZ – Szeged devine reședința comitatului Csanád. Biserica Sf. Dömötör este ridicată la rangul de catedrală.

T – **aprilie, 25:** Încep lucrările de construire a cetății Timișoara, în sistem Vauban târziu, cu 9 bastioane, la care lucrează meșteri și ingineri imperiali și țărani din satele din jur. Construcțiile se vor termina în 1765.

L – **mai:** La Lugoj se ridică manufactura de postav, prin strădania lui Ioan Raț, care lucra doar pentru armată. Tot aici există un joagăr, ca de altfel și la Caransebeș, Lipova și Făget.

SZ – **octombrie, 6:** Ia naștere comitatul nobil al Csongrád-ului la Szeged. Primul comite principal este ales Kollonics Ádám. Sediul prefecturii urmează să se construiască la Szegvár (1767).

1723-1735

A – Comandantul cetății, generalul Cosa (Costa) Hradisch, construiește o cazarmă nouă în cetate.

1724

A – Prima colonizare importantă a germanilor în Aradul Nou.

T – **martie, 4:** Se reînființează dieceza de Cenad. József, episcopul de Cenad, vine la Timișoara.

T – **aprilie, 3:** Se constituie la Timișoara Congregația Sf. Ioan Nepomuk care ridică spitalul din str. Sf. Ioan (1735) și, mai târziu, monumentul închinat Sf. Fecioare și Sf. Ioan Nepomuk (1755).

1725

A – Se construiește o mănăstire franciscană în Aradul Nou, colonizat cu germani, clădirea astăzi fiind parohia catolică, franciscanii neutilizând-o niciodată.

L – La Lugoj sunt aduși primii coloniști din Austria, Boemia, Bavaria și Silezia, meseriași (zidari, fierari, dulgheri) ce urmau să lucreze la construirea Casei comunale, a cazărmii și a magaziiilor necesare noii administrații. Ei au fost așezați în stânga Timișului, într-o zonă strict delimitată, unde și-au ridicat locuințe, punând bazele Lugojului German.

SZ – Se ridică un turn pe poarta de vest a cetății din Szeged. Construcția pe teritoriul orașului denotă intensitatea puterii militare.

1725-1749

SZ – Se restaurează biserica Sf. Dömötör din Szeged.

1726

SZ – Apare lucrarea în șase volume a cartografului Luigi Ferdinando Marsigli, umanist italian, intitulată *Danubius Pannonico Mycicus*. În ultimul volum a descris orașul Szeged și zona Dunării de Jos.

L – **martie:** La Lugoj, se vorbește despre case construite lângă mănăstire și formarea a două orașe: Lugojul Românesc și Lugojul German, unite administrativ în 1783. Tot aici există ateliere de cazangii din care sunt îndepărtați meșterii turci.

T – **noiembrie, 6:** Ordinul iezuiților deschide un gimnaziu cu trei clase. Din 1783 această școală, aflată în apropierea palatului Demmelmayer, va funcționa până în 1778 ca și școala iezuită „Gymnasium Societatis Jesu”, dizolvată odată cu dizolvarea ordinului.

1727

Mai, 16: *Sf. Ioan Nepomuk este proclamat de papă sfântul protector al Banatului, iar ziua de 16 mai este sărbătoare națională a ținutului.*

G – La Giula se înalță biserica ortodoxă.

1728

Începe săparea canalului navigabil Bega de la Făget și până la vărsarea acestuia în Tisa. Lucrările de canalizare se termină în 1771.

G – Din ordinul canonicului Luzsinszky István, la Giula începe înregistrarea nașterilor, separat pentru germani și separat pentru maghiari, deoarece germanii stabiliți aici au un capelan propriu.

SZ – Începe, la Szeged, construcția clădirii consiliului orașenesc, vizavi de cetate.

SZ – În urma restaurării bisericii Sf. Dömötör sunt demolate clădiri, ia naștere Piața Bisericii. Aceasta a fost prima amenajare teritorială la Szeged, se desființează cimitirul vechi din jurul parohiei.

T – Se înaintează forurilor superioare Regulamentul construcțiilor a cetății și a orașului Timișoara.

SZ – iulie, 23: Cei 13 condamnați în procesul vrăjitoarelor, sunt arși pe malul Tisei. (De atunci, locul poartă numele de Insula Vrăjitoarelor.)

1729

A – Pe malul Mureșului, lângă depozitul de sare, se ridică statuia Sf. Ioan Nepomuk.

A – A doua colonizare a germanilor în Aradul Nou.

T – La Timișoara se finalizează construcția cazărmei Transilvaniei cu o lungime de 484 m, considerată a fi cea mai lungă cazarmă militară a Europei. A fost demolată între anii 1961-65.

SZ – martie, 9: Se execută alte două vrăjitoare, cancelaria și-a dat acordul pentru executarea sentinței.

1730

G – Conform recensământului, în Giula trăiesc 116 familii maghiare, 100 germane și 34 vlahe.

G – ianuarie: În persoana lui Hans Rutheni, germanii din Giula au primul capelan german.

1731

L – Timișul inundă complet Lugojul; sunt amintiți aici și doctori.

SZ – Regele Carol al III-lea donează orașului Szeged pusele Kistelek, Röske, Zákány, Kereset, Csorva și Öttömös.

- **decembrie, 24:** Sub conducerea primarului Peter Solderer, la Timișoara se pune piatra de temelie a primăriei germane care, din anul 1782, devine primăria generală a orașului prin unificarea celor două existente până atunci.

1732

G – Harruckern devine comitele principal al comitatului, astfel Giula devine din nou reședință de comitat.

T – Timișoara devine reședința oficială a episcopiei romano-catolice de Cenad. Se construiește o primă mașină hidraulică, care aduce apa din Fabric în Cetate. Se inaugurează transportul fluvial de marfă și, ocazional, de pasageri, pe canalul Bega.

1733

B – În proprietatea localității Békéscsaba sunt trei unități industriale: fabrica de bere, măcelăria și moara.

L – La Lugoj se ridică biserica romano-catolică Sfânta Treime (1733-1735).

L – În Lugojul German se află o comunitate de 50 evrei.

A – **februarie, 20:** Regele Carol al III-lea alipește Aradul Ungariei.

1734

G – Numărul germanilor crește foarte repede, ei își aleg jude propriu, din care cauză Giula s-a scindat în două pentru mai bine de o sută de ani (până în 1857), Giula Germană și Giula Maghiară.

SZ – Oficiul tricesimal din Szeged trece sub autoritatea Camerei Regale din Viena pentru un timp. (În perioada 1735-1749 alături de oficiul de treizecea parte din Arad, erau sub îndrumarea directă a administrației publice din Viena.)

L – **mai, 31:** Manufactura de pături din Lugoj are nevoie de 70560 kg lână pentru a face 5000 pături, dar din district nu vin decât 5000 kg, restul urmând a fi adus din alte districte.

1735

Aprilie-mai: *Răscoala grănicerilor mureșeni sub conducerea căpitanului Pero Segedinac, din cauza pierderii privilegiilor anterioare. Răscoala cuprinde județele Arad și Békés.*

G – La Giula se construiesc locuința cantorului și școala.

SZ – La Szeged se inaugurează primul teatru al orașului, construit din lemn.

T – Începe construcția primei farmacie și a primului spital din Timișoara.

A – **aprilie, 28 și mai, 3:** Pero Segedinac vine de două ori la Arad, însă grănicerii arădeni sârbi nu i se alătură răsculaților.

B – **mai:** Sub conducerea lui Sebestyén János, o ramură a răscoalei lui Pero ajunge în localitatea Csaba. Atacă primăria și golesc vistieria, îl atacă și pe preotul evanghelic, Burián Sámuel. Chiar dacă răsculaților se alătură foarte puțini localnici, soldații sârbi din Arad atacă localitatea Csaba, ca și cum ar fi „cuibul rebelilor”, și jefuiesc locuitorii.

G – **mai:** Răsculații lui Pero atacă orașul Giula, pornesc mai multe asedii împotriva cetății, fără succes.

A – **mai, 9:** Răsculații sunt învinși la Pădureni (lângă Arad) de trupele austriece, mor 770 de răsculați, sunt prinși 169, conducătorii sunt executați la Buda, Pero

Segedinac este tras pe roată, trupul său tăiat în patru este expus în patru locuri la Pecica.

1736

B – Din cauza suprapopulării lupilor, în comitatul Békés se trece la nimicirea lor.

G – Germanii își construiesc o capelă proprie la Giula.

G – Preotul ortodox din Gyula, trece la credința greco-catolică, de aceea episcopul îl aruncă în închisoare.

L – La Lugoj funcționează o școală germană. Din 1742 există și o școală românească separată.

T – **august, 6:** Încep lucrările la catedrala romano-catolică (Dom), ce se va ridica în perioada 1736-1774.

1737-1739

A – Locotenent colonelul De Blois, comandantul cetății din Arad fortifică cetatea folosind munca iobagilor.

1738

Războiul turco-habsburgic atinge Banatul, trupe otomane ocupă Caransebeșul, Lugojul, Panciova, Vârșețul și zonele vecine lor. Românii se răscoală împotriva stăpânirii, iar reprimarea imperială nu întârzie ca și pedepsele exemplare.

SZ – Epidemia de ciumă din Timișoara ajunge și la Szeged, se instituie carantină pe timp de 40 de zile. Numărul victimelor este de 555.

SZ – Se ridică capela Sf. Rókus în locul spitalului de contagioase. Cartierul Rókus, de mai târziu, preia numele protectorului.

B – **aprilie, 14:** Sunt mistuite de un incendiu 22 de case din localitate.

SZ – **aprilie, 28:** Se redactează documentul privind înțelegerea dintre Szeged și comandantul iaso-cuman, despre linia de frontieră dintre Szeged și Dorozsma. Acest acord asigură un teritoriu imens pentru creșterea animalelor din Szeged (bovine și oi).

T – **mai, 10:** Prin ordin regal se mută reședința episcopiei și a capitlului de Cenad de la Szeged la Timișoara.

SZ – **iulie:** Regele Carol al III-lea îi scutește pe locuitorii orașului de obligativitatea de a asigura adăpost soldaților.

G – **iulie, 15 - decembrie, 17:** Ciuma face ravagii și la Giula. Au înființat, pentru victime, un cimitir separat pentru ciumă și au interzis ținerea nunților în perioada epidemiei. În Giula Maghiară și Giula Germană au murit în total 1308.

B – **iulie, 1 - septembrie, 6:** Ciuma bântuie Békéscsaba, mor 65 de locuitori. Bolnavii au fost închiși în „carantină”, indiferent că sunt iobagi sau moșieri, morții sunt înmormântați fără slujbe religioase.

SZ – decembrie, 11: Un control oficial bisericesc confirmă vindecarea miraculoasă a lui Sárkány Ilona. Minunea de la Szeged a contribuit la sfințirea lui Casani Peter.

1738-1739

Februarie 1738 - februarie 1739: *Cea mai mare epidemie de ciumă din Timișoara și Banat. Zona Timișului este decimată de epidemia de ciumă.*

T – După dispariția epidemiei, drept mulțumire pentru Dumnezeu, Johann Anton Deschan (de Jean) consilier al camerei din aceea vreme, așează la 23 noiembrie 1740 statuia Sfânta Treime, făcută la Viena, în Piața Dom. Aceasta este a doua veche statuie, existentă și astăzi la Timișoara.

- **Septembrie - 1739 iulie:** - populația germană din Panciova se refugiază la Aradul Nou.

1739

G – La vestea căderii Belgradului se ia în discuție, din nou, fortificarea cetății Giula, ceea ce datorită desfășurării evenimentelor nu a mai avut loc.

SZ – Turcii recâștigă Belgradul. Consiliul orașenesc permite stabilirea minorităților refugiați de la Belgrad, în cartierul Felsőváros.

SZ – Se construiește un nou rând de cazemate în cetatea din Szeged.

T – La Timișoara, un puternic cutremur este urmat de un mare incendiu, căruia îi cad pradă vechile cartiere medievale Palanca Mare și Mică. Începe ridicarea noilor cartiere la o distanță de 949 m de fortificațiile cetății.

1739-1740

B – O nouă epidemie de ciumă în comitatul Békés, la Csaba au murit 169 persoane.

1739-1741

A – Cea mai mare epidemie de ciumă din Arad, orașul e ținut sub carantină.

1740

SZ – La Szeged lovește epidemia de ciumă, mor aproape o mie de persoane. Cei care scapă de ciumă, ridică capela Sfânta Rozalia.

SZ – Morvay András pe parcursul anului pictează tabloul cu puteri miraculoase din cartierul Alsóváros. Ruga din cartier, o tradiție de peste 200 ani, primește o nouă încărcătură, devenind și ziua serbării reîntoarcerii celor plecați din Szeged.

SZ – Nașterea scriitorului piarist, Dugonics András.

T – La Timișoara se începe strângerea documentelor pentru arhivă. Limba oficială acum este germana și latina, până în 1779.

L - primăvara: La Lugoj vin 10 familii de români greco-catolici din Transilvania, ei se așează lângă mănăstirea minorită și întemeiază cartierul Lumea Nouă.

Anii 1740

SZ – Familii sărace din Szeged se mută în regiunea Bácska (de ex. la Kanizsa, Topolya, Zenta, Ada, Óbecse, Martonos, Temerin, Szenttamás), pentru că aici din cauza terenurilor nelocuite nu sunt încă dări de iobagi.

1741

A – La Arad sunt șase familii de evrei, având și o mică casă de rugăciune.

G – Supraviețuitorii ciumei, drept mulțumire, ridică la Giula capela catolică Sf. Treime.

1742

SZ – Autoritatea de supraveghere a camerei din Szeged revine sub jurisdicția Camerei Maghiare din Pozsony.

T – La Timișoara, începe construcția palatului episcopal romano-catolic. Se va termina în anul 1752.

L – aprilie, 24: Se stabilește drumul de poștă dintre Lugoj și Transilvania prin Făget, și se face legătura cu poștalionul spre Timișoara, Buda, Viena.

B – iulie, 15: Prima vizită canonică la Csaba, efectuat de protopopul Schmidt János cu încredințarea superintendentul Michaëlides Samuel.

1743

G – Cu moartea lui Harruckern János, domeniul Giula îi revine fiului acestuia Harruckern Ferenc, tot el devine și comite principal al comitatului Békés.

G – Maria Terezia prin scrisoare de libertate îl împuternicește pe moșier, să perceapă vamă pe drumul ce duce în orașul Giula.

1744

A – La Arad funcționează 32 de bresle, în care erau cuprinși 48 de meșteșugari.

T – Se încheie construcția spitalului din Timișoara, cu mult înaintea celor similare din Viena sau Budapesta.

T – Se finalizează cartierele Mehala și Iosefin.

G – Pe locul bisericii ridicate pe vremuri în locul moscheei Harruckern Ferenc construiește una nouă. Se demolează în întregime și minaretul și mausoleul turcesc.

A – octombrie, 29: Se alipesc la comitatul Arad districturile Ineu și Zărand.

1745

A – Împărăteasa Maria Tereza ordonă trecerea grănicerilor în subordinea comitatelor, privilegiile lor fiind anulate.

A – Prin dezvoltare, școala primară a ordinului minorit de la Arad devine gimnaziu cu șase clase.

L – La Lugoj este adus un sfânt Nichita, care propovăduia ortodoxismul în Ardeal și populația zonei vine să-l vadă.

A – martie, 16: În temeiul deciziei dietei comitatului Arad, urma să se construiască la Șiria noul sediu al administrației, urmând și mutarea archivei, decizie din urmă a fost anulată.

B – noiembrie, 11: La Békéscsaba se sfințește noua biserică evanghelică.

1746

Demilitarizarea fostei granițe de pe Tisa și Mureș. Mutarea sărbilor de pe fosta graniță în Banat a început sporadic după anul 1720, intensificându-se în anii `40; în 1746 a fost demilitarizat Aradul; în 1748 foștilor grăniceri li s-a dat de înțeles că cei ce vor să rămână în continuare în slujbă trebuie să se mute în noua graniță bănățeană, ceilalți urmând să treacă sub autoritatea civilă a Coroanei. Desființarea graniței a cauzat nemulțumiri, grănicerii refuzând să fie transformați în „paori”. Aceste nemulțumiri au determinat masiva dislocare a sărbilor în Banat.

A – În amintirea epidemiei de ciumă din Arad și întreg Banatul, se inaugurează în centrul Aradului statuia Sfântei Treimi (sfințită în 1751 de canonicul timișorean Jenő Limburg).

A – Se mută gârzișoara de la Ineu la Arad, cu tunuri cu tot.

A – După o conscripție, la Arad funcționau 96 meșteșugari și 18 negustori.

A – În zona de graniță arădeană trăiau 1505 familii, dintre care 990 erau familii române, 439 sârbe, 52 maghiare, 22 germane și 2 de alte naționalități.

B – Sunt deja 41 de persoane romano-catolice la Csaba, cu toate că locuitorii evanghelici au protestat împotriva lor. În zonă există tradiția, ca într-o localitate să nu fie locuitori de diferite religii. Acest obicei s-a schimbat pe la sfârșitul secolului al 18-lea.

SZ – Se naște Illits (Cesljar) Todor la Szőreg. El devine un însemnat pictor de portrete și icoane ortodoxe, în partea de sud-est a țării.

A – ianuarie, 24: Aradul devine oraș cameral.

B – aprilie, 10 - iunie, 5: Ținutul Békés este lovit de o secetă mare.

B – noiembrie, 12: Are loc un cutremur la Csaba, Berény și Gyoma.

1747

A – Maria Tereza emite ordin privind alipirea administrativă a orașului rascian de Arad.

SZ – Împărăteasa Maria Tereza permite ținerea la Szeged a târgului național în ziua de Ignác (30 iulie) în locul celei din ziua de Domokos (4 august), pentru că a căzut foarte aproape de târgul din ziua de Lőrinc (10 august) din Kecskemét.

1748

A – Dieta comitatului își anulează decizia, reședința comitatului rămâne Arad, nu se mai mută la Șiria.

B – Comuna Békéscsaba alege un consiliu format din 24 de membri, numirile sunt pe viață.

L – La Lugoj începe construcția unui spital.

SZ,G – Invazia de lăcuste devastează hotarele din Szeged și Giula.

SZ – Izbucnește un incendiu în cartierul Palánk (sunt distruse 12 blocuri, 8 străzi, 125 loturi).

T – La Timișoara se construiește catedrala ortodoxă din Cetate, pe locul unei vechi biserici de lemn, arsă cu câțiva ani înainte. Biserica este folosită de enoriași sârbi și români.

1749

B – aprilie, 9: La Békéscsaba moare renumitul preot și om de cultură Thesedik Sámuel.

1750

A – Cu ocazia desființării zonei de graniță se reorganizează comitatele, o parte din comitatul Zărandului i se alipește Aradului

G – La Giula se construiește o nouă parohie, care este deja pe locul actualei parohii.

T – La Timișoara începe stângerea datelor arhivei episcopiei sârbe.

B – ianuarie, 22: Se înființează biserica locală romano-catolică din Békéscsaba. Au instalat și primul preot catolic.

A – august, 15: Demilitarizarea fostei granițe de pe Tisa și Mureș. Mutarea sârbilor de pe fosta graniță în Banat.

A – octombrie, 29: Se desființează zona de graniță de pe Mureș, o parte dintre grăniceri emigrează până în anul 1760 cu permisiunea Mariei Tereza în Ucraina, restul grănicerilor deven iobagi.

1751

Octombrie, 23: *Decretul Mariei Tereza de formare a Miliției teritoriale bănățene, cu sediul la Kikinda. Masa principală a sârbilor de pe Mureș și Tisa a sosit atunci în Banat; sârbii au repopulat vechile așezări înființând și multe altele noi. Asistăm la o creștere impresionantă a populației: în 1717 în Banat trăiau 85.000 de locuitori; în 1743 – 125.000; în 1753 – 210.000; în 1770 – 450.000; în 1797 – 668.000 de locuitori.*

1752

G – În locul celei vechi, credincioșii catolici construiesc, la Giula, o capelă nouă mai mare.

L – Lugojul primește dreptul de a ține târg săptămânal marțea, în aceleași condiții ca Timișoara, drept urmare se construiește o piață nouă în centrul orașului. Se cere înființarea unei berării aici. Iar când cnezul Lugojului Românesc cere dublarea capitației de 12 florini, populația se răscoală cerând înlocuirea acestuia.

1752-1758

A – Se construiește, în partea nordică a pieței centrale din Arad biserica minorită în stil baroc, înaltă de 34 metri. Statuile baroce au fost efectuate de către sculptorul austriac Ferdinand Schissler.

1753

A – Se termină construcția capelei Florian pe strada Capelei (Kálvin János) din Arad. Capela este dedicată sfântului pompierilor și a fost construită din donația fabricantului de bere Tamas Jung.

B – Mulți localnici din Csaba, Szarvas și Mezőberény, împreună cu preotul lor, pleacă la Nyíregyháza.

L – Comisia imperială Kempf se află câteva luni la Lugoj și încearcă să rezolve problemele curente ale locului.

T – Prima mențiune a unei stagiuni teatrale permanente la Timișoara. În perioada mai-noiembrie o trupă germană susține spectacole.

1754

G – Germanii din Giula construiesc pe locul celei vechi o nouă capelă, pe care au folosit-o până în 1863.

T – La Timișoara începe construirea palatului baroc din Piața Unirii de azi, reședință administrativă a comitatului/județului până în anul 1944. Împăratul Ioșif al II-lea stătea aici cu ocazia vizitei sale din 1867.

T – La Timișoara, Johann Michael Haydn, fratele marelui compozitor Joseph Haydn, compune o lucrare: Missa Trinitatis, după toate probabilitățile pentru festivitatea de sfințire a Domului.

1755

Maximilian Frémant proiectează canalul Bega înspre vest de Timișoara, pe o secțiune de 70 de kilometri, care va fi navigabil.

T – Este amintită pentru prima oară statuia din Piața Libertății, din Timișoara.

B – **aprilie, 25:** Are loc un incendiu devastator, mare parte din Békéscsaba este mistuită de flăcări.

1757

L – Lugojul are 640 case, din care 300 germane lângă mănăstire, dar și biserica ortodoxă Sf. Nicolae cu 6 preoți.

SZ – În baza acordului privind Tápé, 125 de gospodari sau țărani fără pământ din sat plătesc orașului câte 1 forint și 40 de persoane câte 40 de dinari. Mai au de dat 3000 de căpițe de fân, 200 de cruci de grâu, 50 de butoaie de vin, satul mai dă 20 forinți. Pentru dreptul de a avea cârciumă și măcelărie costă anual 50 de forinți.

T – Se montează, la Domul din Timișoara, prima orgă, adusă din Viena.

T – La Timișoara se ridică clădirea cu etaj a spitalului civil.

T – La Timișoara ia naștere sub conducerea unui învățător, școala populară sârba ortodoxă din centrul orașului.

1758

Începe regularizarea râului Timiș.

L – La Lugoj se construiește biserica mare, sub patronajul obercnezelui Gavrilă Gurean, care dă 5038 florini din cei 22828 necesari. Construcțiile se vor termina în anul 1766.

T – La Timișoara (Elisabetin) există o școală ortodoxă română.

SZ – La Szeged funcționează 16 bresle (primele iau naștere încă din 1697).

SZ – Se prezintă prima piesă de teatru în limba maghiară (la școala piaristă).

1760

G – La Giula se construiește Calea Crucii.

T – La Timișoara există iluminat stradal cu lămpi cu seu. (În 1770 luminează 100 lămpi.)

1760-1762

A – Episcopul de Arad Sinesie Jivanovici construiește Mănăstirea cu Coloane Sfântul Simon de la Gai în stil baroc, în scop de parohie de vară. Iconostazul este efectuat de cel mai mare pictor bisericesc al regiunii, Stefan Tenetchi.

1761

SZ – Se termină iconostasul rococo al bisericii sârbe din Szeged.

T – La Timișoara se încheie construcția sediului magistratului rascian, care după unificarea magistraturilor german și rascian va fi sediul teatrului orașenesc până în anul 1870.

T – Se pun bazele arhivei din Timișoara, cu colecția proceselor verbale ale orașului. (Anii 1761-1768.)

1762

G – Se construiește o biserică ortodoxă nouă la Giula.

T – La Timișoara se construiește prima sinagogă a comunității evreiești.

1762-1764

SZ – Se continuă construcția cetății Szeged, la o distanță de 50 metri de zidurile vechi și de Tisa se construiește zidul de est, din care azi rămășițele porții Maria Terezia mai păstrează amintirea cetății.

1762-1766

SZ – Renumitul lingvist Révai Miklós, născut la Sânnicolau Mare, a studiat la școala piaristă din Szeged și a ales viața de piarist.

1763

A doua epidemie de ciumă cuprinde Banatul.

Până în anul 1775 se produce a doua etapă a colonizării Banatului, colonizarea tereziană.

L – La Lugoj sunt aduse 60 familii catolice.

1763-83

A – Pe baza planurilor lui Filip Ferdinand Harsch, se ridică noua cetate arădeană în peninsula Mureșului, pe un teren de 55 hectare, fiind concepută pentru 3600 de soldați și 296 tunuri.

1765

L – Există la Lugoj o orchestră germană de instrumente de suflat, o fanfară.

1766

A – Populația orașului Arad depășește 5000 de suflete.

B – La Békéscsaba se construiește prima școală.

G – martie, 14: Un imens incendiu face ravagii la Giula Maghiară.

1767

A – Se prezintă Curții din Viena planul mutării Aradului pe pusta de la Zimand.

SZ – Se termină, în cartierul Felsőváros, biserica minorită (începută în 1754).

T – La Timișoara are loc Congresul sârbesc (ilir).

1768

L – La Lugoj, obercnezu Gavrilă Gurean donează 1012 florini pentru construcția unei noi școli.

A,T,L – aprilie: Împăratul austriac Iosif al II-lea face o primă vizită de inspecție în Banat. Vizita cuprinde Aradul, Timișoara, pe 28 aprilie este la Lugoj, apoi la Caransebeș.

1769

B – S-a construit biserica romano-catolică, care a fost ridicată în cinstea lui Sf. Anton de Padova.

T – aprilie, 13: La Timișoara inginerul Karl Alex. Steinlein și maistrul minier Joseph D. Redange elaborează planurile uzinei siderurgice de la Reșița și le prezintă Camerei Imperiale.

1769-1770

A – În piața centrală din Arad se termină clădirea primăriei noi, numită „turnul”, cu un etaj, având primul ceas public din oraș.

1770

G – Pentru prima dată este angajat medic în orașul Giula. Se deschide prima farmacie în comitatul Békés. (Farmacia Megváltó)

L – Lugoj: Începe activitatea școlară confesională, lângă biserica ortodoxă, într-o clădire cu două săli de clasă, ridicată de obercneazul Gavril Gurean, cea mai veche școală românească, cu activitate neîntreruptă până astăzi, Școala generală Nr. 3.

1771

T – aprilie, 18: La Timișoara apare *Temeswarer Nachrichten*, primul ziar de pe teritoriul actual al României. Va cunoaște în total 13 apariții.

A – iunie, 30: Inundațiile de pe Mureș distrug 240 case la Arad.

1771-72

A – Cu ocazia noii legi privind dările iobagilor, în comitatul Arad se înregistrează 11151 iobagi, respectiv 4185 jeleri cu casă proprie, iar 580 de familii de jeleri fără casă.

1772

B – De Florii furtună mare la Békéscsaba.

SZ – Inundația din Szeged atinge cota maximă (630 cm).

1773

B – Numărul locuitorilor evanghelici a crescut, devine necesară extinderea bisericii vechi cu o aripă de sud și una de nord.

B – Békéscsaba devine localitatea cu populația cea mai mare: 6551 locuitori.

G – Conform recensământului, Giula are 5625 locuitori (orașul maghiar și cel german împreună).

T – Se ridică biserica romano-catolică din piața Iosefin, Timișoara.

1774

În fața amenințării unui nou război cu Poarta, împărăteasa Austriei dispune reorganizarea graniței. A fost înființat Regimentul Ilir (rascian), ce acoperea teritoriul de la vărsarea Tisei

în Dunăre, la Titel și până la Porțile de Fier ale Dunării. Sediul unității a fost mutat de la Kikinda la Biserica Albă.

A – La Arad sunt înregistrați 231 de meșteșugari.

B – La Csaba se construiește o nouă școală.

G – Biserica ortodoxă este lărgită.

L – Moise este dascăl la școala română din Lugoj.

SZ – Din ordinul lui Maria Terezia, consiliul din Szeged colonizează pusta Kistelek.

T – La Timișoara se îmbunătățește vechea mașină hidraulică și orașul beneficiază de apă potabilă.

1775

A – În Aradul Nou pornește prima fabrică de bere cu utilaje aduse din Germania

B – S-a construit noua parohie la Békéscsaba.

B – Comitatul Békés este împărțit în două plase (járás), cea de Békés și cea de Csaba.

G – La Giula, în urma încredințării lui Harruckern Ferenc, se începe construcția unei noi biserici de parohie în stil baroc.

SZ – Papa Pius al VI-lea trece orașul Szeged sub jurisdicția diecezei din Cenad.

T – Ia ființă Școala normală din Timișoara pentru pregătirea învățătorilor.

A – **octombrie, 11:** Este instalat primul preot greco-catolic, Paul Beregi.

1776

L – Lugojul are 887 case, școală, șase mori, un abator și magazii imperiale pentru cereale și lemne, fiind printre cele mai mari localități din Banat.

G – După decesul lui Harruckern Ferenc văduva lui, Dirling Antónia a continuat construcția bisericii. Familia Harruckern a fost foarte respectată, astfel drept succesor al lui Ferenc este numit de Maria Terezia prim comite al comitatului Békés nepotul minor al acestuia.

1777

B – Este finalizat Canalul-Criș, ceea ce ajută la desecarea mlaștinilor.

G – Se sfințește biserica din Giula, turnul se termină doar în anul următor.

1778

Banatul este retrocedat Ungariei și se instituie sistemul comitatelor: Timiș, Torontal și Caraș, iar granița militară rămâne sub administrație militară habsburgică, până la 1872.

SZ – Prin scimbarea administrației se formează comitatele Temes, Torontal, Caraș-Severin. La nord de Mureș și Tisa (în Deszk, Gyála, Szentiván, Szőreg) sunt colonizați locuitori din Szeged. Orașul Szeged a contribuit la popularea a

146 de localități în cursul secolului al XVIII-lea și al XIX-lea. Coloniștii erau în marea lor majoritate familii de nevoiași, grădinari de tutun. În comitatul Torontal, orașul Szeged este prezent ca moșier al localității Újszeged.

SZ – Se finalizează construcția bisericii ortodoxe sârbe. Sârbii din Szeged sunt preponderent comercianți bogați, crescători de vite. Ei locuiau, împreună cu turcii, și în timpul ocupației turce în centrul orașului, în Palánk.

T – iunie, 6: Baronul Kristof Niczky, în calitate de comisar regal anunță, în actualul palat baroc, trecerea zonei Timișului sub administrație ungară.

Capitolul IV.

Perioada 1779-1867

1779

Pe teritoriul Banatului Timișean, se formează trei județe: Timiș – localitate reședință de județ Timișoara, Torontal – cu reședința la Becicherecu Mare și Caraș cu reședința la Lugoj.

1780

T – La Timișoara, se contopesc cele două Magistrate (german și rascian) într-un Consiliu municipal unic, ca urmare a reorganizării administrative a Banatului provincial, prin reîncorporarea la Ungaria. Timișoara este recompensată, fiind declarată oraș liber regesc, cu scutire la visterie de taxă de răscumpărare sau eliberare.

T – Urbariul terezian (*cartea funciară*) se introduce și în Banat.

T – Apare la Viena lucrarea lui Francesco Grisellini „Versuch einer politischem und natürlichen Gesichte des temesvarer Banats” (adică „Încercare de istorie politică și naturală a Banatului timișean”. Populația Timișoarei, după Grisellini, număra 6718 suflete. Populația Banatului este de 450.000 de locuitori.

1781

August, 1: *Iosif al II-lea scoate la licitație acele domenii din Timiș, considerate achiziții noi ale visteriei, care nu au fost retrocedate vechilor proprietari, cei dinainte de dominația turcă, astfel înlesnind apariția unei categorii de noi aristocrați, deschiși spre colaborare cu Curtea Imperială. Moșiile evaluate sub valoarea de 30.000 florini au fost licitate la Timișoara, cele mai valoroase la Viena. Prima licitație a fost urmată de altele: a doua la 15 septembrie (Timișoara) și la 10 decembrie (Viena), respectiv a treia la 10 aprilie (Timișoara) și 1 mai 1782 (Viena).*

A – mai, 21: Mănăstirea franciscană se mută din cetatea veche în cea nouă.

1782

Septembrie, 21: *Împăratul se adresează populației, pregătind a treia colonizare germană în Banat. Astfel, în perioada 1784-1789 vin coloniști din provinciile Rinul Superior, Pfalz, Zweibrücken, Hessen, Frankfurt. În decursul acestei colonizări iosefiniene ajung și protestanți în Banat. Cea mai cunoscută comună evanghelică este Liebling.*

T – Protejați ai lui Iosif al II-lea, militari și bancheri, primesc moșii și fără licitație. Cei care nu au plătit cel puțin o treime din valoarea domeniului până în aprilie 1782, pierd dreptul de proprietate. Un astfel de caz a fost Mehala, pentru care orașul Timișoara nu a putut plăti în timpul prevăzut, intervențiile ulterioare nu au putut schimba situația.

T – septembrie, 16: Timișoara, devenind oraș liber regesc, își primește o nouă emblemă. Noul oraș liber regesc a fost proclamat, cu festivități deosebite, prin comisarul regal Lovász de Eötvenes și sub primarul Adam Ingrueber. Prin aceasta, Timișoara a intrat pe un nou făgaș, al modernizării sale. Edificiul Primăriei a fost radical renovat de către arhitectul Iosef Aigner.

1783

A – Populația orașului revendică, pentru prima dată, eliberarea de sub povărilă iobagiei.

A – ianuarie, 14: Împăratul Iosif al II-lea decide: Aradul rămâne pe vechiul amplasament.

1783-97

A – Se realizează piața de pește (azi piața Heim Domokos).

1784

B – Se termină turla bisericii evanghelice.

T – Comunitatea ortodoxă sârbă din Timișoara Fabric termină zidirea Bisericii Sf. Gheorghe, ajutată și de bogații negustori macedo-români, pe locul vechii biserici de lemn, rămasă din vremea turcilor.

T – Funcționează în Timișoara-Fabric o școală iliră care, în 1825, se separă în școli de limbă română și sârbă.

T – Apare, la Timișoara, ziarul *Temesvarer Zeitung*, pentru o durată scurtă.

A – toamna: Răscoala condusă de Horea ajunge la localitățile estice ale comitatului; populația Aradului se înarmează pentru apărarea orașului. Țărani din împrejurimile Săvârșinului, sub conducerea lui Petru Baciș și Urs Ribita îl capturează pe vicecomitele Forray András, și nu-i dau drumul decât la intervenția episcopului ortodox român.

A – noiembrie, 14: O ceată de 200 răsculați este înfrântă la Șoimoș.

1784-1785

În cei doi ani se construiesc 1215 case noi pentru coloniști, sunt începute alte 128. Coloniștii primeau cereale, animale domestice, furaje, căruțe, chiar și veselă și cele necesare în bucătărie.

1785

Martie, 18: *Reforma administrativă al lui Iosif al II-lea, conform căreia se sistează autonomia orașelor, și țara este împărțită în zece districte. Comitatul Békés împreună cu comita-*

tele Csanád, Csongrád, Arad, Szabolcs și Bihar constituie districtul Oradea. Totodată se desființează și funcția de comite principal, în fruntea districtului este comisarul regal, în cazul circumscripției de Oradea în persoana contelui Teleky Sámuel.

T – Împăratul Iosif al II-lea, în urma răscoalei românilor sub conducerea lui Horia, ordonă înființarea Seminarului pentru preoți ortodocși la Timișoara, înștiințând despre aceasta Consiliul locumtenențial al Ungariei. Fostul episcop de Timișoara, Moisie Putnik, fiind ales mitropolit la Karlowitz, nu mai susține înființarea școlii teologice la Timișoara, ci la Karlowitz, cu limba de predare sârbă.

L – Una dintre cele mai cunoscute descrieri ale orașului Lugoj pentru această perioadă este făcută de călătorul german Johann Lehmann.

A – **februarie, 28:** Este prins Petru Baci, și executat câteva zile mai târziu la Arad.

1786

A – Ajunge în oraș primul rabin, considerat mare reformator, Chorin Áron; va sluji comunitatea până la decesul său din 1844.

B – Județele Békés, Csanád și Csongrád sunt unite, reședința nouă este la Szegvár.

G – **mai, 27:** Are loc ultimul consiliu în sediul comitatului, încă în construcție. După ședință, totul trebuie adunat și transferat la Szegvár. Sediul comitatului se vinde.

T – În cartierul Mehala din Timișoara începe construirea bisericii ortodoxe, terminată în 1791.

L – Cele două localități de pe malurile Timișului erau proprietatea Camerei aulice, fiecare cu administrație proprie. Potrivit conscripției din 1786 Lugojul Român avea 1039 case și 5130 locuitori, în vreme ce Lugojul German avea 203 case și 1446 locuitori.

1787

T – Apare o nouă publicație de limbă germană la Timișoara – *Temesvarer Merkur* – tot de scurtă durată.

1788

T – Se mută, de la Sântana la Timișoara, gimnaziul condus de călugării ordinului piarist, a funcționat neîntrerupt, între anii 1788-1948. Până la 1806 avea cinci clase, când se înființează și clasa a VI-a; iar din 1841 școala e transformată în gimnaziu superior, adică cu opt clase.

1789

A – Se construiesc două poduri noi peste pârâul Țiganca, este pregătit podul dinspre cetate în Arad.

T – toamna: Premieră teatrală la Timișoara. Impresarul teatrului de la Timișoara, Johann Christoph Kuncz, prezintă, în premieră absolută opera *Medeea und Jason*, lucrare a unui compozitor german în plină ascensiune, Peter Winter. Azi uitat, acest compozitor era apreciat în epocă.

1790

A – Limba oficială a ședințelor la comitat și a sedințelor curții este maghiara.

T – După decesul lui Iosif al II-lea, tronul îi revine lui Leopold al II-lea, fratele acestuia. Timișoara este reconfirmată, prin lege, ca oraș liber regesc, cu dreptul de a avea reprezentant în parlament cu drept de vot. Primii deputați ai Timișoarei sunt: Ignacz Koppauer și Bazil Ioanović.

G – martie, 15: Se revine la comitatele de odinioară, comitatul Békés primește un comite principal interimar separat, funcționarii vechi se întorc la Giula, în vechile lor case. Se reinstaurează independența comitatului, reședința fiind din nou la Giula.

T – august, 26 - noiembrie, 4: *Congresul ilir* (saborul) de la Timișoara. La congres, problemele confesionale (alegerea mitropolitului) s-au împletit pentru prima dată cu cele de politică națională. Această întrunire a fost convocată din inițiativa Curții, cu promisiunea acordării unei regiuni autonome în seama sârbilor, a unui voievodat (Voivodina), preț al fidelității lor în disputa cu ungurii.

G – octombrie, 25: Procesele verbale ale ședințelor consiliului comitatului, nu mai sunt consemnate în limba latină, ci în limba maghiară.

A – noiembrie: Se transferă la Arad batalionul nr. 33 de pedestrași, constituit în 1741, care va fi în slujba orașului până în 1918.

1791

T – Biserica episcopală greacă neunită (în fapt, ortodoxă sârbo-română) din Timișoara a fost restaurată și ornată cu două turnuri noi, fiind pe atunci episcop ortodox de Timișoara, Petar Petrovici.

T – În școala generală din Timișoara-Cetate se propune introducerea predării limbii maghiare.

1791-1814

A – Se construiește biserica ortodoxă Sf. Ioan.

1793

G – La Giula se termină construirea clădirii comitatului, care există și azi.

SZ – Cu construcțiile din Piața Bisericii din Szeged (parohia, mănăstirea și școala orășenească-piaristă, cu liceul și școală de arte), s-a conturat centrul religios al orașului, lângă parohia Sfântul Dömötör.

1794

G – Se construiește primăria orașului Magyargyula (Giula Maghiară).

T – Sediul primăriei rasciene din Timișoara, de pe locul actualului liceu N. Lenau, se transformă în teatru. Teatrul reamenajat avea: 23 de loji la parter și tot atâtea de etajul I, costând fiecare 3 florini; 30 de loji de etajul II, cu 1 fl. 30 creițari; 128 de staluri rezervate cu 40 cr.; 100 de staluri cu 20 și 10 creițari, precum și o galerie cu 200 locuri în picioare. Aceasta reprezintă o capacitate de peste 700 de spectatori și o încasare maximă care se apropie de 250 de florini.

1795

L – Ca urmare a unei hotărâri a Camerei aulice, la Lugoj, cele două localități de pe malurile Timișului s-au unificat din punct de vedere administrativ, primarii urmând să fie aleși alternativ dintre români și germani.

1796

A – La Arad ia naștere garda civilă având 500 de persoane, sub conducerea locotenenților germani, maghiari și sârbi, sub ordinele lui Seitz Benedek, ei au asigurat și paza cetății în locul celor care au fost dirijați pe frontul francez.

L – Printr-o nouă diplomă, orașul Lugoj primește dreptul de a ține târguri mari de 4 ori pe an și piață de două ori pe săptămână, marțea și vinerea, tradiție păstrată până astăzi.

1797

B – Comitatul Békés trimite, la Viena, pene de egretă pentru garda nobiliară.

1798

B – La partajul moștenitorilor Harruckern, Békéscsaba ajunge în proprietatea lui Harruckern Borbála.

1799

G – La Giula are loc o inundație care distruge multe case.

SZ – Începe construirea primăriei din Szeged.

SZ – Școala de arte a orașului Szeged (pregătire superioară până în 1850) este în gestiunea piariștilor.

SZ – Újszeged a primit rang de târg.

T – Se naște, la Timișoara, Kiss Ernő, viitor general al revoluției maghiare.

Sec. XVIII. – sfârșitul

A – La Arad, din ordinul episcopului Pavel Avakumovici, se ridică biserica ortodoxă română, în locul liceului Moise Nicoară de astăzi.

1800

SZ – Szeged devine unul dintre centrele trupei de teatru Kelemen László.

SZ – Se prezintă prima operă în limba maghiară.

SZ – La Szeged este organizat primul concert public.

SZ – La Szeged se termină construcția Primăriei, proiectată de Vedres István.

1801

G – La Giula un incendiu de proporții distruge o mare parte din localitate.

1802

SZ – Suveranul aprobă înființarea la Szeged a tipografiei lui Grün Orbán.

1805

G – În anii 1805, 1816, 1830-31, 1838, 1844, 1845 inundații mari cu distrugeri în orașul Giula.

T – Apare, la Timișoara, *Temesvarer Wochenblatt* – de durată scurtă.

1806-1807

T – Vicarul episcopal, episcopul romano-catolic de mai târziu, László Kőszeghy întemeiază seminarul teologic catolic de la Timișoara.

1807

G – **mai, 11:** Francisc I s-a aflat într-o vizită scurtă la Giula.

T – **mai, 22:** Se naște la Timișoara pictorul Brocky Károly.

T - **începutul verii:** Orașul Timișoara a primit între zidurile sale pe împăratul Francisc I., care a locuit la Hanul „La Trompetistul”, și pe arhiducele Carol. Înălții oaspeți au vizitat cetatea și s-au întâlnit cu conducerea militară.

1808

A – Apare la Oradea o carte despre Arad, cu titlul *Orodias*, autor Perecsényi Nagy László.

1809

A – La Arad se întemeiază artileria civilă.

SZ – Din 1805 evanghelicii, din 1809 reformatii pot devenii cetățeni ai orașului Szeged.

SZ – Epidemie de ciumă la Szeged.

T – Ca urmare a turnurii nefavorabile a războiului împotriva lui Napoleon și a pericolului capitalei de către francezi, Trezoreria din Viena a fost adusă, în siguranță, la Timișoara; aici s-a aflat sub protecția miliției civice, care a asigurat paza porților cetății și a obiectivelor importante ale orașului.

SZ – martie, 27: Sosește la Szeged palatinul József, pentru a organiza o răscoală generală a nobililor împotriva lui Napoleon.

1811

L – Nucleul de coriști constituit în jurul bisericii ortodoxe din Lugoj, va reprezenta baza viitoare a „Reuniunii române de cântări și muzică”.

1812

A – Între 1812-1821 se construiește biserica romano-catolică, în stil baroc, la Aradul Nou.

A – noiembrie, 5: Din ordinul împăratului Francisc I, se deschide la Arad Preparatoria, prima școală pedagogică română.

1813

SZ – Cartierul Felsőváros din Szeged este devastat de un incendiu puternic.

SZ – Bunurile comercianților din Szeged se estimează la jumătate de milion de forinți. A crescut puterea economică a comercianților în anii 1830-1840, 50 dintre cei mai bogați comercianți au contribuit cu un sfert din impozitul colectat. Se evidențiază în mod deosebit comercianții sârbi, ei erau scutiți de taxă vamală, cei mai însemnați fiind membrii în consiliul orașului.

1814

A – La Oradea apare un rezumat de 16 pagini al monografiei comitatului Arad, a lui Perecsényi Nagy László, cu titlul „*A régi Orod, vagyis a mostani Aradnak dolgai*”.

B – Anii 1814-1817: inundații de amploare acoperă hotarele orașului Békéscsaba, distrugând multe case.

1815

T – Tipograful Josef Klapka, viitorul primar al Timișoarei, deschide o bibliotecă publică, a doua – după Teleki Téka din Tg. Mureș (1802) – de pe teritoriul actual al României.

1816

SZ – Inundația de primăvară de la Szeged a distrus 1300-1500 de case.

SZ – În timpul anului și-a început activitatea la Szeged, o trupă de teatru permanent, condusă de Láng Ádám.

B,G – ianuarie, 29-31: Furtună devastatoare, care a făcut mari distrugerii la Békéscsaba și Giula.

1817

B – Foamete și prețuri foarte mari la Békéscsaba. Vlahi din Ardeal, Arad și Bihor, goniți de foamete spre aceste locuri, mor de foame pe străzi.

L – La Lugoj, începe organizarea breslelor, în scopul apărării intereselor meseriașilor în fața concurenței, precizându-se cele 4 ramuri de activitate tradiționale ale orașului, respectiv breslele tăbăcarilor, cojocarilor, olarilor și croitorilor. Primul Statut aprobat de Curtea de la Viena și Diploma de privilegii datează din 30 martie 1819.

A – iulie: La insistențele judeului principal, Török Márton, orașul Arad pietruiește prima stradă, strada Bisericii.

1818

A – Comerciantul Hirschl Jakab deschide primul teatru de piatră din Arad pe strada Simonyi (astăzi str. Gh. Lazăr), în care iarna aveau spectacole trupe de teatru germane, iar vara trupe maghiare. (Ca membră a unei trupe de teatru ambulant, vine la Arad marea actriță Déryné Széppataki Róza.)

A – Între 1818-1822, la Arad, Sava Tekelija lărgeste biserica ortodoxă sârbă.

1819

A – Intră în funcțiune prima tipografie din Arad, cea a lui Michek Antal.

A – Palatinul József introduce pe domeniile sale arădene gospodăria modernă tip fermă, achiziționând utilaje.

T – Ca premieră central-europeană, la Timișoara se fac vaccinuri antivariolă.

SZ – Camera din Szeged, datat din 1806, amănetază domeniul de la Szőreg, pe timp de 25 de ani.

1820

A – Inginerul Reiner József realizează un plan de circulație pt. Arad, cu principalele trasee ale orașului.

B – La Békéscsaba se construiește turnul bisericii romano-catolice.

T – Preotul român Vasile Georgevici, într-o cerere adresată Curții de la Viena, cere sprijin pentru ridicarea unei biserici ortodoxe române în Timișoara-Fabric, deoarece biserica ortodoxă (sârbă) existentă atunci (în piața Traian) putea fi folosită de enoriașii ortodocși români doar în fiecare a doua duminică.

T – Se naște, la Timișoara, viitorul general pașoptist, György Klapka, apărătorul orașului Komárom.

B – Moșierii din Békéscsaba cer împăratului dreptul de a ține târg național, însă fără succes.

1821

A – Se ridică primăria Aradului în stil clasic.

B – La Békéscsaba se înființează parohia ortodoxă.

1822

A – Pe lângă Episcopia din Arad se organizează un seminar teologic unde toate materiile se predau în limba română.

1823

T – **noiembrie, 3:** Marele matematician János Bolyai, pe atunci locotenent al garnizoanei Timișoara, îi scrie tatălui său, renumitul profesor de matematică din Tg. Mureș, că a reușit să conceapă fundamentele matematicii neeuclidiene. (Textual: „Din nimic am făurit o lume nouă.”)

1824

T – Se constituie, la Timișoara, din inițiativa calviniștilor și evanghelicilor din oraș, parohia protestantă reunită.

B – **iunie, 29:** Se sfințește la Békéscsaba noua biserică evanghelică.

1825

T – La Timișoara, este ales deputat al orașului primarul Iosef Klapka, tatăl viitorului general pașoptist György Klapka.

1826

Camera aulică de la Viena întărește granița militară, aducând în Banat țărani pădurari cehi. Ei sunt colonizați în apropiere de Moldova Nouă și înființează satele Sfânta Elena, Eibenthal, Gârnic, Ravensca, Bigăr și Șumița.

SZ – Uzina de textile a lui Antal Felmayer (1824) din Szeged devine fabrică.

T – Se sfințește noua biserică românească din Timișoara-Fabric, cu hramul Sfântului Ilie.

1828

Numărul locuitorilor pe cap de mic meșteșugar este în comitatul Arad 207, în comitatul Bács 74, în comitatul Békés 97, în comitatul Cenad 116, în comitatul Csongrád 57, în comitatul Timiș 91, în comitatul Torontal 102. Date similare privind orașele Arad (populația 13.824) 44, Subotica (34.924) 37, Novi Sad (20.231) 38, Zombor (17.534) 36, Timișoara (11.942) 15, Szeged (32.209) 29. Dintre cele 750 de târguri din țară, printre primele 10 se află Szeged, unul dintre cele mai mari târguri de cereale, de aici se iau cu vapoare cerealele din comitatele Kiskunság, Békés, Cenad și Banat. În această regiune, ponderea cea mai mare a industrișilor era în Timișoara (locul 4 pe țară).

A – Inginerul Pikuley Lajos termină primul proiect de sistematizare al orașului Arad.

T – Apare la Timișoara prima revistă de specialitate din istoria orașului: *Bana-ter Zeitschrift für Landwirtschaft, Handel, Künste und Gewerbe*. Apariții până la sfârșitul anului.

SZ – La Szeged sunt 1090 de industriaiși, capi de familie. 25% din populație erau meseriași, activau în 63 de meserii. Orașul, după numărul de meșteșuguri ocupa locul 12. dintre orașele maghiare. 67% dintre meșteri lucrau în industria pielăriei și al confecțiilor. Activitatea metalurgică este minoră, serviciile nu ating 1%. Sunt meșteșuguri legate de oraș: cafegiu, cofetar, farmacist, zugrav, legător de cărți și tipograf. Se presupune a fi de origine turcă: plapumar, confecționar de orgă, arămar, zincar, preparator de tutun. Cizmarii și cojocarii sunt așa de mulți încât nu apar printre plătitorii de dăruiri către oraș. Plătitorii pentru activitățile de dulgheri, zidari și fierari erau mai mulți, decât numărul meșteșugarilor. În 1844, 80% dintre meșteșugari (1367 persoane) aveau un venit anual de 200 forinți, 32 persoane peste 2500 Ft (6,8%). Cel mai vestit era meșteșugul cuțitarului, cel mai înstărit era frânghierul (sosesc și de peste hotare pentru a învăța aici această meserie). Breasla curelarilor, a șelarilor, sunt importante, precum și a constructorilor de vapoare. La sfârșitul perioadei reformelor, la Szeged apar industriaiși. În fabrici salariile se plătesc săptămânal, copiii sub 16 ani pot lucra numai 8 ore pe zi.

1829

B – iarna: la Békéscsaba este zăpadă mare și un ger cumplit ca în Siberia.

SZ – Se înființează Cazinoul din centrul orașului Szeged.

1830

A – Se înființează cazinoul din Arad.

G – Între 1830-33, conform proiectelor inginerului Beszédes József, se construiește între Körösbököny și Gyulavarsánd canalul Nádor cu 17 mori de apă.

L – La Lugoj funcționează societatea secretă *Constituția*, ce reunea sub conducerea lui Teodor Nedelcu meseriași și intelectuali ce-și propuneau drept țel politic (în concordanță cu spiritul revoluționar al vremii) „așezarea societății pe baze constituționale prin ridicarea maselor”.

SZ – Breasla țesătorilor din Szeged are 118 meșteri membrii.

T – Apare la Timișoara revista literar-artistică *Thalia* (lb. germană).

1831

A – Baronul Orczy Lőrinc înființează Asociația Trăgătorilor, prima ligă sportivă a Aradului.

A – Epidemia de holeră în comitatul Arad face aproape 3000 de victime, la Arad au murit 200 de persoane.

G – La Giula au murit de holeră 596 de persoane.

SZ – Din ordinul regelui Francisc I. închisoarea din cetatea Szeged primește deportații italieni.

T – La Timișoara se pune piatra de temelie a bisericii evanghelice.

SZ – La Szeged consiliul orașului respinge planul lui Vásárhelyi Pál, privind realizarea unei noi delte de afluență a Mureșului în sudul orașului. Suprafața de luncă a Tisei era de 20 de mii de km², din care 5 mii de km² mlaștină.

T – Epidemia de holeră bântuie prin Timișoara, într-un singur an sunt răpuse 1361 persoane. Epidemiei din 1836 îi cad victimă alte 1028 persoane. Prin măsuri foarte severe, în sfârșit, epidemia este oprită.

A – aprilie, 11: Ședința comitatului din Arad hotărăște introducerea limbii maghiare în învățământ.

B – iulie, 25 - sfârșitul lui august: Apare epidemia de holeră la Békéscsaba, de proporții extraordinare: într-o singură zi cad victime 130 de oameni, numărul total al victimelor holerei este de 2019 oameni.

A – august, 19: Moare, la 96 de ani, cel mai bătrân husar din lume, Skultéty László (născut în 1735); a fost în slujba armatei 81 de ani, fiind înmormântat în cimitirul din Aradul Nou.

SZ – iulie - august: Din cauza holerei devastatoare din Szeged, se îmbolnăvesc peste o mie și mor 521 de persoane.

1831-1840

T – Apare, la Timișoara, săptămânalul de limbă germană *Temeswarer Wochenblatt*, prima publicație care s-a putut afirma pe piață.

1832

T – Se stabilește în Timișoara Michael Jáborsky, un artist cunoscut și recunoscut în marile centre ale Europei, care ca prim-violonist al orchestrei Domului din Timișoara, în fruntea căreia a stat 50 de ani, a fost animatorul vieții muzicale din oraș. Din anii 1840 s-a organizat, din inițiativa lui, așa-zisa *Musikalisch-Declamatorische Academie*, un fel de stagiune de concerte.

1833

Începe amenajarea Porților de Fier, până în 1837 se termină așa-numitul drum Széchenyi, între Baziaș și Orșova. Fluviul devine navigabil până la delta, și leagă Ungaria de mările lumii. Pe mal se amenajează drumul.

A – Asociația Prietenilor Muzicii din oraș au înființat conservatorul din Arad.

A – Începe construcția spitalului orașenesc din Arad conform planurilor lui Vitézlő Rigel Antal.

A – Se înființează Școala Populară ortodoxă română la Segă.

SZ – Vizita contelui Széchenyi István în orașul Szeged, sosit pe un vapor cu aburi.

SZ – Ábrahám József din Szeged este primul care trece cu vaporul prin Porțile de Fier, atunci încă neregularizată.

1834

A – Din inițiativa prim-rabinului reformator Chorin Áron (1789-1844) se ridică la Arad sinagoga, proiectată de Heim Domokos.

B – La Békéscsaba un cutremur puternic avariază și biserica evanghelică nou construită.

B – În documente ale comitatului Békés comuna este denumită Nagy-Csaba.

A – **august, 17:** Baronul Orczy Lőrinc aduce la Arad scrisoarea de privilegii de oraș liber regesc, din partea regelui și împăratului Francisc I. Festivitatea de preluare are loc pe 21 august.

1835

A – Se înființează la Arad Asociația orășenească a Pompierilor Voluntari.

T – Episcopul romano-catolic József Lonovits pune bazele bibliotecii diecezană romano-catolice. Arhiva diecezei de Cenad, cu sediul în Timișoara, există din 1788.

A – Sub conducerea episcopului ortodox Gherasim Ratz din Arad (1835-50) se introduce în liturghii limba română în locul limbii slave.

A – La Buda se tipărește lucrarea lui Fábrián Gábor: *Arad vármegye leírása történelmi, geographiai és statisztikai tekintetben. Történelmi rész*, adică descrierea istorică, geografică a comitatului Arad. Volumul doi, în manuscris, este în proprietatea Bibliotecii Județene Arad.

1836

SZ – De la Camera Maghiară Szeged primește dreptul de proprietate pe veci privind Újszeged, dă în schimb 2 mii de holde pământ în Öttömös. Újszeged devine al treilea sat de iobagi al Szegedului, aparținând ca supraveghere comitatului Torontal.

1837

A – Apare primul ziar din Arad, *Arader Kundschaftsblatt*.

B – În timpul slujbei, turnul bisericii catolice din Békéscsaba a fost lovit de un fulger, turnul și pereții sunt afectați, dar nu sunt victime.

L – Este atestată, la Lugoj, o manufactură de prelucrare a mătăsii, industria textilă cunoscând o deosebită dezvoltare în special la începutul sec. al XX-lea.

L – La Lugoj, se deschid cursurile gimnaziului „Școala gramaticală latină” care după 1919 va deveni Liceul „C. Bredeanu”.

1838

A – Se pune în funcțiune serviciul de poștalion rapid între Arad și Pesta

1839

A – Apare prima publicație de limbă maghiară *Aradi Hirdető*.

SZ – Se constituie Asociația Economică din cartierul Alsóváros. Deputatul orașului în dieta națională reprezintă idei liberale: abolirea privilegiilor, desființarea breslelor, egalitatea în fața legii, înființarea băncii naționale.

SZ – Dintre cele 121 mori (41 cu cai, 80 de apă) din Szeged doar trei au proprietari morari, 62 funcționau „fără morar”. Măcinatul a devenit o profesie liberă.

1840

A – Franz Mahler construiește la Arad hotelul Crucea Albă, în stil clasic.

A – În orașul Arad se deschide o casă de economii, a doua instituție de acest gen din Ardeal.

A – Baronesa Bohusné Szögyény Antónia înființează liga femeilor din Arad, care întemeiază prima grădiniță din Arad.

B – Békéscsaba devine târg.

SZ – Se reorganizează la Szeged garda civilă.

SZ – Din piața mare până la casa cu sare au realizat prima stradă pietruită din Szeged. Primul canal acoperit s-a construit, între 1840-1846, pe strada Sfânta Treime. Apa canalelor deschise curgea în șanțurile cetății, apoi în Tisa. Îngrijirea spațiilor publice la Szeged era efectuată de deținuți legați în lanțuri, până în 1872.

1840-1849

T – Apare la Timișoara una din cele mai longevive publicații din prima parte a secolului al XIX-lea: *Temesvarer Wochenblatt – Zeischriftliches für Wissen, Kunst und Industrie*.

1841

B – Békéscsaba are dreptul de a avea târg național.

B – Se construiește biserica ortodoxă la Békéscsaba.

1842

A – Forray András demolează în piața Centrală clădirea oficiului tricesimei, se deschide strada ce-i va purta numele (azi Metianu), ce ducea spre piața Tököli.

1843

B – La Békéscsaba se repară biserica evanghelică, turnul se acoperă cu cupru.

B – Inundație în orașul Békéscsaba, s-au surpat multe case.

SZ – Se finalizează prima sinagogă din Szeged. S-a înființat Asociația de Protecție a Industriei, secția Szeged. Se deschide prima baie cu aburi.

T – august, 8-12: Are loc, la Timișoara, adunarea generală a Medicilor și Naturaliștilor din Ungaria.

1844

A – decembrie: Un val de 4 metri cu gheață acoperă orașul Arad, sunt distruse 636 de case.

A – Moare prim-rabinul reformator Chorin Áron; este înmormântat în cimitirul evreiesc din cartierul Mosóczy. Bustul lui, realizat de Guttmann Jakab, a fost furat din cripta personală, în 1997.

B – În urma unei legi dată de Parlament, Békéscsaba este parte a drumurilor Szeged-Vásárhely-Orosháza-Csaba-Giula-Oradea și Debrecen-Arad, care tocmai din oraș se continuă spre Kétegyháza-Lőkösháza. Astfel orașul se află la intersecția celor mai importante drumuri naționale, ce trec prin comitat.

SZ – Se deschide o școală pedagogică de doi ani la Szeged.

1845

A – La Pesta apare volumul intitulat *Aradi Vésznapok*, editat de Császár Ferenc, cu scrierile celor mai importanți scriitori maghiari, cu scopul de a ajuta sinistrații din Arad.

G – Începuturile realizării iluminatului public la Giula.

SZ – Klauzál Gábor dă naștere primei Case de Economii la Szeged. 7% din locuitorii orașului sunt comercianți, (o pătrime din dări sunt plătite de aceștia). În secolul al 19-lea marii platnici sunt sârbi, în mare majoritate comercianți cu animale, dar crește și numărul comercianților maghiari și evrei, care se ocupau de achiziționarea plantelor tehnice, a lânii, a tutunului.

SZ – Se constituie secția din Szeged a Asociației de Protecție a Industriașilor.

SZ – Începe navigația cu vapoare cu aburi pe Tisa.

SZ – primăvara: Inundație mare la Szeged (cota maximă a apei: 672 cm).

T – toamna: Iubitori de muzică din Timișoara, cu sprijinul primăriei, pun bazele primei societăți muzicale timișorene (*Temeswarer Musikverein*), cu scopul de a fonda o școală muzicală în oraș. Primul profesor al școlii este Michael Jáborsky, cursurile sunt începute în anul 1847. Școala a funcționat până în anul 1862.

B – decembrie, 31: La Békéscsaba se finalizează înțelegerea cu nobilii privind răscumpărarea de veci. Răscumpărarea se ridică la suma de 802 de mii florini.

1846

A început sistematizarea, regularizarea Crișurilor.

A – Liszt Ferenc susține două concerte la hotelul Crucea Albă din Arad.

A – Ortner Kristóf realizează un bazin de înot (Mureșul) în Arad, pentru lumea înstărită.

G – La Giula se deschide prima baie publică.

SZ – Contele Széchenyi István este în vizită la Szeged pentru problema sistematizării Tisei (în planurile lui Vásárhelyi Pál figurau diguri pe ambele părți fără întrerupere și eliminarea a 102 coturi). Lucrările erau realizate de Asociația Văii Tisa (1846). Pentru siguranță, se adoptă ridicarea cotei de nivel normal. Se realizează un loc special de promenadă lângă cetatea din Szeged.

SZ – Flota din Szeged are aproximativ 200 de vapoare.

SZ – Ia ființă la Szeged Asociația Femeilor Filantrope, care fondează o grădiniță.

SZ – Nobilimea din Szeged renunță la dreptul de scutire de dări.

SZ – Din cauza secetei mari din 1846/47 vin ani grei la Szeged. Orașul Szeged oferă săracilor pâine pe gratis. Cresc chirile. Dau faliment mulți meșteșugari.

T – La Timișoara are loc ședința de constituire a Primei Case de Economii Timișorene, prima instituție financiară a provinciei.

T – toamna: Din inițiativa episcopului Lonovits, se deschide, în clădirea seminarului teologic, academia de drept din Timișoara, care va funcționa până în anul 1848-49.

T – noiembrie, 3-18: Se află la Timișoara pianistul și compozitorul de renume mondial, Ferenc Liszt, și susține 3 concerte, în sala teatrului respectiv a palatului administrativ al comitatului.

1847

A – În anii 1847-51, conform planurilor întocmite de Joseph Hoffer, se ridică biserica reformată din Arad; piatra de temelie este pusă de baroana Bánffy Polixénia.

B – Békéscsaba ajunge printre primele 20 de orașe mari, populația atinge numărul de 22 de mii de locuitori.

SZ – Venitul din dări al orașului Szeged este de 21 de mii de forinți, care ar fi ajuns pentru 5 mori de apă sau pentru 3 vapoare. De la cel mai mare creditor din Szeged (Schvajger Ábrahám) s-a împrumutat 384 000 forinți, din care în acel an nu s-au putut plăti 300 de mii, el nu a eșuat, deci dispunea de un capital foarte mare (50 de mii de Ft era venitul anual al unei moșii).

A – toamna: Johann Strauss fiul a concertat în hotelul Crucea Albă din Arad.

T – noiembrie, 7-14: În fruntea orchestrei sale, se află la Timișoara și susține trei concerte „regele valsului”, Johann Strauss fiul.

1848

T – martie, 13: La Viena au loc ciocniri violente între studenți și armată. Autoritățile comitatului Timiș intră în alertă.

A – martie, 17: Vestea revoluției din Pesta ajunge la Arad, tinerii sub conducerea lui Jankai József au forțat citirea la teatru al Declarației cu cele 12 puncte și al poeziei *Nemzeti dal*.

SZ – martie, 17: Dupămasă la ora 5, călătorii vaporului cu aburi Pannónia au adus la Szeged știrile privind evenimentele din Pesta, cum că „a erupt libertatea”. Se dă citire, în fața mulțimii prinsă în sărbătoare, telegrama a doi deputați ai Parlamentului, despre ședința din 14-15 martie.

T – martie, 18: Convocată în ședință extraordinară, Adunarea comitatului Timiș, întrunită la Timișoara, adoptă programul revoluționar formulat la 15 martie la Pesta.

SZ – martie, 18: La Szeged se ține o adunare populară, unde se citesc cele 12 puncte. S-a trimis o telegramă de felicitare lui Kossuth Lajos.

T – martie, 19: Ședință la Primăria din Timișoara. Se constituie o Comisie de Ordine, din care fac parte, pe lângă personalități maghiare ale orașului, românii Andrei Trandafil, Ioan Munteanu și George Iuga, germanul Ignaz Kulterer, sârbul Sabbas Vuković (Vukovics Sebő), armeanul Ștefan Gorove.

L – martie: În centrul orașului Lugoj este afișată o *Proclamație* revoluționară, tipărită în mai multe culori.

B – martie, 19: Un cetățean din Csaba, prezent la izbucnirea revoluției la Pesta în 15 martie, povestește despre cele întâmplate celor din Békéscsaba.

B – martie, 20: Consiliul din Békéscsaba ține o ședință extraordinară, unde se aprobă cele 12 puncte și au hotărât, ca toți consilierii să meargă la adunarea populară din Giula.

G – martie, 20: Vestea revoluției ajunge la Giula, se ține o ședință la prefectură.

SZ – martie, 22: La Szeged se abrogă cenzura în baza ordonanței Consiliului locumtenențial.

T – martie, 22: În Piața Primăriei din Timișoara are loc o adunare populară la care iau parte câteva mii de persoane. Sunt ridicate patru altare, frumos împodobite și se oficiază slujbe religioase după ritul romano-catolic, ortodox, evanghelic, evreiesc, în semn de mulțumire pentru libertatea dobândită.

L – martie, 30: Întrunită la Lugoj, Adunarea comitatului Caraș adoptă programul revoluționar formulat la 15 martie la Pesta.

B – martie: La Békéscsaba se înființează comisiile revoluționare și încep înscrierile pentru cei care se înrolează în garda națională.

SZ – martie, 31: În vederea organizării adunării populare, cei din Szeged cer arme Guvernului.

G – martie - aprilie: La Giula se constituie Garda Națională, modalitatea de înființare respectă și prescripțiile legii, adoptată ulterior.

SZ – aprilie, 24: Din această zi Szeged își pierde privilegiile strămoșești, se adoptă legile revoluționare din luna aprilie, intră în vigoare participarea generală la obligațiile publice. La adunarea populară se alege comitetul pentru întocmirea listelor cu cetățenii cu drept de vot. Korda János este ales colonel al Gărzii naționale, iar Osztrovszky József este ales locotenent colonel, Bába Antal maior. Garda națională din Szeged era format din aproape 5000 de cetățeni, îm-

părțiți pe companii după cartierele orașului. Raportat la numărul de locuitori ai orașului, procentul gardiștilor ajunge la 15%, fiind al doilea pe țară privind procentajul.

T – aprilie, 26: În comitatul Timiș este instaurată starea de asediu.

T – mai, 5: Fruntașii sârbilor bănățeni lansează o *Proclamație* către locuitorii de naționalitate română, prin care îi cheamă în alianță alături de croații și slovaci din imperiu, împotriva scopurilor revoluției maghiare.

SZ – mai, 16: La Szeged se alege un consiliu orășenesc format din 185 de membrii, primar este ales Vadász Manó, prim-jude Tóth Mihály.

L – mai, 16-17: Românii doresc ca biserica lor să nu mai fie condusă de mitropolitul sârb de la Karlovci (în germană Karlowitz). Întruniți la Lugoj, reprezentanții românilor bănățeni revendică drepturi naționale și proclamă autonomia bisericii ortodoxe române din Banat și Crișana.

A – mai, 18: Se alege noua conducere al orașului Arad: devine primar Török Gábor, iar viceprimar Dimitrie Haica (Hajka Demeter).

SZ – mai, 21: Sub conducerea lui Osztróvszky József și Rengey Ferdinánd, la Szeged pornește recrutarea batalionului nr. 3 pentru Garda Națională, al cărui comandant va deveni mai târziu Damjanich János. Poate Damjanich János i-a dat numele de „batalionul-magnaților”, pentru că între ei erau mulți intelectuali.

T – mai, 25: Adunarea comitatului Timiș lansează un manifest către populație. Documentul aducea la cunoștința locuitorilor reformele adoptate în urma revoluției.

G – mai, 26 - iunie, 2: Încercare eșuată de a unifica Giula Maghiară și Giula Germană.

Iunie, 12: *Începe conflictul deschis între detașamentele sârbești și trupele maghiare din Voivodina. Guvernul maghiar proclamă starea de necesitate în întreaga țară.*

L – iunie, 15: Mai mulți fruntași români bănățeni adoptă un document intitulat *Petiția neamului românesc din Ungaria și Banat*. El cuprinde revendicări politico-naționale, inclusiv bisericești, în sensul dorinței separării bisericii ortodoxe române de cea sârbă. Aceste solicitări sunt susținute la Dieta din Pesta de către Petru Cermenea, Ioan Misici.

T – iunie, 17: Într-un raport înaintat autorităților, episcopul din Timișoara Pantelimon Jifcović consemna faptul că Eftimie Murgu intenționa să transforme Banatul într-o provincie românească.

SZ – iunie, 18: La primele alegeri pentru dieta națională, în circumscripția I. a fost ales Kossuth Lajos, în cea de-a II-a Klauzál Gábor. Niciunul dintre ei nu a putut accepta funcția de deputat, pentru că au mai fost aleși și delegați ai județelor Pesta, respectiv Csongrád.

B – iunie, 20: Pentru că în rândul minorităților naționale au apărut semne de încordare, comitetul de apărare al județului Békés a adresat un mesaj către minoritățile naționale: „Comitetul aduce la cunoștința confrăților vlahi, că națiu-

nea maghiară le este alături de secole, la bine și la rău, și că națiunea maghiară face eforturi pentru a-i face fericiți atât pe vlahi, cât și națiunea proprie. Prin urmare îi cheamă la strângere de mână prietenească, la înțelegere și la frăție.”

T – iunie, 24: În circumscripțiile electorale din comitatul Timiș încep alegerile pentru Dieta din Pesta.

T – iunie, 25: Se dă publicității *Declarația* și punctele votate la întrunirea românilor bănățeni, desfășurată la Timișoara sub președinția lui Mihai Cociuba.

L – iunie, 27: Întruniți pe un câmp situat în apropierea orașului Lugoj, reprezentanții românilor bănățeni își formulează dezideratele: înființarea unei armate populare române prin înarmarea imediată a poporului, numirea lui Eftimie Murgu drept căpitan suprem al acestei armate, înlăturarea ierarhiei sârbești în biserica română, introducerea limbii române în administrație, recunoașterea naționalității române.

SZ – iulie, 2: La repetarea alegerilor pentru dieta națională, în Szeged, în circumscripția I este ales Osztróvszky József, în a II-a Rengey Ferdinánd.

G – iulie, 4: Ordinul ministrului apărării naționale, de a se trimite la Makó 3000 de membrii ai gărzii naționale, din Giula Maghiară 306, iar din Giula Germană 113.

G – iulie, 8: Consfătuire militară la Giula Maghiară, vicecomitele cheamă la luptă pe cei din garda națională.

G – iulie, 11: Se sfințesc steagurile gărzilor naționale din Giula, sunt brodate pe ele următorul text: „Județul Békés pentru Ferdinand al V-lea și pentru patrie 1848”.

B – iulie, 12: 3000 de membrii ai gărzii naționale pornesc de la Békéscsaba spre Makó, de acolo la Nagybecskerek. Slovaci din Csaba se alătură foarte greu gărzii naționale.

SZ – iulie, 13: Baronul Berchtold Fülöp, general-locotenent, comandant al trupelor sudice pornește de la Szeged spre tabăra din regiunea sudică. Orașul a devenit loc de sprijin pentru manevrele militare, port, spital ambulant, se dorește realizarea unei tabere pentru 12 mii de persoane.

SZ – iulie, 14: Batalionul 3 al gărzii naționale din Szeged trece prin botezul focului, ia parte la asediul fără succes al localității Szenttamás.

T – iulie, 20: La Timișoara sunt spânzurați 2 dintre conducătorii sârbilor care au îndemnat poporul să lupte împotriva gărzii naționale maghiare.

SZ – august, 1: Adunarea generală al orașului Szeged ordonă comandantului cetății să revopsească porțile cetății, în locul culorilor negru-galben, să apară culorile națiunii, și să îndepărteze vulturii cu două capete.

G – august, 11: Ordinul primului ministru: județul trebuie să dea țării un batalion de 1000 de soldați. La început județul dă două companii, printre gardiști 64 sunt din Giula.

SZ,T – august, 13: Batalionul 2. românesc trimis să lupte în Sud, a dezertat din Szeged și a plecat la Timișoara.

A – august, 16: Pleacă la Arad membrii ai gărzii naționale, în total de vreo două companii.

G – septembrie: La Giula Maghiară continuă recrutarea, la început mai greu, cei din Giula Germană au refuzat să se supună.

L – septembrie, 14: Locuitorii mai multor sate din jurul Lugoșului se răzvrătesc împotriva gărzilor naționale maghiare.

SZ – septembrie, 28: Adunarea generală din orașul Szeged dispune participarea la răscoala populară.

B – începutul lui octombrie: În județ sosește un mare val de refugiați din regiunile sudice, mulți dintre ei vin în oraș. Guvernul solicită încă 2550 recruți județului Békés.

G – octombrie: Garda națională din Giula (134 persoane) a fost repartizată la Batalionul de apărare națională 30. din Hódmezővásárhely.

B – octombrie: Se vorbește că Radetzky va fi trimis în Ungaria, din care motiv anumite persoane din localitate pun problema răpirii fetei acestuia, a baronesei Wenckheim, care se afla în localitatea vecină Gerla, pentru a-l șantaja pe Radetzky, și județul Békés să scape. Baroana Wenckheimné însă plecase deja.

G – toamna: Apare holera și febra tifoidă la Giula.

Octombrie, 3: *Împăratul Ferdinand dizolvă Dieta ungară.*

SZ – octombrie, 4: Kossuth Lajos în drumul său de recrutare ajunge la Szeged, și ține memorabilul său discurs adresat „Poporului din Szeged, mândria neamului meu...”. Îi eliberează pe cei 500 de deținuți italieni, captivi în cetate. Printre altele a declarat „... în cazul în care puterea executivă ar fi izgonită de dușmani din capitală, voi privi către Szeged, ca punctul de unde vom putea apăra libertatea țării, independența națiunii.”

A – octombrie, 4: Garnizoana imperială a cetății din Arad refuză să se supună guvernului revoluționar maghiar. La Arad, general-locotenentul Johann Berger, comandantul cetății se întoarce împotriva guvernului.

A – octombrie: Cu președinția viceprimarului Haica Dimitrie (Demeter) și a căpitanului Scheinert Nándor ia ființă comitetul de apărare orășenească din Arad, cu 20 de membrii.

A – octombrie, 7: General-locotenentul Berger dă ordin să se tragă în Arad; până în iunie 1849 se trag aproape 40000 de obuze asupra caselor din oraș.

A – octombrie: Berger încearcă să atragă populația de limbă română din județul Arad de partea împăratului, prin proclamații în limba română.

T – octombrie, 10: Din ordinul împăratului, generalul Rukavina emite un ordin prin care la Timișoara era instituită starea de asediu.

T – octombrie, 12: La Timișoara se trece la dezarmarea gărzilor naționale maghiare. Armele confiscate sunt preluate de către autoritățile militare austriece.

SZ – octombrie, 15: O parte din cele șase companii a gărzii naționale, în drum spre Kikinda pentru apărarea localității, au o altercație cu sârbii din Szőreg (15 morți). La Szeged izbucnește panica, se tem de atacurile sârbilor, din care motiv sârbii din Szeged sunt atacați, magazinele lor devastate. Numărul morților și răniților era de 60 de persoane.

SZ – octombrie, 16: Consiliul orașenesc din Szeged ordonă paza, de către garda națională, a caselor sârbilor, locuitorilor li se cere să returneze bunurile furate.

T – octombrie, 16: Autoritățile austriece eliberează toți deținuții politici din Timișoara. Cea mai mare parte a lor erau prizonieri sârbi. Erau și câțiva țărani români care se răzvrătiseră împotriva moșierilor.

SZ – octombrie, 17: Ordonanța Comisiei Naționale de Apărare este prezentată la Szeged. Se acceptă propunerea lui Rózsa Sándor, că se alătură revoluției cu 200 de oameni ai lui, în schimb i se iartă învinuirile aduse.

A – octombrie, 18: La Covăsânț izbucnește răscoala românilor, ce a fost urmată de locuitorii mai multor sate montane.

A – octombrie, 19: Este arestat un instigator al răscoalei țărănești și predat tribunalului de urgență.

G,A – octombrie, 19: Garda națională și răsculații din Giula ajung la Arad, de unde marea lor majoritate continuă drumul spre Lipova.

G – octombrie, 21: Cei din Giula iau parte la bătălia de la Fântânele (Angyal-kút). Maiorul Máriássy, conducând o unitate de gardiști din județul Békés, ocupă Zădăreni și Aradul Nou.

G,A – octombrie, 22: Maiorul Máriássy János a încercuit Aradul, dar austriecii reușesc să-și asigure proviziile de muniție și de alimente.

SZ – octombrie, 26: Consiliul din Szeged declară stare de asediu, introduc judecarea de urgență.

A – noiembrie, 5: Garda națională din Salonta (în rândurile lor fiind și poetul Arany János) au incendiat podul de lemn de pe Mureș.

Noiembrie, 10: *Comisia Națională de Apărare împarte țara în opt județe de luptă.* Județul nr. 4. a avut reședința la Szeged, comandant fiind locotenent-colonelul Csuha Antal, mai târziu va fi contele Hadik Gusztáv.

Decembrie, 2: *Împăratul Ferdinand I abdică în favoarea nepotului său Francisc Iosif, fiul arhiducelui moștenitor Francisc Carol și al prințesei Sophie de Wittelsbach.*

G – decembrie, 4: Cei din Gyula iau parte la asediul nereușit al cetății Aradului.

Decembrie, 12: *Maghiarii refuză să-l recunoască pe Francisc Iosif ca rege al Ungariei.*

G – decembrie, 14: Cei din Giula iau parte și la atacul nereușit al Aradului Nou.

A – decembrie, 17: Asediul cetății Aradului este preluat de colonelul Gaál Miklós.

SZ – decembrie, 22: La Szeged, consiliul orașului decide înființarea unei armate de guerile, sub comanda maiorului gărzii naționale, Földváry Sándor.

1849

B – La Békéscsaba preotul evanghelic cu elevii săi, pregătește fașe pentru răniți.

B – Epidemie de holeră la Békéscsaba, mor 900 de locuitori.

B – Se face o magazie de alimente la Békéscsaba, pentru aprovizionarea armatei de pe Tisa, ce constituie o grea încercare pentru populație.

G – La Gyula ia ființă o fabrică de muniție.

T – Johann N. Preyer este reales primar al Timișoarei.

G – **începutul anului:** Se ridică un spital provizoriu la Giula.

SZ – **ianuarie, 1:** Apare primul ziar din Szeged, *Tiszavidéki Újság*.

SZ – **ianuarie, 9:** Într-o scrisoarea trimisă din Debrecen, Kossuth anunță, că a început retragerea forțelor din părțile sudice, și cere orașului Szeged să fie gata de luptă. 7000 de răsculați din sud amenință populația civilă de peste 100 de mii din zona orașelor Szeged-Hódmezővásárhely.

G – **ianuarie, 24:** Dinspre sud, sosesc mii de refugiați în județ, pentru asigurarea ordinii se instituie la Giula un tribunal de urgență.

B – **ianuarie, 24:** Tribunal de urgență și la Békéscsaba.

SZ – **ianuarie, 25:** Corpul de armată condus de generalul Vécsey Károly intră în orașul Szeged.

G – **ianuarie, 30:** Conform ordonanței Comisiei Naționale de Apărare Giula Maghiară a devenit oraș județean.

G – **februarie, 6:** Din Giula, 60 de gardiști au luat parte la bătălia de la Arad.

A – **februarie, 8:** Sub conducerea maiorului Asztalos Sándor și al comisarului guvernamental Boczkó Dániel, garda națională din Arad și paza națională locală în lupte grele înfrâng trupele austriece ajutate de trupe libere de sârbi și de români intrate cu forța în oraș.

SZ – **februarie, 10:** Trupele sârbe intră în Szőreg și Gyála. Peste o zi ocupă localitatea Újszeged, și încep să tragă cu tunuri în Szeged. Garda națională din cartireul Felsőváros trece peste gheața Tisei, și reocupă Újszegedul. Peste două zile recâștigă și Szőreg.

Februarie, 12: *Kossuth îl numește comisar guvernamental cu drepturi depline pe contele Batthyány Kázmér pentru județele Kiskunság, Pest, Csongrád, comisar adjunct devine Osztróvszky József.*

Februarie, 25: *O delegație a românilor bănățeni și ardeleni condusă de episcopul ortodox Andrei Șaguna, înfățișează la Curtea din Viena, Petițiunea generală a fruntașilor români din Transilvania, Banat și Bucovina, prin care se cerea constituirea națiunii române într-un organism statal unitar de sine stătător în cadrul monarhiei, administrație în limba română, reprezentanță proporțională în parlamentul imperial.*

T – **martie, 4:** Este promulgată Constituția austriacă care prevede constituirea provinciei autonome *Banatul Timișean și Voivodina Sârbească* cu reședința la Timișoara.

Martie, 14: *Generalul Bem József lansează un nou apel la unirea forțelor revoluționare maghiare și române.*

B – martie, 15: Aniversarea festivă a declanșării revoluției, la Békéscsaba.

G – martie, 15: La Giula s-a celebrat pentru prima dată 15 martie.

SZ – martie, 15: Pe câmpia Mars din Szeged festivitate de comemorare a unui an de la revoluție.

SZ – martie, 22: Sub conducerea noului comandant al armatei de sud, generalul Perczel Mór, se atacă armatele sârbești alcătuite din 4-5000 de persoane. După o luptă de jumătate de zi, este cucerit și incendiat Szentiván. Sârbii au incendiat satul depopulat Deszk, Kiszombor este recucerit. Prin recucerirea, 4 zile mai târziu, a localității Gyál, Szeged este în siguranță.

SZ – aprilie, 3: Perczel Mór cucerește Szenttamás. Garda națională din Szeged iese în evidență în timpul luptelor.

Aprilie, 14: *Dieta Națională Maghiară (Conventul revoluționar), întrunită la Debrecen, votează detronarea Habsburgilor și proclamă Ungaria stat liber și independent. Kossuth Lajos este ales guvernator al țării.*

A – aprilie, 22: Generalul Vécsey Károly taie posibilitatea cetății din Arad de a primi întăriri sau bunuri, prin săparea unui șanț lung de 800 de metri, lat de 6 metri și adânc de 1,5 metri.

T – aprilie, 25: Generalul Rukavina ordonă închiderea porților cetății Timișoara și pregătirea întregii garnizoane pentru apărare împotriva atacurilor trupelor revoluționare maghiare. Sub comanda generalului austriac se aflau 8851 militari. Populația civilă a cetății se ridică la aproximativ 6000 de locuitori. Asediul durează până la începutul lunii august.

L – aprilie, 28: La Lugoj sunt răspândite afișe care inserau *Proclamația independenței Ungariei* de Austria. În mai multe biserici au loc slujbe religioase.

G – aprilie, 29: La Giula se prezintă Declarația de Independență.

SZ – aprilie, 29: La adunarea populară de pe câmpia Mars, la Szeged, se prezintă *Declarația de Independență*.

T – aprilie-mai: Armata revoluționară maghiară, condusă de generalul Bem, ocupă întreg Banatul, cu excepția cetății Timișoara.

T – mai, 3: În apropierea Timișoarei, la Freidorf, Bem József, comandantul forțelor revoluționare maghiare l-a avansat pe poetul *Petőfi Sándor* maior.

T – mai, 14: Sub comanda generalului Vécsey, trupele revoluționare maghiare care asediază cetatea Timișoarei reușesc să ocupe cartierul Fabric și să taie conducta de apă a fortăreței.

SZ – mai, 22: La Szeged, pe malul Tisei, festivitate cu focuri de artificii în cinstea recuceririi Budei.

T – iunie, 1: Trupele revoluționare maghiare încercuiesc cetatea Timișoarei.

Iunie, 6: *Guvernul maghiar abordează și decide cu privire la condițiile încheierii unor păci separate cu reprezentanții naționalităților. Este vizată mai ales posibilitatea folosirii limbii materne în biserică și administrația comunală, dar se exclude autonomia teritorială.*

G – iunie, 11: Comisia de apărare a județului, crezând în victorie, se autodizolvă.

A – iunie, 28: Apărătorii austrieci ai cetății predau cetatea din Arad.

SZ – iunie, 29: Consiliul de miniștrii și cu Consiliul Militar Suprem, decid ca toate forțele maghiare din zona Szeged să fie adunate în unghiul Tisa-Mureș. Szeged devine centrul Ungariei.

G – iulie, 2: Ordinul ministrului de interne, Szemere Bertalan, în care anunță „cruciada” împotriva trupelor rusești. Se formează din nou comisia județeană de apărare la Giula. Consiliul județean din Giula grupează populația combatantă în trei categorii (între vârstele 18-30, 31-40 și 41-60), în caz de nevoie, erau obligați să se prezinte la primărie cu alimente, în termen de 24 de ore.

A – iulie, 10: Generalul Damjanich János preia comanda orașului Arad

SZ – iulie, 11: Sosește la Szeged Kossuth Lajos. De pe terasa casei Kárász se adresează poporului: „Precum am prezis la Debrecen, că de acolo se va dobândi libertatea Ungariei, cred, că libertatea Europei ni se arată dinspre Szeged... Ungaria ori va fi deveni coșciugul oricărei năzuințe de libertate, cu care va fi înmormântată libertatea popoarelor pentru multe secole, ori devine masa simbolică la care pot veni popoarele libere, să aibă parte de fericire.”

SZ – vara: Populația are obligația să ducă gunoiul în afara orașului Szeged, la un loc stabilit. Până atunci lumea arunca deșeurile, unde apuca. De acum încolo se poate da amendă pentru așa ceva. Locuitorii sunt obligați să sape în curtea casei groapă de gunoi.

SZ – iulie, 14: Kossuth Lajos și Nicolae Bălcescu semnează la Szeged *Proiectul de pacificare româno-maghiară*.

T – iulie, 18-19: Lupte violente între trupele revoluționare maghiare și cele austriece, care apărau cetatea Timișoarei. Printre apărători sunt mulți militari de naționalitate română.

G – iulie, 26: La Giula se proclamă răscoală populară generală.

G – iulie, 27: S-a tras clopotul de alarmă la Giula. Toți combatanții trebuiau să meargă la Füzesgyarmat.

SZ – iulie, 28: Explozie la depozitul de muniție de la Újszeged (15-20 tone de praf de pușcă, a fost cel mai însemnat depozit al gărzii naționale).

Iulie, 28: *Deputații din Dieta Națională Ungară votează legea naționalităților care asigură românilor și slavilor din Ungaria drepturi naționale. Prin votarea acestei legi, guvernul maghiar spera să câștige alianța românilor și a sârbilor împotriva Habsburgilor.*

SZ – august, 1 : Trupele maghiare părăsesc orașul Szeged. A doua zi orașul este ocupat trupele lui Haynau, se declară stare de asediu. În cursul anului trupele imperiale au acumulat o datorie de 45 de mii de Ft către oraș. S-au iscat certuri între oraș și comandament și din cauza asigurării alimentelor. În timpul șederii lui Haynau la Szeged, erau în oraș un număr mai mare de soldați decât numărul populației locale. Evreii aveau de suportat impuneri speciale, dacă au fost prorevoluționari. Osztrovszky József și Dáni Ferenc au fost condamnați la

moarte, au fost duși la Pesta, unde mai erau în arest preventiv Vadász Manó, Rengey Ferdinánd, Kárász Benő, Korda János, Tóth Mihály.

A – august, 1: Guvernul și parlamentul își mută sediul la Arad (până în 13 august este capitala țării).

G – august, 3: Se transportă de la Giula 50 tone de muniție armatei lui Görgey. Funcționează din nou spitalul militar provizoriu din Giula.

G – august, 4: S-a dus vestea la Giula, cum că inamicul a invadat județul: la Orosháza au sosit călăreți germani.

SZ – august, 5: Trupele regale au învins la Szőreg oastea maghiară condusă de comandantul suprem Dembiński (aprox. 40 mii de persoane și de 100 de tunuri, dar o treime erau recruți, din care jumătate nici nu aveau arme).

G – august, 6-7: Ministrul de război dizolvă răscoala din Giula.

A – august, 9: Generalul Görgei sosește la Arad cu trupele sale.

T – august, 9: Are loc bătălia de la Timișoara, în prezența generalului Bem, decisivă pentru soarta revoluției maghiare. Forțele imperiale conduse de generalul Haynau atacă trupele maghiare care de 114 zile țin sub blocadă cetatea Timișoarei. Datorită unor neînțelegeri la nivelul comandamentului, a doua zi armata revoluționară maghiară este înfrântă și nevoită să se retragă. Generalul Julius von Haynau intră triumfal în cetate. În timpul luptelor cad un număr de 564 militari dintre apărătorii cetății, iar 2400 de locuitori au decedat din cauza bolilor și bombardamentelor.

G – august, 10-12: Administrația județeană se mută de la Giula la Mezőberény.

A – august, 11: Kossuth predă toată puterea generalului Görgei Artúr în cadrul ultimei ședințe a parlamentului revoluționar maghiar, ținută la primăria din Arad, după care deputații își suspendă activitatea.

B – august, 12: Consiliul orășenesc din Békéscsaba trimite raport la județ despre ocuparea Giulei de către ruși.

B – august, 13: Békéscsaba ajunge pe mâna rușilor.

August, 13: *Görgei Artúr se înțelege la Șiria cu generalul Frolov asupra capitulării fără condiții. Are loc la Șiria, depunerea armelor de către armata revoluționară maghiară.*

August: *Episcopul sârb Pantelimon Jifcović emite o circulară prin care ordonă ca preoții care și-au luat nume românești în timpul revoluției să revină la numele ce le-au avut când s-au preotit.*

T – august, 14: Din ordinul lui Haynau, inscripționările maghiare sunt interzise, trebuie înlocuite cu inscripții germane. Schimbările de nume de străzi și piețe, aplicate în timpul revoluției sunt anulate, se interzice predarea în limba maghiară în școli, cetățenii cu sentimente filomaghiare sunt închiși în cazematele cetății.

G – august, 14: Și la Giula ajung știrile despre depunerea armelor de la Șiria.

August, 14-15: *La Făget are loc o întâlnire între generalul Bem József și Eftimie Murgu. Este ultima încercare de unire a forțelor revoluționare și ultimele tratative maghiaro-române din timpul revoluției.*

L – august, 15: Trupele imperiale austriece intră în Lugoj. Armata revoluționară maghiară se retrage spre Făget.

G – august, 16: La Giula se dizolvă comitetul județean de apărare.

A – august, 17: Damjanich predă fără lupte cetatea din Arad.

G – august, 21: Trupe rusești pătrund în Giula, alături de ei sosesc ofițeri dezarmați, cetățeni din administrație și garda locală din Arad. Ofițerii gardei naționale sunt cazați la case particulare. Sosesc la Gyula: Damjanich János, Kiss Ernő, Nagy Sándor, baronul Leiningen Károly, Aulich Lajos, Lázár Vilmos, Lahner György, Török Ignác, Knezich Károly. Generalul rus Anrep se poartă prietenește cu ofițerii maghiari, precum și ceilalți ofițeri ruși. S-au distrat împreună, situație neavenită pentru austrieci. Mai mulți ofițeri reușesc să evadeze.

August: *Se retrag fără despăgubire bancnotele Kossuth și sunt distruse.*

G – august, 22: La cererea austrieilor, la Giula sunt dezarmați aprox. 1300 ofițeri ai gărzii naționale.

A – august, 22: Sosit la Arad în ziua precedentă, generalul austriac Julius Haynau, ordonă executarea maiorului Ormai Auffenberg Norbert, fostul aghiotant al lui Kossuth.

G – august, 23: Rușii predau deținuții maghiari austrieilor, aceștia îi duc la Arad.

G – august, 30: Rușii pleacă din Giula, în locul lor sosesc infanteriști austrieci.

Septembrie: Autoritățile austriece înființează tribunale militare (tribunale de „sânge”) pentru pedepsirea celor care au participat la revoluție.

G – septembrie, 14-17: Sosesc noi soldați austrieci la Giula (o unitate specială a lui Francisc Iosif).

G – septembrie: Din cele două Giula, 432 de membrii ai gărzii naționale au luptat pentru libertatea națională.

A – octombrie: Se reunește curtea marțială austriacă, sub conducerea judecătorului militar Ernst încep procesele împotriva generalilor capturați.

A – octombrie, 6: Dimineață la ora 6 sunt executați, prin împușcare, în șanțul cetății din Arad generalii contele Dessewffy Arisztid, Kiss Ernő, Schweidel József, Lázár Vilmos; pe câmpia de lângă cetate sunt spânzurați generalii Török Ignác, Pöltenberg Ernő, Lahner György, Knézich Károly, Nagysándor József, contele Leiningen Westerburg Károly, Aulich Lajos, contele Vécsey Károly și Damjanich János.

A – octombrie, 25: La Arad este executat colonelul Kazinczy Lajos, fiul scriitorului Kazinczy Ferenc.

T – octombrie: Represaliile cuprind și foștii membrii al Dietei Naționale Ungare: Ormós Zsigmond, deputat de Timișoara ales în 1848, a primit o pedeapsă de 9 luni închisoare.

Octombrie, 24: *Fruntașii români bănățeni Ioan Popasu, Petru Mocioni, Ioan Dobran, Petru Cermena, Constantin Pomerț și Teodor Șerb redactează un memoriu către Curtea Vieneză în care solicită înființarea unei mitropolii române independente, neamestecul sinodului sârbesc în afacerile bisericii române, emanciparea bisericii române să fie decretată prin rescript imperial.*

G – noiembrie, 16: O unitate a batalionului 25 se instalează la Giula.

T – noiembrie, 18: Se constituie, prin patentă imperială, regiunea administrativă *Voivodina Sârbească și Banatul Timișean*, pe teritoriul fostelor comitate Torontal, Timiș și Caraș. Împăratul și-a adăugat la titlurile sale oficiale: marele voievod al Voivodinei și Banatului Timișean. Comandant militar, apoi guvernator provizoriu al provinciei este numit generalul baron Ferdinand Mayerhofer. Limba germană devine limba oficială în administrația provinciei.

L – iarna: Lugojul este în continuă creștere, conscripția din 1849 arată că din 10293 locuitori 8313 trăiau în Lugojul Român și 1980 în cel German. Pe etnii, statistica relevă următoarea situație. În partea românească sunt 5146 români, 2029 germani, 453 maghiari, 189 sârbi și slovaci, 496 evrei, iar în cea germană 360 români, 1154 germani, 287 maghiari, 27 sârbi și slovaci, 152 evrei.

1850

Printr-o reorganizare administrativă, în locul comitatelor sunt constituite 5 districte, la un district aparțin 7-10 județe. Sunt desemnate reședințe de district Pesta-Buda, Pozsony (azi Bratislava), Sopron, Kassa (azi Kosice), Oradea. Din regiunea noastră la districtul Pesta-Buda sunt arondate județele Csongrád, Pest-Solt, Szolnok, Jászág și Kunság, la cel de Oradea comitatele Arad, Békés, Csanád.

A – Apare la Arad publicația germană *Arader Zeitung*.

A – Krispin József deschide la Arad, în clădirea Hotelului Crucea Albastră, o bibliotecă de împrumut cu 30000 de volume.

B,SZ – În județele Békés, Csanád, Csongrád densitatea medie a populației este de 41-53 persoane/km².

G – Ziarul *Pesti Napló* scrie: Giula are 17 mii locuitori.

SZ – Bonyhád István (frate bun cu Perczel Mór) este șeful județului Csongrád. Razii militare în județele Csongrád, Csanád, Békés după militari evadați, haiduci respectiv relicve ale revoluției. Nu permit nici ținerea balului mascat, persecută pe cei cu port popular tradițional. Este interzisă traversarea Tisei pe timp de noapte. Se verifică localurile din cătune și sălașe.

T – Ia ființă Camera de Comerț și Industrie din Timișoara. Prin activitatea desfășurată ea va da un impuls considerabil dezvoltării economice a zonei. Timișoara are 17.889 locuitori.

L – ianuarie, 5: Se naște, la Lugoj, Coriolan Brediceanu, reprezentant de frunte al românilor bănățeni.

A – februarie, 10: La Arad este executat locotenent-colonelul Ludwig Hauck, ziarist vienez.

T – februarie, 19: Curtea Marțială din Timișoara condamnă pe Dimitrie Petrovici Stoichescu și Ștefan Iliev la 12 ani închisoare, iar pe Ioan Nednețki la 15 ani detenție, pentru activitatea desfășurată în timpul revoluției.

T – martie, 4: Ordonanță guvernamentală cu privire la introducerea sistemului de impozitare provizorie după proprietate pe teritoriul Voivodinei și Banatului Timișean.

G – martie, 14: La aniversarea constituției imperiale, la Giula se ține o slujbă de recunoștință impusă de autorități.

Aprilie, 19: *Apare rescriptul imperial Egalitatea de drept a popoarelor Austriei, prin care se generalizează serviciul militar obligatoriu cu durata de 8 ani.*

T – mai, 31: O câblă de grâu valorează 11-12 florini pe piața din Timișoara.

T – iunie, 30: Ministerul imperial de justiție emite o decizie care vizează reorganizarea și funcționarea rețelei de procuraturi de stat pe teritoriul Voivodinei Sârbești și Banatului Timișean.

Iulie, 6: *Guvernul austriac începe să acorde amnistii pentru deținuții politici.*

SZ – septembrie, 28: Orașul Szeged este subordonat șefului județului Csongrád. Populația orașului Szeged este de 50244 locuitori, în 2785 case trăiesc în extravilan 13508 locuitori, acolo unde în 1747 erau trecuți pe hartă doar 137 adăposturi din cătune. În oraș sunt 26 de bresle.

Decembrie, 12: *Cancelaria imperială de la Viena ridică episcopia unită de la Blaj la rangul de mitropolie (hotărâre confirmată de cancelaria papală în 1853), și înființează pe lângă episcopia de la Oradea încă două episcopii, la Gherla și la Lugoj. Primul mitropolit greco-catolic este Alexandru Sterca Suluțin.*

1851

L – Ia ființă, la Lugoj, asociația de cânt germană „*Lugoscher Gesang und Musikverein*”. Totodată se înființează corul bisericii romano-catolice din Lugoj de către cantorul Konrad Paul Wusching.

L – Se închid porțile gimnaziului din Lugoj. În edificiul său începe să funcționeze până în 1856 un spital militar.

SZ – La Szeged se deschide o școală reală secundară (din 1870 va funcționa ca școală reală principală).

T – În cursul anului, la Timișoara apar mai multe publicații periodice (*Banater Kourir*, *Banater Telegraph*, *Euphrasine*), cu apariții scurte. Publicația *Landes-Gesetz und Regierungsblatt für die Serbische Wojwodschafft und das Temescher Banat* (1851-1860) a fost un fel de buletin oficial al provinciei.

T – Apare la Timișoara prima publicație în limba sârbă, *Iužna Pčela*. Are caracter politic, și apare de două ori pe săptămână (1851-1852).

T – Timișoara are 20560 locuitori. Din aceștia 8775 sunt germani, 3807 români, 2346 maghiari, 1770 sârbi, 712 locuitori de origine slavă, 39 greci, 22 italieni, 18 turci, 179 țigani, restul alte naționalități.

G – **ianuarie, 1:** Se unifică comitatele Békés și Csanád, comitatul nou având numele de Giula.

Februarie, 6: *Guvernul de la Viena emite o ordonanță privitoare la condițiile și modalitățile funcționării ramurilor industriale.*

T – **martie, 6:** La Timișoara are loc premiera operei *Macbeth* de G. Verdi.

T – **aprilie, 3:** O explozie de mari proporții la Cazarma Transilvană din Timișoara. Geamurile s-au spart chiar și în Freidorf, la distanță de 5 km de la locul exploziei.

T – **august, 16:** Johann Baptist Alexander, conte Coronini-Cronberg este numit guvernator al provinciei Banatul Timișean și Voivodina Sârbească.

T – **august, 24:** Contele Coronini lansează un manifest către toți locuitorii provinciei prin care solicită credință împăratului și respectarea strictă a legilor.

T – **septembrie, 1:** Se constituie Casa de ajutor de boală și călătorie a tipografilor din Timișoara. Ea cuprindea muncitorii din tipografiile orașului. Este prima asociație muncitorească înființată în Banat. În anul 1891 membrii săi pun bazele corului *Tipographia*.

T – **octombrie, 7:** Pentru activitatea sa revoluționară Eftimie Murgu este condamnat de Tribunalul Militar la 4 ani închisoare.

T – **decembrie:** Printr-o ordonanță imperială Timișoara își menține statutul de oraș liber regesc.

L – **decembrie, 24:** S-a născut, la Ciacova, Sofia Vlad Rădulescu, animatoare a vieții culturale lugojene.

Decembrie, 31: *Este dat publicității decretul imperial prin care Constituția austriacă din 4 martie 1849 este suspendată. Absolutismul este introdus astfel în mod oficial.*

1852

G – La Giula străzile din centrul orașului sunt iluminate din nou.

L – La Lugoj se înființează o orchestră filarmonică, din inițiativa lui Paul Wusching.

SZ – Din populația orașului Szeged 93,3% sunt romano-catolici, 4,4% evrei/izraeliți, ortodocși sub 1%.

T – La Timișoara apare primul număr al cotidianului *Temesvarer Zeitung*, cel mai longeviv ziar din Timișoara (1852-1940). La început a fost un oficios al administrației provinciale, redactat de Andreas Flatt. După 1860, ziarul pierde caracterul oficial, și devine cea mai citită publicație din Timișoara, timp de decenii, inclusiv în perioada interbelică.

T – Concertează la Timișoara Seymour Schiff, pianist londonez.

SZ – ianuarie, 22: Se naște în Szeged Csonka János, inginer inventator (inventează carburatorul, proiectează prima motocicletă, barcă cu motor și primul autovehicul maghiar).

L – februarie, 19: La Lugoj începe să funcționeze una din primele tipografii ale orașului. Proprietar era timișoreanul Karl Traunfellner.

T – iunie, 14-16: Timișoara primește vizita împăratului Francisc Iosif. Cu acest prilej, folosind o mistrie din argint, tânărul monarh pune la 15 iunie piatra de temelie a monumentului Fidelității, ridicat în memoria celor căzuți în luptele de apărare a cetății. În cutia de piatră de la temelia monumentului s-a depus un document, mai multe monede și inele din fier. La audiențele date în timpul șederii la Timișoara, suveranul primește o deputație alcătuită din 40 de români bănățeni care prezintă doleanțele lor naționale.

A – iunie, 16: Prima vizită a împăratului Francisc Iosif la Arad.

L – iulie, 25: Ia ființă Asociația Maghiară de Muzică și Cânt din Lugoj. Își propune promovarea culturii muzicale. În 1902 se contopește cu corul maghiar din localitate, Magyar Dalárda, al cărui dirijor era Willer József.

Noiembrie, 29: *Printr-o patentă imperială pe teritoriul Voivodinei Sârbești și a Banatului Timișean sunt introduse prerogativele codului civil austriac din 1811.*

1853

G – Pentru regularizarea Crișurilor se înființează un oficiu la Giula: Asociația de Apărare împotriva inundațiilor pe Crișul-Alb.

G – În urma atentatului nereușit împotriva împăratului, la Giula sunt obligați să țină în fiecare biserică slujbe de recunoștință.

L – În Lugoj își exercitau profesia 340 de meseriași, printre care: tăbăcari, argșitori, frânghieri, jocari, dogari, măcelari, brutari etc.

T – Primarul Timișoarei, Johann Nepomuk Preyer publică „*Monographie der königlichen Freistadt Temesvár*” (*Monografia orașului liber regesc Timișoara*), prima monografie dedicată orașului.

T – La Timișoara funcționează 332 cuptoare de ars cărămidă.

T – Se inaugurează linia telegrafică Timișoara-Viena.

T – Vechea albie a râului Bega provocă un număr de 53 de inundații.

T – ianuarie, 18: La Timișoara este inaugurat monumentul dedicat apărătorilor cetății orașului în timpul revoluției de la 1848-1849.

T – martie: Ziarul *Temesvarer Zeitung* consemnează faptul că din cauza ploilor de primăvară, în afară de căruța poștei, trasă de 4 boi, nu exista nici o legătură între orașul Timișoara și lumea exterioară.

G – mai, 22: Se reglementează din nou poverile comune între Giula Maghiară și Giula Germană, acestea sunt împărțite în proporția de $\frac{3}{4}$, $\frac{1}{4}$.

G – mai, 29-30: Arhiducele Albrecht, guvernatorul Ungariei, trece prin Giula.

SZ – La Szeged, orașul a înființat 8 școli „de sălaș”, în afara orașului. Profesorul piarist Tóth János organizează sistemul școlar de sălaș în zona Szeged. La sfârșitul secolului în 41 de școli învățau 6500 de elevi.

T – septembrie, 16: Episcopul sârb Samuil Marsirević din Timișoara comunică printr-o circulară adresată preoților din eparhie, patenta imperială prin care dijma și robota erau desființate.

L – noiembrie, 26: Se înființează Episcopia greco-catolică a Lugojului. La început ea cuprindea 22 de parohii bănățene și 91 ardelene. În anul următor canonicul Alexandru Dobra va fi numit episcop.

1854

A – În cazul „dolarilor falși ale lui Kossuth” sunt arestați cca. o sută de arădeni, printre care și preoții ordinului minorit; dintre ei trei mor în perioada audierilor, trei primesc o pedeapsă între 14-18 ani închisoare.

SZ – Primarul orașului Szeged dă în arendă 12 mii de pogoane de pământ pentru locuitorii orașului.

SZ – Intră în funcțiune o moară cu aburi la Szeged.

SZ – martie, 4: Se deschide linia de cale ferată Pesta-Félegyháza-Szeged. Trenul parcurge distanța dintre Félegyháza-Szeged într-o oră și 25 de minute. De la Szeged la Viena călătoria cu trenul durează 24 de ore. Construcția căii ferate costa cât construirea unui drum de aceeași lungime, dar costurile de transport pe șosele sunt de 2-6 ori mai mari decât cele de pe calea ferată. Pe vremuri Viena era la 2 săptămâni distanță de Szeged.

T – aprilie, 24: Se inaugurează stația telegrafică din Timișoara.

T – mai, 1: Se sistează starea de asediu în Voivodina Sârbească și Banatul Timișean.

T – noiembrie, 9: Meletie Drăghici este numit protopop ortodox al Timișoarei.

1855

Se realizează sistemul instituțiilor centrale, de stat. Din 1855 există serviciu funciar/cadastru. Impozitarea directă intră în competența oficiilor de impozitare, oficiul de sare își pierde rolul, devine un fel de casierie. Școlile sunt supravegheate de inspectorul teritorial, se interzice excluderea din învățământ pe motive de religie, naționalitate sau poziția socială a părinților. Oficiile de construcții verificau construcția și întreținerea drumurilor, drumurile imperiale erau întreținute din bugetul de stat, drumurile naționale erau îngrijite prin muncă voluntară, drumurile comunale erau în grija comunei. Întreținerea sistematică era organizată de guvern. S-au înființat judecătoria imperiale și regale, judecătoria de district de clasa I, și procuratura imperial-regală.

B – La Békéscsaba este epidemie de holeră.

B – La Békéscsaba ia ființă un gimnaziu secundar particular.

G – Potop mare, o mare parte a orașului Giula este inundată. Arhiducele Albrecht este la fața locului. La sugestia lui, noua albie a Crișului Alb trece pe lângă oraș, din care motiv Giula nu mai are râu navigabil.

SZ – Se înființează Asociația sistematizării Tisei Percsora-Szeged, care răspundea de apărarea comună împotriva inundațiilor a localităților Szeged, Algyő, Dorozsma, și moșiile Pallavicini. Au înălțat progresiv coline de nisip de apărare a orașului. Până în anii 1860 se finalizează regularizarea Tisei, s-au tăiat buclele, în albia îndreptată a trecut repede valul. Zonele cu mlaștină se usucă, numărul peștilor scade mult, fauna și flora acvatică dispăre. Viața de cătun atrage din nou mulți oameni. Lucrările oferă posibilitate de muncă săracilor din Csongrád, Mindszent, Algyő, Dorozsma.

SZ – Din cauza haiducilor rămâne în vigoare starea excepțională, activitatea tribunalului de urgență de la Szeged este prelungită.

T – februarie, 9: La Timișoara este prezentată în premieră opera *Trubadurul* de Giuseppe Verdi.

T – noiembrie, 15: Protopopul ortodox al Timișoarei lansează un *Apel* pentru constituirea unui alumneu român la Timișoara.

1855-1860

T – La Timișoara are loc construcția Palatului Dicasterial (azi: palatul justiției), pentru a fi sediul administrației pentru Voivodina Sârbească și Banatul Timișean. Nu a fost să fie: clădirea este terminată exact atunci, când teritoriul este reintegrat în sistemul administrativ-teritorial ungar.

1856

L – Se redeschid porțile gimnaziului din Lugoj. Profesorul Klumpar Ioan Florian este numit în funcția de director. Limba de predare este germana.

SZ – La Szeged se termină clădirea gării, se pietruiește drumul din centrul orașului până la gară.

SZ – Primul teatru permanent din Szeged joacă într-o casă de lemn.

G – vara: Se redeschid băile orașenești la Giula.

1857

SZ – Ia ființă biserica reformată din Szeged. Apare tramvaiul cu cai în oraș.

SZ – După numărul de locuitori, Szeged este al doilea oraș din Ungaria cu 62700 persoane. Primul este Pesta cu 131 mii, orașe mari sunt Kecskemét cu 39 mii, Subotica cu 53 mii de locuitori.

T – Timișoara are 22.507 locuitori.

T – Se constituie *Asociația Agricultorilor din Banat* cu reședința la Timișoara.

T – Funcționează în Timișoara corul bărbătesc *Liedertafel*, al cărui maestru de cor era Ludwig Kleer.

T – Începe construcția gării din cartierul timișorean Iosefin.

T – Se amenajează poligonul de tir din Timișoara.

T – ianuarie, 19: Se stinge din viață la Timișoara Franz Limmer, capelmaistrul Domului catolic.

T – martie, 19: Orăvițeanul Ion Constantini publică la Timișoara un memoriu privind zăcămintele miniere ale Banatului.

Mai, 8: *Are loc decretarea amnistiei politice pe cuprinsul întregului imperiu austriac.*

G – mai, 25: Francisc Iosif cu soția fac o vizită la Giula, la lucrările de sistematizare de pe Crișul Negru.

SZ – mai, 24-25: Francisc Iosif și soția Elisabeta în vizită. Au sosit cu trenul, au mâncat papricaș de pește într-o pescărie, au vizitat școala piaristă, construcția vapoarelor, pregătirea boia de ardei, pescuitul, apoi au plecat cu vaporul la Hódmezővásárhely.

T – septembrie, 1: Se introduce iluminatul cu gaz aerian la Timișoara. La început funcționau 200 de lămpi care acopereau străzile din Cetate, iar în anul 1860 se extinde și pe străzile principale din Fabric și Iosefin.

G – octombrie, 1: Se unifică Giula Maghiară și Giula Germană.

SZ, T – noiembrie, 15: Se dă în exploatare calea ferată Szeged-Timișoara. Trenul parcurge distanța în 5 ore și 12 minute. Linia Viena-Timișoara a trecut prin cele mai importante zone de cultivare a cerealelor.

1858

A – Klein Mór jr. deschide un salon de modă în hotelul Crucea Albă din Arad.

B – Linia ferată Szolnok-Arad a ajuns la Békéscsaba.

G – La Giula are loc un recensământ, populația celor două Giula era de 18002 persoane (dintre care 11 685 maghiari, 2242 germani, 3887 români).

SZ – La Szeged începe să funcționeze o fabrică de chibrituri.

SZ – La Szeged se construiește prima gară pentru călători. Armata împădurește dumbrava din Szegedul Nou.

SZ – Se finalizează podul de cale ferată de 439 de metri din Szeged, cu linie dublă, cu 8 arcuri de fier.

T – Se naște la Teremia Mare Johann Oswald, renumitul profesor de la Academia de muzică din Budapesta. Și-a început cariera ca învățător-cantor și mai târziu învățător la Școala populară de băieți din Iosefin de la Timișoara.

T – iulie, 6: Apare primul săptămânal în limba maghiară din Timișoara, *Delejtű*, redactor fiind istoricul Pesty Frigyes. Publicația pentru literatură, știință și interese materiale are o viață relativ lungă: 1858-1861.

T – iulie, 20: Se dă în exploatare calea ferată Timișoara-Iasenovo.

A – octombrie, 25: Se inaugurează linia ferată Szolnok-Arad, se termină construirea primei gări la Arad.

B – octombrie, 25: Sosește prima locomotivă cu aburi în gara Békéscsaba.

Pornește navigația cu aburi pe Mureș. Între Szeged și Arad circulă vapoare cu aburi de transport personal.

1859

B – Se deschide linia ferată Szolnok-Arad, ce trece și prin Békéscsaba, dând astfel un impuls major pentru dezvoltarea orașului.

B – Gimnaziul secundar din Békéscsaba este preluat de biserică.

B – La Békéscsaba ia ființă o compoziție funciară, datorită căruia orașul s-a îmbogățit cu mai multe clădiri până în 1890.

T – Karol Küttel devine primar al orașului Timișoara.

T – iulie, 30: Conte Coronini, guvernatorul Banatului, trimite comandantului Regimentului 13 Caransebeș o adresă prin care recomandă să se reducă la minimum posibil contactele cetățenilor austrieci cu locuitorii din Moldova și Țara Românească. Se avea în vedere desigur atenuarea ecoului unirii celor două țări românești în zonă.

G – noiembrie, 26: Festivitate Kazinczy la Giula, unde au apărut pe scenă mai mulți membri ai familiei Erkel.

SZ – noiembrie, 27: La Szeged, la festivitatea comemorativă Kazinczy, participanții s-au îmbrăcat în port tradițional maghiar, în semn de protest împotriva absolutismului.

1860

A – La Arad se termină construirea fabricii de gaz, în oraș se introduce iluminatul stradal cu gaz.

A – La Arad se demolează biserica ortodoxă episcopală, aflată în locul gimnaziului regal (azi Moise Nicoară); totodată sub conducerea episcopului Procopie Ivascovici se construiește sediul nou, existent și astăzi al episcopiei arădene.

G – Prima tipografie permanentă la Giula, singura în județ până în 1873.

SZ – Prima asociație sportivă din Szeged, cea a trăgătorilor cu arme de foc.

SZ – Ia ființă biserica evanghelică la Szeged.

SZ – În cursul anului, la Szeged, demonstrații de solidaritate cu Garibaldi și Kossuth.

T – Mai mulți fruntași români din Timișoara doresc să editeze o publicație periodică care să servească interesele românești din Banat. Gazeta urma să apară sub numele de *Albina Banatului*. În calitate de redactor responsabil era propus Simeon Mangiuca.

SZ – aprilie, 26: La moartea tragică al lui Széchenyi István, se ține o comemorare la Szeged, în sala consiliului este expus fotografia marelui om de stat, iar piața principală a orașului este denumită după el.

SZ – mai, 11: Piața centrală din Szeged va deveni Piața Széchenyi.

A – august, 1: la Arad apare primul cotidian maghiar al regiunii, cu titlul *Alföld* (apare până în 1898).

SZ – august: La Szeged cu ocazia festivităților regelui Ștefan, are loc cu aprobarea autorităților o manifestație pentru constituționalism.

Octombrie, 20: *Datorită noii legi constituționale (citată de regulă ca Oktoberdiplom), se reorganizează instituțiile județene și orășenești, precum și consiliile existente în 1848. Așa-numita Diplomă din octombrie înseamnă începutul regimului liberal, în fapt un compromis între forțele ce susțineau un autoritarism centralizat și cele liberal-democratice. Prin acest act există bază legală pentru convocarea dietei țării și a adunărilor comitatelor.*

A – octombrie: La cererea prim-comitelui Bohus János, comisarul regal Gheorghe Popa (mai târziu vicecomite), elaborează noul plan administrativ al județului Arad.

SZ,A – noiembrie, 16: Dinspre Szeged, ajunge la Arad primul vapor cu aburi, numit Ebersdorf.

T – noiembrie, 18-19: Conferința Națională a fruntașilor politici români din Banat, întrunită la Timișoara, adoptă o moțiune prin care se solicită păstrarea autonomiei Banatului și Voivodinei față de Ungaria: constituirea unui teritoriu bănățean, care sub denumirea de Căpitănat român să cuprindă pe toți românii bănățeni; garantarea vieții naționale a poporului român; limba oficială să fie limba română.

Decembrie, 27: *Împăratul Francisc Iosif al Austriei semnează decretul prin care Banatul Timișean și Voivodina Sârbească este încorporat Ungariei. Cercurile guvernante maghiare dispun reînființarea comitatelor Timiș, Torontal și Caraș. La conducerea comitatului se aflau primcomitele, vicecomitele și pretorii (conducătorii plășilor). Congregația comitatensă era alcătuită din membrii de drept și membrii aleși de către alegătorii cu drept de vot.*

SZ – decembrie, 27: Județele își redobândesc autonomia, se alege noua conducere, Szeged reprimește rangul de oraș regal liber. Populația scapă de povara cantonamentului militar, de acum încolo armata va sta în cazărmi.

T – decembrie, 27: Comitatul Timiș cu reședința la Timișoara, cuprindea 222 comune, grupate în 11 plăși: Buziaș (25 comune); Ciacova (13); Deta (18), Biserica Albă (19); Cuvin (9); Centrală (21); Lipova (28); Recaș (28); Aradul Nou (17); Vârșeț (26); Vinga (19). Printre primii comiți care au coordonat activitatea comitatului Timișoara până la prima mare conflagrație mondială amintim: Damaszkín János, Murányi Ignác, Ormós Zsigmond, Parnói Molnár Viktor.

G – decembrie, 31: Giula devine oraș județean.

1861

T – Iosef Weigl devine primar al Timișoarei.

T – La Timișoara apare primul număr al publicației periodice *Grenzboten*.

SZ – ianuarie, 5: La Szeged consiliul orașului alege noua conducere. Primar este ales Osztróvszky József. Cei doi deputați ai orașului aparțin unor partide

diferite. Tribunalul civil și penal al orașului preia locul judecătoriei imperiale-regale.

Februarie, 26: *Împăratul Francisc Iosif promulgă o nouă constituție, Patenta imperială din februarie. Noul act legislativ are la bază eșecul Diplomei din octombrie, și propune o altă structură statală. Conform patentei, există un parlament bicameral imperial, ca și for legislativ superior. Parlamentele naționale au puteri decizionale doar în privința regiunii/țării, pe care le reprezintă. Se poate vorbi, deci, de o autonomie limitată a acestora. Noul parlament din Budapesta, într-una din primele sale ședințe din 1861, adoptă o declarație prin care respinge această relație de subordonare a sa față de parlamentul din Viena.*

Mai, 11: *Congresul Sârbesc întâlnit la Carloviț adresează Curții de la Viena un proiect de organizare a Voivodinei ca provincie autonomă. Ea urma să cuprindă și zona timișeană, inclusiv orașul Timișoara.*

T – mai, 15: Mai mulți fruntași ai românilor din Timișoara înaintează un Proiect Curții Imperiale în care atestă că locuitorii români din Banat se împotrivesc înglobării într-o provincie autonomă care să poarte denumirea de Voivodina.

Iunie, 7: *Debutul dezbaterilor din Dieta de la Budapesta îl constituie discuțiile despre problema națională și legea naționalităților.*

G – octombrie: Se ridică noua primărie la Giula.

Noiembrie, 4: *Ia ființă la Sibiu Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român (ASTRA), asociație care își va câștiga un mare prestigiu în viața culturală și politică a românilor din Ardeal și Banat. Primul președinte este mitropolitul ortodox Andrei Șaguna.*

T – decembrie, 17: Publicația periodică *Temesvarer Zeitung* face referire la înlocuirea funcționarilor de origine germană cu cei de limbă maternă maghiară sau declarați filomaghiari.

SZ – decembrie: Comisarul regal de Szeged în era Schmerling este Petrovics István, care numește noi funcționari în posturi cheie, pentru că cei vechi nu au vrut să colaboreze. Dispute privind monopolul de stat asupra alcoolului și al tutunului, mărirea impozitelor.

1862

T – La Timișoara apare primul număr al publicației periodice *Temesvarer Wochenblatt*.

T – La inițiativa generalului Coronini, se amenajează la Timișoara parcul central, primul loc pentru plimbări în oraș.

Ianuarie, 1: *Andrei Mocioni lansează apelul Ortodoxia noastră și Carlovițul. Un cuvânt național către Românii drept credincioși din Austria. În apel precizează atitudinea ce trebuie luată de românii bănățeni față de congresul bisericesc ce trebuia să aleagă noul patriarh.*

Ianuarie, 13: *Consiliul Regesc Maghiar emite un ordin prin care școlile populare devin școli confesionale sub autoritatea unor bisericii.*

L – ianuarie, 21: Comuna bisericească Lugoj ia hotărârea de a înainta o *Petiție* la împărat pentru reactivarea vechii mitropolii ortodoxe a românilor.

T – ianuarie, 21: La Timișoara are loc o întrunire a fruntașilor români din eparhiile Arad, Timișoara și Vârșeț. După dezbateri aprinse, toți cei prezenți în frunte cu episcopul Procopiu Ivăciovici sunt pt. despărțirea de biserica sârbă.

L – aprilie, 19: Se naște la Lugoj, fruntașul român George Dobrin.

T – iunie, 28: La Timișoara se încheie *Convenția internațională* privind reglementarea serviciilor telegrafice internaționale. Documentul este semnat de către reprezentanții Austriei, Turciei, României și Serbiei.

1863

A – Se termină în piața Tököli biserica ortodoxă română, proiectată de arhitectul arădean Czigler Antal. Iconostazul este opera artistului Nikola Alexics din Arad.

B – La Békéscsaba secetă și foamete.

G – Secetă mare, recolte mici la Giula. Din cauza foametei apare scorbutul. Orașul este nevoit să hrănească mai multe sute de oameni.

SZ – Începe furnizarea apei la Szeged.

SZ – Din anii 1860 prosperă fabricarea roabelor la Szeged, cel mai însemnat utilaj la lucrări de sistematizare. Se exportă și în Balcani.

B – ianuarie: Ia ființă Asociația Casei de Economii din județul Békés, prima societate financiară.

T – iunie, 25: Mai mulți fruntași români timișoreni înaintează un protest Curții Imperiale în care arată că cei 5.000 de locuitori de naționalitate română sunt reprezentați în magistratul orășenesc printr-un singur individ.

L – octombrie, 4: Se naște la Lugoj Aurel C. Popovici, jurist și politician.

L – decembrie, 17: Se naște la Mănerău (Hunedoara) compozitorul Ion Vidu, viitor profesor și dirijor de cor din Lugoj.

1864

G – Orașul este categorisit de rang județean.

T – Se constituie *Asociația de canotaj* din Timișoara.

T – Concertează la Timișoara Ede Reményi, violonistul maghiar de renume mondial.

T – Conducătorul *Școlii de cânt pentru copii* din Timișoara, Aleksandar Nikolić, al doilea șef de orchestră al teatrului, a fost și un cercetător al folclorului, publicând *O sută cântece folclorice sârbești*.

T – La Timișoara se produc chibrituri la Prima Fabrică de Chibrituri din Timișoara. Fabrica va funcționa mai târziu sub numele de Prima Fabrică de Păcură și Chibrituri (1889).

L – mai, 7: Se naște la Lugoj publicistul Petru Barbu.

1865

A – Violonista română Eliza Circa susține un recital la Arad.

L – Johann Felsmann editează la Lugoj, în limba germană, o lucrare pentru societăți corale, care va circula în multe localități ale comitatelor bănățene.

SZ – În centrul orașului Szeged iluminat stradal cu gaz (400 de lămpi ardeau anual 620 de mii de ore), în rest au rămas lămpile cu ulei.

SZ – La Szeged s-a deschis școala orășenească de muzică.

SZ – Importanța navigației este ilustrată de faptul că din Szeged pornesc 47929 vapoare cu o încărcătură de 898 525 tone.

T – februarie, 8: Mitropolitul Andrei Șaguna sosește la Timișoara și după un scurt popas pleacă la Foeni. De aici, împreună cu Andrei Mocioni, se îndreaptă spre Carloviț pentru a participa la tratative cu reprezentanții bisericii ortodoxe sârbe legate de despărțirea celor două biserici. După discuții aprinse, tratativele se întrerup fără nici un rezultat.

T – februarie, 24: La Timișoara are loc premiera operei *Faust* de Gounod.

T – februarie, 28: Fruntașii români Andrei Mocioni, Constantin Gruici, Vicențiu Babeș și George Fogorași redactează un *memoriu* către împăratul Francisc Iosif, prin care solicită înființarea unei episcopii la Timișoara.

T – iulie, 4: Deși fruntași români timișeni au susținut cu tărie înființarea unei episcopii ortodoxe românești la Timișoara, prin *Diploma din 4 iulie* se hotărăse constituirea a numai două eparhii sufragane pentru localitățile bănățene: a Aradului și a Caransebeșului.

Septembrie, 20: În Austria se suspendă constituția (*Sistierungspatent*, 1865. IX. 20.), după care este convocată Dieta Maghiară (sfârșitul lui 1865).

SZ – noiembrie, 15: Deputații parlamentari din 1861, Klauzál Gábor și Dáni Ferenc sunt realeși cu programul lui Deák Ferenc fără contracandidați. În detrimentul susținătorilor lui Kossuth și în Szeged devin majoritari adepții lui Deák Ferenc.

1865-1866

T – Scriitorul de mai târziu, Ion Slavici este elev la gimnaziul piariștilor din Timișoara.

1866

B – La Békéscsaba este epidemie de holeră.

G – După mori cu cai și de vânt, ia ființă prima moară cu aburi la Giula.

T – ianuarie, 13: La Timișoara are loc premiera operei *Tanhauser* de Richard Wagner.

L – martie, 6: Domnul Unirii, Alexandru Ioan Cuza, pe calea exilului, înnoptează la Lugoj, la hotelul Păunul de aur. Era întâmpinat de o mulțime mare.

T – martie, 7-8: Al. I. Cuza poposește la hotelul *Trompetistul* din Timișoara. Ca și la Lugoj, românii timișoreni îl întâmpină cu multă simpatie.

G – octombrie - La Giula germanii și-au terminat construcția noii biserici.

T – noiembrie, 29: Fruntași români din comitatul Timiș se reunesc la Timișoara pentru a lua în dezbatere constituirea unui *Alumneu* (internat) român.

1867

SZ – Se înființează la Szeged Banca Comercială S.A.

T – Apare primul număr al publicației *Banater Chronik*.

T – Se înființează serviciul tehnic al orașului Timișoara.

T – La Timișoara ia ființă Banca de Industrie și Comerț a Banatului cu un capital de 400.000 de florini.

T – Karol Küttel este reales primar al Timișoarei.

Februarie, 17: *Se încheie concordatul dualist austro-ungar, conform căruia Ungaria are un parlament propriu și un guvern cu drepturi aproape egale cu ale celui de la Viena. Trei ministere au fost comune: externele, de apărare și finanțele. Suveranul comun, Francisc Iosif, este încoronat la Budapesta cu coroana regelui Sf. Ștefan.*

SZ – aprilie, 27 - mai, 2: Alegeri la Szeged pentru camera deputaților - câștigate de partidul pașoptist.

T – septembrie, 26: Se naște la Beregsău Aurel Cosma, mare om politic român al Timișoarei.

T – noiembrie, 3: Administrația orașului Timișoara pune bazele unei Societăți pe acțiuni, pentru construirea unei linii de tramvai cu tracțiune animală, în scopul facilitării transportului de persoane și mărfuri, pe traseul dintre cartierele Fabric, Cetate și Iosefin.

Capitolul V.

Perioada 1868-1919

1868

B – Vizită episcopală la evanghelicii maghiari din Békéscsaba, s-a constatat cu bucurie, că se poate predica și în limba maternă Cuvântul lui Dumnezeu.

G – La Giula autoritatea reinstalează consiliul orașului.

T – Se naște la Timișoara arhitectul Feork Ernő Tivadar.

T – Apare un ziar de reclame la Timișoara: *Temesvarer Anzeiger*.

T – Apare un nou cotidian politic, social și economic *Neue Temesvarer Zeitung*, longeviv și acesta (1868-1912).

T – Se înființează Prima fabrică de spirt și industrie.

T – Ia ființă Banca de Credit Agricol a Timișorii cu un capital de 200.000 de florini.

T – **aprilie, 16:** Mai mulți frunțași români bănățeni se întrunesc la Timișoara și votează statutele Alumnului național român din localitate. Scopul era subvenționarea și întreținerea integrală a tinerilor talentați de naționalitate română care frecventau liceul și școala comercială din oraș.

T – **iunie, 15:** Fondatorii Societății pe acțiuni din Timișoara obțin concesiunea de a construi și exploata o linie de tramvai cu tracțiune animală pe teritoriul orașului, pe o perioadă de 40 de ani.

L – **iulie, 4-16:** Trupa teatrală bucureșteană condusă de Mihai Pascaly susține reprezentații la Lugoj, avându-l ca sufleur pe Mihai Eminescu.

T – **iulie, 28-31:** Trupa lui Pascaly se află la Timișoara, cu acest prilej, poetul bănățean Iulian Grozescu scrie poema *Salutare Thaliei române*, dedicată trupei. Cu prilejul turneului timișorean, în familia Pascaly se naște un băiat, care primește numele de Andrei-Claudiu.

L – **septembrie, 9:** Se naște la Lugoj frunțașul român Iosif Hazi Barbu.

T – **octombrie, 12:** La Timișoara se constituie Asociația generală a muncitorilor, prima organizație muncitorească constituită în Banat pe principiul luptei de clasă. În anul următor ea se afiliază la Internaționala I. Printre cei mai activi membri ai săi documentele timpului rețin numele lui Károly Farkas și Gheorghe Ungureanu. În anii următori se creează organizații muncitorești și în alte

centre industriale din Banat. Alertate, autoritățile locale intervin și dispun, în anul 1872, dizolvarea lor.

T – noiembrie, 8: Este adoptat statutul Societății românești de lectură din Timișoara.

SZ – decembrie, 8-9: Rózsa Sándor, împreună cu oamenii lui, jefuiesc vagonul de poștă al trenului scoțând șinele căii ferate între Félegyháza și Péteri.

A – decembrie, 22: Se deschide calea ferată de la Arad spre Transilvania, la Deva respectiv la Alba-Iulia.

1869

A – S-a deschis Banca Populară din Arad.

A – Populația orașului Arad a atins numărul de 32 725 persoane.

A – Farmacistul arădean Rozsnyay Mátyás primește pentru chinina învelită în ciocolată (chininum tannicum) marele premiu la Congresul Medicilor și Naturiștilor din Ungaria.

G – Apare primul ziar la Giula: săptămânalul *Békés*.

G – Se stabilește la Giula primul fotograf.

SZ – S-a deschis tronsonul Szeged-Zombor al căii ferate Alföld-Fiume.

SZ – Pick Márk și-a deschis magazinul de produse Pick la Szeged. Ceva mai târziu deschide și un magazin de măcinat și comercializat boia.

T – Timișoara are 32.223 locuitori.

T – Apare primul număr al publicației periodice timișorene *Csanád*. Oficiul bisericesc romano-catolic apare în perioada 1869-1872.

T – Se înființează Casa de Economii din Timișoara, cu un capital de 50.000 de florini.

T – Începe construcția clădirii care adăpostește moara mare din Timișoara, care în scurt timp ajunge să prelucereze anual peste 6000 de vagoane de cereale.

T – Se înființează prima fabrică de rafinărie și spirt din Timișoara.

SZ – ianuarie, 4: La Szeged contele Ráday Gedeon este numit comisar regal în vederea anihilării cetelor de haiduci. Are reședința în cetatea din Szeged. A instrumentat 1512 cazuri penale, a prins 112 asasini și a încarcerat 813 de persoane. Funcția se dizolvă în 1872.

SZ – ianuarie, 12: Rózsa Sándor este prins într-un sălaș de lângă Szeged.

G – ianuarie, 18: S-a deschis oficiul telegrafic la Giula.

T – ianuarie, 27: Alexandru Mocioni publică o scrisoare deschisă, în care stabilește punctele de orientare ale politicii românilor bănățeni pe viitor.

T – februarie, 7: În sala Redutei din Timișoara, reprezentanții românilor bănățeni și arădeni pun bazele *Partidului Național al Românilor din Banat și Ungaria*. Se alege un comitet central alcătuit din Alexandru Mocioni, Lazăr Ionescu, Meletie Drăghici, Ștefan Adam, Mircea B. Stănescu, P. Alexandru, A. Săcoșean, Vincențiu Pop, Gheorghe Crăciunescu, Petru Popoviciu, V. Seiman, Traian Lungu,

N. Nicolaevici, T. Țăran, I. N. Christian, S. David, V. Grozescu, A. Popoviciu și I. Ciacovan. Este prima formațiune politică constituită pe teritoriul actual al României.

L – februarie, 28: Alexandru Mocioni efectuează un turneu electoral în circumscriptia Lugojului.

SZ – martie, 18: La alegerile parlamentare din Szeged sunt aleși deputați Horvát Mihály (Partidul lui Deák) și Ludvig János (Partidul 1848), după retragerea acestuia este ales Kállay Ödön (Partidul 1848).

T – iulie, 8: Se dă în exploatare primul tronson al liniei de tramvai cu cai din Timișoara, care asigură legătura dintre cartierele Fabric și Cetate.

A – octombrie, 24: S-a deschis în Arad drumul public de tramvaie cu tracțiune de cai.

A – decembrie, 12: Ia naștere Clubul Tinerilor Români din Arad sub conducerea lui Mircea V. Stănescu.

SZ – decembrie, 31: Populația orașului Szeged este de 70 179 persoane, din care în sălașe periurbane 25 000 persoane.

1869-1872

A - La Arad se ridică clădirea gimnaziului real principal (astăzi Liceul Moise Nicoară) proiectată de arhitectul Diescher József din Pesta; piatra de temelie a fost pusă de către Eötvös József, ministrul maghiar al educației. Gimnaziul la acea dată trece din administrația ordinului minorit în administrația statului.

1870

A – Conform documentelor, în Arad 41 de meserii aveau bresle.

A – Ia ființă Prima Societate pt. Fabrică S.A. din Arad.

A – La Arad la capătul Promenadei se ridică opera lui Guttman Jakab, statuia denumită Aradul Trist, în amintirea celor căzuți în luptele din 8 februarie 1849.

A,T – Se deschide linia de cale ferată Arad-Timișoara.

B – Au apărut primii fotografi la Békéscsaba.

G – Ia naștere Asociația Femeilor la Giula.

G – Ia ființă prima asociație a pompierilor la Giula, a funcționat până în 1872.

G – A început construcția tronsonului Gyula al căii ferate Alföld-Fiume.

G – Se înființează Biroul de Inginerie Fluvială la Giula (anii 1870), pentru a supraveghea lucrările de prevenire a inundațiilor.

L – Prima instituție bancară, apărută la Lugoj a fost Casa lugojană de economii.

SZ – Atelierul de reparații al căii ferate din Szeged-Rókus are 130 de muncitori și 10 depouri de locomotivă, s-a putut efectua reparații în hale la 18, în aer liber la 88 de vagoane.

T – Ia ființă Banca Industrială a Timișorii, cu un capital de 80.000 de florini.

T – O nouă orchestră simfonică la Timișoara, de diletanți. Funcționează 3 luni.

T – Se stabilește în Timișoara violonistul Martin Novaček, unul dintre cei mai fecunzi promotori ai Societății Filarmonice și a muzicii corale din Timișoara. Între anii 1876-1886 împreună cu fii săi, cu Cvartetul Novaček, a dat regulat concerte, în program cu autori clasici, dar și locali, ca de pildă Rudolf Novaček.

L – mai, 12: Trece în neființă, la Pesta, revoluționarul Eftimie Murgu. În anul 1932 osemintele sale sunt aduse și reînhumate la Lugoj.

SZ – mai, 29: Ia ființă la Szeged o lojă masonică, denumită Frăția lui Árpád.

G – iulie, 23: A sosit prima locomotivă cu aburi la Giula.

SZ – noiembrie, 16: Au deschis tronsonul Hódmezővásárhely-Szeged-Szabadka al liniei ferate nord-sud. Distanța Oradea-Fiume de 823 km a fost parcursă în 19 ore și 44 de minute. Economia orașului Szeged a beneficiat mult datorită faptului că se află la un nod de cale ferată (liniile principale Viena-Timișoara, și Oradea-Fiume).

1871

A – Au deschis Camera de Comerț și Industrie din Arad.

A – De la Pesta se mută la Arad redacția ziarului în limba română *Gura Satului*. Cu mici întreruperi, apare până în 1903.

B – S-a deschis calea ferată Szeged-Oradea, Csaba a devenit nod de cale ferată.

B – La Békéscsaba se înființează loja masonică „Pacea”.

B – Conform noii legi administrative, Csaba poate deveni oraș cu consiliu propriu, însă cei din Csaba, în speranța unei administrări mai ieftine, se mulțumesc cu statutul de comună mare.

B – Odată cu mutarea tribunalului la Békéscsaba, s-a pus și problema mutării reședinței de județ, însă din cauza costurilor se renunță la idee.

L – La Lugoj, din inițiativa învățătorului Konrad P. Wusching, se constituie corul meseriașilor germani *Lugoscher Gewerbe Liederkranz*.

SZ – Se înființează Asociația Barcagiilor din Szeged.

SZ – În moara cu aburi a lui Back, se macină zilnic peste 150 de tone, în 1904 s-a măcinat 220 de tone, fiind cea mai mare moară din regiune.

SZ – Pillich Kálmán înființează florărie particulară la Újszeged.

T – La Timișoara apare revista științifică *Történelmi Adattár*, redactat de preoții istorici Ortvy Tivadar și Szentkláray Jenő. Apare între 1871-1874.

T – Se stinge din viață Moritz Pfeiffer, capelmaistru al Domului din Timișoara.

T – Se înființează Societatea pentru regularizarea apelor Timiș-Bega.

G – februarie, 7: După ce Giula Germană a încercat de mai multe ori să se separe de Giula Maghiară, problema a rămas la latitudinea ministrului de interne, care a decis unificarea irevocabilă a celor două.

A,T – aprilie, 6: Se dă în exploatare calea ferată Arad-Timișoara.

T – august, 20: Cel de-al doilea și ultimul turneu întreprins în Banat, de trupa teatrală condusă de Mihai Pascaly.

SZ – septembrie, 14: Au dat în folosință linia de cale ferată Alföld-Fiume.

SZ – octombrie: În administrație, intră în vigoare sistemul de referenți de specialitate, consiliul din Szeged stabilește fișa posturilor funcționarilor. Consiliul este format din 280 de membrii, jumătate sunt membrii de drept, jumătate aleși.

T – octombrie, 21: Se înființează *Societatea Filarmonică* din Timișoara. La prima apariție în fața publicului, în data de 8 decembrie, orchestra Societății a interpretat lucrarea *Die Frithjofs-Sage* de Bruch. Primul dirijor al orchestrei a fost Wilhelm Speer.

1872

A – Ia ființă Camera de Comerț și de Industrie Arad, sub președenția brutarului Kristyóri János.

B – Conform dispozițiilor legale și la Békéscsaba sunt dizolvate breslele.

G – Conform Legii industriei se dizolvă breslele din Giula.

G – Se deschide a doua instituție bancară la Giula, Prima Casă de Economii.

SZ – În anul dizolvării breslelor, breasla croitorilor maghiari din Szeged are 98 de membrii.

T – Apare la Timișoara ziarul agricultorilor, *Die Landbote*, sub direcția lui Hans Pilger. Prima ediție (1872-1930) este urmată de a II-a, începând cu 1931.

T – La Timișoara apare prima publicație de tineret *Jugendblätter* (1872-1875).

T – Începe construcția teatrului din Timișoara, după proiectul arhitecților vienezi Ferdinand Fellner și Hermann Helmer. Clădirea astăzi adăpostește Teatrul Național „Mihai Eminescu”, Opera de Stat, Teatrul Maghiar și Teatrul German din Timișoara. Lucrările sunt finalizate în 1875. În anul 1880 clădirea suferă de pe urma unui incendiu. Este restaurată în anul 1882. În 1920 este avariata din nou de pe urma unui alt incendiu. Reconstrucția executată după planul arhitectului Duiliu Marcu îi va schimba fațada, mult diferită de cea originală.

T – Serviciile aparținătoare direct primăriei din Timișoara au 184 de angajați.

T – Societatea Filarmonică din Timișoara a înființat o școală de muzică, primul ei profesor fiind Martin Novaček.

T – Franz Steiner devine primar al Timișoarei.

A – aprilie, 16: Anton Mocioni adună la Arad 300 reprezentanți români din zona Banatului, Bihorului, Aradului, Sălajului, Crasnei, Turzii Zărandului, ca să organizeze lupta dusă pentru obținerea egalității naționale.

T – mai, 1: Apare cotidianul timișorean de limbă maghiară *Temesi Lapok*. În 1880 ia denumirea de *Délmagyarországi Lapok*, iar din 1887 cea de *Délmagyarországi Közlöny*.

SZ – jūnius 20: Sunt aleși deputați la Szeged Horváth Mihály (Partidul lui Deák) și Kállay Ödön (Partidul Pașoptist).

T – iunie, 25: Din inițiativa prim-comitelui județului, Ormós Zsigmond, s-a elaborat statutul pentru Societatea Muzeului de Istorie și Arheologie din Timișoara (Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeum-társulat), autorizat în august. Membrii noii societăți își propun să adune, să studieze și să valorifice vestigiile referitoare la trecutul Banatului. Cu aceasta a început activitatea muzeală în Timișoara, actualul Muzeu al Banatului preia și continuă această tradiție.

T – noiembrie, 11-12: În sala *Redutei* din Timișoara are loc cea de-a treia adunare generală anuală a societății pentru crearea unui fond pt. un Teatru Național. Este prezent și Iosif Vulcan.

SZ – noiembrie, 30: Se înființează Corul și Asociația Oratórium la Szeged.

G – decembrie, 2: La Giula își ocupă cazarma nou construită batalionul 8 al apărării naționale din Csongrád-Békés, împreună cu compania de husari ce îi aparținea.

T – decembrie, 29: Constituirea Reuniunii doamnelor române din Timișoara.

1872-73

A – Epidemie de holeră la Arad, din cauza sutelor de morți au deschis Cimitirul de sus (Eternitatea).

1873

A – La Arad se dă în exploatare transportul orașenesc cu tracțiune de cai.

B – La Békéscsaba reappare holera.

B – Tentative repetate ale orașului Békéscsaba de a muta reședința de județ, fără succes.

G – La Giula apare holera.

G – Din inițiativa preotului Göndöcs Benedek se înființează orfelinatul județean la Giula.

G – La Giula s-a format Asociația Apicultorilor.

G – Conform legii administrative din 1871, Giula devine oraș cu consiliu.

SZ – S-a înființat Asociația de Gimnastică din Szeged.

SZ – Dă faliment Agenția de împrumut și amanet din Szeged.

SZ – Se termină pietruirea Pieței Széchenyi.

SZ – În epidemia de holeră mor 331 de persoane.

SZ – Se dă în folosință moara de ardei (boia) cu aburi la Szeged, a fraților Pálffy.

SZ – Szeged are 43 de clădiri publice, clădiri particulare în oraș sunt 8917, în afara orașului 4327. Dintre case 19 sunt cu două etaje, 211 cu un etaj, 13.019 cu parter.

T – La Timișoara apare primul număr al revistei de apicultură *Ungarische Biene* (1873-1884).

T – Cântă la Timișoara Cvartetul Hellmesberger, formație camerală renumită pe plan mondial.

T – Profesorul timișorean Rudolf Karrász (1840-1912) a înființat o școală de muzică, intitulată Conservator-școală elementară și superioară. S-a predat pian, vioară, cânt (cor și solo), harfă, flaut, orgă, teorie și compoziție, operă și opere-tă, și s-a bucurat de o popularitate deosebită. Școala a funcționat până la înființarea, la 27 iunie 1907, a Conservatorului municipal de muzică.

T – Apare, la Timișoara, prima revistă satirică *Der Rathskeller* (1873-1874), iar din 1876 apărând un alt săptămânal umoristic, foarte longeviv: *Die Posane* (1876-1932).

T – martie, 1: Se constituie Societatea cercului de lectură română din Timișoara, pentru stimularea vieții culturale românești a orașului.

B – septembrie, 15: La Békéscsaba s-a inaugurat noua primărie.

T – septembrie, 26: Prim-comitele comitatului Timiș, Ormós Zsigmond expediază un raport ministrului de interne regal maghiar, prin care anunță că mișcările instigatoare cresc zi de zi în comunitățile comitatului său.

A – octombrie, 20: La Arad s-a deschis liceul pedagogic maghiar de stat (clădirea a fost inaugurată în 1905), în care în 1920 se mută liceul pedagogic român.

1874

G – La Giula ia ființă școala de băieți.

G – La Giula s-a organizat poliția orașenescă.

T – Se constituie, la Timișoara, *Societatea de Științe ale Naturii* (Délmagyarországi Természettudományi Társulat).

T – Începe să funcționeze *Stația meteorologică* din Timișoara.

B – februarie, 1: Apare la Békéscsaba săptămânalul „*Békésmegyei Közlöny*” (Monitorul județului Békés).

T – aprilie, 12: Apare la Timișoara, primul număr al ediției a II-a a revistei *Priculiciul*. Prima ediție apăruse la Budapesta sub îndrumarea lui Iulian Grozescu, la Timișoara redactor este Pavel Rotaru. Revista apare până în 1875.

A – septembrie, 21: La Arad se finalizează noul teatru orașenesc după planurile lui Czigler Antal; la inaugurarea festivă au prezentat piesa cu titlul *Mátrai vadász* de Fáy András, în prezența regelui Francisc Iosif.

1875

T – Apare primul număr al revistei de istorie timișorene *Történelmi és Régészeti Értesítő*. Va fi cea mai longevivă publicație științifică, apare până în 1919.

G – De la Mezőtúr trece și batalionul 7 al apărării naționale la Giula, astfel în oraș staționează deja două batalioane și două companii de husari.

A – martie, 10: Conform proiectelor lui Lechner Ödön, arhitect din Budapesta, modificate de Pekár Ferenc, se finisează la Arad noua clădire a primăriei; este inaugurată de către primarul Salacz Gyula.

SZ – aprilie, 24: Se naște la Szeged compozitorul de operetă Huszka Jenő (ex. Prințul Bob, Gül baba).

T – aprilie, 21: Ia ființă Asociația de tir sportiv din Timișoara.

L – aprilie, 25: Se naște la Reșița episcopul greco-catolic al Lugojului, Valeriu Traian Frențiu.

G – mai, 10: La Giula s-a înființat Partidul Liberal din județului Békés.

SZ – iulie, 6: Sunt aleși deputați la Szeged, Szluha Ágoston (Partidul Liberal) și Kállay Ödön (Opoziția Unită).

T – septembrie, 22: Are loc inaugurarea noului teatru din Timișoara cu un spectacol al Teatrului Național din Budapesta. Alocuțiune festivă - dramaturgul Csiky Gergely.

T – decembrie, 29: La Timișoara are loc spectacolul cu opereta *Liliacul* de Johann Strauss fiul.

1876

G – La Giula inundație mare, care a rupt și digul.

G – La Giula clădirea prefecturii a primit o nouă aripă.

G – S-a construit o nouă cazarmă la Giula, soldații de aici au fost vizitați și de principele Iosif.

SZ – Se inaugurează statuia lui Dugonics, opera sculptorului Izsó Miklós.

SZ – Cota maximă a apei în timpul inundației: 795 cm.

L – Lugojanul Vasile Maniu este ales membru al Academiei Române.

T – La Timișoara apare primul număr al publicației *Temesvarer Volksblatt*.

T – Apare primul număr al revistei lunare timișorene *Higienă și Școală*. Redactor P. Vasiciu. (1876-1878)

T – János Török devine primar al orașului Timișoara.

T – ianuarie, 26: Fruntași români bănățeni se întrunesc la Timișoara și redactează un *document* prin care solicită reînființarea episcopiei ortodoxe în oraș.

T – martie, 29: Din inițiativa lui Parlaghy Márton ia ființă, la Timișoara, Asociația de patinaj. În același an se dă în exploatare primul patinoar din Timișoara.

T – iulie, 10: Fruntași români timișeni solicită înființarea unei *episcopii românești* în oraș.

SZ – august, 18 - septembrie, 11: Are loc o expoziție națională de industrie și agricultură la Szeged.

G – septembrie, 14-15: Francisc Iosif face o vizită la Giula, i-a vizitat și pe soldații de aici.

L – octombrie, 22: Se dă în funcțiune linia ferată Lugoj-Caransebeș-Orșova.

1877

A – Din 1877 apare la Arad cel mai longeviv organ de presă, în limba română, *Biserica și Școala*, care va fi desființat de către autorități în 1949.

A – Se construiește calea ferată dintre Arad-Ineu.
A – La desființarea județului Zaránd, plasa Hălmagiu este alipit județului Arad.
A – Mureșul inundă periferia din partea de vest a orașului Arad; se întocmește proiectul digului de pe Mureș.
G – La Giula din nou inundație.
G – La Giula s-a construit un spital nou.
T – Sub auspiciile Societății Filarmonice concertează la Timișoara violonistul de renumă mondial Henrik Wieniavszky.
T – Se înființează Orfelinatul din Timișoara.
T – Apare la Timișoara revista de științele naturii *Természettudományi Füzetek*, ca publicație a Societății de Științe ale Naturii (1877-1915).
T – Apare revista de apicultură *Magyar Méh* (1877-1884).
T – martie, 7: La Timișoara are loc recitalul marelui violonist Pablo de Sarasate, acompaniat la pian de Doór Antal.
L – aprilie, 2: Se naște la Lugoj, compozitorul, folcloristul și omul politic bănațean Tiberiu Brediceanu, fiul lui Coriolan Brediceanu.
L – decembrie, 24: Încetează din viață la Lugoj pictorul Nicolae Popescu.

1878

B – La Békéscsaba se înființează o fabrică de îngrășăminte chimice.
G – La Giula se înființează Partidul Pașoptist.
G – Ministrul de interne declară spitalul din Giula drept spital comunal.
T – La Timișoara apare ziarul (de 3 ori pe săptămână) *Narodni Glasnik*, redactat de Pavel Ioanović (1878-1880).
T – Apare la Timișoara revista bisericească catolică *Havi Közlöny* (1878-1917).
SZ – Apare cotidianul *Szegedi Napló*. Drept colaborator se mută la Szeged prozatorul Mikszáth Kálmán.
SZ – august, 8: După retragerea din Parlament al lui Simonyi Ernő, sunt aleși deputați Bakay Nándor (Opoziția Unită) și Kállay Ödön (Opoziția Unită).

1879

A – Ia ființă Asociația de Gimnastică din Arad (ATE).
A – Johannes Brahms ține un concert în orașul Arad.
G – Conte Apponyi Albert a efectuat o vizită la Giula.
L – La Lugoj a concertat Cvartetul florentin, una din cele mai prestigioase formații camerale a vremii.
L – Apare ziarul de limbă maghiară *Krassó-Szörényi Lapok*.
T – Ia ființă Clubul de Gimnastică din Timișoara.
T – Se pune în funcțiune prima rețea telefonică în Timișoara, opera maestrului Ignaz Leyritz. În 1910 s-au efectuat în Timișoara 8,5 milioane de convorbiri locale.

SZ – februarie, 24: Din cauza nivelului ridicat al Tisei se înființează comisia orașenească de apărare în caz de inundații.

SZ – martie, 5: Nivelul apei la Szeged este de 806 cm. La podul de cale ferate se adună gheața, se ridică un ponton între Szeged și Újszeged. Mureșul a avut un debit de 800 m³/s, Crișul 600 m³/s. Mureșul realimentează Tisa, și la 20 de km de Szeged, la Petres se rupe digul de pe malul drept al Tisei pe o distanță de 25 km.

SZ – martie, 7: Táapé și Algyő sunt inundate. În afara cetățenilor obligați la muncă voluntară iau luat parte la acțiunile de apărare și formațiuni armate din Timișoara. Digurile, cum s-au umplut bazinele cu apă, s-au rupt pe rând. Apa a înconjurat orașul.

B – martie, 8: La Békéscsaba s-a inaugurat clădirea teatrului.

SZ – martie, 10: Și Dorozsma este inundată de vâltoare.

SZ – martie, 12: La Szeged, în apropierea gării din Rókus, valurile ridicate de furtună rup digul de-a lungul căii ferate pe o lungime de 100 m. Până dimineața este inundat tot orașul. Din 6800 de case rămân locuibile 262. Pierderile sunt estimate la 11 811 015 Ft. Numărul celor pieriți în inundație este de 170 persoane. Din cei șaptezeci de mii de locuitori ai orașului rămân locului doar 12-15 mii de persoane. Aproximativ 33 de milioane m³ de apă acoperă zona orașului timp de trei luni, într-o înălțime de 3-4 m, se distrug cartierele Rókus, Orașul de Jos și Orașul de Sus.

SZ – martie, 17: Împăratul Francisc Iosif și primul ministru Tisza Kálmán, vin în vizită de lucru la Szeged.

L – aprilie, 25: Se naște la Lugoj Caius Brediceanu, personalitate a vieții publice românești interbelice.

SZ – iunie, 4: Tisza Lajos este numit comisar regal al orașului Szeged (mandatul i se termină la 27 decembrie 1883).

T – septembrie, 15: La Timișoara are loc recitalul a doi muzicieni de renume mondial: violonistul Jozsef Joachim și compozitorul-pianist Johannes Brahms.

SZ – octombrie, 26: La Szeged, din cauza decesului lui Kállay Ödön, este ales deputat Herman Ottó (Opoziția Unită).

T - noiembrie, 15: Camera de industrie înființează școala de ucenici, ce va fi declarată școală publică de meserii, în 1882, de către ministrul educației de la Budapesta.

L – decembrie, 25: La Lugoj apare publicația periodică intitulată *Desceptarea*.

SZ – decembrie, 28: Lechner Lajos prezintă planul de reconstrucție al orașului Szeged. După inundație, regularizarea Tisei devine o sarcină prioritară de stat. Au întărit digurile, înălțimea medie fiind între 2,5-3 m, lățimea de 10 m la bază, prin tăierea buclelor de apă lungimea fluviului pe tronsonul de câmpie s-a micșorat de la 1211 km, la 728-760 km. S-au construit diguri de apărare în jurul localităților Vásárhely și Szeged. După aceste lucrări nu a mai avut loc nici o

rupere de dig pe Tisa. Lucrătorii de terasamente din regiune erau considerați ca specialiști de seamă. În timpul reconstrucției orașului Szeged, sunt aduse în oraș direcția poștei, direcția comercială a căii ferate de la Subotica (azi Serbia), respectiv curtea de apel, direcția pădurilor.

1880

A – Se construiește pe Mureș digul de apărare al orașului Arad.

B – Se înființează o fabrică textilă la Békéscsaba. Alte fabrici: fabrica de cărămidă, fabrica de cărămidă și țiglă Bohn.

L – La Lugoj apare *Banca Cărașana*, dar la puțin timp sunt înființate și altele: *Banca populară lugojană* -1883, *Banca Lugojana* -1889, *Banca meseriașilor și comercianților* - 1899.

SZ – Aduc pe calea ferată și cu vaporul 16,1 milioane m³ de pământ la Szeged. Nivelul întregului oraș este ridicat.

T – Timișoara are 37.815 locuitori: 3403 români, 19.071 germani, 7780 maghiari, 1752 sârbi, 1998 de altă naționalitate.

T – Începe construcția fabricii de cărămizi din Timișoara.

T – Intră în producție prima turnătorie de fier din Timișoara.

T – ianuarie, 13: Apare la Timișoara publicația bilunară *Smotra*. Redactor N. Marcović. (Apare până în mai 1880.)

T – martie, 17: Apare primul număr al ziarului timișorean *Luminătorul*. Apariții de 2, mai târziu 3 ori pe săptămână, redactor Pavel Rotariu. (1880-1894)

SZ – aprilie, 19-20: Parlamentul aprobă legea referitoare la unificarea orașelor Szeged și Újszeged.

SZ – aprilie, 28: Domnitorul aprobă legea privind reconstrucția orașului (dărâmarea cetății din Szeged, împuternicirea exproprierilor necesare pentru sistematizare, planul de sistematizare al orașului). Szeged primește un împrumut de la stat de 5 milioane de forinți pentru clădirile comunale și 10 milioane pentru sinistrați ca să construiască case noi.

T – mai, 5: Se stinge din viață Andrei Mocioni.

1881

A – Pe câmpia de lângă cetatea Aradului se ridică monumentul comemorativ al martirilor pașoptiști.

G – La Giula din nou o inundație mare.

T – După planurile arhitectului Reiter Ede se realizează complexul școlar și mănăstirea Notre Dame din Iosefin.

L – ianuarie, 4: Se constituie comitatul Caraș-Severin cu reședința la Lugoj. El cuprindea 2 orașe (Lugoj și Caransebeș) și 14 plăși.

A – ianuarie, 16: A luat ființă la Arad Asociația Kölcsey, care a funcționat fără întrerupere până în anul 1919, i se datorează înființarea muzeului de relicve privind 1848 (1893) și construirea Palatului Culturii (1912).

SZ – februarie, 15: Somogyi Károly, canonic din Esztergom, donează biblioteca proprie de 44 mii de volume orașului Szeged.

SZ – iunie, 27: La Szeged sunt aleși deputați ministrul apărării, Szende Béla (Partidul Orășenesc) și Herman Ottó (Opoziția). După moartea lui Szende Béla, la alegeri (21 septembrie 1882) câștigă Mészáros Nándor (Partidul Liberal).

T – august, 9-11: Trupa teatrală condusă de actorul bucureștean I. D. Ionescu susține mai multe reprezentații la Timișoara.

T – august, 30: Se finalizează lucrările la clădirea muzeului local, actuala locație a Bibliotecii filialei din Timișoara a Academiei Române.

T – octombrie, 23-30: Trupa teatrală condusă de actorul lugojean George A. Petculescu susține mai multe reprezentații la Timișoara.

1882

A – În Piața Centrală a Aradului se demolează vechea statuie a Sfântei Treimi; ulterior este ridicată în Aradul Nou.

G – Conte Apponyi Albert efectuează o nouă vizită la Giula.

T – Apare primul număr al ziarului *Temesvarer Lloyd*.

G – martie, 25: La Giula a făcut mari distrugerii un mare incendiu.

T – aprilie, 2: Este adoptat statutul Asociației meșteșugărești a fierarilor și rotarilor din Timișoara.

T – iunie, 30: Se naște la Timișoara compozitorul maghiar de muzică simfonică, operă și operetă Nándor Mihály.

T – iulie, 2: George Ardeleanu reactivează reuniunea română de lectură din Timișoara.

G – septembrie, 27-28: Prințul Iosif prezent la Giula la aplicațiile de toamnă.

L – noiembrie, 7: Se naște Ersilia Petrovici, animatoare a vieții culturale lugojene.

T – decembrie, 25: Consiliul municipal Timișoara încheie un contract cu o firmă vieneză care se angajează să construiască o uzină electrică și să asigure iluminatul public.

1883

A – Teatrul Berger din Hanovra prezintă imagini cu titlul Bombardarea Brăilei la Hotelul Crucea Albă din Arad.

G – În vizită la Giula, din nou, contele Apponyi.

T – Se înființează Fabrica de chibrituri din Timișoara.

T – Ia ființă Asociația maghiară pt. cauza teatrului.

A,SZ – Se dă în funcțiune linia ferată Arad-Makó-Szeged. În județele Békés, Szolnok, Arad și Timiș calea ferată trecea prin locuri care erau accesibile cu căruța doar în anumite perioade a anului.

SZ – La Szeged, Pick Márk primește autorizație pentru producerea salamului. În primii ani ai sec. al XX-lea producea anual deja 25-30 de vagoane.

SZ – La Szeged, Filatura de cânepă este preluată de la Bakay Nándor de o societate pe acțiuni. Fabrica producătoare de funie (70-80 de muncitori produceau 2500-3000 chintale de funie) devine cea mai mare fabrică de acest gen din Europa Centrală. Până în 1913 suma investită la Filatura de cânepă din Szeged a fost de 4,3 milioane de coroane, producția anuală de 40 de mii de chintali, profitul brut peste jumătate de milion de coroane.

A – februarie, 18: Este mistuită de flăcări clădirea teatrului din Arad; teatrul este reconstruit pe baza proiectelor lui Halmay Andor, frescele de pe bolta sălii au fost proiectate de Lotz Károly.

T – martie, 2: Se naște la Timișoara farmacistul Cornel Stoiacovici.

SZ – aprilie, 4: Se naște cel mai renumit poet al orașului Szeged, Juhász Gyula.

G – septembrie: Se construiește sinagoga din Giula.

SZ – septembrie, 15: Se dă în folosință podul public la Szeged.

SZ – octombrie, 14-16: De zilele regelui, regele Francisc Iosif vizitează orașul Szeged, inaugurează noua clădire a teatrului și biblioteca Somogyi.

T – decembrie, 16: Se naște, la Timișoara, scriitorul și arhitectul Kós Károly.

1884

A – Se ridică clădirea Seminarului ortodox la Arad, seminar până azi.

T – A apărut primul număr al publicației *Temesvarer Tagblatt*.

T – Se înființează Școala superioară de fete din Timișoara (în clădire funcționează azi Liceul Carmen Sylva).

SZ – iunie, 16: La Szeged sunt aleși deputați Tisza Lajos (Partidul Liberal) și Herman Ottó (Opoziția).

SZ – iulie, 1: Pornește circulația tramvaiului cu cai la Szeged.

T – noiembrie, 12: Timișoara devine primul oraș de pe continentul european, cu străzi iluminate electric – ard 600 de becuri.

T – Ia ființă Asociația meseriașilor din Timișoara.

L – decembrie, 30: Coriolan Brediceanu propune Sinodului spre aprobare un proiect vizând edificarea unei clădiri care să aducă venituri bisericii și unde să se poată organiza manifestări cultural-artistice și politice. Clădirea, care a primit numele de Concordia, este inaugurată în primăvara anului 1888.

1885

A – Apare *Aradi Közlöny*, ziarul maghiar cel mai longeviv al orașului (apare până în 1940).

A – A pornit legătura telefonică în orașul Arad.
B – La Békéscsaba s-a forat prima fântână arteziană.
G – La Giula s-a înființat o grădină publică.
T – Karol Telbisz devine primar al orașului Timișoara și va rămâne în funcție până la pensionarea sa din 1914.
T – Apar primele numere ale periodicelor *Südungarischer Bauer* (1885-1888) și *Romanische Jahrbücher* (1885-1894) revistă politic-literară, redactori Valer Branis-
 ce și Cornel Diaconovici.
T – Învățătorul Karl Schäffer deschide, la Timișoara, școala sa privată pentru surdo-muți.
T – aprilie, 13: Apare, la Timișoara, revista ilustrată săptămânală *Timișana*, din 1886 schimbă numele în *Gazeta poporului*. Proprietar T.V. Păcățlanu.
B – mai: S-a deschis a treia instituție bancară la Békéscsaba, Sucursala pt. jude-
 țul Békés a Băncii Industriale și Populare din Arad.
T – august, 12: La Timișoara își începe activitatea Institutul de Credit și Eco-
 nomii Timișana S.A., ca prima instituție românească de credit din Banat.
T – septembrie, 19: George Barițiu sosește la Timișoara. Însoțit de jurnalistul
 Pavel Rotariu, el vizitează monumentele orașului și colecțiile muzeului local.
A – octombrie, 1: Cu prologul lui Csiky Gergely se inaugurează clădirea recon-
 struită a teatrului din Arad.

1886

A – Dr. Posgay Lajos înființează primul centru de meteorologie din Arad.
A – La Arad pe strada Bisericii se construiește Palatul Poștei.
A – Se înființează, sub președinția brutarului Kristyóri János, Asociația meseri-
 așilor din Arad; au construit un sediu propriu pe strada Erzsébet (Decebal).
A, SZ – A luat ființă Societatea Unită de Cale Ferată Arad-Cenad, care a asigu-
 rat legătura între Brad și Szeged.
G – La Giula se înființează Asociația pompierilor voluntari.
SZ – În Seghedinul Nou se înființează o nouă filatură de cânepă.
T – Apare, la Timișoara, săptămânalul satiric de limbă maghiară *Temesvári
 Hírlap* (între 1881-1884 și 1886-1887).
T – Sub auspiciile Societății Filarmonice din Timișoara, concertează la Timi-
 șoara David Popper, renumit violoncelist al epocii.
T – ianuarie, 10: La Timișoara apare primul număr al *Gazetei Poporului*.
T – februarie, 13: Primul număr al gazetei *Advocatul Poporal*. Publicația apare ca
 supliment al revistei *Luminătorul*.
SZ – aprilie, 15: La Szeged se organizează căpităni, în Alsótanya 8, în Felsőtanya 6.
T – aprilie, 16: Se constituie Asociația de canotaj din Timișoara.

L – mai, 5: Trece în neființă Alexandru Nedelcu din Lugoj. Împreună cu soția sa Ana el lasă prin testament întreaga avere în scopul constituirii unei fundații care să le poarte numele și din venitul căreia să fie ajutate familii nevoiașe.

SZ – noiembrie, 3: La Szeged începe procesul educațional în noua clădire a piariștilor.

T – noiembrie, 14: Se constituie Asociația cicliștilor din Timișoara.

T – decembrie, 2: Se înființează Corpul Voluntar de Salvare din Timișoara. La început au dispus de 3 bărci folosite în acțiunile de salvare de pe râul Bega, din anul 1913 sunt dotați cu două trăsură cu cai.

1887

T – Sunt iluminate electric primele locuințe din Timișoara.

T – Apare primul număr al publicației periodice *Temesvarer Tagblatt*.

T – Concertează la Timișoara Pablo de Sarasate, violonist și compozitor spaniol de renume mondial.

G – ianuarie, 1: Giula primește noi drepturi ca oraș, printre care unul de mare importanță: dreptul comercializării băuturilor.

A – martie, 30: La Arad se deschide Victoria Bank, cu capital românesc.

SZ – iunie, 17: La alegerile parlamentare din Szeged, primesc mandat baronul Tisza Lajos (Partidul Liberal) și Ivánkovits János (Partidul Liberal).

SZ – iulie, 9: La Újszeged încep lucrările pentru o fabrică de prelucrare a inului și a cânepei.

L – august, 12: Se naște profesorul lugojean Aurel E. Peteanu.

1888

G – La Giula este din nou o inundație mare.

T – Se constituie *Asociația de cetire* din cartierul timișorean Iosefin.

B – primăvara: Apele furibunde ale Crișului rup digul dinspre Doboz și inundă tot orașul Békéscsaba, punctul cel mai înalt al orașului, pragul din spatele bisericii evanghelice, a fost depășit cu 1 cm. Cu eforturi deosebite a fost salvat orașul de la pierire. Digul de apărare în jurul orașului s-a construit după acest eveniment.

T – octombrie, 11: Trece în neființă la Kirchberg (Austria) Johann Nepomuk Preyer, fost primar al orașului Timișoara.

G – Conte Almásy Dénes se mută în castelul Wenckheim din Giula, nelocuit din 1878.

SZ – decembrie, 25: Apare la Szeged, săptămânalul cu titlul *Szögedi paprika*, redactor este Paprika János (Gárdonyi Géza).

1889

SZ – ianuarie, 1: Apare la Szeged revista satirică cu titlul *Hüvelyk Matyi*.

T – aprilie, 13: Se constituie Clubul de gimnastică din Timișoara.
A – mai, 25 - iunie, 15: La Arad, în sala de festivități a gimnaziului, Asociația Kölcsey organizează prima expoziție de artă plastică.

1890

A – Orașul Arad are 8252 de clădiri cu 11 271 locuințe.
B – Dă faliment Banca Populară din Csaba.
SZ – Orașul Szeged are o populație civilă de 85 569 persoane.
SZ – Se înființează la Szeged Prima Societatea pe Acțiuni Maghiară Filatură de Căneapă. În oraș sunt 22 de fabrici.
T – Timișoara are 44.809 locuitori.
T – Maestrul fântânar Julius Seidl reușește forarea fântânii din Piața Unirii din Timișoara, la 406 m adâncime obține apă minerală cu proprietăți terapeutice.
T – Se înființează Fabrica de sifon din Timișoara.
T – mai, 1: Muncitorii din Timișoara sărbătoresc pentru prima dată ziua de 1 mai. Cu acest prilej sunt lansate manifeste, tipărite pe hârtie de culoare roșie care cuprind diferite revendicări.
T – iulie, 19: La Timișoara se deschide o expoziție de industrie și economie.
A – august – octombrie: La Arad, în parcul Baross se organizează expoziția Délvidék, primul eveniment de acest gen din provincie, cu participarea a șapte județe.
A – octombrie, 6: La Arad, în Piața Libertății, în fața a 25 de mii de participanți se dezvelește statuia Libertății, opera sculptorului Zala György, în cinstea celor treisprezece martiri ai Aradului.
T – decembrie, 30: Se înființează la Timișoara parohia reformată de sine stătătoare.

1891

A – Weitzer János înființează la Arad fabrica de vagoane care-i poartă numele, una dintre cele mai mari fabrici de acest profil al Monarchiei.
A – La Arad în hanul Boul Roșu ia ființă organizația din Arad a Partidului Social-Democrat din Ungaria.
B – La Békéscsaba se înființează o asociație muncitorească, dar aprobarea statutului întârzie.
SZ – ianuarie, 1: Începe activitatea Camerei de Comerț și Industrie din Szeged. Zona de activitate: județele Bács-Bodrog, Csongrád și orașele din aceste județe.
SZ – aprilie: Jókai Mór deschide expoziția obiectelor de valoare artistică a colecționarilor din Szeged, organizatorul este Kaczián Ödön.
B – mai, 2: La Békéscsaba mulțimea decepționată îl bate crunt pe judele principal. A trebuit să intervină jandarmeria și armata.

T – iunie, 4: Trece în neființă la Timișoara episcopul ortodox Meletie Drăghici.
T – iulie, 19: La Timișoara se deschide expoziția națională de produse industriale și agricole. Exponatele celor peste 3000 de expozanți sunt amenajate pe 17 grupe de produse. Expoziția este vizitată de împăratul Francisc Iosif.

1892

G – Se ridică noua „cazarmă a prințului Iosif” la Giula.

G – Se înființează Fabrica de coniac la Giula.

A – ianuarie, 8: Ia ființă Clubul județean Arad al Partidul Național Român.

SZ – ianuarie, 28: La Szeged este ales deputat contele Tisza Lajos (Partidul Liberal) și dr. Babó Emil (Partidul Independenței și Partidul 48). După retragerea lui Babó (1896) este ales deputat dr. Polczner Jenő (Partidul Independenței și Partidul 48).

T – aprilie, 23: Regele Francisc Iosif schimbă statutul de cetate a Timișoarei. Primăria cumpără de la vistieria statului toate clădirile și terenurile ce erau ocupate de cetate.

T – mai, 8: Se naște la Timișoara Arnold Hauser, estetician și sociolog al culturii de renume mondial.

SZ – octombrie, 11: La Szeged ia ființă Asociația Dugonics.

L – noiembrie 17: Reprezentanții românilor bănățeni, întruniți la Lugoj, hotărăsc să înființeze o nouă publicație românească, care să militeze pentru susținerea programului național stabilit la Sibiu în anul 1881.

1893

B – La Békéscsaba se înființează cea mai modernă herghelie a vremii: Herghelea Regală Maghiară.

G – Se termină digul în jurul orașului Giula.

L – Din acest an compozitorul, dirijorul și profesorul Ion Vidu a organizat la Lugoj cursuri de pregătire pentru dirijorii țărani.

SZ – Jumătate din marfa transportată la Szeged de 7,7 milioane chintale, era lemn sau produs din lemn. La Szeged se afla o zecime din rezerva de sare a țării. În anii 1890 exportul de făină din Szeged a fost de peste 30 de mii de tone pe an. Aproape $\frac{3}{4}$ din marfa ce intra în Szeged sosea pe vapor, marfa adusă pe căruțe era aproape dublă față de cea de pe calea ferată, însă la export vapoarele nu transportau mai mult decât pe calea ferată. Cantitatea mărfii aduse era 7 696 372 chintale, exportul de 2 643 369 chintale. În anii 1890 în medie pe an pe plute s-au adus 200-250 de mii de metri cub de lemne la Szeged.

A – martie, 15: La Arad, în clădirea teatrului se deschide muzeul de relicve privind revoluția din 1848.

T – mai, 1: La Timișoara apare primul număr al publicației social-democrate *Volksville*.

SZ – august: Date publicate în *Szegedi Híradó*: sunt dați în arendă 32 910 pogoane de pământ de oraș la 4347 chiriași, pentru care s-au plătit 348 505 Ft.

L – septembrie, 10: Trece în neființă la Lugoj, scriitorul Ioan Popovici Bănățeanul.

G – noiembrie, 3: La Giula au inaugurat noul poligon al armatei.

SZ – decembrie: Pentru iluminatul cu gaz și curent în Szeged, pentru anii 1895-1935, se angajează întreprinzător francez: vor arde 1600 de corpuri de iluminat.

1894

B – La Békéscsaba s-a ridicat cazarma infanteriei, până acum soldații au fost cazați la particulari.

G – La Giula se construiește o cale ferată comercială de la gară până la cetate, pe care-l folosesc atât pt. transportul mărfurilor cât și a persoanelor.

G – Pentru serviciile aduse orașului, grădina poporului din Giula îi va lua numele lui Göndöcs, și va fi intitulat Göndöcs-kert.

SZ – La Szeged se ridică palatul căilor ferate MÁV și cazarma de pe b-dul Berlin.

T – Se înființează Fabrica de pâslă din Timișoara.

T – Se înființează Fabrica de chibrituri din Timișoara. Prelucra anual 420 căruțe de lemne și producea 300 vagoane cutii de chibrituri.

T – Martin Novaček este numit capelmaistru al Domului din Timișoara.

T – ianuarie, 6: Apare primul număr al gazetei timișorene *Dreptatea*, suport ideologic al programului național adoptat în anul 1881.

T – ianuarie, 13: Apare primul număr al publicației *Foaia de duminică*.

T – ianuarie, 29: Prințul Ferdinand, moștenitor al tronului României însoțit de principesa Maria și fiul lor Carol poposesc câteva ore în gara Timișoara.

T – februarie, 5: La Timișoara are loc Adunarea generală a Reuniunii sârbe de cântări. Lucrările întrunirii sunt moderate de Svetozar Dimitrievici.

T – martie, 11: În sala festivă a muzeului din Timișoara au loc lucrările celei de-a 20-a adunări generale ordinare a Reuniunii pentru științele naturii din Ungaria de Sud.

T – aprilie, 24: Se naște Braun Dezső (Timișoara, 1894 - Timișoara, 1940) capelmaistru al *Domului* din Timișoara, redactor muzical al ziarului *Temesvári Hírlap*, autorul primei monografii dedicată vieții muzicale a Banatului (*Bánsági rapszódia*, 1937).

SZ – mai: Szeged asigură suma de 400 de mii de Ft pentru forarea fântânilor arteziene și pentru înființarea centralei hidrotehnice.

A – mai, 2: 10000 de români din județele Arad, Bihor, Timiș și Caraș-Severin au protestat la Arad împotriva procesului Memorandum, intentat conducătorilor românilor din Ardeal.

T – mai, 8-9: La Timișoara are loc ședința ordinară de primăvară a comitatului Timiș. Din datele statistice privind anul 1893 rezulta că la nivelul comitatului funcționau 52 de bănci, 56 întreprinderi industriale, 36 societăți de lectură, 67 reuniuni de pompieri, 42 reuniuni de cântări, 9 societăți funerare, 18 societăți de tir, 9 reuniuni de ajutorare a bolnavilor, 3 reuniuni de vânătoare. Drumurile comitatense aveau o lungime de 671 km iar cele comunale de 876 km.

T – august, 27: În prezența episcopului de Arad, Ioan Meșianu se sfințește noua biserică din cartierul timișorean Maiere.

L – septembrie, 20: Reuniunea română de cântări și muzică din Lugoj organizează un concert. Participă corul condus de Ion Vidu.

T – septembrie, 15-25: Teatrul Național Sârb din Novi Sad susține mai multe spectacole pe scena teatrului Francisc Iosif din Timișoara.

T – octombrie, 11: La Timișoara are loc adunarea anuală a Reuniunii învățătorilor români din protopopiatul Timișoara.

T – octombrie, 31: La Primăria din Timișoara are loc o întrunire în care se analizează un proiect legat de canalizarea orașului.

T – noiembrie, 1: La Timișoara se inaugurează prima linie de omnibuz care unea cartierele Cetate, Iosefin și Elisabetin.

T - noiembrie, 17: Se stinge din viață, într-un spital din Budapesta, Ormós Zsigmond, fost prim-comite al comitatului Timiș.

T – noiembrie, 29: Conducerea comitatului Timiș solicită Academiei Maghiare de Științe din Budapesta să editeze o lucrare monografică despre trecutul comitatului. În acest scop sunt alocați 6.000 florini.

L – decembrie, 27: La Lugoj are loc întrunirea generală anuală a Reuniunii de lectură, sub președinția lui Constantin Rădulescu.

1895

A – Începe activitatea fabrica de hârtie din Arad.

G – La Giula, secetă mare.

G – Au forat primele două fântâni arteziene la Giula.

L – La Lugoj începe construcția clădirii gimnaziului, azi clădirea Liceului Coriolan Brediceanu.

L – Se înființează școala agricolă din Lugoj.

SZ – Fabrica de chibrituri din Szeged avea cel mai mare număr de muncitori, producea anual 300 de mii de pachete.

T – Se înființează Fabrica de dulciuri Kandia din Timișoara.

T – Se înființează Fabrica de trăsuri din Timișoara.

T – La Timișoara începe asfaltarea străzilor principale.

T – Arhitecții Ybl Lajos și Kovács Sebestyén Aladár elaborează primul plan urbanistic al orașului Timișoara.

T – Conform conscripției agrare în comitatul Timiș erau înregistrate 920 mașini de semănat, 325 locomobile, 295 batoze, 1.050 selectoare, 10.318 prășitoare, 68 mașini de secerat. În comitat sunt înregistrați 52.902 argați (folosiți la toate muncile din gospodărie). Retribuția medie a unui argat familist era de 377,81 coroane iar nefamilist 479 coroane. Zilierul lucra cu precădere în perioada de sezon, argatul se afla zi și noapte sub observația directă a stăpânului.

T – ianuarie, 23: Se constituie Banca agrară S.A. din Banat.

T – aprilie, 13: Apare primul număr al publicației timișorene *Controla*.

G – iulie, 10: Prințul Iosif a efectuat o nouă vizită la Giula.

L – septembrie, 21: Se naște, la Lugoj, tenorul de renume mondial Traian Grozăvescu.

1896

A – Se termină construcția celei mai înalte clădiri a orașului Arad, turnul de apă cu o înălțime de 38 m.

A – La Arad se deschide strada Szent László (Cloșca), care face legătura dintre piața centrală și Piața Francisc.

A – Fabrica GANZ are dreptul exclusiv în iluminatul electric al orașului.

A – În orașul Arad funcționează 10 bănci și 12 hoteluri.

B – La Békéscsaba, după multe pregătiri, au înființat școala agricolă.

G – S-a înființat Asociația Crucea Albă a județului Békés, la Giula.

G – Se formează corul Erkel Ferenc la Giula.

G – Se dezvelește statuia lui Erkel Ferenc la Giula.

SZ – Asociația Națională a Industriașilor din Morărit, formată recent, își ajută membrii în rezolvarea problemelor de transport, vamă, creditare, impozitare și asigurare. Centrul Asociației este la Szeged. În anii 1890 exportul de făină din Szeged a fost peste 30 de mii de tone anual. Făină, tărâță exporta îndeosebi moara Back, în Anglia, Austria, Belgia, Dania, Franța, Olanda, Germania, Italia, Portugalia, Elveția, Suedia și SUA.

T – Începe construcția bisericii romano-catolice Millennium din Fabric, Timișoara.

T – Se înființează Fabrica de pălării din Timișoara.

T – aprilie, 1: Este inaugurată calea ferată Timișoara-Buziaș.

G – mai, 12: Festivitatea millenniumului a județului la Giula. În cadrul acesteia au realizat o rețea telefonică cu participarea tuturor comunelor din comitat.

L – mai, 15: Se stinge din viață poetul în grai bănățean Victor Vlad Delamarina.

L – august, 27: La Lugoj are loc Adunarea generală a ASTRE-i. Întrunirea marchează extinderea despărțămintelor sale și în Banat. În oraș are loc un mare festival coral, la care participă 19 coruri din satele bănățene.

SZ – septembrie, 6: În cadrul festivității millennium la Szeged au fost date în folosință palatul culturii, baia cu aburi, internatul MÁV, clădirea școlii profesionale de industria lemnului și a metalelor, sediul camerei avocaților.

SZ – octombrie, 28: La Szeged este ales deputat contele Tisza Lajos (Partidul Liberal) și dr. Polczner Jenő (Partidul Independenței și Partidul 48).

1897

T – La Timișoara se construiește o pistă de ciclistism.

B,G - Prin noul statut, județul Békés este împărțit în șapte plase. Reședința unciă este Békéscsaba.

B – La Békéscsaba s-a înființat gimnaziul evanghelic.

T – ianuarie, 11: Au loc, la Timișoara, primele proiecții de filme, în Cazinoul din Cetate.

T – ianuarie, 17: Se naște, la Timișoara Kerényi Károly, istoric al religiei și cercetător al mitologiilor, de renume mondial.

T – octombrie, 3: Se inaugurează la Timișoara impozanta clădire a Gimnaziului superior de stat din Timișoara cu limba de predare maghiară, azi Colegiul C. D. Loga.

1898

B – La Békéscsaba ia ființă, cu sprijin din partea statului, Stația de Cercetare a Tutunului.

L – Începe construcția clădirii care azi adăpostește Muzeul de Istorie și Etnografie din Lugoj.

L – Se deschide linia ferată Lugoj-Ilia.

SZ – Se ridică cazarma pompierilor din Szeged și Hotelul Kass.

T – Marele poet maghiar Ady Endre, atunci student la drept, este la Timișoara funcționar la tribunal.

T – Bruno Walter, dirijor, compozitor și pianist de renume mondial, este dirijorul orchestrei teatrului german din Timișoara (1898-99).

SZ – februarie, 15: În locul lui Tisza Lajos, decedat, la Szeged este ales deputat dr. Lázár György (Partidul Liberal).

T – aprilie, 7: Se înființează la Timișoara Asociația ciclistă Hunyadi.

SZ – septembrie, 1: Se deschide la Szeged gimnaziul regal maghiar de stat, al doilea gimnaziu din Szeged.

T – noiembrie, 6: Se constituie despărțământul timișorean al *Astrei*.

G – decembrie: Înființarea Asociației de Gimnastică din Giula.

1899

A – Apare ziarul *Szövetség*, a treia revistă literară din provincie, din Ungaria.

A – Pe baza planurilor lui Tabakovits Emil se ridică în orașul Arad prima clădire Jugendstil, farmacia Földes.

A – Ia ființă Asociația Turiștilor din Arad, președinte este Czárán Gyula.

A – Se ține la Arad adunarea națională a proprietarilor de hoteluri și cafenele.

B – A funcționat deja cinematograful la Békéscsaba.

B – Spitalul ce funcționa din 1864 la Békéscsaba este declarat spital public.

B – Au înființat la Békéscsaba o asociație culturală.

G – S-a terminat construcția primei șosele de câmpie care trece prin Giula.

G – Datorită Asociației Crucea Albă, ia ființă primul cămin pentru copii la Giula.

G – Pornește distribuția de curent electric la Giula.

G – Au predat cazarma pompierilor la Giula.

SZ – La Szeged fabrica de tutun este cea mai mare, numărul celor care lucrează aici este cca. 700 de persoane. Ponderea materiei prime este tutun din import.

SZ – Fabrica de gaz lampant din Szeged are o producție anuală de 1,5 milioane m³. A apărut iluminatul electric, dar numai în jurul anului 1920 elimină iluminatul cu gaz.

T – Apare, la Timișoara, primul număr al publicației periodice *Völktribune*.

T – Începe construcția *Sinagogii* din cartierul timișorean Fabric.

T – Începe, la Timișoara, dărâmarea zidurilor cetății.

T – Echipa elevilor Liceului Piarist din Timișoara, antrenată de profesorul Müller Károly, joacă primul meci de fotbal, la Timișoara.

T – **iunie, 6:** Se naște la Timișoara scriitorul bilingv (german-maghiar) Franz Liebhard, care în literatura maghiară publică sub numele de Reiter Robert.

G – **iunie, 28:** Prințul Iosif efectuează o nouă vizită la Giula.

T – **iulie, 27:** Este dat în exploatare primul tramvai electric din Timișoara.

A – **august, 15:** La Arad se organizează primul meci de fotbal oficial.

B – **august, 15:** La Békéscsaba se termină clădirea gimnaziului.

G – **toamna:** Au inaugurat la Giula palatul justiției și închisoarea de pe lângă acesta.

G – **noiembrie, 1:** S-a deschis la Giula secția de psihiatrie al spitalului.

A – **noiembrie, 2:** Se înființează oficial Clubul Athletic din Arad (AAC)

B – **noiembrie:** S-a înființat biblioteca Asociației Muzeului din Békéscsaba.

1900

A – Endrődi Salacz Gyula, primește, din partea orașului Arad, titlul de cetățean de onoare, cu ocazia aniversării a 25 de ani în funcția de primar.

A – Lengyel Lőrinc fabricant de mobilă din Arad câștigă medalia de aur la Paris cu exponatele sale, devine furnizor regal, firma mobilează Muzeul Kensington din Londra.

A – Populația orașului Arad este de 55 869 de persoane.

B – La Békéscsaba au înființat câmpii irigate în vederea studierii procedeelelor de remediere a pământului arid.

L – Se înființează primul club sportiv lugojean, Reuniunea de sport, sub patronajul comitetului Károly Pogány.

SZ – Populația orașului Szeged este 100 270 de persoane. 40 de mii de pogoane sunt date în folosință la 6000 de chiriași.

T – Timișoara are 55820 locuitori.

T – Potrivit recensământului oficial, comitatul Timiș are un număr de 541.703 locuitori. Pe etnii, 221.304 sunt români, 201.650 germani, 70.338 maghiari, 30.939 sârbi, 2911 slovaci, 1054 croați, 69 ruteni, 13.438 de altă naționalitate. După religie, 250.222 sunt romano-catolici, 237.597 de religie ortodoxă, 18.717 greco-catolici, 13.959 reformati, 11.296 evrei, 9558 evanghelici, 123 unitarieni, 231 de alte religii. 267.820 locuitori declaraseră că știu să scrie și să citească. Din cele 94.984 case înregistrate 9316 aveau pereții din piatră sau cărămidă, 4911 din piatră și pământ, 53.712 din chirpici sau pământ iar 27.045 din lemn sau alte materiale. Legat de acoperiș 30.421 erau acoperite cu țiglă, 14.142 cu șindrilă iar 50.421 cu paie sau trestie.

T – Ia ființă Fabrica de pantofi Turul din Timișoara, care în scurt timp devine una dintre cele mai moderne întreprinderi din Monarhia dualistă. Avea 130 reprezentanțe în mai multe state ale lumii.

T – Concertează la Timișoara violonistul ceh de renume mondial Jan Kubelik.

L – mai, 16: Se naște la Lugoj marele pictor Aurel Ciupe.

L - august, 26: S stinge din viață la Lugoj muzicologul Konrad Paul Wusching.

G – noiembrie, 17: La Giula ia ființă fabrica de tricotate și textile.

T – decembrie, 16: Se constituie Societatea de ocrotire a servitoarelor din Timișoara.

G – decembrie, 27: S-a sfințit capela spitalului din Giula.

1901

L – Lugojul are 17.000 locuitori.

T – Apare la Timișoara publicația periodică *Temesvári Újság*.

T – Începe construcția *bisericii reformate* din Timișoara.

L – ianuarie, 1: La Lugoj apare primul număr al publicației *Drapelul*.

T – ianuarie, 15: Se constituie Asociația pentru ajutor de boală a angajaților de la Poșta și Telegraful din Timișoara.

L – martie, 23: Trece în neființă, la București, academicianul lugojean Vasile Maniu.

L – mai, 10: La Lugoj susține recital soprana de origine română a operei *Scala* din Milano, Elena Teodorini, socotită de contemporani cea mai distinsă cântăreață a ginteii latine.

T – mai, 25: Se naște la Timișoara publicistul Aurel Cosma junior.
B – iunie, 24: Pentru primul examen de bacalaureat la (colegiul) Rudolf Főgimnázium din Békéscsaba, sosește în oraș episcopul evanghelic Sárkány Sámuel.
G – iulie: Prințul Iosif efectuează a nu se știe câtea vizită la Giula.
A – iulie: În biserica reformată din Arad se căsătorește locotenentul de marină Horthy Miklós cu contesa Purgly Magdolna.
SZ – octombrie, 2: La Szeged este ales deputat dr. Lázár György (Partidul Liberal) și dr. Polczner Jenő (Partidul Independenței și Partidul 48).
T – octombrie, 31: Se sfințește biserica romano-catolică Millennium din Fabric, Timișoara.

1902

A – Teatrul orășenesc din Arad primește rang de teatru național (până în 1919).
A – La Arad se ridică teatrul de vară pe malul Mureșului (s-a demolat în 1939).
A – La Arad se ridică (1902-1903) biserică minorită romano-catolică din centru, arhitect Tabakovits Emil; cu toate că din 1905 aici se țin slujbe, sfințirea festivă au ținut-o doar în 1911.
B – Se pornește furnizarea energiei electrice la Békéscsaba.
B – Pe lângă câmpia irigată se înființează și o stație de cercetare a plantelor la Békéscsaba.
L – Este dată în funcțiune linia ferată Lugoj-Buziaș-Gătaia. Cu această a treia linie ferată Lugojul devine un centru feroviar important.
SZ – Au organizat primul meci de fotbal la Szeged.
T – Apare primul număr al publicației *Temesvarer Volksblatt*.
G – februarie: Se înființează cooperativa de lapte la Giula.
L – februarie, 13: În fața unui numeros public lugojean, Traian Vuia susține o prelegere referitoare la industriile manuale.
T – aprilie, 26: Sub îndrumarea avocatului Dobroszláv Péter sunt redactate statutele clubului de fotbal din Timișoara. La 11 iunie ele primesc avizul favorabil al autorităților. Clubul are 30 membrii fondatori. Terenul de joc era cel situat în apropierea Facultății de Mecanică a Universității Politehnica.
T – iunie: Trupa teatrală sârbească a dat 8 reprezentații în orașul Timișoara.
L – august, 10: Reuniunea maghiară de cânt și muzică din Lugoj susține un concert în grădina hotelului Concordia din localitate.
L – august, 31: Este dat în folosință podul de fier din Lugoj.
T,L – septembrie, 2: La Timișoara se dispută primul meci oficial de fotbal între echipele orașelor Timișoara și Lugoj.
L – septembrie, 15: Se stinge din viață, la Lugoj, Constantin Udria, fost primar al orașului.

SZ – septembrie, 19: După ședința festivă ținută cu ocazia aniversării dedicată lui Kossuth la Szeged, adunarea generală festivă dezvelește statuia Kossuth.

T – octombrie, 3-4: Ministrul de război ungar Géza Fejérváry este oaspetele orașului Timișoara. El participă la inaugurarea noii școli de cadeți.

T – noiembrie, 28: Înaintarea statutului Asociației din Mehala pentru cultura poporului român, sunt avizate favorabil de către autorități la 4 martie 1903.

1903

A – Naster György realizează primul film documentar al Ardealului cu titlul *Ilustrată despre Arad* (se mai fac alte trei filme despre oraș: în 1908, în 1909 și în 1911).

B – Statutul Asociației Populare Generale din Csaba este aprobat de către ministrul de interne.

G – Deschiderea gimnaziului catolic la Giula

SZ – La Szeged se termină noua sinagogă. În 1910 comunitatea izraelită are 6900 de membrii.

SZ – Se stinge din viață la Szeged Dankó Pista, țigan lăutar, compozitor al unor cântece de mare succes (ex.: *Egy cica, két cica...*, *Most van a nap lemenőben...*, *Eltörött a hegedűm...*).

T – Apare la Timișoara primul număr al ziarului *Temesvári Hírlap* (1903-1940).

T – Ia ființă, la Timișoara, corul Temesvári Magyar Dalárda.

T – ianuarie, 24: La Timișoara apare primul număr al publicației periodice social-democrate *Votul poporului*.

T – februarie: La Timișoara izbucnește o epidemie de difterie. Școlile sunt închise pe timp nedeterminat pentru a „împiedica lățirea boalei”.

T – aprilie: În cursul lunii aprilie la Poliția din Timișoara se consemnează 156 de evenimente: ultraj împotriva autorităților 2; falsificări de bani 1; atentat contra moralității 13; atentat contra vieții 62; furturi, atacuri la avere străină 39; diverse 31.

T – aprilie, 1: Székely László este numit arhitect șef al orașului Timișoara. A realizat foarte multe clădiri impozante în Timișoara, piața Operei s-a configurat conform planurilor sale.

L – aprilie, 16: Se naște la Lugoj, compozitorul Filaret Barbu.

T – aprilie, 30: Se adoptă Statutul Reuniunii de muzică și cântări din Timișoara-Fabric. La 14 iulie 1903 se primește avizul favorabil al autorităților.

L – mai, 9: Intr-un articol intitulat *Emigrarea ia în Banat proporții considerabile*, publicația lugojeană *Drapelul* consemnează: „Duminica trecută au emigrat din Timișoara 100 de persoane în America iar în 16 mai vor mai pleca 70 persoane. Afară de aceștia au mai emigrat în America numeroase familii bine situate în Periam, Lovrin și Sânnicolau Mare. Iar acum de curând nu mai puțin de 900 persoane din comunele Biled, Ieccea Mare și Variaș și-au luat lumea în cap.”

L – mai, 31: Reuniunea de cântări a meseriașilor din Lugoj organizează un concert urmat de o petrecere. Corul este condus de Ștefan Vakler. Evenimentul se derulează în grădina hotelului *Concordia*.

T – iunie, 25: Elevii școlii românești din cartierul timișorean Fabric finalizează anul școlar cu o serbare cu cânt, declamare și joc, în pădurea orașului.

T – iulie, 14: Avocatul timișorean Pavel Rotariu reia editarea unei noi ediții a publicației *Advocatul Poporal* ce apăruse între anii 1886-1887.

L – iulie, 19: Echipa de fotbal a Lugojului o învinge pe cea a Vârșețului cu scorul de 4-1.

T – august, 21-23: La Timișoara se desfășoară un concurs al corurilor maghiare din Ungaria. Sunt prezente 25 formații corale, la care se mai adaugă 6 coruri timișorene.

T – septembrie, 20: Mai mulți fruntași români din Timișoara pun bazele Institutului de Credit și Economii Păstorul.

T – octombrie, 1: Se declanșează greva muncitorilor tipografi din Timișoara, ei cer reducerea timpului de muncă la 9 ore și creșterea salariului cu 2 coroane.

T – octombrie, 11: Sunt elaborate statutele Asociației funcționarilor particulari din Timișoara. La 28 ianuarie 1904 autoritățile le avizează favorabil.

T – noiembrie, 6: În sala festivă a comitatului Timiș este dezvelit bustul premierului ungar Tisza Kálmán.

1904

A – Începe activitatea primul medic femeie la Arad, de origine română, dr. Kurtucz Valéria.

G – Se ridică clădirea gimnaziului catolic la Giula. Școala de băieți devine școală de fete.

G – Au dedicat statuie reginei Elisabeta, la Giula.

L – Clădire reprezentativă în Lugoj, sediul Societății pe acțiuni Poporul, este ridicată conform proiectului arhitectului orașului Armin Villányi.

SZ – La Szeged se termină construcția turnului de apă din beton armat în Piața Szent István. Se construiește un sistem de aprovizionare cu apă a orașului între 1903-1904, din fântânile arteziene s-a asigurat 8000 m³ de apă potabilă pe zi, capacitatea anuală fiind de 2 100 de mii de m³. Dintre orașele de provincie, la consumul de apă, orașul Szeged era pe locul trei.

SZ – Greva muncitorilor din construcții aduce o plată minimă pe oră de 34 fillér.

T – Apare primul număr al publicației *Sonntags Zeitung*.

T – Începe construcția abatorului din Timișoara. Arhitect Székely László.

T – Este inaugurată Biblioteca publică din Timișoara, cu un inventar de 27.850 volume.

T – ianuarie, 10: Are loc ședința de constituire a Reuniunii Literare Maghiare Arany János din Timișoara.

L – februarie, 6: Autoritățile au alocat suma de 1.541.104 coroane pentru înființarea unei fabrici de mătase la Lugoj.

L – februarie, 15: Reuniunea maghiară de cântări și muzică din Lugoj organizează în sala mare a hotelului Regele Ungariei o serată muzicală umoristică, urmată de dans.

T – martie, 16: Intră în grevă 700 de muncitori de la fabrica de încălțăminte Turul din Timișoara. Din cauza slabei organizări acțiunea se încheie fără rezultat, după două zile de proteste.

T – martie, 20: Are loc hirotonirea episcopului sârb din Timișoara, George Letici.

T – martie: Greva muncitorilor constructori din Timișoara. Acțiunea protestatară durează 3 zile.

T – mai, 5: 4000 de muncitori timișoreni au intrat în grevă. Ei solicitau patronilor să le mărească salariile.

SZ – mai, 29: Dr. Lázár György renunță la mandatul de deputat, fiind ales primarul orașului Szeged. La alegeri interimare este ales baronul Bánffy Dezső (circ I. Partidul Nou cu 933 de voturi).

T – septembrie, 21-23: La Timișoara se desfășoară adunarea generală anuală a ASTRE-i. Întrunirea joacă un rol important în reluarea activității politice a Partidului Național Român.

T – septembrie, 25: Se dă în folosință clădirile azilului de copii și a spitalului de copii din Timișoara, realizate de Asociația Crucea Albă (Fehér Kereszt).

T – octombrie, 16: Apare primul număr al publicației timișorene *Dreptatea și lumina poporului*.

T – octombrie, 25: S-a elaborat statutul Asociației femeilor române greco-ortodoxe din cartierul timișorean Fabric, aviz favorabil la 6 octombrie 1905.

T – noiembrie, 24: Reuniunea femeilor greco-ortodoxe române din Timișoara-Fabric organizează un program artistic urmat de dans. Venitul este donat școlilor confesionale românești.

T - decembrie, 25: S-a elaborat statutul Reuniunii de cântări Harmonia din Timișoara. Aviz favorabil la 4 februarie 1905.

1905

B – La Békéscsaba se deschide Fabrica de Mobilă S.A.

SZ – Pe tramvaiul cu cai din Szeged, pe un traseu de 10,8 km au fost transportați 896 000 de călători.

T – La sfârșitul anului 1905, despărțământul Timișoara al ASTRE-i dispune de 20 de biblioteci populare cu un fond total de 1722 de volume. Școlile confesionale românești sunt ajutate cu 280 coroane. La sfârșitul anului școlar sunt acordate ca premii 1150 de volume la școlile din 108 localități.

T – Apare, la Timișoara cotidianul *Déli Újság*.

T – Ia ființă Prima Fabrică de Textile din Timișoara. Se dă în exploatare abatorul din Timișoara.

T – Apare primul număr al publicației periodice timișorene *Muncitorul român*.

T – ianuarie, 24: S-a elaborat Statutul societății Humanitas din cartierul timișorean Fabric. Aviz favorabil la 28 aprilie.

SZ – ianuarie, 26: La Szeged este ales deputat Tallián Béla (Partidul Liberal) și dr. Polczner Jenő (Partidul Independenței și Partidul 48). După retragerea lui Tallián Béla, la alegerile intermediare a învins Bánffy Dezső (Partidul Nou).

L – februarie, 28: Vicecomitele Károly Fialka a început demersurile pentru înființarea unui muzeu al comitatului Caraș-Severin.

L – martie, 6: Reuniunea maghiară de cântări din Lugoj organizează o serată muzicală cu program umoristic.

T – martie, 25: După ce Consiliul Orășenesc a stabilit înființarea filialei Asociației Orbilor în ianuarie 1905 și numirea ca director a lui K. Schäffer, la 1 februarie se înființează institutul, el fiind deschis oficial la această dată. În clădirea din str. Holló nr. 6 (azi Odobescu) s-a lucrat trei ani, în 1908 este cumpărat sediul propriu din str. Korona nr. 123 (azi Independenței nr. 9), Institutul mutându-se aici în august, după renovarea imobilului. Este de reținut că în mai 1904, Anton Sailer a donat orașului 200 000 florini, din care 80 000 pentru înființarea unui institut destinat orbilor.

T – martie, 25: S-a elaborat statutul Cazinoului din Timișoara. Aviz de la autorități la 25 septembrie 1905.

T – martie, 26: Adoptat statutul Casei Cercuale de ajutorare în caz de boală pentru angajații din fabricile timișorene.

L – mai, 13: Reuniunea maghiară de cântări și muzică din Lugoj organizează în sala de spectacole a teatrului local un program.

SZ – iunie, 28: Consiliul orașului Szeged obligă biroul de impozite de stat să nu primească impozite.

L – iulie, 15: Apare primul număr al publicației periodice lugojene *Banatul*.

T – august, 27: La Timișoara are loc o demonstrație de stradă. Aproximativ 10000 de participanți solicită guvernului introducerea sufragiul universal.

L – octombrie, 1: La Lugoj începe să apară publicația *Lugoser Zeitung*.

T – decembrie, 18: La Timișoara are loc o *mare adunare populară*. Miile de participanți solicită autorităților să legifereze votul universal.

1906

A – Conform proiectelor arhitectului Szántay Lajos, la Arad se ridică biserica evanghelic-lutherană în stil neogotic.

B – La Békéscsaba Áchim L. András înființează Partidul Socialist Țărănesc Independent din Ungaria.

B – Se termină și reședința Asociației Județene de Economie la Békéscsaba

SZ – La Szeged lucrează ca profesor suplinitor poetul Babits Mihály

SZ – Greva pantofarilor și cizmarilor din Szeged a obținut mărirea salariilor cu 50% și timp de lucru de 10 ore pe zi.

T – La Timișoara sunt înregistrate 30 de greve la care participă 27.227 greviști.

T – Și-a început producția fabrica de textile Industria lânii din Timișoara.

T – Se inaugurează monumentul *Sfânta Maria* din Timișoara.

L – ianuarie, 14: La Lugoj apare primul număr al gazetei *Meseriășul*.

T – februarie, 16: Pianistul și compozitorul Bartók Béla concertează la Timișoara.

T – martie, 19: Se stinge din viață Martin Novaček, capelmaistru al Domului din Timișoara.

T – martie: Járosy Dezső este numit capelmaistru al Domului. Născut în 1882 la Csatád (azi Lenauheim), a absolvit Academia de Muzică din Budapesta. A fost cea mai complexă personalitate a muzicii din Timișoara, din perioada ante- și interbelică (decedat la 14 sept. 1932). Organist recunoscut, muzicolog, profesor la Academia de Muzică din Budapesta, dirijor al Societății Filarmonice (1906-1932), redactor al revistelor *Egyházi Zeneközlöny* (Cronică muzicală bisericească, 1908-1919), *Zenei Szemle* (Revistă muzicală, 1917-1929) și *Musikalische Rundschau* (Orizonturi muzicale, 1921-1926), cel mai longeviv cronicar al evenimentelor muzicale timișorene (la *Temesvári Hírlap*, timp de trei decenii).

SZ – aprilie, 30: La Szeged este ales deputat baronul Bánffy Dezső (Partidul Nou) și dr. Polczner Jenő (Partidul Independenței și Partidul 48).

L – mai, 1: Publicația social-democrată *Adevărul* își mută redacția de la Budapesta la Lugoj.

T – mai, 13: La Timișoara sosește Sándor Wekerle, primul-ministru al guvernului ungar. Cu acest prilej el rostește un amplu discurs prin care mulțumește locuitorilor pentru alegerea sa în calitate de deputat al Timișoarei. În discurs, el face câteva aprecieri la politica guvernului său.

T – iunie, 4: Sunt elaborate statutele Societății de ajutorare mutuală a învățătorilor din Banat. La 7 februarie 1907 ele sunt avizate favorabil.

T – iunie, 7: La Timișoara ia ființă Banca de Scont S.A. din Ungaria de Sud.

L – iunie, 25-26: Muncitorii din Lugoj declanșează o grevă generală.

T – iunie, 30: Sunt elaborate statutele Societății Clubului Athletic din Timișoara. La 5 noiembrie 1906 – aviz favorabil.

L – iulie, 1: Reuniunea maghiară de cântări din Lugoj organizează un concert în grădina hotelului Concordia.

L – iulie, 27: A văzut lumina zilei, la Lugoj, muzicianul Dimitrie Stan. În calitate de profesor de muzică a educat multe generații de cântăreți și dirijori.

G – septembrie: Deschiderea școlii elementare de stat în orașul Giula.

T – septembrie, 7: Se naște, la Timișoara, scriitorul Balogh Edgár.

T – septembrie, 30: La Timișoara are loc adunarea de constituire a tovarășilor sătești pentru promovarea intereselor economice și culturale ale țăranilor români.

A – noiembrie, 30: Pornește trenul cu motor pe ruta Arad-Podgoria, linie îngustă lungă de 54 km, care de la bifurcația Ghioroc spre Pâncota și Radna a asigurat legătura cu satele din zona Podgoria.

T – decembrie, 17: Sunt elaborate statutele Asociației pentru ocrotirea orbilor din Timișoara. La 14 februarie 1907 autoritățile vremii le avizează favorabil.

1907

A – La Arad deschiderea cinematografului Urânia în clădirea teatrului.

B – La Békéscsaba se suspendă funcționarea Asociației Populare.

B – Deschiderea la Békéscsaba a Filatura de mătase S.A.

G – Și-a deschis porțile Sanatoriul de TBC Iosif la Giula.

SZ – Se deschide cinematograful Urania la Szeged, se finisează palatul lui Reök Iván (arhitect Magyar Ede).

T – La Timișoara sunt înregistrate 17 greve, la care au luat parte 7.595 de persoane.

L – ianuarie, 24-25: La Lugoj se desfășoară un congres al social-democraților români transilvăneni și bănățeni.

L – martie, 21: A fost înființată Fabrica Textilă Lugoj, de către Wilhelm Auspitz & Comp, urmată de încă 9 fabrici textile, iar între 1904-1905 s-a construit Mățășăria, de către statul austro-ungar.

T – aprilie, 24: Sunt elaborate, la Timișoara, statutele Uniunii Timișorene a Meseriașilor din Construcții.

T – mai, 25: Sunt elaborate Statutele Asociației Contra Tuberculozei din Banat. La 21 iunie 1907 s-a avizat favorabil de către autorități.

L – iunie, 9: Reuniunea română de cânt și muzică din Lugoj organizează un spectacol pe scena Teatrului orașenesc. Se joacă comedie populară *Oala cu galbeni*, de Sofia Vlad Rădulescu.

L – iunie, 10: Este sfințită biserica reformată din Lugoj.

L – septembrie, 26: Autoritățile fiscale din Lugoj cere proprietarilor de vii să-și declare la fisc data culesului strugurilor. Organele de control urmau să stabilească cantitatea de struguri și must în vederea impozitării.

L – septembrie, 29: Reuniunea maghiară de cântări din Lugoj organizează un concert. Corul asociației interpretează cântece cu care câștigase cu puțin timp în urmă un concurs coral desfășurat la Eger.

T – octombrie, 10: S-a elaborat statutul cercului ziaristilor din Timișoara. La 3 august 1908 autoritățile vremii avizează favorabil documentele menționate.

T – decembrie, 1: Conservatorul comunal din Timișoara își deschide porțile.

T – decembrie, 7: Decesul episcopului romano-catolic Sándor Dessewffy.

1908

A – S-a înființat la Arad MARTA, prima fabrică de automobile al Monarchiei; au produs autobuze și automobile până în 1924.

A – În Arad paralel cu tramvaiul cu cai pornește și transportul urban cu autobuze.

L – La Lugoj ia ființă, din inițiativa lui G. Dobrin, Societatea pentru fond de teatru român.

SZ – La abatorul din Szeged s-au tăiat 69 de mii de animale, cu această cifră este pe primul loc printre abatoarele de provincie din Ungaria.

SZ – A început circulația tramvaielor la Szeged, distanța de la Rókus până la gară s-a putut face cu viteza de 13 km în 20,5 de minute.

T – Începe construcția Fabricii de lanțuri din Timișoara.

T – Începe construcția complexului *Liceul Piaristilor din Timișoara*, după proiectul lui Székely László.

T – iunie, 5: S-a elaborat Statutul Asociației Filateliștilor din Timișoara. La 9 ianuarie 1909 vine avizul favorabil al autorităților.

T – iunie, 27: La Timișoara se inaugurează primul cinematograf.

T – septembrie, 6: S-a elaborat Statutul Asociației Voiajorilor Comerciali din Banat. La 9 octombrie 1908 ele sunt avizate favorabil.

T – septembrie, 26: S-a elaborat Statutul Cercului de Șahiști din Timișoara. La 30 martie 1909 aviz favorabil.

T – noiembrie, 10: Statutul Societății de Vânătoare din Timișoara. La 22 mai 1909 aviz favorabil.

T – decembrie, 15: Statutul Asociației crescătorilor de păsări și de iepuri de casă din Timișoara.

1909

B – S-a terminat construcția celui de-al treilea drum care trece și prin Csaba.

B – Pornește săptămânalul *Békéscsaba és Vidéke* (apare până în 1919).

G – La Giula se înființează o fabrică de bocanci, care face bocanci pt. armată.

SZ – Apare cotidianul *Délmagyarország* la Szeged.

SZ – Populația orașului Szeged este de 102.991 persoane.

T – Linia de tramvai din Timișoara are o lungime de 10 700 m.

T – Începe construcția clădirii cu cinematograful *Apollo* din Timișoara.

T – Începe construcția podului Neptun (atunci Liget utcai) din Timișoara.

T – Se construiesc terenurile și clădirea Clubului Sportiv Regata din Timișoara.

T – ianuarie, 12: Se naște la Timișoara scriitorul academician Méliusz József.

T – ianuarie, 19: Se stinge din viață, fruntașul român George Ardelean.

T – ianuarie, 22: Statutul Căminului Agricultorilor din Timișoara.

T – ianuarie, 31: S-a elaborat Statutul Cercului Catolic din Timișoara. La 6 martie 1909 aviz favorabil al autorităților.

L – februarie, 7: Se stinge din viață, la Lugoj, fruntașul român Coriolan Bre-diceanu.

T – martie, 21: Statutul Asociației de Canotaj din Timișoara. La 22 mai 1909 aviz favorabil al autorităților.

T – martie, 29: Statutul Asociației Chelnerilor din Banat. La 18 martie 1910 aviz favorabil al autorităților.

SZ – iunie, 2: La Szeged este ales deputat baronul Bánffy Dezső (independen-t) și dr. Kelemen Béla (Partidul Independenței și Partidul 48-Kossuth).

A – septembrie, 19: Se inaugurează în Arad statuia lui Kossuth Lajos la intra-rea în parcul care-i purta numele, opera sculptorilor Margó Ede și Pongrácz Szigfrid.

1910

A – Frații Neuman deschid fabrica de textile din Arad (după 1920 ITA).

A – La alegerile pentru parlamentul ungar este ales deputat din județul Arad Stefan Cicio Pop.

A – Construcția gării mari din Arad. Arhitect Enyedi Béla.

A – La Arad se inaugurează două poduri de fier peste Mureș, podurile cu nu-mele prințului Iosif (mai târziu baronul Károlyi, acum Traian), respectiv Erzsebet (acum Decebal).

A – Cotidianul „*Aradi Közlöny*” și-a aniversat cei 25 de ani cu un număr cu 200 de pagini.

B – La Békéscsaba Tevan Andor înființează tipografia proprie, de o mare im-portanță.

B – Și-a început activitatea Casa de Economii Generale S.A. din comitatul Békés.

B – Au înființat la Békéscsaba Fabrica de tricotaje și de textile Hubertus SA.

G – Se înființează stația publică de birjă la Giula.

G – Au mărit biserica evreiască.

L – Orașul Lugoj are o populație de 19.818 locuitori care dispun de 2.839 de case. Legat de structura națională 6.227 locuitori declară că au limba maternă română, 6.875 maghiară, 6.151 germană, 127 slovacă, 5 ruteană, 15 croată, 221 sârbă și 197 alte limbi. Un număr de 5.413 locuitori declară că sunt ortodocși, 1.235 greco-catolici, 9.279 romano-catolici, 1.414 reformați, 553 evangheliști, 28 unitarieni, 1.878 izraeliți, iar 18 alte religii. Din cele 2.839 case, 1.880 sunt acoperite cu țiglă, 891 cu șindrilă, 68 cu trestie sau paie.

SZ – Între anii 1910-1914 la Szeged lucrau 12 mori cu aburi, mai funcționau și 15 mori pe apă, 8 mori obișnuite și 91 de mori de vânt. Capacitatea totală a acestora a trecut de 400 de tone pe zi. Particularitatea din Szeged era măcinarea

ardeiului, la sfârșitul secolului, jumătate din producția cultivatorilor este prelucrat de 6 mori mari. În sezon, muncitorii lucrau 14 ore, în general se lucra și noaptea și duminica.

T – Începe construcția clădirii poștei mari din Timișoara, arhitect Alpár Ignác.

T – Serviciile aparținătoare direct Primăriei din Timișoara au 473 angajați.

T – Potrivit datelor recensământului din anul 1910, în orașul Timișoara sunt înregistrați 74.003 locuitori. Aceștia dispuneau de 6.534 case. Legat de limba maternă: 7593 locuitori au declarat că au limba maternă română, 28.645 maghiară, 32.963 germană, 3.490 sârbă, 341 slovacă, 149 croată, 4 ruteană, 818 altă limbă. Un număr de 11.257 locuitori se declară ortodocși, 754 greco-catolici, 49981 romano-catolici, 3554 reformați, 1609 evangheliști, 80 unitarieni, 6729 izraeliți și 39 de alte religii. Din cele 6.534 de case, 5.220 sunt acoperite cu țiglă, 840 cu șindrilă, 474 cu trestie sau paie.

T – ianuarie, 1: Cartierul Mehala devine parte a Timișoarei.

T – ianuarie, 23: Sunt elaborate Statutele *Asociației Funcționarilor Particulari* din Banat. La 27 mai 1910 ele primesc avizul favorabil al autorităților.

T – ianuarie, 25: Sunt elaborate Statutele *Cercului Social* din cartierul Fabric al orașului Timișoara, avizul favorabil al autorităților s-a dat pe 14 iulie 1910.

T – martie, 6: *Reuniunea română de cântători* și *Reuniunea de lectură română* din Timișoara organizează un concert în sala Fabricii de bere. Venitul este donat școlilor confesionale românești din cartierul timișorean Fabric.

T,L – mai, 9: Miron Cristea este întâmpinat cu simpatie la Timișoara și Lugoj cu prilejul sosirii în Banat pentru preluarea funcției de episcop al Caransebeșului.

L – mai, 15: Prințul Ferdinand al României poposește câteva minute în gara Lugoj. El se îndreaptă spre Londra pentru a participa la funeraliile regelui Edward.

L – mai, 21: La Lugoj sosește episcopul romano-catolic al Cenadului, János Csernoch, pentru a administra taina mirului. La gară el este întâmpinat de un public numeros și reprezentanți ai celorlalte confesiuni.

G – iunie, 5: - Înființarea asociației protectoare al județului Békés, a avut ca scop înființarea unei instituții de educație-corecție la Giula.

B – iunie, 12: Se sfințește biserica catolică cu două turnuri la Békéscsaba.

T – iunie, 19: La Timișoara apare primul număr al publicației periodice *Zorile*.

T – iulie, 20: La Timișoara a avut loc un cutremur de pământ. Nu s-au semnalat victime.

T – iulie, 23: În comitatul Timiș are loc o puternică furtună care afectează culturile agricole din mai multe localități.

T – iulie, 29: Sunt elaborate Statutele *Asociației Patronilor Tipografi și Editori de Ziare* din Timișoara. La 16 februarie 1911 ele primesc avizul favorabil al autorităților vremii.

T – iulie, 30: *Reuniunea de cântători Armonia* din cartierul timișorean Mehala organizează un concert.

T – august, 28: Corul din Chizătău, aflat sub bagheta dirijorului Sever Șepețan, concertează la Timișoara.

T – august, 30: Presa timișoreană consemna faptul că în oraș a apărut un caz de holeră.

T – decembrie, 15: Episcopul Miron Cristea vizitează orașul Timișoara. Cu acest prilej el este primit de către conducerea comitatului Timiș.

L – decembrie, 24: Valeriu Braniște susține la Lugoj o interesantă *conferință* despre sociologie.

1911

A – La prima expoziție comună a artiștilor plastici din Arad au fost expus peste o sută de lucrări din partea a 11 artiști plastici.

A – La Arad, în fața bisericii evanghelice, se dezvelește statuia lui Fábrián Gábor și Csiky Gergely, opera lui Philipp István.

A – Se ridică la Arad sinagoga ortodoxă (se termină numai în 1935), arhitect Tabakovits Emil.

B,G – Cu avionul construit de el, Kvasz András a făcut zboruri demonstrative la Csaba și Giula.

G – La spitalul din Giula s-a deschis secția de boli contagioase și de chirurgie, laboratorul, sala de autopsie și capela mortuară.

G – La Giula există cinematograf permanent.

G – La Giula au ridicat noua clădire a fabricii de bocanci.

L – Ia ființă, la Lugoj, Societatea pentru muzică de cameră, prin intermediul căreia ajung și dau concerte la Lugoj cvartetul Waldbauer-Kerpely, Enescu, Bartók.

L – Lugojul are 19.430 locuitori. Ei dispun de 2.739 case, din care 1965 sunt dispuse în zona românească iar 774 în cea germană.

T – Primăria din Timișoara decide construirea a două poduri metalice: Hunyadi (azi Traian) și Püspök (Episcopilor azi A. Șaguna). Podul Episcopilor urma să fie decorat cu statuile unor episcopi romano-catolici renumiți ai diecezei Cenad-Timișoara (Sfântul Gerard, Lonovich, Kőszeghy și Dessewffy). Podul Hunyadi (Traian) a fost dat în folosință în 1917.

T – Începe construcția Bisericii ortodoxe românești din cartierul Fabric.

L – ianuarie, 15: La Lugoj are loc o mare adunare populară. Ca și la alte întruniri din alte localități bănățene, participanții solicită autorităților să treacă la legalizarea votului universal și secret.

T – martie, 9: Sunt elaborate Statutele Societății Farmaciștilor din Timișoara. La 7 August 1911 ele primesc avizul favorabil al autorităților.

L – aprilie, 30: Reuniunea Lira din Lugoj susține un concert în sala hotelului Concordia.

L – mai, 1: Muncitori organizați din Lugoj participă la o impozantă demonstrație de stradă. Se vorbește despre semnificația zilei de 1 mai și se susține introducerea cât mai urgentă a votului universal, egal și secret în Ungaria.

B – mai, 11: La Békéscsaba într-o altercație, fratele lui Bajcsy-Zsilinszky Endre îl împușcă pe Áchim L. András

L – iunie, 6: Gazeta *Drapelul* din Lugoj consemnează faptul că istoricul Teodor V. Păcățian a fost decorat de către regele Carol I al României cu medalia Bene Meren cl. I pentru meritele sale literare și în mod deosebit pentru lucrarea *Cartea de Aur* din care văzuseră lumina tiparului primele șase volume.

SZ – iunie, 14: La Szeged, în urma decesului baronului Bánffy Dezső mandatul rămas liber este ocupat la alegerile intermediare de baronul Gerliczy Ferenc (Partidul Național Muncitoresc).

T – iulie, 30: Sunt elaborate Statutele grădinarilor din Banat. La 4 decembrie 1911 ele primesc avizul favorabil al autorităților.

L – septembrie, 23: La Lugoj se deschide expoziția jubiliară de 25 ani de activitate a Reuniunii economice a comitatului Caraș-Severin. Între personalitățile prezente: Károly Fialka primcomite, Zoltán Medve fost primcomite, Aurel Issekutz vicecomite, episcopul greco-catolic V. Hossu, episcopul greco-ortodox al Caransebeșului Miron Cristea, secretar de stat Imre Jakabffy.

T – septembrie, 25: Sunt elaborate Statutele Asociației de Educație Fizică a Muncitorilor din Timișoara.

L – septembrie, 28: La teatrul orășenesc din Lugoj are loc concertul tenorului Ioan Rădulescu.

L – octombrie, 4: La Lugoj se dă în folosință noul spital comitatens.

L – noiembrie, 19: Avram Imbroane este numit diacon al Lugojului.

1912

A – Se electrifică linia de cale ferată Arad-Podgoria, aceasta devenind una dintre primele căi ferate electrificate de pe continent.

A – În curtea teologiei ortodoxe din Arad se dezvelește bustul profesorului, scriitorului de manuale, Teodor Ceantea, opera lui Albert Andor.

A – Zborul demonstrativ al aviatorului Aurel Vlaicu la Arad.

A – În palatul Bohus, proiectat și construit de Szantay Lajos, se deschide cel mai elegant cinematograf din oraș, Apolló.

A – Se ridică Căminul Muncitorilor la Arad.

B – La Békéscsaba biblioteca muzeului devine publică.

B – S-a reconstruit teatrul din Békéscsaba, numărul locurilor s-a mărit.

G – Ia ființă fabrica de rame din Giula.

SZ – La olimpiada din Stockholm au fost medaliați Prokopp Sándor, din Szeged la tir sportiv și Schenker Zoltán la echipa de spadă cu aur, iar Herczeg István la echipa de gimnastică cu argint.

SZ – Se ridică Palatul Gróf la Szeged.

SZ – La Szeged sunt doar doi proprietari de vapoare cu câte un vapor.

T – Începe construcția bisericii romano-catolice din Elisabetin, Timișoara.

T – ianuarie, 16: La Fabrica de tutun din Timișoara izbucnește un mare incendiu.

T – martie, 4: La Timișoara se declanșează grevă generală. Mii de muncitori demonstrează pe străzile orașului și se reunesc în finalul manifestării într-un miting.

A – martie, 12: Ziare românești din Arad, *Tribuna* și *Românul* se unifică sub titlul *Românul*.

T – mai, 16: Se naște la Timișoara actorul și scriitorul german Hans Mokka.

T – mai, 23-24: La Timișoara se declanșează o nouă grevă generală. Acțiunea protestatară se încheie cu o impresionantă demonstrație de stradă la care sunt prezenți câteva mii de oameni.

L – mai, 27: La Lugoj au loc mari inundații. Pagubele se ridică la 1 milion de coroane.

T – mai, 28: În mai multe localități ale comitatului Timiș au loc mari inundații.

SZ – iunie, 11: În piața Klauzál din Szeged demonstrează 10 mii de oameni împotriva contelui Tisza István, președintele camerei, adică a metodelor dure ce s-au aplicat deputaților care nu au fost de acord cu impunerile militare.

T – iunie, 12: Începe construcția podului de la turbine (atunci Malom téri, azi Mihai Viteazu) din Timișoara. Podul este dat în exploatare în 8 octombrie 1913.

T – iunie, 23: Sunt elaborate la Timișoara Statutele Reuniunii Stuparilor din Banat. Documentele sunt aprobate pe 3 aprilie 1913.

L – iulie, 12: La Lugoj se dispută unul din primele meciuri de fotbal.

L – iulie, 21: În prezența unui public numeros, pe un câmp din apropierea Lugojului, Aurel Vlaicu efectuează un zbor care potrivit relatărilor apărute în presa timpului durează 41 de minute. Aeroplanul său atinge o înălțime de 400 de metri și parcurge 75 de km.

L – iulie, 24: La Lugoj începe să funcționeze o fabrică de gheață.

A – august, 12 – La Arad se depune piatra de temelie a bisericii greco-catolice pe strada Deák Ferenc (Eminescu).

L – august, 13: La Lugoj se finalizează cursurile organizate de Ion Vidu pentru dirijorii corurilor din comitatele Caraș-Severin și Timiș. Cheltuielile sunt suportate de către Fundația Dr. Liviu Marcu.

L – octombrie, 23: Societatea teatrală Tegernsee (Bavaria) susține un prim spectacol pe scena Teatrului orașenesc din Lugoj.

T – octombrie, 26: Se dă în exploatare sistemul de canalizare din Timișoara.

T – noiembrie, 13: Sunt elaborate Statutele Asociației Artiștilor Amatori din cartierul timișorean Mehala. La 5 ianuarie 1913 vine avizul favorabil.

1913

A – Primul concert la Arad al violonistului și compozitorului George Enescu.

G – La Giula se finalizează o casă destinată tinerilor delicvenți.

G – Se înființează Prima fabrică de gheață artificială SA din Giula.

G – Înființarea Clubului Athletic din Giula

T – Este dat în folosință podul fabricii de tutun (atunci Király, azi Muncii) din Timișoara. Începe construcția podului de la Maria (atunci Hunyadi, azi Traian) din Timișoara. Lucrările sunt finalizate în anul 1917.

L – februarie, 9: Valeriu Traian Frențiu este instalat ca episcop în dieceza greco-catolică a Lugojului. La slujba religioasă sunt prezenți: ex-primcomitele Medve Zoltán, episcopul Caransebeșului Miron Cristea, primarul orașului Lugoj, Ioan Baltescu.

T – februarie, 19: La Timișoara are loc adunarea generală a Institutului de credit și economii Timișiana. Moderatorul dezbaterilor este Gheorghe Adam.

T – martie, 9: Reuniunea română de cântări din Timișoara organizează un concert. La începutul programului, Laurențiu Oanea prezintă o comunicare referitoare la viața și activitatea lui George Barițiu.

T – aprilie, 21: Echipa de fotbal a orașului Timișoara învinge cu 3-1 echipa orașului București.

G – mai, 1: Primele accelerate spre Oradea și Fiume acum trec și prin Giula.

B – mai: Se deschide sucursala din Békéscsaba a Băncii Austro-Ungare.

T – iunie, 16: Sunt elaborate Statutele Corpului de Pompieri Voluntari din cartierul timișorean Mehala. La 5 decembrie 1913 vine avizul autorităților.

A – iulie, 27: Se înființează asociația sportivă a românilor din Arad, Gloria.

T – octombrie, 9: Autoritățile avizează favorabil Statutele Clubului de Fotbal din Timișoara.

T – octombrie, 12: Se inaugurează stadionul echipei FC Kinizsi (*Chinezul*), actualul stadion CFR.

A – octombrie, 20-21: Se ridică Palatul Culturii din Arad, arhitect Szántay Lajos. În clădire vor funcționa muzeul de relicve din 48, biblioteca publică orășenească și o sală de concert cu o acustică excelentă.

T – noiembrie, 15: Sunt avizate favorabil de către autoritățile vremii Statutele Asociației Șahiștilor din cartierul timișorean Iosefin.

1914

A – Autobuzele din Arad sunt duse pe front, din 1916 transportul în comun este asigurat cu vagoanele cu tracțiune de cai, trase de locomotive cu aburi (au funcționat până în 1928).

A – Pe teritoriul județului Arad (5936 km²) trăiesc 351 222 de persoane (22,2 % unguri și 65,3 % români), deasemenea Aradul cu 112 km², are 63 166 locuitori (73 % unguri, 16, 3 % români).

B – În clădirea muzeului din Békéscsaba se instalează un spital militar.

SZ – Se depune piatra de temelie a bisericii „Fogadalmi” la Szeged. Au demolat centrul baroc al orașului, adică 120 de case din Palánk, centrul din Piața Bisericii cu biserica Dömötör.

T – Timișoara are 297 străzi: 35 în cartierul Cetate, 102 în Fabric, 54 în Josefin, 38 în Elisabetin și 68 în Mehala.

T – Începe construcția liceului comercial, azi sediul Primăriei din Timișoara. Lucrările sunt finalizate în anul 1925.

T – La Timișoara funcționează 7 spitale: Spitalul orașenesc general, Spitalul Militar, Spitalul Epidemic Orașenesc, Spitalul Minorităților, Spitalul de Copii, Spitalul Penitenciarului, Spitalul Frații Barmherzigen. La Timișoara mai funcționează 2 sanatorii: Sanatoriul Casei de Sănătate și Sanatoriul de femei Crucea Albă.

L – **ianuarie, 14:** Apare primul număr al publicației periodice *Foaia oficială a Diecezei Lugojului*.

G – **ianuarie, 26:** Se înființează Camera de Industrie la Giula.

G – **martie:** La cinematograful din Giula au prezentat primul film sonor.

T – **martie, 13:** Se stinge din viață la Timișoara pictorul Ioan Zaicu.

T – **martie, 28:** Sunt elaborate Statutele Societății Sportive a Funcționarilor Orașenești din Timișoara. La 12 iunie 1914 vine avizul autorităților.

A – **martie – iulie:** Apare la Arad ziarul literar în limba română, *Pagini literare*.

L – **aprilie, 7:** Se naște la Lugoj istoricul Surdu Bujor.

T – **iunie, 14:** Sunt elaborate Statutele Asociației de Patronaje din Timișoara. La 26 octombrie 1914 ele primesc avizul favorabil al autorităților vremii.

T – **iunie, 15:** Este ales primar al Timișoarei József Geml.

Iunie, 28: *Franz Ferdinand, arhiduce al Austriei și moștenitor al tronului Austro-Ungariei, este asasinat la Sarajevo.*

SZ – **iulie, 21:** La Szeged (decesul baronului Gerliczy Ferenc), alegeri interimare, mandatul rămas liber este câștigat de dr. Rósa Izsó (Partidul Național Muncitoresc).

G – **iulie, 25:** Se afișează la Giula știrea privind răspunsul sârb dat asupra ultimatumului.

G - **26 iulie** - Primarul din Giula a primit telegrama ministrului de apărare, care dispunea mobilizarea parțială.

T – **iulie, 26:** La sediul primăriilor din comitatul Timiș sunt expuse afișe mari privind mobilizarea generală.

Iulie, 28: *Austro-Ungaria declară război Serbiei.*

SZ – **iulie, 31:** Se anunță mobilizarea generală la Szeged.

G – **august, 3:** Marea parte a regimentului apărării naționale părăsește Giula.

T – august, 31: Consiliul orașului adoptă planul de organizare al orașului Timișoara.

G – octombrie: În oraș apare holera.

G – decembrie, 10: Conducerea armatei a mutat un spital de rezervă cu 1200 de paturi la Giula.

1915

B – La Békéscsaba se confiscă clopotele bisericilor pentru scopuri militare.

G – februarie, 26: A început la Giula rechiziționarea de cereale.

T – aprilie, 21: Consiliul orașului Timișoara impune sistemul tichetelor alimentare. Porția zilnică era: 240 gr. grâu sau 336 gr. pâine, pentru cei care prestează muncă fizică grea 300 gr., respectiv 420 gr. Acest sistem a rămas în vigoare pe perioada războiului.

G – iunie, 12: Regimentului 2 infanterie al apărării naționale de la Giula este trimis la Cluj, în locul lor a sosit un batalion de rezervă a regimentului 11 de infanterie imperială și regală.

SZ – iunie, 23 - iulie, 7: În prima luptă de la Isonzo (Italia) efectivul batalionului de infanterie 46. din Szeged a ajuns de la 1750 militari la 439. Adică o pierdere de 76%.

T – septembrie, 18: Pentru coordonarea ofensivei împotriva Serbiei, generalul german Mackensen își stabilește punctul de comandă la Timișoara. El va rămâne în oraș până la 29 octombrie 1915.

T – noiembrie: La București apare lucrarea *Atacul - însemnările de război ale unui soldat din armata austro-ungară*, de publicistul bănățean Cassian R. Munteanu.

1916

A – Ca urmare a intrării României, în august, în război, câțiva conducători politici români din județul Arad au fost duși în tabere de internare.

G – La Giula trebuiau predate obiectele din cupru, nichel, obiecte din metal, clanțe, etc. Totodată au dispus adunarea deșeurilor de lână, cauciuc și gumă. Până la urmă au luat și clopotele. Erau probleme și în privința asigurării alimentelor pt. populație.

SZ – Cultivarea ardeilor în țară s-a limitat la zona Szeged, acest an a avut o producția record de 12, 6 mii de chintali.

G – mai: Orașul Giula s-a împrumutat, ca să crească porci și viței.

G – august, 30: Prin Giula trec primii refugiați din Transilvania (locuitori din Sibiu și Brașov). S-au stabilit câțiva aici, cu rude în oraș.

G – septembrie: La Giula săptămâni în șir nu se găsea făină în magazine.

T – septembrie, 7: La Timișoara este decretată stare de asediu. Cele mai multe clădiri ale școlilor din oraș sunt transformate în spitale.

B – septembrie, 10: Guvernul a desemnat județul Békés pentru refugiații din județul Trei Scaune, din care motiv la acea dată în Giula erau deja 700 de refugiați. Cu o săptămână mai târziu numărul refugiaților ajunge la 2000 de persoane. Vine la Giula și conducerea județului Trei Scaune și administrația orașului Târgu-Secuiesc.

G – septembrie, 20: Ajunge la Giula și vicecomitele județului Trei Scaune și primarul orașului Târgu-Secuiesc. Mai târziu – în data de 6 octombrie – sosește aici și primcomitele județului Trei Scaune, baronul Szentkereszty Béla, cu familia.

G – octombrie, 17: Rechiziționarea porumbului la Giula.

G – noiembrie, 1: Rechiziționarea cartofilor la Giula.

Noiembrie, 21: *Se stinge din viață împăratul Francisc Iosif I. Pe tron îl urmează nepotul său, Carol I, adept al păcii, convins că Austria ar avea de suferit nu numai în cazul unei victorii a Antantei, ci și a Germaniei, care ar câștiga supremația pe continent.*

G – decembrie, 14: A început rechiziționarea generală la Giula.

1917

G – Au început rechiziționările militare la Giula.

SZ – În timpul războiului, cetățenii din Szeged au dat un împrumut militar de 15.8005.150 coroane. La începutul războiului moara Back din Szeged și-a asumat cheltuieli de aproape un milion, asigurând la 600 de comercianți și brutari aprovizionarea cu făină fără cost. Timpul de lucru la Filatura de cânepă a crescut de la 12 ore la 14 ore, tot atât lucrau și femeile la Fabrica de Tutun al Statului. Prețul produselor de bază a crescut cu 600 %, o muncitoare de la fabrica de tutun putea să cumpere din salariul lunar 15 kg de pâine. Făină, zahăr, untură, combustibil, haine în anii 1917-1918 se puteau cumpăra doar pe tichete. Pe 1 mai 1917 au demonstrat 2-3 mii de muncitori, apoi, conform tradiției, s-au adunat în parcul public din Újszeged.

SZ – Prețul produselor de bază a crescut cu 500%, în parlament dr. Kelemen Béla solicită încheierea păcii, și drept de vot pentru fiecare cetățean care știe să scrie și să citească.

T – Serviciile apartinătoare Primăriei din Timișoara au 604 angajați.

T – Începe construcția podului de la fabrica de lanțuri (atunci Losonczy, azi Metalic) din Timișoara.

T – Inventarul Bibliotecii publice din Timișoara înregistrează 70.000 de volume.

G – ianuarie, 2: A început distribuirea tichetelor de zahăr la Giula.

G – februarie, 3: După eliberarea orașelor Sibiu și Brașov, la Giula rămân doar 220 de refugiați.

T – aprilie, 22: Este inaugurat Muzeul Regimentului 61 Infanterie din Timișoara.

T – mai, 29: În fața primăriei din Timișoara are loc o mare acțiune protestatară. Sute de bărbați și femei solicită autorităților să ia măsuri pentru îmbunătățiri.

rea aprovizionării cu alimente. Nemulțumiți de răspunsul primit, o parte a protestatarilor sparg vitrinele unor magazine din apropiere. Alertați, reprezentanții primăriei solicită intervenția forțelor de ordine. Sunt operate mai multe arestări.

SZ – iulie, 30: La Szeged dr. Kelemen Béla este numit prim comite, din care motiv renunță la mandatul său de deputat. În locul lui este ales dr. Kószó István (Partidului 48 și Partidului Independent Unit).

L – august, 3: Se naște la Lugoj *istoricul* Ion Dimitrie Sueiu.

G – noiembrie, 18: La Giula s-au înmulțit îngrijorător furturile, situație imputată deschis soldaților cehi, conform relatărilor din săptămânalul *Békés*. Au și prins un soldat ceh, care a mărturisit că împreună cu 15 camarazi au efectuat 17 furturi prin efracție.

T – decembrie, 2: Peste patru mii de locuitori ai orașului Timișoara participă la o întrunire în cadrul căreia solicită încheierea unei păci drepte, fără anexiuni și despăgubiri și recunoașterea dreptului tuturor națiunilor la autodeterminare.

T – decembrie, 8: Apare primul număr al publicației periodice *Temesvár*.

1918

A – La Arad apare ziarul cu titlul *Katolikus Egyházi Tudósító*, care din 1920 se transformă în ziar literar cu titlul *Vasárnap* (apare până în 1940).

B – Békéscsaba este declarat oraș.

T, SZ, G – Pe tot teritoriul Comandamentului Militar al Corpului de Armată din Timișoara și al Comandamentului Militar de Apărare Națională din Szeged, precum și la Giula, au anunțat statariumul privind persoanele militare.

T – ianuarie, 3: La Timișoara rulează filmul *Homo duplex*.

SZ – ianuarie, 21: La greva generală politică din Szeged 12 mii de persoane cer drept universal de vot și îmbunătățirea aprovizionării publice. Muncitorimea marilor fabrici era de patru mii, foarte radicale erau femeile de la fabrica de tutun și de la filatură.

L – februarie, 16: Este arestat, la Lugoj, Valeriu Braniște, sub acuzația de spionaj în favoarea României. În închisoarea din Szeged el se întâlnește cu alți intelectuali români care fuseseră încarcerați sub diferite pretexte.

SZ – martie, 7: Bandă de hoți de 8-10 membrii fac ravagii în Centru.

SZ – aprilie: Autoritățile au anihilat o bandă organizată de hoți, constituită din deținuți ruși.

T – mai, 1: Lucrătorii timișoreni sistează activitatea în principalele întreprinderi industriale. O coloană de manifestanți străbate străzile orașului. Urmează un miting la care mai mulți lideri ai organizației locale a Partidului Social Democrat Ungar cer cercurilor guvernamentale să pună capăt războiului.

T – iunie, 22: Muncitorii timișoreni declanșează grevă generală.

SZ – iunie, 27: După decesul la Szeged al dr. Rósa Izsó, mandatul este câștigat de dr. Pálffy József (Partidul Național Muncitoresc).

T – iulie, 1: Trenul cu refugiați români, conduși de Take Ionescu poposește câteva minute în gara din Timișoara.

B – octombrie: La Békéscsaba se înființează Consiliul Național local, care nu a dislocuit vechiul consiliu și funcționarii.

T – octombrie, 6: La Timișoara are loc o mare demonstrație de stradă. Cu acest prilej sunt distruse mai multe statui ai unor generali austrieci.

SZ – octombrie, 22: A luat ființă Consiliul Național din Szeged cu președenția lui Becsey Károly, membrii au fost aleși din partidele: Partidul Károlyi (director de teatru Almásy Endre, Papp Róbert membru al consiliului juridic), Partidul Radical (medic dr. Hollós József, Juhász Gyula, Móra Ferenc), Partidul Social Democrat (Fürtös Sándor, Nemes Lajos, Szabó János). Nu au vrut revoluție, ci pace.

L – octombrie, 27: Muncitorii din Lugoj organizează o întrunire la care solicitanții cercurilor guvernante să pună cât mai repede capăt războiului.

G – octombrie, 31: Anunț telegrafic de la Budapesta, Consiliul Național a preluat puterea de guvernare. Mulțimea a spart și a devastat vagoanele de marfă care staționau în gară și depozitele căii ferate.

SZ – octombrie, 31: La marea adunare a Consiliului Național din Szeged din piața Klauzál, au luat parte 30 de mii de persoane. Se înființează Consiliul Militar, soldații intrați pe stăzi, strigă: pace.

T – octombrie, 31: Locuitorii orașului Timișoara organizează o mare demonstrație de stradă. Manifestanții cer înlăturarea guvernului și încetarea războiului. Sub presiunea străzii autoritățile locale proclamă constituirea unui organism autonom regional consemnat în unele publicații ca o Republică a Banatului.

T – octombrie: La Timișoara se constituie primul Consiliu Național Militar Român din Transilvania și Banat. În zilele următoare se înființează astfel de organisme în mai multe localități bănățene. Începând cu primele zile ale lunii noiembrie în majoritatea localităților comitatului Timiș se constituie consilii și gărzi naționale românești, germane, maghiare și sârbe.

T – octombrie: La Timișoara se constituie Consiliul Național Militar al Șvabilor.

T – noiembrie, 1: La Timișoara se constituie Sfatul poporului din Banat. În componența sa intră: 20 de reprezentanți ai fostului Consiliu Municipal, 60 reprezentanți ai Consiliilor militare naționale, 40 delegați ai sfatului muncitoresc, 70 reprezentanți ai organizațiilor politice locale. Se alege apoi un comitet executiv, alcătuit din 20 de persoane.

G – noiembrie, 2: S-a înființat consiliul militar din Giula care a organizat paza civilă.

SZ – noiembrie, 2: Conducerea orașului Szeged se alătură Consiliului Național.

G – noiembrie, 3: Ședința populară anunțată la Giula a fost ținută în ploaie.

A – noiembrie, 3: La Arad ia ființă garda națională a armatei române.

L – noiembrie, 3: La Lugoj are loc o întrunire a locuitorilor de naționalitate română. Adunarea este prezidată de episcopul greco-catolic Valeriu Traian Frențiu. Cei prezenți hotărăsc să adere la Apelul lansat de Consiliul Național Român Central care activa la Arad și hotărăsc totodată să înființeze un batalion românesc pentru menținerea ordinei și să colecteze bani în vederea constituirii unui fond național.

T – noiembrie, 4: Sfatul Poporului constituit la Timișoara proclamă starea de asediu în comitatul Timiș. Se lansează o Proclamație - apel pentru înscrierea de gardiști care să participe la menținerea ordinei în localități.

SZ – noiembrie, 4: Se organizează Consiliul Muncitoresc din Szeged. În noiembrie s-au recenzat nevoiașii și cei care trăiau pe mai puțin de 5 pogoane, drept viitori solicitanți de pământuri.

Noiembrie, 13: *La Belgrad este semnată, de reprezentanții Antantei și cei ai guvernului maghiar, o convenție de armistițiu în baza căreia armata sârbă primește mandatul temporar de a intra în Banat cu misiunea de a menține ordinea.*

A – noiembrie, 13-24: Comisia guvernului ungar, condus de Jászi Oszkár a purtat discuții fără rezultat cu parlamentarii Consiliului Național Central Român la Arad, despre autonomia minorităților.

L – noiembrie: Unități ale armatei regale sârbe ocupă orașul Lugoj.

T – noiembrie, 17: Unități ale armatei regale sârbe ocupă orașul Timișoara.

SZ – noiembrie, 17: Sub conducerea unui căpitan, 30 de soldați sârbi sosesc la Újszeged, drept consecință al armistițiului din Belgrad.

A – noiembrie, 19: La Arad Consiliul Național Central Român a decis ținerea adunării generale a românilor la 1 decembrie, la Alba Iulia.

G – noiembrie, 20: Soldați germani mășcăluiesc prin Giula.

T – noiembrie, 20: Otto Roth este numit de către guvernul maghiar condus de Károlyi Mihály în calitate de comisar guvernamental pentru Banat.

SZ – noiembrie, 24: Armata sârbă ocupă Újszeged, ocupă și pământul a 1400 de localnici. Reședința armatei ocupante a fost Institutul Nevăzătorilor. Pe 5 februarie 1919 au închis circulația pe pod. Pe 4 februarie Újszeged este declarat drept comună, în restaurantul Zsemberi. Au anunțat că Újszeged aparține definitiv de Iugoslavia, dispun demontarea denumirilor maghiare ale străzilor, magazinelor și instituțiilor publice. În aprilie controlul podului este preluat de francezi, astfel circulația revine la normal.

T – noiembrie, 30: Membrii mai multor delegații bănățene care porniseră spre Alba Iulia, sunt reținuți în gara Timișoara de către autoritățile militare sârbe.

A – decembrie, 1: La Alba-Iulia în marele Consiliu Național Român au fost aleși 23 de reprezentanți ai județului Arad.

T – decembrie, 1: Alături de delegații celor 27 de județe ale Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului delegații români din comitatul Timiș prezenți la Alba Iulia, votează pentru unirea cu România, proclamând dreptul ina-

lienabil al națiunii române la întreg Banatul cuprins între râurile Mureș, Tisa și Dunăre.

G – decembrie: Locuitorii orașului Giula au cerut de mai multe ori forurilor competente readucerea la Giula a regimentul 2 de infanterie al apărării naționale. Când și-ar fi atins scopul, a izbucnit revoluția.

T – decembrie: În orașul de pe Bega se constituie Consiliul Dirigent. El urmează să coordoneze activitatea administrativă în teritoriile care se unesc cu România.

T – decembrie, 2: La Timișoara are loc o întrunire a evreilor bănățeni. Cei care iau cuvântul susțin necesitatea afirmării evreilor ca o naționalitate aparte.

T – decembrie, 3: La Timișoara sosesc primele trupe franceze, care urmau să asigure ordinea în Banat până la Conferința de pace de la Paris.

G – decembrie, 7: A sosit la Giula lista sarcinilor de la Consiliul Național privind totalitatea obligațiilor ce la revin consilierilor din provincie.

T – decembrie, 8: La Timișoara are loc o întâlnire a șvabilor bănățeni. Participanții adoptă textul unui Manifest care cere ca Banatul să nu fie divizat, iar apartenența sa viitoare să fie decisă printr-un plebiscit. Sunt revendicate totodată o serie de drepturi de ordin național și cultural.

T – decembrie, 9: În cartierul timișorean Iosefin se constituie un club german. Activitatea sa este coordonată de scriitorul Viktor Orendi Hommenau.

T – decembrie, 11: Românii bănățeni întocmesc un raport referitor la acțiunile represive întreprinse de armata sârbă în unele localități din comitatele bănățene. Documentul este înaintat comandamentului militar francez din Timișoara.

L – decembrie, 14: La Lugoj are loc un incident între un grup de tineri de naționalitate română și un ofițer al armatei regale sârbe.

T – decembrie, 17: Locuitorii de naționalitate sârbă din Timișoara organizează o întrunire cu ocazia aniversării zilei de naștere a prințului Alexandru, moștenitorul tronului sârbesc.

G – decembrie, 23: Se reunește, pentru prima și ultima dată în timpul revoluției, consiliul la Giula.

Decembrie, 24: *Consfințind hotărârea de la Alba Iulia, regele Ferdinand I emite decretele de Unire a Transilvaniei și Banatului cu România și de organizare provizorie. Printr-un decret lege, întreprinderile care până atunci erau proprietatea statului austro-ungar trec în proprietatea statului român.*

T – decembrie, 30: Otto Roth înaintează comandamentului militar francez din Timișoara, în calitate de comisar al guvernului maghiar, *un protest* împotriva comportamentului trupelor sârbe de ocupație.

SZ – decembrie, 31: În baza convenției de la Belgrad, Szeged este ocupat de armata franceză.

Post-scriptum

Lansam cu ceva timp în urmă o lucrare inedită.

Cartea de atunci era o lucrare fără precedent, deoarece chiar dacă s-au conceput și publicat, în ultima perioadă, mai multe cronologii, axate ori pe un oraș/un spațiu anume, ori pe o tematică special aleasă, nu a apărut nici una care să aibă caracter transfrontalier declarat. În noul context european granița, sperăm, revine la ce a fost înaintea rigorilor comunismului, pe timp de pace. O zonă de multiple confluente, cooperări și căutări – nu în ultimul rând pentru a șterge amprentele comunismului.

Comunitățile locale din zonele de frontieră au de înfruntat un trecut marcat de practicile politice ale regimurilor dictatoriale. Mentalitatea promovată de aceste regimuri se baza pe lipsa cunoașterii reciproce și, mai ales, a lipsei încrederii în vecini, datorată lipsei cunoașterii istoriei comune. Această mentalitate se cere schimbată într-o Europă nouă, trebuie transformată într-o atitudine de interes față de vecin, de cooperare.

Activitățile din acest proiect au avut menirea de a acționa în acest sens.

Misiunea pe care și-a asumat Fundația Diaspora este de a contribui la buna conviețuire a diferitelor grupuri sociale, etnice, confesionale din Banatul istoric, o regiune cu un potențial extraordinar sub toate aspectele. În această misiune se înscrie și proiectul intitulat **PROMINED** – *Elaborarea și promovarea unui instrument educațional nou privind creșterea coeziunii regionale transfrontaliere*, finanțat de Uniunea Europeană prin Programul de Cooperare PHARE România–Ungaria, RO 2006/018-446.01.01.02.08.

După experiența câștigată prin derularea unui proiect similar, în 2006-2007, pe relația româno-sârbă, în Banatul istoric, ne-am propus realizarea cronologiei transfrontaliere comune în două etape: cronologiile orașelor mari, a centrelor/reședințelor de comitate și județe în prima fază, cea prezentă, și supranumită cronologia municipiilor. Ne-am permis folosirea acestui termen, chiar dacă el, adică categoria municipiilor există, conform legii, doar în România. Dar exista, cândva, și în administrația locală din Ungaria, și desemna un centru local. Orașele cu rang de județ din administrația ungară actuală nu sunt municipii: rangul de județ le scoate pe acestea de sub jurisdicția organelor județene, ceea ce în cazul municipiilor din România nu este valabil.

Orașele selectate pentru a participa la proiectul de față aparțin într-un fel euroregiunii DKMT (Dunăre-Criș-Mureș-Tisa), un cadru politico-social constituit cu 10 ani în urmă, tocmai pentru a promova, pe toate planurile, cooperarea transfrontalieră. Azi încă nu putem vorbi de existența unui atașament regional, transfrontalier, a unei identități regionale ce ar fi caracteristică pentru comunitățile pe de o parte și de alta a graniței. Realizarea ghidului cronologic comun va conlucra efectiv la crearea identității regionale.

Proiectul implementat în perioada septembrie 2008 – august 2009, s-a realizat cu participarea a 6 școli, (3 din România și 3 din Ungaria) din orașele: Timișoara, Lugoj și Arad din România; respectiv Szeged, Békéscsaba și Giula din Ungaria. Profesori coordonatori: Székely Ágnes (Arad); Matkovics Tamásné (Szeged); Nagy Dávid (Békéscsaba); Bukodi István (Gyula); Săvulescu Medina (Lugoj); Plopeanu Georgeta, Gabroveau Gilda; (Timișoara). Fiecare școală a implicat în proiect un grup de 20-25 elevi din clasele V-VIII.

Grupul de experți avea sarcina de a elabora cronologia comună a celor șase orașe și era formată din: dr. Bodó Barna – coordonator (Timișoara), dr. Ioan Hațegan (Timișoara), Károlyi Attila (Szeged), Bukodi István (Giula) și Ujj János (Arad).

Echipa de implementare a proiectului a fost formată din dr. Bodó Barna (manager proiect), Kovács Katalin (asistent manager), Kása Zsolt (manager financiar), Erdei Ildikó (coordonator grup România), Károlyi Attila (coordonator grup Ungaria).

Scopul concret al proiectului a fost realizarea unui Ghid cronologic al evenimentelor social-istorice, ca instrument educativ comun pentru comunitățile de pe ambele părți ale graniței. Obiectivul implicit al proiectului a fost trezirea interesului atât al elevilor, cât și al profesorilor pentru istoria locală transfrontalieră.

Rezultatul proiectului este un ghid realizat în câte 1000 exemplare în limbile română și maghiară, precum și un CD/DVD cu toate materialele privind proiectul: ghidul ca atare, documentele și rezultatele cercurilor de istorie locală, galerie de fotografii privind istoria localităților participante la proiect, prezentările acestor localități respectiv documente și fotografii legate de diferitele momente și activități privind implementarea proiectului. Ghidul și CD/DVD-ul sunt instrumente care, valorificate în școli, vor contribui la creșterea nivelului de cunoștințe al elevilor cu privire la istoria locală comună.

Pentru ca **Ghidul cronologic** să devină un instrument educațional util, conținuturile elaborate de grupul de experți au fost prelucrate de elevi în cadrul unor cercuri de istorie locală. Cercetarea educațională realizată în cadrul proiectului a relevat interesul elevilor pentru temele abordate, s-au obținut date privind sursele de informații cu privire la istoria locală, metodele de învățare preferate. Ghidul cronologic a fost finalizat pe baza feedback-ului valoros primit din

partea profesorilor coordonatori și al elevilor, precum și pe baza concluziilor conturate cu ocazia celor două seminarii de dezbatere și mai multor întâlniri a specialiștilor (organizate la Arad, Szeged și Timișoara).

În urma finalizării lucrărilor, s-au organizat întâlniri și seminarii **de diseminare**, în cadrul unei caravane, ce a trecut prin fiecare oraș inclus în proiect. Prin intermediul acestor seminarii s-au prezentat activitățile și rezultatele cercurilor de istorie locală, Ghidul cronologic și CD/DVD-ul aferent. În cadrul discuțiilor s-au conturat posibilitățile de valorificare a rezultatelor proiectului în școli.

Prin organizarea acestor seminarii de diseminare am putea considera, pe drept cuvânt, proiectul încheiat. Dar nu și misiunea pe care Fundația Diaspora și-a asumat-o, de a servi cauza colaborării transfrontaliere. În acest sens, pregătim o continuare a proiectului de față, având în vedere că activitatea în cercurile de istorie locală abia a început...

Timișoara la 25 iulie 2009.

Conf. univ. dr. Bodó Barna
Președinte
Fundația Diaspora

Cuprins

Prezentarea localităților

Arad (Székely Ágnes)	3
Békéscsaba (Bukodi István)	8
Giula (Bukodi István)	15
Lugoj (Medina Săvulescu)	21
Szeged (Károlyi Attila)	29
Timișoara (Gilda Gabrovanu – Georgeta Ploeanu)	36

Ghidul cronologic

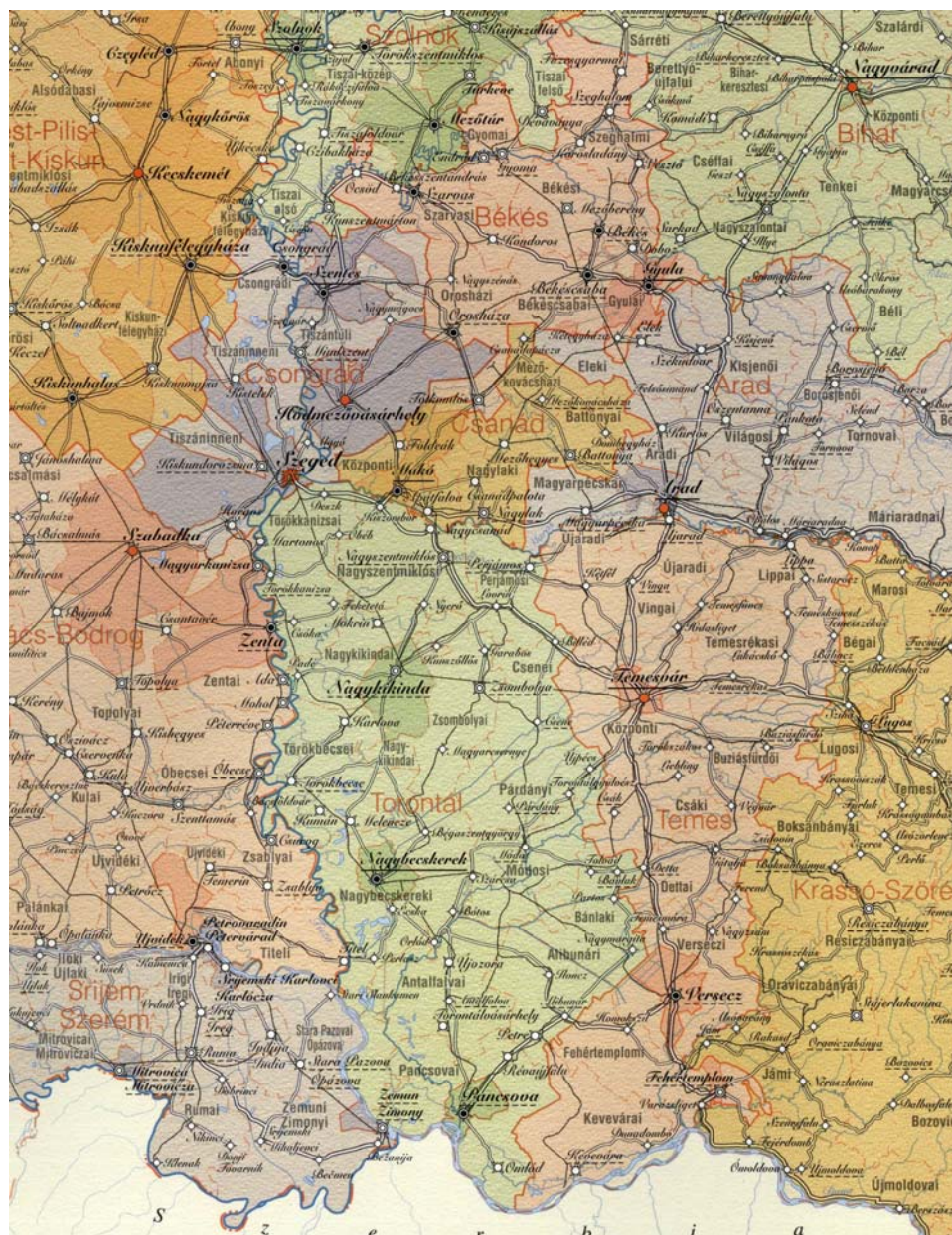
Capitolul I: De la începuturi până la 1552	46
Capitolul II: Perioada 1553-1716	77
Capitolul III: Perioada 1717-1778	103
Capitolul IV: Perioada 1779-1867	121
Capitolul V: Perioada 1868-1918	159

Post-scriptum 203

Cuprins 207

Anexe: Hărți 209

Anexe: Hărți

Harta regiunii celor 6 orașe din proiect – la începutul sec. XX.

Harta actuală cu cele șase orașe:
Szeged, Békéscsaba, Gyula, Arad, Timișoara și Lugoj